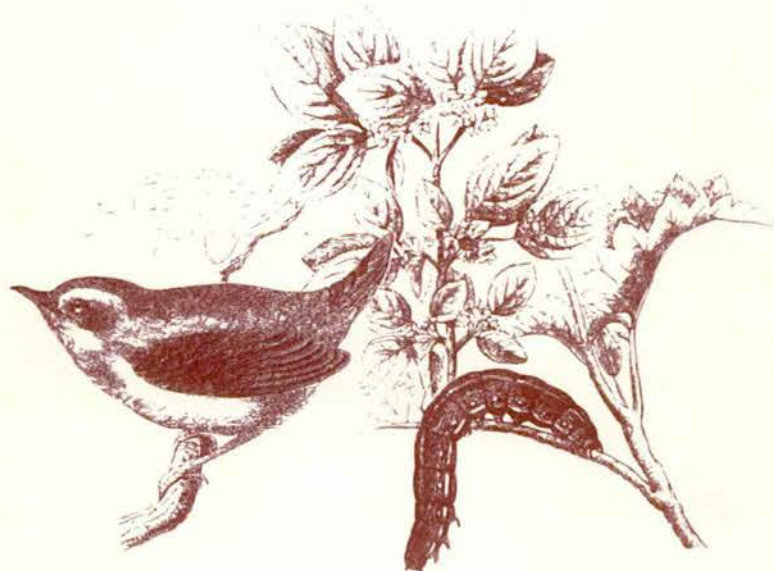

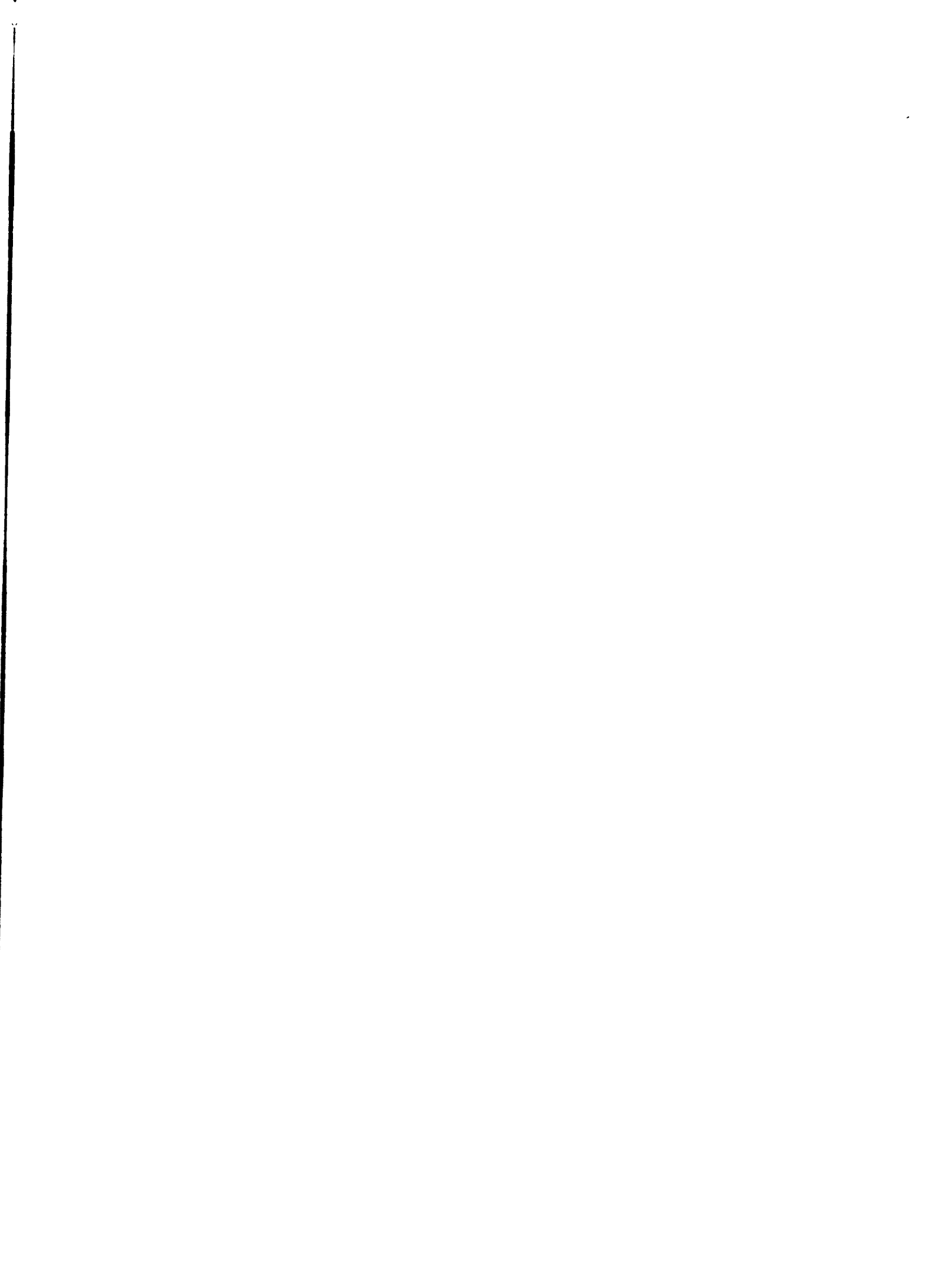

Cent anys de passió per la Natura

Una història de la Institució Catalana d'Història Natural
1899-1999

Josep M. Camarasa

Josep M. Camarasa (Barcelona 1946) és biòleg i historiador de la ciència. Ha treballat fonamentalment en qüestions relacionades amb l'estudi i la gestió dels recursos naturals i amb la planificació territorial, tant des de l'àmbit de la recerca com del de l'administració pública. Ha estat un dels introductors de l'aprofitament de les tècniques de percepció remota i dels sistemes d'informació geogràfica a Catalunya. També ha dut a terme una activitat de recerca en l'àmbit de la història de la ciència i de la tècnica principalment als Països Catalans (com a investigador independent de 1967 a 1985 i com a codirector, amb Antoni Roca, del Grup de Treball d'Història de la Ciència de l'Institut d'Estudis Catalans d'ençà de 1985). De 1991 a 1998 ha codirigit, amb Ramon Folch, l'edició catalana de "Biosfera", ara traduïda a l'anglès i al japonès. Actualment treballa al Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya.

Ha estat vinculat des del 1966 a la trama associativa dels científics catalans, en particular a la societat Catalana de Biologia, de la qual ha estat secretari general (1979-81), la Institució Catalana d'Història Natural, la Societat Catalana d'Ordenació del Territori i la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, de la qual ha estat un dels fundadors i primer president (1991-93). Fou un dels impulsors del manifest "El català, llengua d'expressió científica" (1973). Com a historiador de la ciència ha estat comissari (juntament amb Jordi Martí i Antoni Roca) de l'exposició "La mirada dels científics", produïda el 1992 pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i és autor de nombrosos articles, així com dels llibres *La pesca a les costes catalanes el 1720 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera* (1987, en col·laboració amb Jordi Lleonart) i *Botànica i botànics dels Països Catalans* (1989); ha dirigit (conjuntament amb Antoni Roca) l'obra en dos volums *Ciència i tècnica als Països Catalans. Una aproximació biogràfica als darrers cent cinquanta anys* i ha estat editor dels volums *Miscel·lània homenatge al Dr. Pius Font i Quer* (1988), *I Trobades d'Història de la ciència i de la Tècnica* (1994, conjuntament amb H. Mielgo i A. Roca) i *Un naturalista menorquí del segle XIX. J. J. Rodríguez Femenias i els seus corresponents científics* (en premsa, conjuntament amb J. M. Vidal). Actualment treballa en una biografia de Karl Faust, creador del jardí botànic "Marimurtra", de Blanes, i mecenes de la ciència catalana, i és un dels coordinadors del projecte "La ciència en la història dels Països Catalans" de l'Institut d'Estudis Catalans.

Cent anys de passió per la Natura

Una història de la Institució Catalana d'Història Natural

1899-1999

Josep M. Camarasa

Memòria núm. 14

ICHN
Institució Catalana
d'Història Natural
(Filial de l'Institut d'Estudis Catalans)

This One

HD5J-AJO-AYZO

Camarasa, Josep M.

Cent anys de passió per la natura : una història de la Institució Catalana d'Història Natural, 1899-1999. — (Memòria ; 14)

Bibliografia. Índex

ISBN 84-7283-540-5

I. Institució Catalana d'Història Natural II. Títol

III. Col·lecció: Memòria (Institució Catalana d'Història Natural) ; 14

1. Institució Catalana d'Història Natural — Història

061.22:502.2(467.1)(091)

Comissió de Publicacions

Ignasi Cebrian, Llicenciat en Biologia, Barcelona

Rosa Domènech, Departament d'Estratigrafia i Paleontologia, Facultat de Geologia, Universitat de Barcelona, Barcelona

Joan Isart, Laboratori d'Entomologia i Anàlisi Ambiental, CID, CSIC, Barcelona

Ferran Rodà, CREA, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra

Ignasi Soriano, Departament de Biologia Vegetal, Facultat de Biologia, Universitat de Barcelona, Barcelona

Amador Viñolas, Museu de Zoologia, Barcelona

© Josep M. Camarasa

© per a la present edició, Institució Catalana d'Història Natural

(filial de l'Institut d'Estudis Catalans)

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2000

Tiratge: 2.000 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció de l'IEC

Compost i imprès per ATM Producció, SL

Gran Via de Carles III, 86, Torre Est. Local 11. Edificis Trade. 08036 Barcelona

ISBN: 84-7283-540-5

Dipòsit Legal: B-48.586-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Prefaci	5
Pròleg	7
1. INTRODUCCIÓ	9
2. LA FUNDACIÓ I LES PRIMERES PASSES (1899-1904)	11
2.1. Els fundadors	12
2.2. La incorporació de nous socis	14
2.3. Estatuts i ideari	15
2.4. Els primers anys de vida social de la ICHN i la crisi de 1904	17
2.5. Les publicacions	22
2.6. Les relacions amb altres institucions	24
Taules del capítol	26
3. ELS ANYS DE CONSOLIDACIÓ (1905-1915)	31
3.1. Els estatuts de 1904 i els de 1911	32
3.2. La nova activitat social	33
3.3. Les publicacions	38
3.4. Les relacions amb la Junta de Ciències Naturals	40
Taules del capítol	42
4. LA INCORPORACIÓ A L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1916-1923)	45
4.1. El camí de la integració	45
4.2. Els estatuts de 1917 i els de 1920	52
4.3. L'activitat social	54
4.4. Les publicacions	60
Taules del capítol	65
5. L'ENCALLADA DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1924-1930)	67
5.1. Les restriccions econòmiques i polítiques	67
5.2. La retracció de la vida social	68
5.3. Les publicacions	71
Taules del capítol	74
6. EL REDREÇAMENT TRUNCAT DELS ANYS DE LA REPÚBLICA (1931-1936)	75
6.1. De la normalització a la ufanor	75
6.2. L'activitat social	77
6.3. Les excursions i les sessions extraordinàries	80
6.4. Les publicacions	84
Taules del capítol	87

7. EL LLARG TÚNEL DE LA GUERRA I EL FRANQUISME (1936-1972)	89
7.1. Un testimoni de continuïtat en els anys més foscos de la postguerra: la Societat Botànica Catalana	90
7.2. El cinquantenari de la Institució i la fugaç il·lusió de la represa	91
7.3. La Secció Botànica de la Institució Catalana d'Història Natural fins a la mort de Pius Font i Quer (1950-1964)	92
7.4. L'efímera revifada dels anys d'efervescència universitària (1966-1968)	95
Taules del capítol	97
8. LA COMBATIVA REPRESA (1972-1977)	99
8.1. Una refundació més que no una represa	99
8.2. La generosa articulació de passat i futur	102
8.3. La puixança demogràfica	103
8.4. L'activitat social	104
8.5. L'obertura a l'exterior	105
8.6. Les publicacions	108
8.7. El miracle del <i>Llibre Blanc</i>	109
Taules del capítol	112
9. GAIREBÉ UN QUART DE SEGLE DE NORMALITAT (1977-1999)	113
9.1. El temps dels professors (1978-1986)	114
9.2. El retorn de la «gestió de la natura» (1986-1994)	115
9.3. Cap a la Institució del segle XXI (1994-1999)	117
Taules del capítol	118
10. FONTS I BIBLIOGRAFIA	121
IL·LUSTRACIONS	125
TAULES	165
ÍNDIX ONOMÀSTIC	173

PREFACI

LES ARRELS DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL I EL MARC HISTÒRIC DEL SEU TEMPS

La fundació, a la ciutat de Barcelona, l'any 1899, de la Institució Catalana d'Història Natural, és una data important per a la història de la nostra cultura. I ho és, sobretot, perquè es funda una entitat que mantindrà la seva actuació al llarg de tot un segle, fidel al seu objectiu inicial: fer ciència i fer-la en català. Fins llavors, el moviment de la Renaixença s'havia dedicat especialment a la llengua, la literatura, el dret i la història, elements fonamentals de la nacionalitat catalana. Els Jocs Florals, restaurats l'any 1859; la dedicació a l'estudi de la llengua catalana –amb Pompeu Fabra en primer lloc, que ja l'any 1898 havia publicat a L'Avenç una Contribució a la gramàtica de la llengua catalana–; la campanya popular en defensa del dret català, amenaçat pel nou Codi Civil espanyol, se sumaven als estudis d'història catalana, com els d'Antoni de Bofarull i Antoni Aulèstia, més rigorosos que no pas les fantasies romàntiques de Víctor Balaguer. Era tot un poble que es desvetllava, que es redreçava, després d'anys i anys de persecució i de marginacions centralistes. Aquest moviment trobava el seu parió en el desvetllament d'altres nacions europees, com Polònia, Grècia, Bohèmia, Irlanda o Finlàndia. El catalanisme, aquell moviment popular que havia començat enaltint la llengua, el dret i la història, volia arribar a totes les manifestacions de la cultura i a l'estudi de tots els temes propis del nostre país.

Ja feia uns quants anys que el coneixement del territori, dels paisatges, de les tradicions i dels monuments, interessava els naixents centres excursionistes, que anaven sorgint arreu de les terres catalanes. Alguns, amb vocació científica: la primera entitat nascuda en terres catalanes, l'any 1876, es deia Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'any 1891 es fusionaria amb l'Associació d'Excursions Catalana per donar lloc al Centre Excursionista de Catalunya, que continua actuant avui, cada dia amb més empena i amb més activitats.

Aquest moviment associatiu tenia representants a totes les branques: l'Orfeó Català s'havia fundat l'any 1891 i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana havia iniciat les seves reunions l'any 1898. Era tot un poble que manifestava la voluntat de conèixer el passat per a construir el futur.

L'any 1899, Catalunya s'enfrontava amb una nova realitat. El fracàs de l'actuació política espanyola, amb la pèrdua de l'Imperi d'Ultramar, plantejava seriosament si valia la pena de continuar formant part d'aquella realitat obsoleta o s'havia de treballar en una nova direcció. El catalanisme polític cada vegada té més força. Trobem partidaris de la independència, com havien fet Cuba o les Filipines; de l'annexió a França, pel prestigi del país veí, o partidaris del regeneracionisme de l'estat espanyol, caduc però encara actiu. En el món de la ciència, cada vegada es veia més clar que Catalunya havia de seguir uns nous camins, oberts a tot el Món, més enllà de les limitades fronteres espanyoles. Fins i tot un món arrelat a la tradició, com l'Església Catòlica, assajava noves formes: l'any 1899 un ministre català, Manuel Duran i Bas, donava ple suport al nomenament de dos bisbes catalans –de nom i de fets–, com eren el bisbe Morgades a Barcelona i Torras i Bages a Vic. Dos prelats que significaven un canvi important en l'orientació de l'Església a Catalunya, que començava a ser una Església catalana. La fundació de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, aquell mateix any 1899, n'era una clara prova. I és que de cara al nou segle que s'acostava, calia una actitud nova a Catalunya. La voluntat de “fer ciència en català” ja s'havia manifestat en les activitats del Centre Excursionista de Catalunya, que anaven més enllà de la simple passejada o del pujar i baixar muntanyes. La geologia, la botànica i la zoologia despertaven l'interès de molts joves i d'alguns savis més grans. Recordem els estudis que s'havien fet en el camp de la botànica, amb els Costa, Bahí i Cadevall i els herbaris en la bona línia dels Salvador; en el terreny de la malacologia –amb el bon treball de Bofill i Poch– o en el de l'entomologia, amb els exemples de Francesc Martorell i Peña i del seu parent, Cuní i Martorell, amb la creació del Museu Martorell, al Parc de la Ciutadella de Barcelona. Però calia anar més endavant. Calia que els joves universitaris, els excursionistes i els col·leccionistes, assabentats del que es feia més enllà de les fronteres, es posessin d'acord per tal d'unir esforços, intercanviar experiències i compartir il·lusions. Les acadèmies, creades feia anys, no eren prou actives i es

mostraven receloses envers els joves. I un dia de l'any 1899, un grup de joves interessats pel que se'n deia "Història Natural", van decidir constituir-se en Institució Catalana d'Història Natural. Una prova més que l'associacionisme és ben viu a Catalunya i que desmenteix la fama d'individualistes que tenim els catalans. No oblidem que aquells anys també són els de creixença dels orfeons, de les colles sardanistes, de l'excursionisme, dels sindicats, de les cooperatives, de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis o del Futbol Club Barcelona, que amb els anys trencaria el sostre dels cent mil associats. Una prova més que aquesta empenta associativa arribava a tots els indrets de Catalunya i a totes les mostres de l'activitat social del nostre país.

La Institució Catalana d'Història Natural ha col·laborat sempre amb les altres entitats i institucions del nostre país i d'Europa. Ha tingut relació amb el Museu de Geologia del Seminari de Barcelona, amb el Museu Martorell, amb el Museu de Ciències Naturals, amb la Facultat de Ciències de la Universitat, amb l'Institut Botànic i amb els principals estudiosos i col·leccionistes catalans. Però amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 1907, es plantejava una situació nova. Calia continuar la ICHN? Calia incorporar-la al nou Institut? Calia dissoldre-la? S'arribà a la millor situació possible. S'acordà de constituir-se com a Societat Filial de l'Institut d'Estudis Catalans, dins de la Secció de Ciències, bo i mantenint una situació que si no era de plena independència, podríem considerar-la de "plena autonomia". I així ha continuat la ICHN durant el seu primer segle de vida. Ha pogut superar els alts i baixos de la nostra història en aquests cent anys i ha pogut arribar, activa i plena d'esperança, al llindar del segle XXI. Les seves activitats, les seves publicacions i els seus estudis són una clara prova que la "ciència en català", discutida fa un segle fins i tot per molts que estimaven Catalunya, és una realitat important i té un futur esperançador.

Que sigui per molts anys!

JOSEP M. AINAUD DE LASARTE
Historiador

PRÒLEG

Escriure la història ben sovint equival a redactar el testament, quan ja s'ha acomplert el cicle vital. És la plasma-ció de tota una vida en la darrera fase de l'existència, que fóra inimaginable en plena joventut. La historiografia, en efecte, acostuma a ésser un fruit de la senectut i les gestes es rememoren quan s'ha esvaït la remor de les armes, així com l'erudició només floreix quan declina la creativitat.

Però guaitar enrere, mesurar el trajecte ja fet i recordar les incidències de la ruta, també pot ésser un aturar-se a mig camí per recapitular el treball realitzat i, tot seguit, prosseguir-lo amb renovada força unint la tradició amb l'actualitat.

La present obra ben segur que pertany a la segona de les alternatives esbossades. No està pas escrita en clau elegíaca sinó en la de l'entusiasme, un entusiasme que brolla d'una riquíssima herència de cent anys de dedicació apassionada a l'estudi i a la protecció de la natura; un segle que ha estat testimoni de la capacitat de subsistir –ni que fos en estat de latència– a una interminable dictadura que no tolerava la fidelitat de la Institució al nostre país.

La publicació dels Cent anys de passió per la natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural s'emmarca en el conjunt d'iniciatives amb les quals, l'any 1999, va commemorar-se el primer centenari de l'Associació. Ara bé, la seva excel·lència no és, òbviament, cap mèrit dels directius de l'entitat sinó que té un responsable de nom ben conegut, com és el d'en Josep Maria Camarasa. Aquest biòleg empeltat d'erudit –combinació rara, afortunada i fructífera– és un gran estudiós de la història de la ciència, així com promotor i primer president de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha estat gràcies als seus coneixements, dedicació i interès personal pel tema, que ara la Institució disposa de la més completa i aprofundida relació de les seves vicissituds seculars, alhora que aporta una contribució paradigmàtica a la historiografia científica catalana. Vull insistir i subratllar que només la conjunció irrepetible de la celebració del centenari amb la disponibilitat, en plenitud de forces i coneixements, de l'amic Josep Maria Camarasa ha fet possible aquesta història de la ICHN, d'una qualitat que no hagués estat al nostre abast en circumstàncies menys propícies. Cal tenir present que des de la figura de Norbert Font i Sagué (1874-1910), no havia aparegut en el nostre panorama intel·lectual cap investigador de la història de les ciències naturals comparable amb l'autor de la present història de la Institució.

En Cent anys de passió per la natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural destacaríem els aspectes següents: la periodificació dels anys que van del 1899 al 1999 en vuit apartats significatius, que introdueixen una sistemàtica que fa més intel·ligible el curs dels esdeveniments; haver posat de manifest les interaccions detectades en el si de la Institució, així com les seves complexes relacions amb entitats pròximes, com la Junta de Ciències Naturals i l'esmentat Institut d'Estudis Catalans; relacionar l'evolució dels continguts de les publicacions de la ICHN amb els factors, interns i externs, que ho poden explicar, tot al llarg del perllongat període estudiat i, sobretot, mostrar la influència dels grans corrents científics i ideològics de l'època en les tendències paral·leles que s'enregistren en el microcosmos de la Institució, dels quals són bons exemples la recepció del darwinisme i la professionalitat de la mateixa associació.

Encara valora més aquest text que comentem la Introducció de l'historiador Josep Maria Ainaud –de qui és innecessari ponderar els mèrits–, que situa la fundació de la ICHN en «el marc històric del seu temps», això és, en el creatiu i agitat entorn de la societat catalana de finals del segle XIX. Foren els anys de l'eclosió del catalanisme polític; de la pèrdua de les restes de l'Imperi d'Ultramar; de l'inici de l'excursionisme; de la renovació religiosa i amb fites tan significatives com els nomenaments dels bisbes Torres i Bages i Morgades a les seus de Barcelona i Vic, així com de la creació de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat; de la voluntat de fer ciència en català i de moltes altres manifestacions de vitalitat col·lectiva i d'autoafirmació.

Per concloure, només subratllaríem que aquesta història té una clara vocació de longevitat, també centenària, en contrast estentori amb el culte a tot allò que és efímer, tan característic d'avui en dia. Amb el pas dels anys l'edició potser s'anirà esgrogueint a les lleixes de les llibreries, però mai no esdevindrà inactual. Aquest és l'avantatge de la historiografia de base: guanya en interès amb el transcurs del temps i queda per sempre com a obra de referència. Qui sap si futurs estudiosos hi afegiran nous capítols, però els que ja estan escrits restaran com a fidel testimoni d'aquests primers cent anys.

JOAQUIM MALUQUER I SOSTRES
Barcelona, març de 2000

1. INTRODUCCIÓ

La Institució Catalana d'Història Natural arriba als cent anys. No són pas nombroses les societats científiques que, a casa nostra, hagin assolit tal longevitat. Les misèries i els desastres dels dos darrers segles de la nostra història no han respectat per tant de temps gaires entitats del ric entramat associatiu que la societat catalana ha anat teixint i desteixint en aquest període. En el ram de la ciència només la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya i l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears han precedit la Institució Catalana d'Història Natural en la celebració d'un aniversari tan lluït (les dues primeres per dues vegades, ja que són més que bicentenàries). La Institució Catalana d'Història Natural fins i tot, paradoxalment, avantatja en edat l'entitat de la qual és filial, l'Institut d'Estudis Catalans.

La història de la Institució ha passat per tots els tràngols que el segle xx ha reservat a la societat dels Països Catalans i, per això mateix, en molts moments, no ha estat precisament falaguera. En realitat, l'entitat mai no havia conegut una etapa de continuïtat tan prolongada com la que està coneixent d'ençà de la seva darrera refundació, el 1972. En el seu primer quart de segle, per exemple, la Institució ja havia passat per una escissió, una refundació, quatre canvis d'estatuts i una suspensió dels darrers aprovats; havia canviat de local social tres cops i havia passat primer d'entitat independent a filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per arribar finalment a una situació ambigua d'entitat independent (tot l'independent que podia ser una entitat sota la dictadura del general Primo de Rivera) tutelada per la Diputació Provincial de Barcelona. Entre 1939 i 1972 visqué en la clandestinitat i amb una activitat intermitent i escassa.

N'hem fet una història de les moltes possibles. L'extraordinària riquesa dels mateixos arxius de la Institució i de la informació que sobre la seva vida social es posa de manifest en les publicacions han fet que ens decantéssim per aquestes fonts i això, al costat de molts avantatges, també té les seves servituds. Fonamentalment la dificultat de contrastar informacions que poden haver estat reflectides en actes o en altres documents, voluntàriament o involuntària, amb un cert biaix. Inconvenient menor, de tota manera, comparat amb el biaix, certament inevitable, que introdueix

la interpretació dels fets per l'historiador. En tot cas convé aquí aclarir que les fonts fonamentals emprades han estat, per al període de 1899 a 1968, els llibres d'actes i les informacions dels *Butlletins*, juntament amb documents conservats en els arxius de l'Institut d'Estudis Catalans, la Diputació de Barcelona i la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Per al període 1972-1999 pràcticament tot el correu rebut de la Institució des de la seva represa que conservo en el meu propi arxiu, amb alguna consulta, per a les inevitables llacunes, al propi arxiu de la Institució, més el contingut d'algunes publicacions de la mateixa entitat.

La Institució d'avui és molt diferent de la de fa un segle. La discontinuïtat de prop de quaranta anys en les activitats normals de l'entitat que imposà el franquisme féu que, en el moment de la represa, quedessin molt pocs dels socis antics i que, d'aquests, només un petit nombre volguessin novament participar en les activitats de la Institució. Per això sorprendrà potser a més d'un el caire molt conservador i obertament confessional de la Institució dels primers anys del segle i que molts dels enfrontaments amb personatges significatius de la vida científica i universitària espanyola del seu temps era menys motivada pel catalanisme de la Institució i l'anticatalanisme centralista dels seus contraris que pel fet que molts d'aquells personatges eren afins a la Institució Libre de Enseñanza o poc o molt lliurepensadors, mentre la majoria (no tots) dels socis més destacats de la Institució es veien obligats per les seves creences a rebutjar determinades teories, entre elles, molt principalment, la darwinista. També hi jugà el fet que, inicialment, tots els socis de la Institució fossin aficionats i que triguessin a incorporar-se a l'entitat «professionals» de les ciències naturals. Al contrari, en certa mesura, fou la mateixa Institució qui, a partir de la segona dècada del segle xx, promogué alguns dels seus membres destacats a determinats càrrecs més o menys professionalitzats de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona o d'alguns museus.

Tot això, i molt més, és el que intenten explicar les planes que segueixen. L'autor només demana indulgència per haver hagut d'anar descobrint, massa tard, que la seva gosadia inicial d'emprendre la tasca d'escriure aquesta història només era superada per la seva ignorància. Semblava que la transmissió oral ens havia conservat un coneixement, si no suficient, fàcil d'arrodonir amb un petit esforç

de documentació en les fonts primàries, ben assequibles. No ha estat així. En realitat el que la tradició oral ens havia transmès era la imatge de la Institució «d'abans de la guerra», però just dels anys immediatament anteriors a 1936, precisament un moment en el qual la Institució havia iniciat una profunda transformació, després de sortir del trauma de la dictadura de Primo de Rivera, per superar la part més negativa del seu passat. Aquesta imatge rebuda, mitificada en els anys més foscos del franquisme, era en realitat massa falaguera, i només per a un breu període dels anys trenta la veurà el lector correspondre sensiblement amb la que es desprèn de les planes que segueixen. En tot cas, la història que llegireu, si seguïu endavant, és la que resulta de

consultar les fonts, que, en molts punts significatius, es reprodueixen en la seva literalitat, i interpretar-les d'acord amb el criteri historiogràfic, més encertat o menys, de l'autor.

Per acabar aquesta introducció deixeu-me agrair al Consell Directiu de la Institució Catalana d'Història Natural i, en particular, al seus dos darrers presidents del segle xx, David Serrat i Joaquim Maluquer i Sostres, i secretaris, Joaquim Nogués i Josep Germain, la confiança dipositada en mi per dur a terme aquesta tasca i la seva infinita paciència per acceptar els successius retards en l'acabament previst. Ara només em queda esperar que els lectors siguin prou soferts i indulgents.

2. LA FUNDACIÓ I LES PRIMERES PASSES (1899-1904)

Els anys del pas del segle XIX al XX han estat als Països Catalans rics en esdeveniments i febrils d'activitat en tots els àmbits de la societat. També en el de la ciència. L'esforç obscur d'alguns bons mestres al llarg dels anys precedents i l'emergència d'una nova generació, la dels nascuts els primers anys de la Restauració borbònica de 1874, la primera generació del segle XIX espanyol que no havia hagut de conviure amb guerres civils i cops d'estat, podrien ajudar a explicar-ho. En tot cas, en el llindar del nou segle, fos des del catalanisme conservador, fos des del republicanisme o des de l'anarquisme, aquella nova generació aspirava a renovar en tots els aspectes la societat catalana des d'uns valors polítics i socials radicalment nous, en clara fractura amb els consagrats per més de dos decennis de restauració monàrquica.

Els anys del tombant del segle XIX al XX han estat també els de la transformació del catalanisme polític en un nacionalisme amb tots els ets i uts.¹ El mateix 1899 de les primeres tentines de la Institució Catalana d'Història Natural, per exemple, havia estat l'any de la transformació en diari de *La Veu de Catalunya*, el de la creació del Centre Nacional Català de Narcís Verdaguer i Callís, Jaume Carner, Lluís Domènech i Muntaner i Enric Prat de la Riba, embrió de la futura Lliga Regionalista, i el del «tancament de caixes» i la consegüent dimissió del doctor Robert com a alcalde de Barcelona. No hi ha dubte que, en el moment de la seva fundació, la Institució Catalana d'Història Natural responia plenament a la tipologia d'entitat catalanista que tan bé ha caracteritzat Marfany (1995): gent molt jove, d'extracció mesocràtica, més aviat conservadora, que descobrien en Catalunya la seva nació i en el català una llengua que donava per a molt més que per a escriure poesies per als Jocs Florals.

Algunes variants característiques fan, però, de la Institució una entitat singular des de la seva fundació i, encara més, en la seva evolució posterior. En primer lloc, el pes considerable de capellans i religiosos en les etapes fundacionals (sobretot en els anys que segueixen la refundació de 1904 i en els anys de la dictadura de Primo de Rivera), que

s'havia de prolongar fins als anys trenta. En segon lloc, el seu clar decantament per l'excursionisme, que fa que la seva trajectòria en els primers anys no sigui gaire diferent de la d'algunes entitats excursionistes decantades per l'espeleologia o altres aspectes de les ciències naturals com l'Agrupació Excursionista Catalana Los Muntanyencs (més tard Club Muntanyenc), amb les quals mantindrà fins i tot en alguns moments una certa rivalitat. Només la diferent evolució posterior separa la Institució Catalana d'Història Natural, a partir de 1912 o 1914, d'aquestes entitats a cavall de l'excursionisme i de les ciències naturals, amb les quals havia compartit durant la primera dècada del segle XX nombrosos socis i que practicaven un quadre d'activitats semblant al seu. Molt probablement només el fet que avui aparegui com una societat científica, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, explica el fet que cap historiador de l'excursionisme² no s'hagi fixat en la ICHN de començament de segle com una de les expressions més acabades de l'excursionisme científic català.

També cal remarcar el paral·lelisme entre les primeres tentines de la Institució Catalana d'Història Natural i les de la Lliga Regionalista entre 1899 i 1901. Possiblement l'estat de guerra decretat per a Barcelona el maig de 1900, com a conseqüència de la vaga general de botiguers i de la xiulada organitzada pel Centre Nacional Català en ocasió de la visita a la ciutat del ministre de la governació Eduardo Dato, accentua encara aquest paral·lelisme, ja que els entrebancs a la llibertat de reunió i a les publicacions periòdiques catalanes degueren afectar de la mateixa manera els primers fascicles del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* i la represa de *La Veu de Catalunya*, periòdic que no es pogué publicar durant el període de suspensió de garanties constitucionals, que es prolongà fins al març de 1901. De 1901 són precisament els primers fascicles publicats del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*.

També a escala internacional, aquells anys del tombant del segle XIX al XX són anys de traspàs, tant pel que fa als grans esdeveniments socials i polítics com als que afecten

1. MARFANY, J. L. *La cultura del catalanisme*. Barcelona, Empúries, 1995, p. 28.

2. IGLÉSIES, J. «Història de l'excursionisme (1876-1939)» a DALMAU, R. [ed.]. *Enciclopèdia de l'excursionisme*. Barcelona, vol. I, 1964, p. 17-714. MARTI HENNEBERG, J. *L'excursionisme científic i la seva contribució a les ciències naturals*. Barcelona, Altafulla, 1994.

més concretament les disciplines que interessaven els fundadors de la institució. N'hi hauria prou, entre els primers, d'esmentar la guerra hispanonordamericana de 1898, que no sols suposà la pèrdua de les darreres restes de l'imperi colonial espanyol a Amèrica, sinó també l'emergència dels Estats Units com a gran potència mundial.

Entre els segons val la pena recordar que, mentre per obra d'Eugenius Warming, Henry C. Cowles i Frederick E. Clements, entre el 1895 i el 1905 es posen les bases dels conceptes fonamentals d'una ciència emergent, l'ecologia, les ciències naturals més clàssiques aconsegueixen grans síntesis. És el cas, en particular, de la geologia, amb la publicació de *Das Anlitz von Erde* («La faç de la Terra»), d'Eduard Suess, entre 1883 i 1908, o de la botànica, amb la culminació (1899) del monumental *Die natürlichen Pflanzenfamilien* («Les famílies naturals de plantes»), dirigida per Adolf Engler. El mateix any, al Congrés de Geografia de Berlín, Otto Warburg, Adolf Engler i Oscar Drude assolien un consens sobre la urgent necessitat d'establir un acord sobre la nomenclatura geobotànica. L'any següent, el 1900, coincidint amb l'Exposició Universal se celebrà a París el Primer Congrés Internacional de Botànica,³ en el qual es decidiria, entre altres coses, revisar i fer obligatòries en el futur les Lleis de Nomenclatura Botànica que havien estat aprovades al Congrés Europeu (dit internacional) de París de 1867, mentre Charles Flahault, assumint l'informe d'Otto Warburg al Congrés de Geografia de Berlín, sotmetia a la consideració dels botànics de tot el món un *Projet de nomenclature phytogéographique*⁴ que, finalment seria aprovat al II Congrés Internacional de Botànica, que se celebrà el 1905 a Viena. També se celebrà a París aquell 1900 el VIII Congrés Geològic Internacional mentre tenia lloc a Londres un primer congrés sobre la protecció de la gran fauna africana.

El darrer quart del segle XIX havia estat també propici a la renovació dels museus d'història natural. Una renovació que havia començat als Estats Units amb la construcció dels nous edificis de l'American Museum of Natural History de Nova York (1877) i del National Museum de la Smithsonian Institution a Washington (1879) però que tot seguit es manifestaria a Europa, amb la instal·lació de les

col·leccions d'història natural del British Museum al nou edifici de South Kensington que encara les acull (1881) i a continuació, entre 1889 i 1900, a París, Viena, Berlín, Praga, Brussel·les i molts altres punts d'Europa, Amèrica i els imperis colonials de les grans potències del moment.⁵ Fins i tot a escala ben modesta s'havia creat a Barcelona, el 1878, el Museu Martorell, dedicat en part a la història natural (malacologia).

La Institució Catalana d'Història Natural és, doncs, un producte ben representatiu de l'ambient científic i social del pas del segle XIX al XX, però en el context ben precís de Catalunya; un resultat gairebé inevitable de la nova sociabilitat que fomentava l'impuls del catalanisme de la fi de segle. S'hi sumà, per una banda, la convivència als claustres de la Universitat de Barcelona d'estudiants de diferents especialitats, però que compartien una sòlida formació naturalística (prèvia al seu accés a les aules universitàries) gràcies a mestres com Joan Cadevall o Joaquim M. de Barnola, i la seva coincidència en altres cercles de convivència social com les Congregacions Marianes, el Centre Excursionista de Catalunya o les associacions d'estudiants catalanistes com l'Associació Escolar Catalanista Ramon Llull. Per una altra, la voluntat compartida de «relligar la ciència amb la política [catalanista] com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme».⁶ Tampoc hi devia ser aliè l'ambient creat a la mateixa universitat pel conflicte entre Odón de Buen, precisament el catedràtic d'història natural de la Facultat de Ciències, i el rector Julián Casaña, pressionat pel bisbe Català, el curs 1895-1896.⁷

2.1. ELS FUNDADORS

Personatges clau d'aquest període fundacional serien els germans Salvador i Josep Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars i Antoni Novellas i Roig. Els germans Maluquer havien estat alumnes durant el seu batxillerat del Reial Col·legi Terrassenc, que dirigia el botànic i pedagog Joan Cadevall,⁸ que fou qui els desvetllà l'interès per la

3. N'hi havia hagut dos d'anteriors. El 1864, un a Brussel·les i el 1867, un altre a París (en el qual Alphonse de Candolle havia plantejat per primera vegada la necessitat d'establir un codi universal de nomenclatura botànica) però, segurament a causa de la guerra franco-prussiana i de l'enfrontament subsequent entre científics francesos i alemanys, aquesta primera sèrie de congressos no tingué continuïtat.

4. FLAHAULT, CH. «Projet de nomenclature phytogéographique». a *Actes du Congrès International de Botanique (París, 1900)*, 1900, p. 427-450.

5. SHEETS-PYENSON, S. *Cathedrals of Science. The Development of Colonial Natural History Museums during the Late Nineteenth Century*, Kingston-Mont-real, McGill-Queen's University Press, 1988, p. 5-10.

6. Així ho expressa Josep Maluquer i Nicolau, un dels fundadors de la ICHN, en les seves memòries.

7. ARQUÉS, J. *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875-1895)*, Barcelona, Columna, 1985, p. 24-66. BUJOSA I HOMAR, F.; GLICK, T. «Odón de Buen y del Cos (Zuera, Aragó, 18NN – Mèxic, 1945). L'oceanografia», a CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1995.

8. La figura de Joan Cadevall com a naturalista i pedagog, veritable precursor del que avui anomenem educació ambiental, no ha estat prou valorada pels seus biògrafs, botànics gairebé tots, que han posat l'accent en la seva obra botànica, certament importantíssima, sobretot per haver estat l'autor de la *Flora de Catalunya*, però en el fons un bon punt marginal en la trajectòria total de l'activitat professional de Cadevall. Josep Maluquer, en les seves memòries, en parla, amb veritable veneració, com del mestre que l'havia introduït al coneixement i a la curiositat per la natura i a qui encara per molts anys acudiria en demanda d'orientació o de consell.

història natural, encara que després seguirien carreres ben distants d'aquesta. Féu encara més: per recomanació seva tots dos germans començaren a freqüentar la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, on tingueren ocasió d'ajudar en l'ordenació, llavors en curs, del museu i de la biblioteca i de coincidir sovint amb el geòleg i malacòleg Artur Bofill i Poch, secretari perpetu de l'Acadèmia i director, des del 1887, del Museu Martorell; amb el farmacèutic i naturalista Joaquim Marià Salvaña i Comas, antic col·laborador de la revista *Crònica Científica*, que havia aparegut a Barcelona de 1878 a 1892, amb l'entomòleg –i també botànic– Miquel Cuní i Martorell i amb el canonge i geòleg Jaume Almera i Comas. Cadevall posava així els joves Maluquer sota la tutela dels més notables naturalistes de la seva generació (Almera i Bofill i Poch) i de la dels seus mestres (Salvaña i Cuní) i d'alguna manera intentava restablir la continuïtat dels estudis naturalistes a Catalunya, compromesa pel desinterès de la Universitat dels primers anys de la Restauració per aquestes matèries, vistes per uns com a mer col·leccionisme indigne de l'interès de la ciència positiva i per altres com a perillosa sendera cap a l'heretgia, si es feia gaire cas de Darwin i dels seus epígons.

En els cursos preparatoris d'enginyeria industrial Josep Maluquer havia coincidit amb dos companys, Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Josep M. Mas de Xaxars, que compartien els seus interessos naturalístics. L'un i l'altre havien estat alumnes dels jesuïtes i devien probablement la seva formació naturalística a Joaquim M. de Barnola.⁹ Cap al final de l'estiu de 1898, abans de començar el nou curs, Josep Maluquer i el seu germà Salvador havien estat introduïts a la congregació mariana de Sant Lluís Gonzaga, de la qual era prefecte el jesuïta Lluís Ignasi Fiter. Així devien entrar en contacte amb els naturalistes jesuïtes, com Barnola mateix o Longí Navàs, que passaven una part dels mesos d'estiu a Barcelona, o com, anys després, Jaume Pujiula,¹⁰ la influència dels quals explica possiblement en bona part el caràcter confessional que prengué en els seus primers anys la Institució.

Al llarg del curs 1898-1899, tot i que per al seu currículum d'enginyer eren més aviat anecdòtiques, Josep Maluquer assistí amb gran interès a les classes d'història natural d'Odón de Buen, en les quals coincidí amb el seminarista Norbert Font i Sagué. Malgrat el tarannà lliurepensador i menjacapellans que hom atribuïa al catedràtic d'història natural, aquest simpatitzava amb Font i Sagué, estudiant brillant que ja el 1897 havia guanyat un premi als Jocs Florals pel seu treball *Determinació de les comarques naturals i històriques de Catalunya* i que en aquells anys era el principal promotor de la naixent espeleologia catalana. Ja el 1896 havia acompanyat Édouard-Alfred Martel, l'iniciador de l'espeleologia científica, a la Fou de Bor, a la Cerdanya, i posteriorment havia explorat una colla de coves i avencs i s'havia posat a elaborar un catàleg espeleològic de Catalunya. Aquell curs, Odón de Buen fins i tot li atorgà el premi extraordinari de mineralogia i botànica, mentre atorgava el de zoologia a Josep Maluquer. Malgrat aquesta coincidència Font i Sagué no participà directament, com de vegades s'ha dit, en la fundació de la Institució, bé que s'hi incorporà molt poc després¹¹ i més endavant en fou un dels socis més actius i fins i tot n'arribà a la presidència.¹²

A aquest nucli d'estudiants que s'aplegaven al pati de Ciències de la Universitat de Barcelona amb el comú interès per la història natural cal afegir-ne tres més: dos de farmàcia, Antoni Novellas i Roig i Francesc de Paula Badia i Guia, i un de medicina, el mallorquí Joan Alzina i Melis. Plegats o per separat, uns i altres anaven fent excursions per conèixer més bé els grups d'organismes que els interessaven preferentment, intercanviaven les seves troballes i visitaven assíduament Cadevall i els altres naturalistes de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, als quals aquest els adreçava per aclarir els seus dubtes o demanar-los orientacions.

Finalment, un bon dia, Salvador Maluquer i Josep M. Mas de Xaxars barrinaren que, si la literatura i la història havien estat bones motivacions per a abocar-se a una tasca de represa de la identitat catalana, bé ho podia ser també la

9. Si més no Mas de Xaxars reconeix Barnola com el seu primer professor d'història natural en dedicar-li una nova varietat de *Carabus rugosus* el 1921 [*Bulletí ICHN*, 21 (3-4), p. 75]. Barnola havia estat professor de ciències naturals al Col·legi del Sagrat Cor, al carrer de Casp de Barcelona, de 1892 a 1896 (època en què degué tenir com a alumnes Aguilar-Amat i Mas de Xaxars) abans de ser enviat a Alemanya (1896-1898) on estudià botànica general i fisiologia vegetal amb Strasburger a la Universitat de Bonn. Posteriorment (1898-1902), fins a la seva ordenació el 1902, estudià teologia a Tortosa i a Gandia però és versemblant que, durant els estius, passés algunes setmanes a Barcelona i mantingués contactes amb alguns dels seus antics alumnes. Després de ser ordenat tornà a Barcelona i, com veurem més endavant, tingué un paper important en la història de la Institució i n'ocupà molts anys la presidència.
10. A l'època fundacional de la ICHN Longí Navàs residia a Saragossa (excepte els cursos 1899-1900 i 1900-1901, que passà a Madrid per fer el doctorat) i Jaume Pujiula a València. Un i altre eren professors als respectius col·legis del seu orde en aquelles ciutats i cap dels dos tenia res de catalanista, fins al punt que Navàs rebutjà en més d'una ocasió que els seus *Treballs* fossin traduïts al català i que Pujiula, fill de Besalú, no parlava mai català en públic. Així i tot Navàs fou un dels primers i més assidus col·laboradors del *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural* i Pujiula arribà a ocupar la presidència de l'entitat els anys de la dictadura de Primo de Rivera.
11. El 4 de febrer de 1900 (abans i tot de presentar els primers estatuts de la Institució al Govern Civil de Barcelona per a la seva aprovació) els fundadors acordaven invitar Font i Sagué («el primer i valent conreador de la ciència espeleològica a Catalunya») a formar-ne part com a soci numerari, cosa que acceptà immediatament.
12. MALUQUER I NICOLAU, S., «Discurs llegit a la Sessió extraordinària del 31 de maig de 1910 dedicada a l'expressident d'aquesta Institució Mossèn Norbert Font i Sagué», a *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, Barcelona, núm. 10, 1910, p. 59.

ciència, en particular la història natural, si eren capaços d'actualitzar els objectius que s'havien assenyalat les primeres entitats excursionistes. D'aquesta idea, aviat comunicada als altres companys, de «relligar la ciència amb la política com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme», en sortiria abans de la fi de 1899 la creació de la Institució Catalana d'Història Natural. Els socis fundadors, si més no els socis ordinaris (Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Banús, Joan Alzina i Melis, Francesc Badia i Guia, Josep Maluquer i Nicolau, Salvador Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars i Antoni Novellas i Roig),¹³ no arribaven doncs a la desena,¹⁴ encara que disposaven de la relativa cobertura d'alguns membres «protectors» com Miquel Cuní i Martorell, Joan Cadevall i Diars, Pere Antiga i Suñer, Francesc Novellas i Roig, Josep Arbós o Josep Maspons i Cadafalch.

L'acte fundacional tingué lloc el 3 de desembre de 1899, molt possiblement al domicili dels germans Novellas, a la plaça de Santa Anna, 20. S'hi aplegaren els ja esmentats Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Banús, Joan Alzina i Melis, Francesc Badia i Guia, Josep Balcells i Masó, Josep Maluquer i Nicolau, Salvador Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars i Antoni Novellas i Roig. Allí mateix es constituí la primera junta directiva que havia d'encarregar-se de redactar els estatuts i presentar-los per a la seva aprovació al Govern Civil. La constituïen Antoni Novellas com a president, Salvador Maluquer com a secretari i Josep M. Mas de Xaxars com a tresorer,¹⁵ que enllestiren la seva feina el 29 de gener de 1900 i la dipositaren al Govern Civil el 9 de febrer. Abans i tot de dipositar els estatuts, de tota manera, tingueren una primera sessió el 3 de febrer en la qual sabem que es prengueren almenys dos acords: demanar al Centre Excursionista de Catalunya acollida als seus locals i nomenar soci ordinari Norbert Font i Sagué. No és estrany que la Institució nounada busqués aixopluc al Centre Excursionista de Catalunya, en aquells anys (1896-1900) presidit precisament per un naturalista il·lustre com Lluís Marià Vidal, més tard membre honorari de la Institució. També alguns dels joves fundadors de la Institució eren socis del Centre¹⁶ i hi tenien amics prou actius, com per exemple Ceferí Rocafort i Sansó, cosí dels germans Maluquer, o Norbert Font i Sagué.

La resposta fou favorable i el 8 d'abril de 1900 els fundadors de la Institució podien prendre possessió de l'espai que els cedia el Centre Excursionista. La Institució encara havia de triar sis dies a accedir a la seva existència legal ja que l'aprovació oficial dels seus estatuts no es produí fins al 14 d'abril.

Pel que fa al nomenament de Norbert Font i Sagué cal dir que, en aquell moment, s'havia fet un nom com a figura ascendent de les ciències naturals i del catalanisme polític amb els seus treballs sobre les comarques catalanes i les seves exploracions espeleològiques. Era jove, capellà i ajudant d'Almera al Museu del Seminari i d'Odón de Buen a la Universitat, era també el pont entre aquests dos personatges incompatibles i tot el que representaven en el camp de les ciències naturals. El canonge Almera, el seu primer mestre d'història natural, ja des dels seus estudis eclesiàstics al seminari, simbolitzava en part la renovació intel·lectual de l'església catalana del darrer terç del segle XIX però també la resistència catòlica enfront de l'evolucionisme darwinista per les seves preteses connotacions d'ateisme. Odón de Buen, el seu professor a la universitat, màxim exponent del darwinisme lliurepensador i pretès menjacapellans, s'havia fixat precisament en el jove seminarista com a ajudant a les seves classes.

2.2. LA INCORPORACIÓ DE NOUS SOCIS

Quan encara no feia un mes de l'aprovació dels estatuts de la Institució, el maig de 1900, es proclamava a Barcelona l'estat de guerra, amb les consegüents limitacions del dret de reunió. L'estat de guerra durà fins al març de 1901 i per això al llarg de 1900 no queden més testimonis de l'activitat de la Institució que unes poques cartes datades totes dels primers mesos de l'any. No hi ha més incorporació com a soci numerari que la de Norbert Font i Sagué; com a corresponents sembla que s'incorporen el notari i malacòleg francès Paul Fagot, el farmacèutic i escriptor vigatà Martí Genis, el capellà mallorquí Ferran Moragues i el jesuïta prioratenc i prestigiós entomòleg Longí Navàs, resident a Saragossa, i com a protectors Pere Antiga, Joan Cadevall i l'advocat Josep Maspons i Cadafalch.

13. En l'acta constitutiva apareix també la signatura de Josep Balcells i Masó, personatge que ja no apareix a la instància de presentació dels estatuts al Govern Civil (9 de febrer de 1900) ni en cap llista de socis i de qui només saben que era estudiant de farmàcia.
14. Diferents malentesos, comprensibles atesa la precarietat de la documentació d'aquest període, havien fet pujar fins a 10 el nombre de fundadors, amb l'afegit de Font i Sagué, del químic Francesc Novellas i Roig, germà gran d'Antoni (que efectivament participà d'alguna manera en la fundació de la ICHN però que quedà inicialment com a soci protector i no passà a numerari fins al 19 d'octubre de 1901), i del metge Josep M. Bofill i Pichot (que no ingressà com a membre numerari fins al 7 de desembre de 1901). Hom havia confós també l'estudiant de farmàcia Francesc de Paula Badia i Guia (de qui, infortunadament, no hem pogut trobar cap altra dada biogràfica) amb Llorenç Garcias i Font (1885-1975), també estudiant de farmàcia en aquells anys, tot i que aquest, de fet, no ingressà a la ICHN fins al 6 de desembre de 1902; sí que actuà com a fundador en la refundació de 1904 (cf. *infra*, part 3).
15. Aquests tres són els que tradicionalment es tenen per fundadors de l'entitat, encara que ja hem vist que el procés fundacional és força més complex.
16. Josep Maluquer n'era soci des de 1898. L'havia presentat el seu cosí Ceferí Rocafort i ocupà el càrrec de secretari segon de l'entitat de 1902 a 1905. Els germans Novellas n'eren socis també i Francesc Novellas fou el primer president (1908) de la Secció de Geologia i Geografia Física.

A partir del gener de 1901, amb l'aparició del *Bulletí*, es troben llistes de socis i notícies de l'admissió de socis nous. Segons es fa constar en el primer fascicle del *Bulletí*, els primers membres de 1901 eren admesos en la reunió del Consell Directiu del 13 de gener. Es tractava del farmacèutic Manuel Degollada i Pouplana i de Pere Roig i Pascual, «del comerç». En tot cas, al cap d'un any, en començar 1902, la dotzena de socis, entre numeraris, honoraris i protectors, que tenia la Institució en ser-li aprovats els estatuts, s'havia més que quadruplicat i els socis havien arribat a cinquanta, gairebé la meitat d'ells (vint-i-quatre) numeraris i vint més de corresponents. És interessant analitzar les professions i residències d'aquests nous socis numeraris i corresponents (les categories que seran comparables al llarg de tota l'existència de la Institució atès que són les més pròpiament actives en la vida social de l'entitat) i comparar-les més endavant amb les d'etapes posteriors de la Institució.

Els set socis fundadors, tal com s'ha dit, eren estudiants (tres d'enginyeria –un d'ells simultaniejant aquests estudis amb els de ciències–, dos de farmàcia, un de medicina –estudis que també simultaniejava amb els de ciències– i un de dret). Quan s'hi afegeix Norbert Font i Sagué, bé que encara era estudiant de ciències, havia ja cantat la seva primera missa, apadrinat precisament per Almera, i, per tant, era capellà. Dels quatre corresponents que s'incorporen abans del primer de gener de 1901 dos són clergues. Un, el mallorquí Ferran Moragues, era secular, l'altre, el jesuïta prioratenc Longí Navàs, resident a Saragossa, eminent entomòleg, era regular. Els altres dos eren farmacèutic l'un i notari l'altre. Tot plegat set estudiants (un 58 %), tres capellans (un 25 %), un farmacèutic i un notari entre numeraris i corresponents.

Un any més tard, el gener de 1902, la ICHN comptava ja amb vint-i-quatre socis numeraris, vint corresponents,¹⁷ deu protectors i sis protectors honoraris. Dels setze nous socis numeraris incorporats el 1901 cinc eren farmacèutics i quatre estudiants (de medicina, de farmàcia, de dret), dos eren químics i la resta es distribuïen en diverses professions. Dels setze corresponents incorporats en el mateix període cinc eren capellans seculars o regulars, cinc farmacèutics, dos investigadors i dels altres quatre no en consta la professió. Tot plegat onze farmacèutics (un 25 %), deu estudiants (un 23 %), vuit capellans (tres seculars i cinc regulars, un 18 %) i la resta distribuïda en professions diverses (en quatre d'ells no consta).

Més endavant posarem de manifest que el creixement de socis en aquesta etapa té un component atípic associat als conflictes que conduiran a l'escissió de 1904 però la composició professional d'aquest començament de 1902 prefigura força el perfil professional de la Institució el primer terç del segle xx: predomini d'estudiants, clergues i farmacèutics pràcticament permanent i presència regular d'altres professions, en proporcions variables segons les etapes.

2.3. ESTATUTS I IDEARI

Els estatuts fundacionals de la ICHN són d'una gran simplicitat. En els seus tres primers articles, que són els definitoris, declara (article primer) que el seu objecte és el conreu de les ciències naturals i del seu estudi entre l'element jove de Catalunya i que no s'ocuparà (article segon) de religió ni de política; que els mitjans que emprarà (article segon) seran les excursions científiques, les conferències públiques i privades i la publicació d'un *Bulletí*, i que la seva llengua oficial (article tercer) serà el català. Aquest darrer article dona també com a domicili oficial el del president de la Comissió promotora i també primer president de l'entitat, Antoni Novellas (pl. Santa Anna, 20).

Amb tota evidència es tracta d'uns estatuts força convencionals que deixen en una certa indefinició alguns aspectes que després seran decisius en el decantament de l'ideari dominant a la Institució. Així, la indefinició (probablement volguda pels redactors dels estatuts) respecte a l'abast que es donava a l'expressió «ciències naturals» havia de propiciar picabaralles i malentesos entre els partidaris de limitar-les a l'observació i el coneixement dels éssers naturals i els d'estendre-la fins a abastar les ciències fisicoquímiques experimentals. Picabaralles i malentesos que conduirien en pocs anys a una escissió de l'entitat. En un altre ordre de coses, mentre es negava que l'entitat s'ocupés de religió ni de política, les manifestacions d'esperit patriòtic proliferen en tots els fascicles del *Bulletí* i, a partir del segon, hi figura a l'encapçalament un lema manifestament confessional, extret del capítol iv de la constitució *De Fide Catholica* del Concili Vaticà I: *Nulla unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest*. («Mai no hi pot haver cap veritable divergència entre la fe i la raó»).¹⁸

17. La meitat d'aquests, a diferents localitats dels Països Catalans (vuit a Catalunya, un al País Valencià i un a Mallorca), sis a la resta de l'Estat espanyol (tres a l'Aragó, dos a Madrid i un a Castella-la Manxa) i quatre a la resta d'Europa (tres a França i un a Finlàndia).

18. Una anotació en una acta dels anys 30 (*Actes ICHN 1922-1934*, p. 31) atribueix al jesuïta Lluís Ignasi Fiter (1852-1902) haver donat aquest lema a la Institució naixent. El pare Fiter era, el 1899, el prefecte de la congregació mariana de Sant Lluís Gonzaga, a la qual pertanyien en aquell moment la majoria dels joves fundadors de la Institució Catalana d'Història Natural. De fet, el mateix lema encapçalava des del 1875 la *Revue des Questions Scientifiques* que publicava la Société Scientifique de Bruxelles, el secretari general de la qual havia estat el jesuïta francès Ignace Carbone fins a la seva mort el 1883. Una societat que, en la seva declaració de principis, proclamava haver emprès la tasca «de créer une sorte de digue contre ce courant de materialisme, de fanatisme antireligieux, qui semble, depuis quelques années, vouloir s'établir dans les régions hautes et basses de la science» («crear una mena de dic enfront d'aquest corrent de materialisme, de fanatisme antireligiós, que sembla d'uns anys ençà, voler-se establir a les regions tant altes com baixes de la ciència») [*Revue Catholique*, novembre 1876. Citat a *Revue des Questions Scientifiques*, 1 (1877), p. 346]. Indubtablement aquest era l'ideari que el pare Fiter volia imposar a la Institució naixent i molts dels seus socis en participaven.

Només en l'opció lingüística (que en aquell moment comportava una considerable càrrega política) no hi ha ambigüitat: des del començament la llengua de la Institució serà el català, encara que també pràcticament des del començament admetrà en el *Butlletí* articles escrits en altres llengües, generalment per autors no catalans però també, en algun cas, per determinats autors catalans.¹⁹

Clarament, el sentir que impulsava els joves fundadors de la naixent institució naturalista era el del regionalisme conservador, fidel a la tradició catòlica de Catalunya que preconitzava Torras i Bages i que havia de cristal·litzar ben aviat (abril-maig de 1901) en la fundació de la Lliga Regionalista. Així com en els primers anys de la Restauració havien estat els representants més genuïns de l'ala esquerra, republicana i federal, del catalanisme els que feien bandera de la ciència,²⁰ ara era un sector jove i emprenedor, regeneracionista i possibilista, de l'ala dreta conservadora, el que aprofitava totes les esclatxes del sistema polític de la restauració per crear plataformes d'acció política i d'institucionalització amb segell propi de tots els aspectes de la vida pública catalana. Ara es tractava de vincular a la política catalanista «com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme» l'activitat científica, si més no la naturalista.

El respecte reverencial al dogma catòlic (i a allò que sense ser dogma formava part de la doctrina de l'església) que s'expressa en el lema abans evocat farà de la Institució, per molts anys, un bastió de radical antitransformisme, encara que alguns dels seus membres, per exemple Antoni de Zulueta, acabin per figurar entre els introductors a l'Estat espanyol de la genètica mendeliana. Segurament cal atribuir-ho a la influència dels col·legis religiosos, principalment els dels jesuïtes, en l'educació dels fills de les classes dominants a la Catalunya de la Restauració. En aquest punt la influència de Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Josep M. Mas de Xaxars devia resultar particularment important en els inicis de la Institució, ja que havien estat ells els qui havien introduït els germans Maluquer –d'educació més laica, encara que igualment catòlics practicants– a les Congregacions Marianes del pare Fiter. Tampoc s'ha de menystenir l'activisme del també jesuïta Longí Navàs, gran especialista en neuròpters i també botànic aficionat.

Navàs, que el 1901 ja gaudia d'un cert reconeixement pels seus treballs entomològics, fou un col·laborador de primera hora de la Institució encara que un col·laborador força especial. Ja a partir del fascicle de març de 1901 del primer volum del *Butlletí* comença a publicar-hi notes neuropterològiques, però en castellà. De fet era el primer treball científic d'una certa categoria que s'hi publicava i amb les seves quatre pàgines era tan llarg com la resta del *Butlletí*, del qual venia a constituir com una mena de fulletó addicional. Es comprèn, doncs, que de bon començament tingué un ascendent considerable sobre els joveníssims fundadors de la Institució, que devien sentir-se afalagats pel fet que un naturalista tan competent es dignés a enviar-los els seus treballs. En realitat Navàs veia en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* una plataforma de publicació acordada amb les seves idees, i dòcil als seus desigs de publicar, cosa que en aquell moment no li oferia la Sociedad Española de Historia Natural, sòlidament controlada per Ignacio Bolívar amb el qual l'enfrontaven no sols diferències ideològiques insuperables²¹ sinó també una rivalitat científica²² com a entomòleg. En la mateixa carta que diu a Salvador Maluquer que Bolívar ha preferit trametre a un especialista estranger els pèrlids de les col·leccions del Museo Nacional de Ciencias Naturales, afegeix significativament: «Si yo lograra con la colaboración de mis corresponsales reunir buen número de especies de esta familia de Neurópteros y adelantarme, conseguiría un triunfo para la religión, para la patria y para la Institución, en cuyo *Butlletí* se habría de publicar mi Monografía. [...] En lo de este párrafo conviene la reserva, para que no llegue la sospecha a Madrid. Advierto a V. que ya poseo por lo menos doble número de especies que las del Museo Nacional».²³ És manifest l'intent d'instrumentalització dels joves socis de la Institució per part de Navàs; per una banda els alligona perquè no es desviïn del recte camí de la ciència catòlica seduïts pels perillosos ateu Bolívar i de Buen i per una altra tracta de seduir-los per tal que l'ajudin en els seus propis objectius de prestigi científic.

Vist des d'un segle més tard, aquell respecte reverencial per la doctrina de l'església sembla un anacronisme en flagrant contradicció amb l'empenta innovadora que sembla impulsar els joves fundadors de la Institució. A la

19. Longí Navàs, per exemple, només esporàdicament publicà alguna nota en català, generalment ressenyes d'excursions.

20. Vegeu CAMARASA, J. M. «El Viaje d'un naturalista al rededor del mon, fet a bordo del barco «Lo Llebrer» (The Beagle) desde 1831 a 1836, primer llibre científic en català, de la Renaixença», a *Viaje d'un naturalista al rededor del mon, fet a bordo del barco «Lo Llebrer» (The Beagle) desde 1831 a 1836*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1982, p. IX-XII, i també ROVIRA I VIRGILI, J. *Els corrents ideològics de la Renaixença catalana*. Barcelona, Editorial Barcino, 1966, sobretot p. 46 i següents.

21. En una carta a Antoni Novellas datada el 8 de juny de 1901 (Arxiu ICHN) li diu, referint-se a unes opinions de Bolívar, «hay que recelar de todo lo que venga del Maestro de Odón de Buen». No cal dir que es refereix a la influència de Bolívar en els plantejaments obertament darwinistes d'Odón de Buen que tan escandalosos estaven resultant en la Barcelona dels anys del pas del segle.

22. En carta a Salvador Maluquer datada el 26 de juny de 1901 (Arxiu ICHN) li diu: «Mi amigo Bolívar ha creído mejor mandar al extranjero para su estudio los Pérlidos existentes en el Museo Nacional que comunicármelos a mí».

23. Arxiu ICHN. Navàs publicà efectivament una nota sobre *Pérlidos de España* (la quarta de les seves *Notas neuropterológicas*) en el fascicle 6 (octubre-desembre 1901) del primer volum del *Butlletí*.

pràctica, bé que indubtablement resultà un fre enfront d'alguns aspectes de la recerca biològica i geològica (evidentment tots els relacionats amb l'evolució) donà ocasió al conreu d'altres vies menys freqüentades en altres ambients a començament de segle, com la morfologia microscòpica, i ajudà a posar les bases del notable desenvolupament de l'ecologia a Catalunya en la segona meitat del segle xx. Per altra banda, no hem d'oblidar que entorn del pas del segle xix al xx es produeix el que Julian Huxley (1942) anomenà «eclipsi del darwinisme», tan ben estudiat més recentment per Bowler (1983), i que la darrera dècada del segle xix i la primera del xx foren el moment zenital d'una ascensió del lamarckisme de la qual podem trobar il·lustres exemples a Catalunya gens sospitosos de clericalisme.²⁴

En tot cas, difícilment es podia esperar altra cosa de l'extracció social i l'educació dels fundadors de la Institució. Tal com ja assenyala Margalef (1981) el catalanisme conservador sempre aprecià negativament el darwinisme, suspecte per als seus prohoms de subversiu i d'ateu. Les traduccions de les obres de Darwin i Hückel sempre circularen en edicions modestes a càrrec d'editorials republicanes o anarquistes entre un públic obrer o menestral, al qual s'afegien alguns universitaris més o menys progressistes, en molts casos d'origen foraster. Probablement no va desencaminat Margalef quan suggereix la possibilitat que una concepció essencialista de la nació vagi associada a una concepció fixista de la natura.

2.4. ELS PRIMERS ANYS DE VIDA SOCIAL DE LA ICHN I LA CRISI DE 1904

No ha quedat gaire constància de les activitats de la Institució en els primers mesos de vida, al llarg de l'any 1900. Cal no oblidar que, tal com ja s'ha dit, al cap de menys d'un mes de l'aprovació oficial dels estatuts era proclamat a Barcelona l'estat de guerra amb les limitacions consegüents de les llibertats de reunió i d'associació. No és doncs d'estranyar que a finals de 1900 només hi hagués un soci numerari nou i uns pocs protectors. En definitiva, l'activitat d'aquells mesos no devia ser molta ni gaire diferent de la que ja duïen a terme conjuntament els seus fundadors abans de constituir-la. A partir del gener de 1901, tal com hem dit, trobem les primeres admissions documentades de nous membres, així com l'ampliació del Consell Directiu amb un bibliotecari, càrrec que recaigué en Joan Baptista d'Aguilar-Amat. A partir d'aquell moment, al llarg dels tres anys següents, el creixement, tal com ja ha estat assenyalat, fou sostingut, encara que limitat.

En tot cas, el limitat nombre de socis no impedí una primera crisi en el si de la ICHN que s'inicià pràcticament

amb l'elecció del primer Consell Directiu ple, l'octubre de 1901, i es dilatà fins als darrers mesos de 1904. En efecte, fins al 26 d'octubre de 1901 la Institució estigué regida per un Consell Directiu restringit amb només un president (Antoni Novellas), un secretari (Josep Maluquer i Nicolau) i un tresorer (Josep M. Mas de Xaxars), als quals hom havia afegit el gener de 1901, possiblement per necessitats operatives, un bibliotecari (Joan Baptista d'Aguilar-Amat). Per alguna raó que fàcilment podria estar relacionada amb els estudis respectius (cal no oblidar que la majoria dels socis de la Institució eren estudiants) Salvador Maluquer substituï accidentalment el seu germà Josep a partir del mes de juny, però renuncià al càrrec el 19 d'octubre, data en què quedà designat com a secretari accidental el farmacèutic Bonaventura Pedemonte. El mateix dia era acceptat com a soci numerari (fins llavors era soci protector) Francesc Novellas, llicenciat en ciències i perit químic, professor de l'Escola Provincial d'Agricultura, germà gran d'Antoni Novellas i amic de Font i Sagué. Una setmana més tard tenia lloc la renovació del Consell Directiu, amb l'elecció del primer Consell Directiu ple, amb president, vicepresident, secretari, vicesecretari, tresorer i bibliotecari. Un dels socis, el també farmacèutic Josep Agell i Agell, proposà que el consell sortint fos reelegit automàticament però, per a no establir precedent, aquest dimití en bloc i en l'elecció que seguí foren reelegits president, secretari (encara que aquest, Bonaventura Pedemonte, ho fos fins llavors només accidentalment per les renúncies successives dels dos germans Maluquer), tresorer i bibliotecari, mentre per als càrrecs nous a cobrir, vicepresident i vicesecretari, eren elegits respectivament els ja esmentats Francesc Novellas i Josep Agell. Salvador Maluquer quedava incorporat al Consell Directiu com a representant del Consell de Redacció del *Butlletí*.

Sembla difícil no veure un intent deliberat de modificar l'orientació de l'entitat en les maniobres que envolten aquesta elecció i més quan el dia mateix de l'elecció el flamant vicepresident proposa establir un fons per a treballs experimentals i un laboratori d'experimentació biològica. Es volia posar l'accent en la recerca experimental més que en el treball de camp, que era percebut pels flamants llicenciats en ciències o en farmàcia com un simple entreteniment d'uns estudiants de casa bona que, quan haurien acabat els estudis d'enginyeria o de dret, es dedicarien a les seves professions i, en el millor dels casos, mantindrien la història natural com un hobby. Encara sembla més perceptible la deliberació de l'intent si analitzem des d'aquesta òptica les llistes de nous socis que havien ingressat a la ICHN al llarg de 1901. Dels 13 numeraris que havien ingressat entre gener i octubre, quatre (Manuel Degollada, Josep Agell, Joan Comabella i Bonaventura Pedemonte) eren doctors o llicenciats en farmàcia i tres (el ja esmentat Comabella,

24. Vegeu, per exemple l'article d'August Pi i Sunyer sobre *Forma i funció* a l'*Almanac dels Noucentistes* (1911). Fins i tot molts dels primers evolucionistes declarats han estat, a casa nostra, més lamarkians que darwinistes (CAMÓS, 1997).

Josep Estalella i Francesc Novellas que, a més, era perit químic) ho eren en ciències, un (Eugeni Ferrer i Dalmau) era enginyer químic; cinc eren estudiants (dos de farmàcia, dos de dret i un de medicina) i un (Pere Roig i Pascual) era «del comerç». El pes dels «professionals» de la ciència enfront dels set estudiants fundadors (un dels quals, Antoni Novellas, era a punt de canviar de bàndol, ja que es llicencià en farmàcia el juny de 1901), anava creixent sense aturador.

Al llarg de 1902 aquesta transformació en la composició dels socis encara s'accentuà. El punt d'inflexió definitiu arribà amb les eleccions del 8 de novembre de 1902, en les quals s'havien de renovar el president, el vicepresident, el vicesecretari i el vocal pel Consell de Redacció. Resultaren elegits respectivament Francesc Novellas, (que succeïa així el seu germà), Joan Alzina i Melis, Antoni Llorens i Clariana i Josep Maluquer, que succeïa el seu germà Salvador. La sessió degué resultar tumultuosa i Antoni Novellas degué interpretar el reglament de l'entitat amb criteris que altres socis no compartien, ja que l'endemà mateix Salvador Maluquer i Nicolau s'adreçava al president de la Institució per donar-se de baixa de l'entitat.²⁵ La pressió pujà encara un punt en la sessió del dia 6 de desembre de 1902, en demanar i obtenir el Consell Directiu un vot de confiança per modificar el reglament per tal d'esmenar-ne presumptes deficiències «per a la marxa i increment que va prenent la Institució». Poques setmanes després, un grup de 14 socis promogué una reunió extraordinària per discutir una proposició adreçada a «eixamplar l'esfera d'acció de la mateixa perquè doni cabuda a tots els elements que a Catalunya especialment se dediquen a les ciències naturals» i, consegüentment, a canviar el nom de la Societat en Institució Catalana de Ciències Naturals.²⁶

En aquest punt disposem de dues versions. L'escarida que recullen les actes i els butlletins i la interpretativa d'un dels protagonistes dels fets, Josep Maluquer i Nicolau, en les seves memòries. Com passa sovint, bé que no coincidents, resulten més complementàries que contradictòries. Segons actes i butlletins, coincidents en això també amb els documents que s'han conservat, havien estat Francesc Novellas i Roig i Antoni Llorens i Clariana els promotors de la iniciativa, després sostinguda «per quasi la meitat dels socis numeraris» (14 de 32), de demanar, «atenent la necessitat de fer en general Ciència Catalana, el progrés

científic de tots els socis de la Institució i la conveniència d'eixamplar l'esfera d'acció de la mateixa per a que doni cabuda a tots els elements que a Catalunya especialment se dediquen a les ciències naturals, el canvi de nom de la societat en Institució Catalana de Ciències Naturals».²⁷ Segons Josep Maluquer, en canvi, la iniciativa hauria partit d'un grup de socis encapçalats pel metge Jordi Maria Anguera de Sojo, el farmacèutic Bonaventura Pedemonte i l'estudiant de medicina Josep Jurnet i Tomàs, que haurien comptat amb el tàcit assentiment dels germans Novellas. Cap d'ells, tret del llavors president Francesc Novellas, no apareix ressenyat en el resum de l'acta de la sessió del 17 de febrer que es publicà en el *Butlletí* ni en la memòria-ressenya de les activitats de 1903 llegida pel secretari Josep Jurnet i Tomàs en la sessió inaugural de la renovada Institució Catalana de Ciències Naturals, del 16 de gener de 1904. En canvi sí que apareix Anguera de Sojo sostenint, en la sessió del 8 de novembre de 1902, en contra de Salvador Maluquer, l'opinió, compartida per altres socis, que l'entitat tenia un caire massa vulgaritzador i que s'hi donava excessiva importància a la sistemàtica, quan ells creien que aquesta s'havia de subordinar a «la biologia i la microbiologia donant-li un caràcter exclusivament científic i que compregués totes les ciències naturals», raó per la qual propugnaven un canvi en aquest sentit de les activitats de l'entitat. Anguera sostenia que no eren prou científics els treballs merament descriptius, com les cròniques d'excursions o les relacions d'observacions, sinó que només eren «verament científics» els treballs sintètics i de compilació. Tot això, que no és recollit en les ressenyes publicades de les actes, unit a la ja esmentada baixa de Salvador Maluquer, sembla confirmar el recollit a les memòries de Josep Maluquer. En tot cas, en aquella reunió del 17 de febrer de 1903 s'acabà per acordar nomenar una comissió, formada per Francesc Novellas, Josep Ros i Güell, Antoni Llorens i Clariana i Josep M. Bofill i Pichot per estudiar i redactar el projecte de nou reglament per a l'organització de la Institució.

A partir d'aquell punt els esdeveniments es precipitaren. Atès que dins mateix del Consell Directiu hi havia veus contràries al canvi que es propugnava i que el secretari, Bonaventura Pedemonte, havia dimitit el 7 de febrer, s'acordà la dimissió en bloc del Consell i la convocatòria

25. El text de la carta és ben significatiu: «L'infrascrit, primer fundador de la Institució Catalana d'Història Natural, té el sentiment de donar-se de baixa com a soci de dita Institució. Els diversos incidents ocorreguts en la darrera sessió han fet insostenible el meu lloc entre els socis de la corporació que vostè tan dignament presideix, i essent dits incidents causa de tibantors entre amics meus molt estimats, no puc continuar decorosament dintre la mateixa sense rossar-me (*sic*) amb uns o altres» (carta de Salvador Maluquer al president de la ICHN datada el 19 de novembre de 1902).

26. La nota, conservada a l'arxiu de la Institució, és de la mà de Francesc Novellas i no té data; la signen inicialment ell mateix, Antoni Llorens i Clariana i Antoni Novellas. Els adherits (que manifestaren aquesta adhesió signant un document datat el 12 de febrer de 1903 el text del qual és també de la mà de Francesc Novellas) foren: Josep Agell i Agell, Joan Alzina i Melis, Jordi M. Anguera i de Sojo, Lluís Arumí, Manuel Degollada, Josep Estalella, Hermegildo Gorria, Josep Jurnet, Xavier Palomas, Bonaventura Pedemonte i Josep Valls i Torres.

27. Ressenya de la sessió extraordinària del 17 de febrer de 1903 (*Butlletí*, 3, p. 61). A remarcar l'extrema celeritat de la convocatòria, tot just reclamada en un document que porta la data del 12 de febrer.

d'eleccions de les quals en poguéss sortir un de més homogeni. El resultat fou l'elecció, el 21 de març, d'un Consell Directiu presidit novament per Francesc Novellas, amb Josep Maluquer i Nicolau com a vicepresident, Josep Jurnet com a secretari, Josep Ros i Güell com a vicesecretari, Antoni de Zulueta com a tresorer i Antoni Llorens i Clariana com a bibliotecari. El Consell Directiu, amb l'excepció de Maluquer, darrer representant dels fundadors que hi figurava, i de Zulueta, coincidí amb la comissió nomenada per reformar els estatuts. Aquests foren presentats en la sessió del 3 d'octubre de 1903. L'endemà es donava de baixa Josep M. Mas de Xaxars.

Hom intentà un apropament de postures promovent la candidatura a la presidència de Josep M. Bofill i Pichot, ben vist tant per partidaris com per contraris al canvi, però aquest, bé que elegit el 29 de novembre, no acceptà el càrrec i calgué convocar noves eleccions complementàries per al 19 de desembre de 1903. Com no podia ser altrament, aquestes confirmaren la victòria dels promotors del canvi d'estatuts i de nom de la Institució; la ruptura de la minoria que no els acceptava es féu inevitable. Accedia a la presidència el vicepresident electe Bonaventura Pedemonte, el succeïa com a vicepresident el metge homeòpata Joan Solé i Pla i romanien com a secretari i tresorer respectivament Josep Jurnet i Tomàs i Antoni de Zulueta; Josep Ros i Güell era el nou vicesecretari i Jordi M. Anguera de Sojo, el nou bibliotecari. Els nous estatuts, que incloïen el canvi de nom i eliminaven tota referència confessional,²⁸ entraren en vigor amb l'inici de l'any 1904 i la Institució Catalana d'Història Natural esdevenia així la Institució Catalana de Ciències Naturals (ICCN).

Els estatuts de la ICCN preveïen també l'establiment de dues seccions, una de ciències biològiques i una de ciències físiques, cada una amb el seu president i secretari i un representant al Consell de Redacció del *Butlletí*. Aquestes seccions foren constituïdes el 25 de gener de 1904. La de ciències biològiques tenia com a president el que ho era de l'entitat, Bonaventura Pedemonte, i com a secretari Ramon Pujolar, mentre el representant al Consell de Redacció del *Butlletí* era Antoni Novellas; aquests càrrecs eren ocupats respectivament per Josep Estalella, Josep Ros i Güell i Francesc Novellas en la de ciències físiques.

Al llarg del desembre de 1903, fins i tot abans de les definitives eleccions del dia 19, un degoteig de baixes va anar configurant una veritable escissió. Tot i que aquesta afectava només una minoria dels socis, entre els escindits figuraven la quasi totalitat dels fundadors (tots tret dels germans Novellas), ben decidits a mantenir l'orientació inicial de la ICHN, menys ambiciosa però més realista que la dels promotors del canvi d'estatuts i de nom. Els escindits decidiren gairebé d'immediat refundar una «nova» Institució Catalana d'Història Natural, que quedà oficialment constituïda el 18 de febrer de 1904 per deu socis fundadors²⁹ presidits per Felip Ferrer i Vert, com a primer signant de la petició adreçada al govern civil. En la seva assemblea fundacional elegiren un primer Consell Directiu amb l'enginyer químic terrassenc Eugeni Ferrer i Dalmau com a president i Josep Maluquer i Nicolau com a secretari. A poc a poc anaren incorporant nous membres, entre ells no pocs de la Institució Catalana de Ciències Naturals, que en algun cas mantingueren un règim de doble afiliació (aquest seria el cas, per exemple, de tres dels membres del Consell Directiu de la nova Institució Catalana d'Història Natural: el mateix president, Eugeni Ferrer i Dalmau, Llorenç Garcias i Font i Antoni de Zulueta i Escolano. El seria igualment ben aviat de dos personatges tan destacats com Josep M. Bofill i Pichot i Norbert Font i Sagué. Curiosament, si es van seguint les ressenyes de les sessions de la Institució Catalana de Ciències Naturals al llarg de 1904, no arriben a constar més enllà de tres o quatre baixes, però el fet és que, a la fi de l'any, la vella Institució, canviada de nom, desapareixia, mentre la nova, que havia reprès el nom de l'antiga, es mantenia activa i en creixement.³⁰

La Institució Catalana de Ciències Naturals, en efecte, no arribà a l'any de vida. Probablement tingué un parell de mesos de relativa eufòria i deu de davallada impossible de deturar. El 14 de desembre de 1904 hom subhastava els béns de l'entitat per tal de pagar els deutes pendents. Una part significativa d'aquells seria adquirida precisament per la Institució Catalana d'Història Natural refundada, mentre Francesc Novellas n'adquiria una altra part a títol personal. La informació disponible és molt escassa, només el volum de *Butlletí* publicat, un llibre de comptes (que inclou, sense solució de continuïtat, els de la comissió liqui-

28. Així i tot el *Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals* mantingué en les seves cobertes el lema del Vaticà I abans esmentat, segons hem pogut comprovar en uns quants fascicles d'aquell *Butlletí* conservats a l'arxiu de la ICHN amb les seves cobertes originals (que en els fascicles relligats solen desaparèixer).

29. Eren Joan Baptista d'Aguilar Amat, Joan Comabella i Maluquer, Eugeni Ferrer i Dalmau, Felip Ferrer i Vert, Llorenç Garcias i Font, Josep Maluquer i Nicolau, Salvador Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars, Lluís Soler i Pujol i Antoni de Zulueta. El fet que gairebé la meitat d'ells haguessin ja estat fundadors de la primera etapa i que els seus noms, precedits d'un asterisc, figuressin en les llistes de socis dels anys següents amb el qualificatiu de socis fundadors, ha induït no pocs errors en molts dels qui hem escrit abans d'ara sobre la història de la Institució Catalana d'Història Natural.

30. Estrictament parlant, doncs, en termes de continuïtat administrativa, l'actual Institució Catalana d'Història Natural no és pas la continuadora de la fundada el desembre de 1899 (que s'extingí a finals de 1904), sinó d'aquesta escissió que reprenia el seu nom el 18 de febrer de 1904 i que ha arribat sense discontinuïtat reconeguda fins al present. Tanmateix, la identitat del nom i de la majoria dels membres fundadors, les circumstàncies de l'escissió i la breu durada de l'intent transformador de la ICCN fan legítim considerar la segona ICHN una continuació de la primera (com per altra banda consideraven els mateixos protagonistes).

dadora de l'entitat i per això es prolonga fins ben avançat 1905) i unes poques cartes. Pel que es pot deduir, tot anà bé fins a la refundació de la «nova» Institució Catalana d'Història Natural el febrer de 1904. Hom celebrà una solemne sessió inaugural el 16 de gener amb una llüida concurrència: els presidents del Centre Excursionista de Catalunya, del Col·legi de Farmacèutics i de la Societat Medico-farmacèutica dels Sants Cosme i Damià, representants de les Reials Acadèmies de Ciències i Arts i de Medicina i Cirurgia, l'Ateneu Barcelonès, l'Institut Médico-farmacèutic, la Universitat i «altres diverses corporacions» i nombrosos socis i simpatitzants. El 23 de gener tingué lloc una excursió al pantà de Vallvidrera en recerca de cua de cavall (*Equisetum arvense*) «a l'objecte de preparar la seva tintura» i el 25 una sessió extraordinària en la qual es completà la reestructuració de l'entitat amb l'elecció de les juntes de les dues seccions, de ciències biològiques i de ciències físiques, en què organitzava la Institució el nou reglament; però la darrera sessió de què donà compte el *Butlletí* fou la del 3 de febrer, just onze dies abans de la refundació de la Institució Catalana d'Història Natural.

Aquesta refundació constituí un cop molt fort per a la Institució Catalana de Ciències Naturals. Les baixes no foren moltes però sí significatives. La ICHN refundada llogà com a local social un dels pisos³¹ de la casa del carrer Paradís on el Centre Excursionista tenia la seva seu, és a dir sota mateix dels seus rivals de la ICCN, als quals, paral·lelament, la junta directiva del Centre resolgué reclamar també un lloguer per l'espai que ocupaven des de feia més de tres anys al seu local.³² La precarietat de recursos de la ICCN l'obligà de prescindir d'aquest espai com a local social i refugiar-se a les rebotigues de les farmàcies del president Bonaventura Pedemonte i d'Antoni Novellas, els anuncis de les quals eren el sol suport econòmic de la publicació del *Butlletí*. La costa avall no costa gaire d'imaginar i només durant el primer trimestre es reeixí a mantenir una aparença de normalitat, amb la publicació de tres fascicles del *Butlletí* i la d'un fascicle (un plec de 16 planes), el dedicat als icneu-mònids, del *Catàlech de Insectes de Catalunya. Hymenòpters* de Pere Antiga i Josep M. Bofill i Pichot; més endavant ens n'ocuparem. El fascicle de desembre del *Butlletí* degué aparèixer en paral·lel a la liquidació de l'entitat i es dedica en bona part a lamentar la dissort d'aquesta, que atribueix a una campanya de difamació per part del nucli dirigent dels escindits i a la retirada dels ajuts d'alguns membres protectors (versemblantment el canonge Almera

i Lluís Marià Vidal, que apareixen ben aviat entre els socis honoraris de la nova ICHN), així com a l'exigència de lloguer per part del Centre Excursionista de Catalunya. Un altre factor esmentat críticament és la competència dels cursos de geologia organitzats precisament el 1904 pel Centre Excursionista de Catalunya («Corporació qual objecte principal no és el conreu de les Ciències Naturals») i, paradoxalment, professats per socis de la ICCN (Norbert Font i Sagué i Francesc Novellas).³³ També el lloc comú, que l'èxit de la refundada ICHN desmentiria, de la impossibilitat de fer arrelar una agrupació científica seriosa «en un poble que, encara que hagi renascut en les lletres, en les arts i en la política, conserva la seva decadència en el terror científic».

Els esdeveniments d'aquests primers anys de la Institució són molt alligadoros respecte de la situació de la ciència a casa nostra als anys del pas del segle XIX al XX i les seves imbricacions polítiques i religioses, per més que els estatuts de la Institució, tal com ja hem esmentat, insistissin en la prohibició de discutir de qüestions d'aquest caire. En realitat reproduïxen, amb un retard de vint o trenta anys, els conflictes que reflecteix Allen³⁴ entre els naturalistes aficionats britànics i els nous biòlegs professionals, la majoria d'ells darwinistes, entre 1860 i 1880. La ICHN era, en el moment de la seva fundació l'equivalent d'un *field club* urbà com els que s'havien creat a Liverpool, Manchester o Bristol els anys seixanta del segle XIX, és a dir una associació de persones de diferents professions i condició social, interessades per la història natural, que oferia als seus membres la possibilitat de compartir excursions, museu, biblioteca i, quan era possible, treball de preparació d'exemplars i laboratori. El desenvolupament d'aquestes entitats a Gran Bretanya, però, havia anat paral·lel amb l'emergència dels nous biòlegs i geòlegs professionals amb una formació universitària específica, rigorosament positivista. Una bona part d'aquests naturalistes universitaris, que prenién com a principi unificador del seu treball de recerca la teoria darwinista de l'evolució (una teoria, cal no oblidar-ho, fruit de les observacions de camp d'un gran naturalista aficionat), ben aviat no miraren de gaire bon ull els naturalistes aficionats, sovint repatanis a acceptar el darwinisme i totes les seves implicacions. Les diferències de llenguatge entre uns i altres i la valoració diversa que feien del treball de camp i el de laboratori anaven fent créixer una frontera de malfiança mútua entre aquells que veïen en l'estudi de la natura una font de gau-

31. El primer segona. El Centre Excursionista de Catalunya ocupava tota la segona planta d'aquest edifici del carrer Paradís i un pis del carrer de la Llibreteria que hi confrontava pels darreres. A partir de 1905 passà a ser propietari de tot l'edifici del carrer Paradís i la ICHN esdevingué llogatera del Centre, als locals del qual s'havia hostatjat, els seus primers quatre anys de vida, de manera gratuïta.

32. Tal vegada perquè, com a conseqüència de les obres que el propietari de l'edifici, Lluís Muntaner, emprengué el 1904 per deixar al descobert en la seva integritat les columnes romanes que amagava, el Centre veié temporalment reduït l'espai de què disposava. L'any següent, acabades les obres, Muntaner traspassà l'edifici sencer al Centre, que traslladà la seu social al principal.

33. El primer ben aviat membre i fins i tot president de la ICHN. El segon uns anys després. En anys successius (vegeu p. 31), algun d'aquests cursos acabaria per desenvolupar-se als locals de la ICHN.

34. ALLEN, D. E. *The Naturalist in Britain. A social History*, Nova Jersey-Princeton, Princeton University Press, 1994, p. 148 i seg.

di estètic i intel·lectual i aquells que el començaven a concebre com una professió.

La Institució naixia en un marc social molt diferent del de l'Anglaterra victoriana però seguia el model que li oferien aquells *field clubs* interclassistes i interconfessionals (per això es prohibien expressament les discussions de política i de religió) de les ciutats industrials angleses d'un quart de segle abans (i no el de les societats regionals d'història natural franceses, molt dependents de les personalitats universitàries locals [CHALINE, 1995; MATAGNE, 1999]). Tanmateix, a diferència d'aquells, hi predominava l'element universitari, encara que fos d'especialitats allunyades de les ciències naturals, factor que havia de contribuir a fer prevaler de bon començament una atmosfera de rigor científic enfront de la preocupació, típica del col·leccionista, per l'exemplar extraordinari o atípic. En contrapartida, també hi era considerable, tal com ja hem assenyalat, la presència de l'element clerical il·lustrat defensor a ultrança d'allò que tenia per dogma: la creació independent de totes les espècies per Déu i en particular la dels humans, que Darwin havia posat en discussió. Això els feia aferrissadament contraris a la teoria de l'evolució, que jutjaven contrària al dogma catòlic, talment com els fonamentalistes protestants la jutjaven (i la jutgen encara) contrària als ensenyaments de la Bíblia.

Els promotors de la transformació de la Institució Catalana d'Història Natural en Institució Catalana de Ciències Naturals procedien en bona part dels nuclis d'estudiants de ciències, medicina i farmàcia que havien reeixit a mobilitzar, entre 1893 i 1901, els promotors i animadors de la Sociedad Española Protectora de la Ciencia (SEPC), amb el suport de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (RACAB). La SEPC havia estat una interessant iniciativa de promoció de la ciència que, a instàncies de Ramon Larroca, un inspector de segon ensenyament que fou governador civil de Barcelona de 1893 a 1895, creà el seu amic Eduardo Lozano Ponce de León, catedràtic de física a la Facultat de Ciències. Un i altre havien estat involucrats uns anys abans (1880), a Madrid, en la creació d'una Sociedad de Profesores de Ciencias que no havia tingut continuïtat en traslladar-se Lozano a Barcelona.³⁵ La SEPC, segons els seus estatuts, havia de dedicar-se a la propagació i difusió de les ciències i a protegir els seus conreadors: els mitjans que posava a contribució eren: crear càtedres d'ensenyaments científics no establerts a la Universitat, pensionar joves llicenciats i doctors perquè poguessin completar els estudis, convocar premis i facilitar la publicació de treballs científics originals.

Entre 1893 i 1901, a redós de la RACAB, la SEPC havia tingut una actuació força estimable, principalment en el camp de l'astronomia i de la física però, en traslladar-se Lozano a Madrid el 1901, es posà de manifest la fragilitat de la seva estructura i la seva total dependència de la dedicació dels seus fundadors i desaparegué. Entre els estudiants que havien estat premiats per la SEPC hi havien figurat entre altres (el 1896) Francesc Novellas i Roig i Antoni Llorens i Clariana, els dos redactors del reglament de la Institució Catalana de Ciències Naturals, i resulta força probable que alguns altres dels estudiants de ciències, medicina i farmàcia que es feren socis de la ICHN al llarg de 1901 i 1902 també haguessin estat relacionats amb aquella societat. Es tractava versemblantment de joves més aviat afins al republicanisme o al liberalisme monàrquic que al naixent regionalisme lligaire i poc o molt hostils al clericalisme, encara que hi havia entre ells catòlics practicants. Els fundadors i refundadors de la Institució Catalana d'Història Natural, per contra, tenien unes arrels més conservadores, eren obertament confessionals i militantment regionalistes. Amb un error de càlcul evident, els reformadors havien menystingut la capacitat de reacció dels joves fundadors inicials de la Institució i, amb un excés de tacticisme, havien preferit fer seva una entitat ja existent que fer l'esforç de crear-ne una de nova.

Segurament també separaven els uns dels altres unes diferències de sensibilitat en relació amb el catalanisme polític naixent. A la Catalunya dels primers anys del segle xx, republicans i regionalistes trobaven moltes oportunitats per col·laborar en la liquidació del règim caciquista de la Restauració, en particular la Solidaritat Catalana de 1906-1909, però les diferències de sensibilitats sempre estigueren a flor de pell fins a la guerra civil de 1936-1939.³⁶ Les suspicàcies, doncs, fins i tot en una entitat científica com la ICHN en què les discussions de política estaven reglamentàriament prosclites, podien causar enfrontaments com el de l'escissió de 1903-1904. De fet, fins a la guerra civil de 1936-1939 l'obert confessionnalisme de la Institució no deixà de ser en alguna mesura un llast que en mantingué distants alguns científics. En la postguerra, en canvi, féu que no es veiés tan afectada com altres entitats per exilis i represàlies entre els seus membres, encara que alguns, com Juan Baptista d'Aguilar-Amat, ja haguessin figurat entre els primers morts en les «passejades» d'incontrolats els primers mesos de la guerra i altres, com Josep Maluquer i Nicolau, que havia ostentat càrrecs importants en el govern republicà, es veiessin reduïts a la inactivitat en el retorn de l'exili.

35. ROCA, A. «Eduard Fontseré i Riba (Barcelona 1870-1970). La meteorologia professional», a CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors] *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, p. 866.

36. Per exemple, en les eleccions provincials de març de 1903, a pocs mesos de distància dels esdeveniments que estem analitzant, els regionalistes de la Lliga s'havien aliat amb l'extrema dreta catòlica i carlina per evitar que la Diputació de Barcelona esdevingués «un instrument a mans dels agitadors republicans» [RIQUER, B. de (1977), p. 254].

2.5. LES PUBLICACIONS

Amb el nou segle, el gener de 1901, apareixia el primer número del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, publicació que encara subsisteix. El Consell de Redacció el formaven Antoni Novellas, Josep M. Mas de Xaxars i Josep Maluquer i Nicolau però era aquest darrer qui s'encarregava veritablement d'editar-lo, tasca que compartia (igual que la Secretaria de l'entitat fins que el 26 d'octubre de 1901 fou elegit el primer Consell Directiu ple i Bonaventura Pedemonte n'ocupà la secretaria) amb el seu germà Salvador. Aquell primer número, no cal dir-ho, era molt diferent del *Butlletí* actual. Tenia quatre planes justes impreses a dues columnes i s'autoqualificava de «fulla franca als aficionats a les ciències naturals». Hi apareixien quatre breus notes: *Un filó d'ampelita a Samalús*, d'Antoni Novellas; *Excursió malacològica a Gavà*, de Josep Maluquer i Nicolau; *Plusia aurifera Hübner*, de Salvador Maluquer i Nicolau, i *Llista d'himenòpters agafats a Sant Feliu de Llobregat*, de Josep M. Mas de Xaxars. Al començament sembla que aspirava a una periodicitat mensual però a partir de l'abril els bons propòsits no es mantingueren i en total el 1901 aparegueren 6 fascicles amb paginació continuada, de manera que el seu conjunt forma el volum I del *Butlletí*.

En realitat les característiques dels primers fascicles eren un bon xic erràtiques i es caracteritzen pels nombrosos canvis, ben explicables per la inexperiència dels seus redactors. Així, el segon fascicle abandona la disposició en dues columnes, adopta una tipografia més clara i passa de quatre a vuit planes. Incorpora a l'encapçalament el lema del Vaticà I abans esmentat i s'obre amb una llarga endreça sense títol del vell Miquel Cuní i Martorell als joves naturalistes, mentre la resta del fascicle té un contingut comparable al primer, ara amb cinc notes degudes a Josep Maluquer (*Mol-luscs recollits a Gualba*), Antoni Novellas (*L'Arum –maculatum i italicum– en farmacologia*), Norbert Font i Sagué (*Troballa geològica a Vallcarca*), Francesc Novellas (*Jaciment d'asfalt i ozoquerita a la província de Girona*) i Josep Alzina i Melis (*Origen del granit*).

Novament canvia la distribució del *Butlletí* en el tercer fascicle. Aquest conté només dues notes, degudes respectivament a Salvador Maluquer (*Plantes més notables d'una excursió a Montcada*) i Antoni Novellas (*La Viola odorata en farmacologia*), però s'hi inicien dues seccions que tindran continuïtat en la forma que prenen en aquest fascicle. La «Secció oficial», que ja apareixia en el segon fascicle, se subdivideix a partir d'aquest en una «Secció oficial» pròpiament dita, en la qual es recullen els resums de les actes de les sessions o els acords més importants que s'hi han pres, i una altra, anomenada «Bibliografia», en la qual es recullen els llibres i altres publicacions que s'han rebut per a la biblioteca. Però el més singular de tot és la inclusió d'un llarg article (gairebé quatre planes, la meitat del fasci-

cle) del jesuïta Longí Navàs: *Notas neuropterológicas. I. El Ascalaphus cunii Sélys. II. Ascaláfidos de España*. En realitat aquestes serien només les dues primeres d'aquestes notes neuropterològiques, dues més de les quals apareixien en els fascicles 4 (abril-maig) i 6 (octubre-desembre) del *Butlletí* però ja formant part del cos del fascicle i no com l'afegitó que sembla ser en el fascicle de març. Cal remarcar que aquest seria el primer treball d'un naturalista de renom (l'endreça de Cuní no era un treball pròpiament científic) apareguda en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* i que Navàs el publicava en castellà i així ho continuà fent amb les successives *Notas neuropterológicas*.

No havia de ser fins al quart fascicle del *Butlletí* que s'adoptés de manera pràcticament definitiva l'estructura que s'hi mantindria fins a finals de 1903: la ja descrita en el tercer, però sense l'afegitó de l'article de Navàs al final sinó barrejant els articles dels joves socis de la ICHN amb els dels naturalistes més experimentats que s'avenien a publicar-hi. Al llarg del primer any, a més de Cuní i de Navàs, serien el cistercenc francès resident a Tàrrrega fra Marie Joseph Blachas i el capellà de Pozuelo de Calatrava (Castella-la Manxa), José M. de la Fuente. L'un i l'altre publicaren en les seves respectives llengües. Una aportació gens menystenible, ja que al cap de l'any els articles d'aquests tres autors suposen gairebé un terç de les planes publicades. Dels socis de la Institució, els que més han publicat en el *Butlletí* aquest primer any han estat els germans Maluquer, els germans Novellas i Josep M. Mas de Xaxars, encara que també és notable per la seva extensió l'únic article de Bonaventura Pedemonte, *El Schistosoma hematobium (Bilharz) 1852*, publicat en dues entregues en el darrer fascicle de l'any. La matèria amb més presència (gairebé la meitat de les planes publicades) és l'entomologia (a causa principalment de l'article de Navàs), seguida de la geologia i la parasitologia (tant humana com vegetal). Tot plegat, però, el contingut és força miscel·lani, i tant apareixen informacions relatives a les reunions del Consell Directiu i al moviment de socis, com notes científiques breus o articles més llargs, necrològiques o consells pràctics per a les recol·leccions i preparacions d'exemplars.

Com que l'edició es feia a la tipografia de *L'Avenç*, l'activitat de Josep Maluquer i els altres redactors al front del *Butlletí* els posà en contacte amb algunes de les figures més destacades de la intel·lectualitat catalana de l'època. En les seves memòries, Josep Maluquer cita Joaquim Cabot i Rovira, Joaquim Casas i Carbó, Jaume Massó i Torrents, Santiago Rusiñol, Manuel i Cebrià de Montoliu, Josep Carner, Pompeu Fabra, Miquel Utrillo, Francesc Matheu, Esteve Sunyol, Josep M. Folch i Torres, Manuel Marinell, Ramon Surinyach i Senties i Joaquim Ruyra. D'aquí, també, una participació creuada en altres publicacions que s'editaven a la redacció de *L'Avenç*; ja abans de l'aparició del primer número del *Butlletí* de la ICHN, per exemple, Josep Maluquer participava en la redacció del butlletí mensual

Universitat Catalana (novembre 1900 - octubre 1902), en la fundació de la qual també participà. Com participà també, amb Josep Carner, Jaume Bofill i Mates, Antoni Homar i Emili Vallès, en la fundació de la revista *Catalunya*, defensora «del Sentit Tradicional del Catalanisme, de l'Art Cristià, de la Fe, de la Serenitat i del Treball seguit i sense defalliment», de la qual fou subdirector (1903-1905) fins que, acabada la carrera d'enginyer, marxà a Alemanya.

Val a dir que les molt ortodoxes declaracions que encapçalaven el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* o *Universitat Catalana* no impedièren tampoc als fundadors de la Institució, en particular els germans Maluquer, freqüentar al mateix temps, si més no a partir del 1901, la tertúlia del Guaiaba, el famós taller del pintor i gravador Joan Vidal i Ventosa a la plaça de l'Oli, punt de reunió d'artistes i estudiants, la majoria força més entremaliats i heterodoxos que ells. El temps s'ho portava, un temps efervescent i creatiu com pocs altres a casa nostra, en el qual sovint els contraris es veien portats a descobrir les seves afinitats i els afins les seves desavinences, mentre tots plegats, artistes, literats, polítics, i fins i tot científics, deixaven volar la imaginació i la creativitat en recerca de noves expressions, de nous programes, de noves doctrines, que s'adiguessin amb la novetat del segle xx tot just encetat.

El segon i tercer anys del *Butlletí* seguiren una pauta de publicació semblant a la dels darrers mesos de 1901. Aparegueren vuit fascicles el 1902 i cinc el 1903. El 1902 reiteraren les seves notes els inevitables Josep M. Mas de Xaxars, Josep i Salvador Maluquer, Francesc i Antoni Novellas, Norbert Font i Sagué i Joan Alzina i Melis, als quals s'afegiren Antoni de Zulueta i Joan Baptista d'Aguilar-Amat, amb sengles notes referents al mateix tema: la troballa d'un capdolla negre (*Globicephala melana*) embarrancat a la platja de Vilassar de Mar. El més destacable, però, és la importància que prenen les notes de naturalistes ja bregats con Navàs, Blachas o, sobretot, Joan Cadevall, que inicia una sèrie de notes sobre plantes notables de les rodalies de Terrassa, amb la qual reprèn, precisament a instàncies del seu antic alumne Salvador Maluquer,³⁷ l'activitat botànica abandonada durant uns quants anys. Més anecdòtica és l'exòtica aportació del soci corresponent finlandès Torsten Segerstråle que publica (en francès) una nota sobre el folklore de la nit de Sant Joan a Finlàndia. En canvi, la nota del malacòleg francès Pierre Fagot sobre una nova forma d'*Helix* per a la fauna catalana es publica traduïda al català. També apareix traduïda al ca-

talà, cas extremadament rar en la bibliografia de l'autor, *Una excursió científica a la Serra Nevada*, de Longí Navàs, una llarga descripció del desenvolupament i resultats de tal excursió que s'anà publicant en successives entregues al llarg de sis fascicles (del de març-abril al de desembre). Una altra novetat de 1902 és l'aparició de les primeres necrològiques, en aquest cas les del doctor Bartomeu Robert (una simple esquela a primera plana del fascicle de maig) i de Miquel Cuní i Martorell (una nota força extensa, a càrrec de Salvador Maluquer, que inclou un gravat amb la fotografia del traspassat).

Els autors representats en el volum de 1903, reflectint el conflicte latent al qual ja ens hem referit, són menys nombrosos i, en conjunt, força diferents dels representats en els volums d'anys anteriors. Dels habituals només es retroben, entre els joves, Josep Maluquer (únicament en els fascicles del primer semestre), Norbert Font i Sagué i Francesc Novellas. Entre els més madurs, només Blachas, amb dues notes (una, la publicada en el fascicle d'octubre-novembre, traduïda al català) sobre els paràsits de l'olivera al pla d'Urgell. A aquests s'afegeixen dos dels autors incorporats el 1902: Antoni de Zulueta, que publica una extensa nota sobre la fauna malacològica marina de la costa de Vilassar de Mar i Cadevall, que completa amb dues entregues més les seves notes sobre les plantes notables de les rodalies de Terrassa. Tots els altres autors apareixien per primer cop en aquest volum del *Butlletí* i alguns no hi havien d'aparèixer mai més. Destaca, per l'extensió de la seva contribució, Jordi M. Anguera de Sojo, de qui es publicà la seva conferència inaugural del curs 1902-1903 de la ICHN sobre *L'instint i la seva herència*, que, malgrat el seu títol, era més que res un repàs de les publicacions etològiques i algunes psicològiques recents però no tocava ni de resquitllada la recent redescoberta de les lleis de Mendel. També eren força extenses la *Fauna de vertebrats del Vallès* publicada en dues entregues per Vicenç Plantada o les *Notes Criptogàmiques* del jesuïta Joaquim M. de Barnola. El benedictí montserratí Adeodat M. Marcet, que seria en el futur un assidu col·laborador del *Butlletí* debuta, com no podia ser altrament, amb *Una excursió botànica a Montserrat*, en dues entregues. Altres autors, alguns ben efímers, són Eugeni Ferrer i Dalmau, Josep Estalella, l'olotí Ramon de Bolòs i el menorquí Ramon Tudurí.

El fascicle de desembre de 1903 s'obre amb una nota del Consell de Redacció que anuncia les modificacions que experimentarà el *Butlletí* en el futur com a conseqüència

37. En la primera de les notes [*Butlletí ICHN*, 2(13), p. 81] Cadevall confessa: «Un dels meus antics i benivolguts deixebles, en Salvador Maluquer i Nicolau, me digué, ab son acostumat i sincer afecte: "algun temps era vostè el mestre que ens estimulava al conreu de les ciències naturals; mes avui som nosaltres, els deixebles, qui li preguem no s'oblidi de les seves aficions predilectes que despertaren en nostre cor jove tant intens entusiasme".

«Confesso que el record no podia ser més oportú i que la delicada advertència em causà una impressió molt fonda. Causes poderoses, superiors a ma voluntat, obstacles inherents a la vida, pogueren momentàniament apartar-me de les meves habituals aficions científiques: mes serenat l'esperit i restablert la calma, té raó el meu estimat amic, és hora de reprendre la tasca i dedicar els moments que els devers professionals me deixin lliures, a l'estudi, sempre agrados, de les plantes».

del nou funcionament de la Institució resultant del canvi de reglament recentment aprovat. A banda el canvi de títol, en consonància amb el nou nom de la Institució, es preveu recuperar la periodicitat mensual i incloure una secció destinada a ressenyar les sessions de les principals Acadèmies i Societats de Ciències i una altra destinada a recollir en les millors publicacions estrangeres notes científiques d'interès per als socis. La realitat, però, s'allunyà molt d'aquests bons propòsits i el *Butlletí* llanguí i acabà per extingir-se amb l'entitat reformada pels estatuts de 1903.

L'únic volum del *Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals* consta només de quatre fascicles. Els corresponents a gener, febrer, març... i desembre. Aquesta composició és prou eloqüent i reflecteix la ràpida ensulsiada del projecte d'acadèmia de ciències paral·lela que probablement tenien al cap els promotors del canvi d'estatuts i de nom de la primitiva Institució Catalana d'Història Natural. Comparant els fascicles sense relligar d'aquest *Butlletí* amb els anteriors i posteriors de la ICHN, tenen un format més gran,³⁸ encara que la caixa és la mateixa. Es continuava imprimint a la tipografia de L'Avenç, tal com ho havia fet fins llavors la Institució, i duia com a encapçalament *Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals (abans d'Història Natural)* i el repetit lema procedent del capítol IV de la constitució *De Fide Catholica* del Concili Vaticà I.

A jutjar pels tres primers fascicles (el de desembre està dedicat en bona part a lamentar l'obligada dissolució final de l'entitat) es pretenia donar a cada un d'ells un article llarg o dos de caire més teòric o doctrinal i un aplec de breus notes científiques, generalment extretes de publicacions estrangeres. Els apareguts foren *El vol dels insectes*, que havia estat la conferència inaugural del curs, a càrrec de Francesc Novellas, en el fascicle de gener; *Plantes recollides a Santa Cecília*, del benedictí Adeodat F. Marcet, en el de febrer, i *Sobre la forma aparent del cel*, de Josep Estalella, en el de març. En el volum de desembre apareixerien dos articles de caire semblant, que segurament havien estat destinats originalment a algun dels fascicles no apareguts: un d'Adeodat F. Marcet sobre *Plantes recollides al voltant del monestir de Montserrat* i un altre de Francesc Novellas sobre *El color de les taques solars*. En aquest darrer fascicle apareixien també dues notes signades respectivament per Bonaventura Pedemonte i Antoni Novellas, respectivament president en exercici i president del primer Consell Directiu de la Institució, donant compte de la dissolució de la ICCN i dolent-se'n.

Tot l'esforç de la publicació sembla haver recaigut en Bonaventura Pedemonte i Antoni Novellas, fins i tot pel que fa al seu suport econòmic. Els únics anuncis publicats

van ser els de les respectives farmàcies més un de l'Institut Físico-Químic de Francesc Novellas. Pedemonte, el domicili del qual figurava com a seu de la redacció, era a més l'autor de 17 de les 25 notes curtes aparegudes en els quatre fascicles del *Butlletí* així com de la que donava compte de la dissolució de l'entitat.

El mateix 1904 apareixia el primer *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* refundada. Fos com fos, els escindits de l'entitat originària s'esforçaren per remarcar la línia de continuïtat amb la primera època d'aquella i així ho feren també amb el *Butlletí*, que reproduïx l'estructura dels precedents amb excepció de la inclusió, a les primeres planes del fascicle de gener-febrer,³⁹ de l'acta de constitució de la Institució Catalana d'Història Natural refundada i els seus estatuts. Aparegueren sis fascicles amb tres o quatre articles cada un, amb un considerable protagonisme dels germans Maluquer, de Longí Navàs, de Joan Cadevall i, en els darrers fascicles, de manera ben sorprenent, d'Antoni de Zulueta, tresorer de la ICCN, que era també autor de dues aportacions breus en el darrer fascicle del *Butlletí* d'aquesta.⁴⁰

En paral·lel amb alguns dels fascicles del *Butlletí* aparegueren també, entre 1902 i 1904, sis fascicles, cada un dels quals comprenia una família d'himenòpters, del *Catàlech de Insectes de Catalunya. Hymenòpters* de Pere Antiga i Josep M. Bofill i Pichot. En els catàlegs recents de publicacions d'aquesta apareix com la primera de les *Memòries*, però en realitat es tractava d'una publicació independent que fins i tot podria ser que hagués estat una forma de contribució dels seus autors com a socis protectors. Mort Antiga el 1902, els interessos de Bofill i Pichot anaren aviat per altres camins i, tot i que fins a 1906 encara aparegué algun fascicle, segurament ja redactat més o menys completament a la mort d'Antiga, ja no completà les famílies que faltaven; en part perquè segurament l'esforç per actualitzar les dades d'Antiga superava les possibilitats de Bofill i en part també per motius econòmics. Tres dels fascicles (tentredínids, críscids i vèspids) foren publicats entre 1902 i 1903, un (icneumònids) fou publicat el 1904 per la Institució Catalana de Ciències Naturals i dos més (esfègids i sapígids, escòlids i mutíl·lids) ho foren el mateix any per la Institució Catalana d'Història Natural refundada.

2.6. LES RELACIONS AMB ALTRES INSTITUCIONS

Cal dir que, malgrat les proclamacions retòriques d'apoliticisme dels fundadors de la ICHN i la seva escan-

38. Fan 18,5 cm x 25,5 cm en comptes de 15,5 cm x 22 cm.

39. Denominació del tot impròpia, atès que la nova Institució no s'arribà a constituir fins al 18 de febrer, però que tractava d'accentuar la impressió de total continuïtat amb la primera època de la Institució.

40. El paper de Zulueta, com a tresorer, en la liquidació de la ICCN i en el fet que gran part de biblioteca i col·leccions passessin a la refundada ICHN mereixeria probablement un estudi més detallat, per al qual, de moment, manca documentació.

dalosa joventut, aviat tingueren uns curiosos imitadors. La «mayoría de los señores socios residentes en Barcelona» de la Sociedad Española de Historia Natural constituïen, l'11 d'abril de 1901, a la Facultat de Farmàcia, la secció de Barcelona d'aquella societat. El seu president, el catedràtic d'anàlisi química de la Facultat de Farmàcia José Casares Gil, insistia en el seu discurs de presa de possessió que en la Sociedad Española de Historia Natural calia deixar de banda «todo lo que pudiera rozarse con ideas políticas y religiosas» ja que tals idees «no se acomodaban al caracter eminentemente científico» de la societat. De fet ja havia existit en el passat una secció catalana de la SEHN (la primera d'aquesta Societat fora de Madrid) però, creada el 1885, sembla que havia deixat de funcionar cap a 1897,⁴¹ possiblement com a conseqüència de problemes comptables originats durant el mandat de Francesc de S. de Delàs i de Gayolà com a comptador, que el seu successor, Pere Antiga, no reeixí a redreçar. Tot i que molt manifestament la refundació de la Secció de la Sociedad Española de Historia Natural era promoguda per alguns dels catedràtics de la Universitat de Barcelona més contraris al catalanisme (Casares Gil, Ribas Mateos, Tarazona Blancs) en reacció a la gosadia dels estudiants fundadors de la Institució i per tant les seves declaracions d'apoliticisme no eren menys retòriques que les d'aquests, no en faltaren alguns entre aquests darrers, entre ells, per exemple, Josep Maluquer, que no tingueren inconvenient en aprofitar la crida «a los naturalistas y a la juventud estudiosa» feta per Casares Gil i enrolar-se també a la Sociedad Española de Historia Natural aquell mateix 1901.

I és que, malgrat la seva militància catalanista, la relació de Josep Maluquer i la de molts altres dels socis de la Institució amb gran part dels més notables naturalistes espanyols del seu temps fou sempre d'allò més bona. Així, per exemple, Josep Maluquer mateix, en la seva qualitat de secretari de la Institució havia comunicat el 1900 a Ignacio Bolívar, llavors president de la Sociedad Española de Historia Natural, la fundació de la ICHN i el seu nomenament, el 4 de maig de 1901, quan encara no feia un mes de la refundació de la secció barcelonina de la Sociedad Española de Historia Natural, com a membre corresponent de la Institució. Immediatament s'establí l'intercanvi de publicacions entre ambdues societats, que es mantingué fins a la guerra civil de 1936-1939. Uns mesos després, l'octubre de 1901, era Josep Maluquer qui es feia soci de la Sociedad Española de Historia Natural i el desembre de 1903, amb motiu del seu primer viatge a Madrid, visità personalment Bolívar al Museo Nacional de Ciencias Naturales. Aquest li dispensà una gran acollida i ambdós mantingueren una bona amistat al llarg de molts anys fins que, al final de la guerra, els camins de l'exili els allunyaren definitivament.

El 1901 mateix s'establien intercanvis amb altres institucions científiques d'arreu del món. Particularment significatius són els establerts, l'agost d'aquell any, amb la Smithsonian Institution de Washington, dels quals es conserva la correspondència creuada inicialment, però moltes altres queden documentades per les llistes de publicacions rebudes que van apareixent en els fascicles del *Butlletí*.

41. Així es dedueix de les dificultats de comunicació que trobava en aquella data Rodríguez Femenias amb la secció en qüestió, a la qual l'havia adreçat el secretari de la SEHN per resoldre uns problemes econòmics en relació amb una de les publicacions del naturalista menorquí en els *Anales* (GOMIS, en premsa).

TAULA 1

Socis numeraris de la Institució Catalana d'Història Natural a 31.12.1901

<i>Nom</i>	<i>Professió</i>	<i>Data ingrés</i>
Agell i Agell, Josep	Farmacèutic	1901
Aguilar-Amat i Banús, Joan Bta. d'	Estudiant enginyeria	1900
Alzina i Melis, Joan	Estudiant medicina	1900
Amargós i Torres, Josep	Estudiant farmàcia	1901
Anguera i de Sojo, Jordi M.	Estudiant medicina	1901
Badia i Guia, Francesc	Estudiant farmàcia	1900
Bofill i Pichot, Josep M.	Metge	1901
Comabella i Maluquer, Joan	Farmacèutic	1901
	Llicenciat en ciències	
Degollada i Pouplana, Manuel	Farmacèutic	1901
Estalella i Graells, Josep	Llicenciat en ciències	1901
Fàbregas i Puig, Rossend	Estudiant dret	1901
Ferrer i Dalmau, Eugeni	Enginyer químic	1901
Font i Sagué, Norbert	Seminarista	1900
	Estudiant ciències	
Gorria, Hermenegildo	Farmacèutic	1901
	Enginyer agrònom	
	Químic	
Llenas i Fernández, Manuel	Estudiant farmàcia	1901
Maluquer i Nicolau, Josep	Estudiant enginyeria	1900
Maluquer i Nicolau, Salvador	Estudiant dret	1900
Mas de Xaxars i Palet, Josep M.	Estudiant enginyeria	1900
Novellas i Roig, Antoni	Farmacèutic	1900
Novellas i Roig, Francesc	Llicenciat en ciències	1900
	Perit químic	
Palomas i Pons, Francesc	Farmacèutic	1901
Pedemonte i Falguera, Bonaventura	Farmacèutic	1901
Roig i Pascual, Pere	«del comerç»	1901
Ros i Güell, Josep	Estudiant enginyeria	1901

TAULA 2

Socis numeraris de la Institució Catalana de Ciències Naturals el 1904¹

<i>Nom</i>	<i>Professió</i>	<i>Data ingrés</i>	<i>Doble afiliació</i>
Agell i Agell, Josep	Farmacèutic	1901	
Amargós i Torres, Josep	Estudiant farmàcia	1901	
Anguera i de Sojo, Joan	Estudiant medicina	1903	
Anguera i de Sojo, Jordi M.	Estudiant medicina	1901	
Arumí i Blancafort, Lluís	Farmacèutic	1902/1903	
Bardolet i Casademunt, Josep	Estudiant enginyeria	1903	
Bofill i Pichot, Josep M.	Metge	1901	ICHN
Cubas i Oliver, Enric		1902/1903	
Degollada i Pouplana, Manuel	Farmacèutic	1901	
Estalella i Graells, Josep	Llicenciat en ciències	1901	
Fàbregas i Puig, Rossend	Estudiant dret	1901	
Ferrer i Dalmau, Eugeni	Enginyer químic	1901	ICHN
Fita i Trias, Antoni	Farmacèutic	1902/1903	
Font i Sagué, Norbert	Seminarista	1900	ICHN
	Estudiant ciències		
Garcias i Font, Llorenç	Estudiant farmàcia	1902	ICHN
Gorria, Hermenegildo	Farmacèutic	1901	
	Enginyer agrònom		
	Químic		
Grífols i Roig, Josep A.	Metge	1903	
Jurnet i Tomàs, Josep	Estudiant medicina	1902	
Llenas i Fernández, Manuel	Estudiant farmàcia	1901	
Llorens i Clariana, Antoni	Doctor en ciències	1902	
	Advocat		
Novellas i Roig, Antoni	Farmacèutic	1900	
Novellas i Roig, Francesc	Llicenciat en ciències	1900	
	Perit químic		
Nicolau d'Olwer, Lluís	Estudiant dret	1902/1903	
Oliver i Rodés, Benet	Farmacèutic	1902/1903	
Palomas i Pons, Francesc	Farmacèutic	1901	
Pedemonte i Falguera, Bonaventura	Farmacèutic	1901	
Puig i Jofre, Enric	Farmacèutic	1902/1903	
Ros i Güell, Josep	Estudiant enginyeria	1901	
Rosselló i Donato, Manuel	Enginyer químic	1902/1903	
Soler i Pla, Joan	Metge	1902/1903	ICHN
Tarré i Tarré, Emili		1902	ICHN
Tous i Biaggi, Emili	Metge	1902/1903	
Valls i Torres, Josep	Enginyer agrònom	1902/1903	
Zulueta i Escolano, Antoni de		1902	ICHN

1. Segons llista apareguda en el *Butlletí*, posterior a l'escissió.

TAULA 2 bis

Socis corresponents de la Institució Catalana de Ciències Naturals el 1904²

Nom	Professió	Localitat ingrés	Doble afiliació
Andreu i Morgades, Manuel		Barberà	
Aulet i Soler (pbre.), Eugeni	Prof. Institut	Osca (Aragó)	
Barnola (S.J.), Joaquim M. de	Ensenyant	Gandia	ICHN
Barrera i Arenas, Jacint	Farmacèutic	Teià	
Blachas (O. B.), Marie Joseph	Monjo cistercenc	Tàrrega	
Bolívar Urrútia, Ignacio	Cat. Museo Hia. Natural	Madrid	ICHN
Bolòs i Saderra, Ramon de	Farmacèutic	Olot	
Caziot, Éugène	Militar	Niça (França)	
Concabella i Cañameras (E. P.), Josep	Ensenyant	Mataró	ICHN
Deulofeu i Poch, Josep	Catedràtic farmàcia	Santiago de Compostel·la (Galícia)	
Esteve i Seguí, Josep	Farmacèutic	Manresa	ICHN
Fagot, Paul	Notari	Villefranche-de-Lauraguais (França)	
Fenés i Nesta (E. P.), Jacint	Ensenyant	Vilanova i la Geltrú	
Fontlladosa i Verdaguer, Enric		Malgrat	
Fuente (preb.), José M. de la		Pozuelo de Calatrava (Castella-la Manxa)	
Galceran i Ferrer, Gustau	Farmacèutic	Vilanova i la Geltrú	
Genís i Aguilar, Martí	Farmacèutic	Vic	
Gredilla, Apolinar		Madrid	
Guitart (pbre.), Josep		Manresa	
Laforga i Jove, Jaume		Tremp	
Lapouge, Georges Vacher de		Poitiers (França)	
Malgà (pbre.), Andreu		Vilafranca del Penedès	
Marcet (O.S.B), Adeodat M.		Montserrat	
Martin, René		Le Blanch (França)	
Martín de Jesús Maria	Carmelita descalç	València	
Moragues (pbre.), Ferran		Palma	
Navàs (S.J.), Longí		Saragossa (Aragó)	
Nualart i Palet, Ramon		Terrassa	
Plantada i Fonolleda, Vicenç	Veterinari	Mollet del Vallès	ICHN
Preud'homme de Borre, Alfred		Ginebra (Suïssa)	
Riera (E.P.), Francesc		Valls	
Roigé i Badia, Ramon	Farmacèutic	el Prat de Llobregat	
Sallent i Gotés, Àngel	Farmacèutic	Terrassa	
Segerstrale, Torsten		Åbo (Finlàndia)	
Solano y Eulate, José del marqués del Socorro		Madrid	
Tudurí, Ramon		Maó (Menorca)	
Tuixans i Pedragosa, Joaquim		Badalona	

1. Segons llista apareguda en el *Butlletí*, posterior a l'escissió.

TAULA 3

Socis numeraris barcelonins de la Institució Catalana d'Història Natural refundada l'abril de 1904¹

Nom	Professió	Data ingrés	Doble afiliació
Aguilar-Amat i Banús, Joan Bta. d'	Estudiant enginyeria	1900	
Bofill i Pichot, Josep M.	Metge	1901	ICCN
Comabella i Maluquer, Joan	Farmacèutic Llicenciat en ciències	1901	
Farriols i Centena, Josep		1902/1903	
Ferrer i Dalmau, Antoni	Enginyer	1902/1903	
Ferrer i Dalmau, Eugeni	Enginyer quíim. (Terrassa)	1901	ICCN
Ferrer i Vert, Felip		1902	
Font i Sagué, Norbert	Seminarista	1900	ICCN
	Estudiant ciències		
Garcias i Font, Llorenç	Estudiant farmàcia	1902	ICCN
Maluquer i Nicolau, Josep	Estudiant enginyeria	1900	
Maluquer i Nicolau, Salvador	Estudiant dret	1900	
Mas de Xaxars i Palet, Josep M.	Estudiant enginyeria	1900	
Rives i Maopoey, Josep	Enginyer geògraf	1902/1903	
Romaní i Guerra, Amador		1902/1903	
Romaní i Guerra, Conrad		1902/1903	
Soler i Pla, Joan	Metge	1902/1903	ICCN
Soler i Pujol, Lluís	Naturalista-preparador	1902/1903	
Tarré i Tarré, Emili		1902	ICCN
Turull i Ventosa, Pere	Estudiant enginyeria	1902/1903	
Zulueta i Escolano, Antoni de	Estudiant ciències	1902	ICCN

1. Segons llista de socis de gener de 1905 alleugerida dels ingressats a partir de maig de 1904 i dels no residents a Barcelona, que anteriorment eren considerats corresponents.

Socis numeraris de fora de Barcelona de la Institució Catalana d'Història Natural el 1904²

Nom	Professió	Localitat	Doble afiliació
Bolívar Urrútia, Ignacio	Cat. Museo Hia. Natural	Madrid	ICCN
Concabella (E. P.), Josep	Religiós Director del Col·legi Valldemia	Mataró	ICCN
Dusmet i Alonso, Josep M.	Dr. en Ciències Nat.	Madrid	
Esteve i Segué, Josep	Farmacèutic	Manresa	ICCN
Ferrer i Dalmau, Eugeni	Enginyer	Terrassa	ICCN
Guitart (pbre.), Josep	Capella	Manresa	
Plantada i Fonolleda, Vicenç	Veterinari, mestre	Mollet del Vallès	ICCN
Ventalló i Homs, Domènec	Notari	Terrassa	

1. Segons llista de socis de gener de 1905 alleugerida dels ingressats a partir de maig de 1904.

TAULA 4

Consells directius 1899-1904

	00	01	02 ¹	03 ²	04 ³	04 ⁴
Agell i Agell, Josep			vs			
Aguilar-Amat i Banús, Joan Baptista d'		b ⁵	b	b		b
Alzina i Melis, Joan				vp		
Anguera de Sojo, Jordi M.					b	
Bofill i Pichot, Josep M.					p ⁶	
Ferrer i Dalmau, Eugeni						p ⁷
Ferrer i Vert, Felip						vp
Garcias i Font, Llorenç						vs
Jurnet i Tomàs, Josep ⁸				s	s	
Llorens i Clariana, Antoni ⁹				vs(b)		
Maluquer i Nicolau, Josep		s ¹⁰		vp		s
Maluquer i Nicolau, Salvador	s	s ¹¹				
Mas de Xaxars i Palet, Josep M.	t	t	t	t		t
Novellas i Roig, Antoni	p	p	p			
Novellas i Roig, Francesc			vp	p		
Pedemonte i Falguera, Bonaventura			s	s	p	
Pujolar i Huguet, Ramon					vs ¹²	
Ros i Güell, Josep ¹³				vs	vs ¹⁴	
Solé i Pla, Joan					vp	
Soler i Pujol, Lluís						p ¹⁵
Zulueta i Escolano, Antoni de				t	t	c

1. Primer Consell Directiu ple elegit el 26.10.1901.
2. De fet aquest any, preludi de la crisi de 1904, hi hagué dos consells directius: l'elegit en l'assemblea ordinària del 8.11.1902, que dimití, i l'elegit en l'assemblea extraordinària del 21.03.1903, que fou el que dugué a terme el canvi d'estatuts i de nom. L'un i l'altre, però, amb Francesc Novellas i Roig com a president. En el primer figuraven Joan Alzina i Melis com a vicepresident, Bonaventura Pedemonte com a secretari, Antoni Llorens i Clariana com a vicesecretari, Josep M. Mas de Xaxars i Palet com a tresorer i Joan Baptista d'Aguilar-Amat com a bibliotecari, càrrecs que ocuparen respectivament en el segon: Josep Maluquer i Nicolau, Josep Jurnet i Tomàs, Josep Ros i Güell, Antoni de Zulueta i Antoni Llorens i Clariana.
3. Elegit el 29 de novembre de 1903. En aplicació del nou reglament l'entitat passava a anomenar-se Institució Catalana de Ciències Naturals a partir de l'1.01.1904. El president electe, Josep M. Bofill i Pichot, no acceptà el càrrec i calgué elegir nou president en unes eleccions complementàries que es feren el 19.12.1903.
4. Consell directiu de la Institució Catalana d'Història Natural refundada pels dissidents de l'acord de canvi de nom i de reglament que havia transformat la vella ICHN en Institució Catalana de Ciències Naturals. Es constituí el 18.02.1904, si bé la presidència l'hagué de mantenir fins a un mes més tard el president de la comissió organitzadora, Lluís Soler i Pujol, en no poder prendre possessió immediatament el president electe, Eugeni Ferrer i Dalmau.
5. Nomenat el 13.01.1901.
6. Només electe. No acceptà el càrrec.
7. Encara que elegit, amb tota la resta del Consell Directiu, el 18.02.1904, no ocupà la presidència, per motius particulars, fins a un mes més tard, el 18.03.1904.
8. Estudiànt de medicina, ingressà com a membre el 1902 i fou un dels promotors del canvi d'estatuts i de nom (d'Institució Catalana d'Història Natural a Institució Catalana de Ciències Naturals) de 1903. Va ocupar la secretaria del consell directiu promotor del canvi el 1903 i de la ICCN el 1904. En dissoldre's aquesta, se'n perd la pista, si bé se sap, pel seu expedient acadèmic que es llicencià en medicina el 1905.
9. Un altre dels promotors de la crisi de 1903. Advocat interessat per les ciències naturals, només va ser soci de 1902 a 1904. Ocupà el càrrec de vicesecretari només de l'11.1902 fins al 21.03.1903, en dimitir en ple la primera junta presidida per Francesc Novellas. Fou succeït per Josep Ros i Güell, mentre ell passava a ocupar el càrrec de bibliotecari. Només va ser soci de 1902 a 1904. Posteriorment es reintegrà a la Institució de 1919 a 1922.
10. Del gener fins al juny.
11. Del juny fins al 19.10.1901.
12. De la secció de ciències biològiques.
13. Estudiànt d'enginyeria industrial, fou un dels promotors del canvi d'estatuts i de nom de 1903. Ocupà el càrrec de vicesecretari, succeït a Antoni Llorens i Clariana, el 21.03.1903, com a resultat de les eleccions extraordinàries que calgué fer en dimitir en ple la junta elegida el desembre anterior. El 1904 fou vicesecretari de la secció de ciències físiques de la Institució Catalana de Ciències Naturals. Després de la dissolució d'aquesta ja no es vinculà novament a la ICHN.
14. De la secció de ciències físiques.
15. Inicialment president de la comissió organitzadora que conduí la refundació de la Institució Catalana d'Història Natural, romangué a la presidència de fet del 18.02 al 18.03 de 1904 en no poder prendre possessió el president electe, Eugeni Ferrer i Dalmau, fins a la segona d'aquestes dates.

3. ELS ANYS DE CONSOLIDACIÓ (1905-1915)

Superades les turbulències i les desavinences, no sense deixar pel camí una part dels membres de la frustrada Institució Catalana de Ciències Naturals, a començaments de 1905 pren possessió el primer Consell Directiu dels que podríem anomenar de la sèrie «normal» que anirà dissortat fins avui en una continuïtat només interrompuda per les maltempsades generals del país en el segle xx. L'únic canvi respecte al que havia estat elegit el 18 de febrer de 1904 era el del president, càrrec que ara requeia en Norbert Font i Sagué, home de consens, un dels pocs que havia estat membre de les dues Institucions de 1904 i que era vist amb simpatia i respecte per uns i altres.

La xifra de socis numeraris (trenta-nou) gairebé quadruplicava la dels deu refundadors, però de la trentena de nous socis gairebé la meitat eren antics corresponents que ara passaven a tenir la consideració de numeraris fos quin fos el seu lloc de residència. Així, trobem entre aquests numeraris tant Ignacio Bolívar, director del Museo Nacional de Ciencias Naturales de Madrid,⁴² com mossèn Andreu Malgà, rector de la modesta parròquia rural de Gallecs, al Vallès Oriental, i botànic i entomòleg aficionat. En tot cas les xifres eren encara per sota del que havien estat el 1903 (seixanta-vuit socis entre numeraris –trenta-dos– i corresponents –trenta-sis–) o de les que havia assolit els primers mesos de 1904 la Institució Catalana de Ciències Naturals (setanta-un socis entre numeraris –trenta-quatre– i corresponents –trenta-set–), dels quals només tretze havien passat a engruixir els rengles de la Institució Catalana d'Història Natural refundada. L'ingrés a la biblioteca d'un centenar de volums i fulletons procedents de la subhasta feta el 14 de desembre dels llibres de la desapareguda Institució Catalana de Ciències Naturals consumava per la via dels fets la reunificació d'ambdues entitats encara que un bon nombre dels membres que havien optat el 1903 pel canvi de nom i d'estatuts ja no reapareixerien o trigarien anys a fer-ho. Les pèrdues havien estat severes. La xifra de vuitanta-vuit socis que tenia la Institució Catalana d'Història

Natural el 1903, no la recuperaria la Institució refundada fins al 1914. La de cent deu que havien arribat a sumar les dues institucions de 1904 un cop descomptats els socis compartits, no s'assoliria fins al 1918. Entre 1905 i 1915 la norma sembla ser un creixement sostingut (de quaranta-quatre socis es passa a cent) amb un parell d'oscil·lacions a la baixa el 1908 i el 1912.

Els joves estudiants que havien estat els fundadors de la primera etapa de la Institució havien anat acabant les respectives carreres (Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Josep Maluquer i Nicolau serien els darrers el 1905) i esdevenien prometedors professionals en les respectives especialitats; alguns (Joan Alzina i Melis, Francesc Badia i Guia i Antoni Novellas) s'havien allunyat de l'entitat com a conseqüència de l'escissió de 1903-1904 o per altres raons. Quan el 1912, probablement per raons professionals, es donà de baixa Josep M. Mas de Xaxars, dels fundadors prístins de 1899 quedaren només Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Josep i Salvador Maluquer. Nous socis que provenien de les aules universitàries (i fins i tot, de vegades, de les dels col·legis on eren professors alguns dels socis ensenyants) mantenien, però, el pes dels estudiants (entre un 10 % i un 15 % dels efectius totals de socis de la ICHN). Altres socis que provenien de les rengleres dels nombrosos aficionats a les diferents branques naturalistes arrodonien en aquests anys el creixement gradual que en conjunt experimentava la Institució, malgrat les oscil·lacions a la baixa d'alguns anys.

Entre aquests resulta significatiu el pes considerable, sempre a freqüència del 15 %, del clergat, sobretot del regular, molt particularment dels membres d'ordes religiosos dedicats a l'ensenyament,⁴³ amb els jesuïtes al capdavant. Després de la clerecia, les professions sanitàries (farmacèutics i metges, sobretot els primers) i les enginyeries eren les professions més representades, encara que la distribució per professions dels socis numeraris de la ICHN experimentà en aquests anys una significativa evolució,

42. El 4 de gener de 1906, a proposta de Norbert Font i Sagué, hom li atorgà la categoria de soci honorari.

43. Cal dir que, si els religiosos ensenyants s'agrupen amb els ensenyants seglars, la categoria d'ensenyants iguala, a partir de 1915, la d'eclésiàstics. Ens hem decantat per donar preferència a l'estat eclesiàstic per davant de l'ocupació professional per tal com ens ha semblat més representatiu de la seva condició social.

coincidint, entre altres coses, amb la finalització dels estudis de les primeres promocions de llicenciats en ciències naturals de la Universitat de Barcelona. Així, el 1905, quatre professions (clergues, enginyers, estudiants i farmacèutics) sumaven més del 50 % dels socis de la Institució; cinc anys més tard encara pràcticament la meitat dels socis es concentraven en quatre professions, només una de les quals havia canviat, en superar el nombre de metges el d'enginyers. En canvi, el 1915, la diversificació professional més gran dels socis de la ICHN ja no permetia que tan poques professions concentrassin el 50 % dels socis. Estudiants i eclesiàstics predominaven àmpliament, seguits de farmacèutics, metges i enginyers, però entre totes cinc professions no arribaven a la meitat del cens de la ICHN, en el qual trobem un nombre significatiu d'ensenyants i d'investigadors, gairebé tots llicenciats en ciències, així com també advocats, propietaris i rendistes i fins i tot administratius, corredors de comerç o jardiniers.

3.1. ELS ESTATUTS DE 1904 I ELS DE 1911

Els estatuts de 1904, ja ho hem dit, suposaven una refundació de la ICHN. Fets a cremadent en un moment d'extrema tensió, reflectien la malfiança dels nous fundadors (que només en part eren els mateixos de 1899) enfront d'una hipotètica «entrada» malintencionada que, com la que havia sofert la vella Institució, els deixés en minoria i desvirtués les finalitats de l'entitat i el seu tarannà. Per això, amb l'article setzè⁴⁴ d'aquests estatuts els deu socis fundadors de la «nova» ICHN⁴⁵ s'atorgaven de per vida unes atribucions que feien impossible cap canvi d'estatuts que ells no aprovessin majoritàriament, cosa que no succeiria fins al 1910. També intentaven neutralitzar qualsevol hipotètic excés de protagonisme del president fent reelegibles tots els càrrecs de la Junta Directiva tret de la presidència. Les exigències per a l'admissió de nous socis suposaven també un filtre difícilment franquejable per a qualsevol hipotètic «sospitós» ja que, a més d'haver de ser presentat per tres socis, el candidat a nou membre havia de ser admès per majoria absoluta dels socis assistents a la sessió en què es feia la presentació, cosa que no sempre succeïa, encara que el refús de candidats a nous membres fou cosa excepcional.

Per acabar-ho d'arrodonir, un sector dels fundadors havia imposat un article segon, d'acord amb el qual el famós lema de la constitució *De Fide Catholica* que figurava a l'encapçalament del *Butlletí* era adoptat com a oficial de la

Institució i quedaven prohibides explícitament no solament les discussions de política o de religió, sinó també els atacs directes o indirectes contra el dogma catòlic, amb la qual cosa l'entitat prenia una actitud obertament confessional en el camp religiós i establia un refús explícit de determinades teories científiques en aquell moment rebutjades per l'Església Catòlica, com el darwinisme. En l'escenari canviant de la Catalunya dels primers decennis del segle xx, una situació així no podia prolongar-se gaires anys i ben aviat es posaren de manifest els inconvenients d'una fórmula tan conservadora en una entitat, malgrat tot, innovadora, amb un creixement ininterromput i amb una presència no menys creixent en la vida ciutadana, com veurem tot seguit. D'aquí una incomoditat larvada amb els estatuts que féu inevitable al cap de pocs anys una primera reforma estatutària.

Aquesta reforma començà versemblantment a congriar-se a finals de 1909. En el seu discurs com a president sortint, el 5 de gener de 1910, Felip Ferrer i Vert expressava el seu sentiment que havia arribat el moment de reformar «els estatuts quasi patriarcalcs que ens regeixen». La proposta de Ferrer i Vert degué prosperar i una comissió formada per Miquel Ferrer i Dalmau, Josep B. Duch i Ferré i Joaquim Maluquer i Nicolau plantejà als socis fundadors, sense l'acord dels quals res no podia modificar-se, una primera reforma que la majoria d'aquests acceptà i que fou presentada als socis numeraris en la sessió de 3 de novembre d'aquell any. De fet es limitava a acceptar la reelegibilitat del president per a successius mandats, a ampliar el nombre de membres del Consell Directiu amb un vicesecretari segon i dos consellers més a afegir als dos ja previstos pels estatuts de 1904 i a precisar les funcions de cada un dels membres d'aquest Consell. En aquella sessió es donà compte que seria presentada a l'autoritat competent (el Govern Civil), que sembla que l'aprovà els últims dies de desembre de 1910 o els primers de gener de 1911 ja que en la sessió del dia 5 de gener de 1911 encara no podien prendre possessió el vicesecretari segon i els dos consellers addicionals per no haver fet encara els vuit dies reglamentaris de l'aprovació de la reforma per l'autoritat.

Aquests estatuts foren de curta vigència i ni tan sols arribaren a ser publicats en el *Butlletí* en la seva integritat. En canvi, en el primer fascicle de 1912 es publicaven els nous estatuts aprovats el 15 d'octubre de 1911, que, tot i que no eren excessivament diferents dels de 1904, assenyalaven una inflexió significativa. No sols deixaven d'imposar limitacions a la reelecció del president, també atenuaven les cauteles per a l'admissió de socis i limitaven els privilegis dels socis fundadors i dels residents a Barcelona. Les sessions

44. Aqueixos estatuts no podran ser modificats, sinó a petició firmada per la majoria dels socis existents, mencionats en l'acta de constitució de la Societat. En cas de faltar tots ells, quan la majoria dels socis numeraris ho acordi.

45. Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Joan Comabella i Maluquer, Eugeni Ferrer i Dalmau, Felip Ferrer i Vert, Llorenç Garcias i Font, Josep Maluquer i Nicolau, Salvador Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars i Palet, Lluís Soler i Pujol i Antoni de Zulueta.

ordinàries quedaven limitades als mesos d'octubre a juny sense fixar-ne la data (en els estatuts de 1904 s'estipulava que hi havia d'haver sessió ordinària el primer diumenge de cada mes, inclosos juliol, agost i setembre). Probablement per a evitar malentesos com aquell que, com veurem més endavant, havia estat causa explícita de la dimissió de Josep M. Bofill i Pichot com a president mentre es discutia la renovació dels estatuts, s'introduïa la categoria de soci numerari protector.⁴⁶ Així i tot, la reforma fou considerada de massa poca volada per alguns dels socis, que abandonaren la Institució i es traslladaren al Club Muntanyenc (del qual alguns, com Baltasar Serradell, ja n'eren socis). Aquest afegí al seu nom el complement Associació de Ciències Naturals i Excursions i s'organitzà en dues seccions: de ciències biològiques i de ciències geològiques. Totes dues entitats dugueren durant uns anys vides paral·leles i compartiren bon nombre de socis⁴⁷ i només la transformació de la Institució en filial de l'Institut d'Estudis Catalans atorgà a aquesta el crèdit de societat científica mentre el Club Muntanyenc mantenia el de societat excursionista, malgrat les lleus diferències quant a objectius i activitats.

3.2. LA NOVA ACTIVITAT SOCIAL

Paradoxalment, les mesures que preveïen els estatuts de 1904 per fomentar la renovació dels directius –si més no del president– al capdavant de la Institució tingueren l'efecte contrari: el d'eternitzar en la Junta Directiva un petit nombre de persones. Certament, tal com preveïen aquells estatuts, de 1905 a 1911 es renoven anualment els presidents amb només dues repeticions: Norbert Font i Sagué el 1905 i el 1907, Josep M. Bofill i Pichot el 1906 i el 1911.⁴⁸ La resta de presidents d'aquesta etapa foren Emili Tarré i Tarré el 1908, Felip Ferrer i Vert el 1909 i Salvador Maluquer i Nicolau el 1910 però, al marge de la reelecció,

sempre possible en anys no consecutius, a la pràctica, aquells que ocupaven la presidència i no podien ser reelegits per a aquest càrrec ho eren per a un altre càrrec o bé passaven al Consell de Redacció del *Butlletí*. Recíprocament, el nou president electe sortia d'entre els membres de la junta sortint. Va ser així com alguns membres van romandre uns quants anys a la Junta Directiva ocupant successivament diferents càrrecs. Seria el cas d'Aguilar-Amat, que en sis anys de presència a la junta entre 1904 i 1911 (amb una interrupció el 1908 i 1909) ocupà successivament els càrrecs de bibliotecari, conservador, vicepresident i president; o el de Felip Ferrer i Vert, que, amb una permanència de sis anys consecutius (1904-1909) ocupà els de vicepresident, vicesecretari, conservador i president. Foren només vint-i-tres els socis que passaren pels nou càrrecs que configuraven la Junta Directiva entre 1905 i 1911.⁴⁹ Només un any singular, el 1909, cinc⁵⁰ dels nou membres de la Junta Directiva no hi havien ocupat mai amb anterioritat cap càrrec (ni, tret d'un, no n'hi ocuparen cap mai més). Per altra banda, encara que no fos una norma estatutària, en totes les juntes directives d'aquests anys hi hagué presència⁵¹ d'algun dels socis fundadors.

No tingué millors resultats en aquest aspecte la reforma estatutària de 1911. Ben al contrari, assolí tan bé la desitjada estabilitat de la presidència que tingué per efecte la permanència ininterrompuda a la Junta, de 1912 a 1916,⁵² pràcticament de les mateixes persones; fins que una nova reforma d'estatuts convertí la Institució en una corporació tancada, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Només disset persones, en efecte, es repartiren els nou càrrecs de la Junta Directiva en aquests cinc anys. Dues d'elles (Ignasi de Sagarra i Llorenç Tomàs) hi romangueren tots cinc anys i quatre més (Joaquim M. de Barnola, Ascensi Codina, Felip Ferrer i Vert i Joaquim Folch i Girona) n'hi romangueren quatre.

El ritme de les activitats de la Institució refundada no sembla en principi gaire diferent del de la inicial. Una sessió

46. En realitat, com es veurà més endavant, les causes de la dimissió de Bofill i Pichot foren més complexes, però un dels primers refrecs de Bofill i Pichot com a president electe amb la resta de la Junta Directiva, i en particular amb Salvador Maluquer, fou a causa de pretendre figurar en la llista de socis, juntament amb Emili Tarré, com a soci numerari-protector. A això objectà Salvador Maluquer (sessió ordinària d'1 de febrer de 1911) que tal denominació no figurava en els estatuts i que un acord al respecte podria vulnerar-los. Deu dies més tard Bofill i Pichot dimitia «en vistes de les dificultats trobades en part de la Junta Directiva i fora d'ella per a poder desenrotllar el programa que m'havia proposat».

47. Fins i tot el mateix Serradell es reintegrà a la Institució el 1925 sense abandonar el Club Muntanyenc, que presidia.

48. Encara que en el seu segon període ocupà la presidència poques setmanes, ja que dimití. Cf. *infra*.

49. El 1911 els càrrecs foren dotze a causa de l'efímera renovació estatutària de 1910.

50. Es tracta de Georges Delgado Lauger, el conservador, un agent de duanes d'origen francès malgrat el seu cognom castellà, aficionat a la mineralogia, molt actiu de 1906 a 1909 però que abandonà la Institució el 1911; Robert Ferré i Gomis, el vicesecretari, l'únic que continuà mantenint activitat com a dirigent de la ICHN; Ramon Noguera i Casabosch, un dels membres del Consell de Redacció, un metge aficionat a la geologia; Domènec Ventalló i Vergés, el secretari, un farmacèutic aficionat a la botànica i l'entomologia, i Juli Vintó i Casallachs, un altre membre del consell de redacció, un fotògraf i naturalista aficionat a qui potser impedí repetir a la Junta la seva sobtada mort el 1911.

51. Presència que fou majoritària els anys 1905 i 1906.

52. Permanència que en alguns casos es prolongà més enllà de la nova reforma estatutària de 1916, com seria el cas del jesuïta Joaquim M. de Barnola, president de 1913 a 1916 i de 1918 a 1920, bibliotecari el 1917 i vocal de 1921 a 1925, any de la seva mort; d'Ascensi Codina, tresorer de 1913 a 1931 o d'Ignasi de Sagarra, vicesecretari el 1911, conservador del museu de 1912 a 1916 (data en què les col·leccions de la ICHN foren transferides a la Junta de Ciències Naturals de Barcelona) i president el 1917.

al mes (inclosos els mesos d'estiu fins a la reforma estatutària de 1911) en les quals se simultanejen els temes administratius i els científics, excursions i visites a llocs d'interès per un o altre concepte i publicació dels fascicles del *Butlletí*, al qual s'afegiren aviat els fulletons d'algunes publicacions de més volada, la primera d'elles, tal com es veurà, la *Història de les Ciències Naturals a Catalunya*, de Norbert Font i Sagué. El fet de disposar d'un local propi, encara que fos de lloguer, animà la Institució a donar impuls a la biblioteca i a les col·leccions pròpies i ja a començaments de 1905 s'aprovà, a proposta del conservador Antoni de Zulueta, un reglament per al museu de la Institució i poc després (el 4 de maig de 1905) es nomenaren quatre ajudants: Llorenç Garcias Font⁵³ per a les col·leccions botàniques, Felip Ferrer i Vert per a les de coleòpters i crustacis i Josep Maluquer i Joan B. d'Aguilar-Amat per a les de mol·luscs. D'acord amb el reglament, els socis podien donar els exemplars a la Institució o deixar-los en dipòsit, mantenint en aquest cas el seu dret a disposar-ne i a retirar-los previ avís al conservador. En cada número del *Butlletí* apareixia una relació de les darreres donacions i dipòsits. La primera d'aquestes notes apareixia en el fascicle de maig de 1905 i donava compte dels exemplars ingressats des de l'organització del museu fins al 15 d'abril d'aquell any. En total es tractava de vuit minerals, una setantena de mol·luscs, un centenar de coleòpters, un llangardaix comú, uns nius de teixidor (*Remiz pendulinus*), vuit ocells (la majoria rapinyaires nocturns), una mostela i una guineu. El gener de 1910 el president sortint Felip Ferrer i Vert ja donava compte de l'existència al museu de dues-centes mostres de minerals i roques, cent setanta espècies fòssils, quatre-centes trenta espècies de mol·luscs representades per uns dos mil cinc-cents exemplars, uns dos-cents cinquanta exemplars d'artròpodes, equinoderms, pòlips «i altres animals inferiors», cinc protovertebrats, quaranta peixos, quinze batracis, vint-i-cinc rèptils, set exemplars de nius i ous, setanta-vuit ocells i dotze mamífers, a més d'una col·lecció d'himenòpters i una de líquens que no quantificava. El creixement s'anà mantenint fins que el 1918 les col·leccions de la Institució s'integraren al Museu de Catalunya. També la biblioteca, enriquida pels nombrosos intercanvis, cresqué ininterrompudament fins a la seva integració (parcial el 1915, general el 1918), en la Biblioteca de Catalunya.

Els primers èxits de la Solidaritat Catalana el 1906 i la creació, aquell mateix any, de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, animà la Institució a buscar el suport de les corporacions públiques barcelonines. Ja l'abril de 1906 Amador Romaní i Llorenç Garcias i Font proposaven demanar subvencions a l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona «quan les condicions i circumstàncies ho perme-

tin». Les condicions i circumstàncies oportunes sembla que no es presentaren fins un any després, durant el segon mandat com a president de Norbert Font i Sagué, però el 6 de juny de 1907 hom acordà demanar sengles subvencions de 2.000 pessetes a ambdues corporacions. Se'n reberen dues-centes de l'Ajuntament i cinc-centes de la Diputació, aquestes condicionades a què la Institució celebrés un concurs per premiar un treball referent a la Història Natural de Catalunya.

Fou així com la Institució inicià la pràctica de convocar anualment un premi per a treballs naturalistes. La primera convocatòria aparegué en el fascicle de novembre i desembre de 1907 i s'hi ofería un premi de dues-centes pessetes a l'autor del millor treball presentat abans del primer de març de 1908 referent a qualsevol punt de gea, flora o fauna de Catalunya. S'hi presentaren almenys tres treballs ja que, segons el veredict fet públic el 2 de juliol de 1908, el treball premiat fou el que duia el número tres, del qual era autor el farmacèutic Manuel Llenas i Fernández, en aquells anys recol·lector de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. El treball, *Ensaig d'una flora líquènica de Catalunya*, era veritablement una fita, ja que era el primer intent d'establir un catàleg dels líquens de Catalunya i ho feia citant-ne cent quinze espècies noves per a Catalunya (trenta-dues d'elles noves també per a Espanya) del total de dues-centes vuitanta-cinc espècies que figuraven en el treball. El gener de 1909 es convocà novament el premi (ara acompanyat d'un accèssit de cent pessetes) fixant com a termini de presentació el 30 de juny. Els treballs presentats foren quatre i el premiat fou *Minerals de Catalunya*, de Llorenç Tomàs; l'accèssit correspongué a Eugeni Ferrer i Dalmau per un *Assaig monogràfic sobre les cicindeles catalanes* i hom atorgà igualment un premi extraordinari a l'*Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos* de Manuel de Chia i Bajandas. A diferència dels treballs premiats, que foren publicats al marge del *Butlletí* (vegeu més endavant) aquests accèssits ho foren per entregues dins mateix del cos dels fascicles del *Butlletí* al llarg dels anys 1911, 1912 i 1913.

Les subvencions per part de l'Ajuntament i de la Diputació de Barcelona sembla que es mantingueren en els anys successius, encara que no sempre amb la regularitat desitjable, cosa que repercutí en la continuïtat dels premis. Cal tenir present que aquestes primeres subvencions de 1908 suposaren a la pràctica gairebé doblar les entrades anuals de la Institució,⁵⁴ cosa que no succeí l'any següent. El 5 de gener de 1910, en el balanç d'entrades i sortides de l'exercici de 1909, que el tresorer Lluís Soler i Pujol sotmetia als socis, esmentava haver-se cobrat una subvenció de cent norantaset pessetes de l'Ajuntament de Barcelona però no haver-se pogut fer efectiva una de la Diputació de Barcelona de cinc-centes pessetes.⁵⁵ Això determinà el Consell Directiu

53. Substituint el 3 d'agost per Manuel Llenas.

54. Eren set-centes pessetes d'un total de 1.460 en el pressupost de 1908. ICHN. *Actes ICHN 1904-1914*, p. 100.

55. Es féu efectiva les primeres setmanes de 1910 ja que l'acta del 3 de febrer de 1910 fa esment d'haver-se fet efectiva la subvenció assignada l'any anterior per la corporació provincial barcelonina.

a aprovar, el 10 de gener, un pressupost de despeses restrictiu, comptant únicament amb les quotes dels socis, i a acordar no convocar novament els premis fins a tenir confirmació de les subvencions demanades per a l'any en curs. Els fets justificaren aquesta prudència, ja que enlloc no hem vist constar cap mena de subvenció per a aquest any, tot i que en la relació de socis que encapçala el *Butlletí* de 1911 apareixen per primera vegada l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona com a membres protectors.

En anys successius els comptes no apareixen tan detallats, però en la sessió del 2 de març de 1911 el vicepresident Llorenç Tomàs dóna compte d'haver estat novament concedida una subvenció de cinc-centes pessetes de la Diputació, gràcies a les gestions del president dimissionari Josep M. Bofill i Pichot i del conseller Frederic Wynn i Ellis; una subvenció que trigà a fer-se efectiva, ja que no seria fins a la sessió del 2 de novembre que Tomàs mateix, ja president en exercici, donés compte que s'havia cobrat. En tot cas, en aquella mateixa sessió Llorenç Tomàs i Marià Faura i Sans donen compte als socis de l'estat de les gestions en curs amb la Diputació de Barcelona, primer indici de les negociacions que portaran la Institució, uns anys més tard, a esdevenir filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'any següent, en l'acta de la sessió de l'11 de juny de 1912, es fa constar la concessió d'una altra subvenció, en aquest cas de dues-centes pessetes, a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona i, en la del 3 d'octubre, la de cinc-centes pessetes de la Diputació, si bé aquesta segona no figura en el resum de l'acta publicat en el *Butlletí* ni es va poder fer efectiva fins al febrer de 1913. Encara que no trobem cap més referència directa a altres subvencions de les corporacions barcelonines fins que el 3 de maig de 1914 es rep la comunicació d'una nova concessió de subvenció de la Diputació barcelonina, tant aquesta com l'Ajuntament de Barcelona continuen apareixent com a socis protectors en el *Butlletí*.

Tanmateix, la irregularitat de les subvencions públiques indueix la Institució a buscar noves fonts de finançament. Per una banda, el 3 de març de 1913 s'acorda optar al premi Josep Àngel Baixeras convocat per la Reial Societat Econòmica d'Amics del País per premiar les entitats culturals barcelonines fundades en els deu anys precedents que haguessin assolit més fructífera actuació.⁵⁶ Un premi amb una dotació econòmica (1.000 pessetes) força important per a l'època, que li fou concedit el desembre de 1914. Un any més tard, el primer de març de 1914, el Consell Directiu acordava adreçar-se al doctor Salvador Andreu per demanar-li suport moral i material. La resposta no es faria esperar,

ja que el 3 de maig de 1914 el president, Joaquim M. de Barnola, dóna compte a la reunió del Consell Directiu de «les bones impressions i esperances rebudes a la visita feta al Dr. Andreu», bones impressions que degueren confirmar-se d'immediat per tal com el 7 de juny era admès Salvador Andreu com a soci protector de la Institució, caràcter amb el qual figurarà, a partir de 1915, en el *Butlletí*.

En tot cas la Institució no deixa de buscar una vinculació més estable amb les corporacions públiques catalanes, principalment amb la Diputació Provincial de Barcelona, presidida per Prat de la Riba. Hom inicia ja des de finals de 1911 negociacions amb la Diputació «per entrar-hi» –com es faria finalment en accedir a l'estatus de filial de l'Institut d'Estudis Catalans– o, si mes no, per figurar regularment en els seus pressupostos.

Una altra iniciativa de Norbert Font i Sagué com a president (en aquest cas ja en el seu mandat de 1905) seria la d'impulsar cursos d'interès per als socis de la Institució als mateixos locals d'aquesta. Juntament amb Francesc Novellas, Norbert Font i Sagué havia promogut, a finals de 1904, en el marc del Centre Excursionista de Catalunya, un curs de geologia. L'experiència sembla que resultà prou positiva, ja que l'any següent els Estudis Universitaris Catalans incorporaren al seu programa una càtedra de Geologia general aplicada a Catalunya a càrrec precisament de Norbert Font i Sagué.⁵⁷ Aquest, que ostentava per primer cop la presidència de la Institució, proposà al Consell Directiu acollir el curs als seus locals i així s'acordà el 28 de setembre de 1905.⁵⁸ El curs es mantingué en anys successius, fins a la mort de Font i Sagué el 1910, i ja el 15 de novembre de 1906 hom acordava la instal·lació de cremadors Bunsen al laboratori per tal de facilitar les pràctiques dels alumnes del curs de Font i Sagué. En anys successius fins i tot s'amplià l'abast dels cursos; així, en el corresponent al curs 1908-1909, hom incorporà el tema de la bacteriologia de les aigües, amb unes lliçons de Ramon Turró el gener i el febrer de 1909. Resultat d'aquests cursos seria la publicació el 1905, per Norbert Font i Sagué, d'un volum titulat *Curs de geologia dinàmica i estratigràfica aplicada a Catalunya*. Nou anys més tard, el 1914, el Consell Directiu de la Institució, vist que s'havia exhaurit, se'n plantejava la reedició.

El 1906, al Centre Excursionista de Catalunya, Joan Cadevall dictava un curs de *Botànica aplicada a l'excursionisme*. Tingué un gran ressò, i l'any següent el mateix centre publicà un volumet amb les lliçons del mestre terrassenc però aquest, atrafegat amb les seves activitats docents a l'Escola Superior d'Indústries de Terrassa i els treballs

56. Es tractava d'un dels dos premis anuals, instituïts per l'arquitecte i urbanista barceloní Àngel Josep Baixeras (1834-1892) amb aquest objecte.

57. I també una *Tècnica de l'anàlisi química amb especial aplicació a la ciència i a la indústria* a càrrec de Novellas. Aquest, per altra banda, continuà professant un curs de Geografia física al Centre Excursionista de Catalunya, en el marc del qual promogué i presidí la nova Secció de Geologia i Geografia Física.

58. Cal tenir present que els nous locals del Centre Excursionista de Catalunya, al principal del mateix edifici on s'estatjava la ICHN, eren encara en obres, tot i que se'n preveia la inauguració per al mes d'octubre següent. [IGLÉSIES, J. (1964) p. 217].

preparatoris de la *Flora de Catalunya*, no el pogué repetir. Possiblement per això, Manuel Llenas s'oferia l'octubre de 1907 a fer-ne ell un, en el marc de la Institució. El curs de Llenas desvetllà un considerable interès i sembla que pel seu caràcter pràctic atragué força joves estudiants de farmàcia.⁵⁹ El curs de Llenas es repetí l'any següent i també el 1909. A partir de 1910, amb la mort de Font i Sagué i la creació, l'any anterior, de la secció de naturals a la Facultat de Ciències de Barcelona, sembla que ja no es repeteixen iniciatives d'aquest tipus.

En el pla de les relacions científiques, més enllà del pur intercanvi de publicacions, la Institució comença aquests anys a participar com a tal (al marge de la participació individual d'alguns dels seus membres) en diferents congressos. La primera intervenció en aquest sentit que trobem documentada és l'adhesió a una petició al Congrés Internacional de Botànica de Viena de 1905 perquè el castellà fos llengua oficial del Congrés al costat del llatí, l'alemany, l'anglès, el francès i l'italià. No es pot evitar veure en aquesta acció la mà de Navàs, que fou precisament l'únic català, que sapiguem, que assistí a l'esmentat Congrés,⁶⁰ si bé no podem assegurar si portava la representació de la Institució.

També trobem pel mig Navàs en l'adhesió de la Institució a l'homenatge a Linné promogut el 1907 per la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, fruit del qual seria el volum *Linneo en España*, que recull nombroses aportacions, algunes de molt valuoses, sobre la història de les ciències de la natura a les terres hispàniques al llarg dels segles XVIII i XIX, algunes publicades en català, tal com les presentaren els seus autors, fet del qual mai s'ha remarcat prou la importància, tot i que representà el primer reconeixement del català com a llengua de comunicació científica en un àmbit més ampli que l'estrictament català.⁶¹

L'èxit de l'homenatge a Linné animà Navàs a organitzar el 1908, a Saragossa, el Primer Congreso de Naturalistas Españoles. Inicialment Navàs n'havia proposat l'organització a la Sociedad Española de Historia Natural, presidida en aquells anys per Luis Simarro, però aquest prengué la iniciativa d'ampliar la proposta de Navàs i organitzar una reunió en suport de la ciència espanyola més ampla i general, el que seria el congrés fundacional de

l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias.⁶² Navàs no era home per deixar-se prendre per un enemic ideològic⁶³ el protagonisme d'una iniciativa que ell havia animat. Per això la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, que ell presidia, convocà pel seu compte el Primer Congreso de Naturalistas Españoles, al qual s'adherí la Institució.

Aquest Congrés donà lloc a uns incidents entre alguns naturalistes catalans, pràcticament tots ells socis de la Institució, i un sector de l'organització.⁶⁴ Animats pel precedent de l'Homenatge a Linné de l'any anterior, alguns dels naturalistes catalans demanaren presentar les seves comunicacions en català, petició que fou acceptada per Navàs «con tal que no fuesen muchas». Tanmateix la conjuntura política havia canviat⁶⁵ i allò que l'any anterior havia estat acceptat sense escarafalls o potser amb sorpresa ara suscità un indissimulat refús i sembla que ja abans de l'inici del Congrés hi hagué serioses discrepàncies quant a l'acceptació de comunicacions en català entre Navàs, secretari del Congrés, i Iranzo, el president. Aquest, a l'inici del Congrés, increpà els catalans per haver presentat les seves comunicacions «en dialecto» i amenaçà de presentar la dimissió. La resposta de Font i Sagué, vicepresident de la Institució, en nom de tots els naturalistes catalans, va ser que si s'acceptaven altres llengües diferents del castellà, com ara l'alemany, i es refusava el català, tots ells, fins i tot els que havien presentat les seves comunicacions en castellà, es retirarien del Congrés. Davant d'aquesta actitud de força (cal tenir present que la retirada dels catalans hauria deixat, per exemple, la secció de geologia sense ni una sola comunicació) Iranzo diferí la resolució de la publicació en mans d'una comissió, la qual resolgué finalment, un cop acabat el Congrés, no publicar les comunicacions presentades en català si no eren traduïdes. L'actitud de la Institució a la vista del conflicte no deixa de resultar xocant: en el Consell Directiu del 12 de febrer de 1909, sembla que en resposta d'alguna pregunta que havia plantejat Marià Faura i Sans, un altre dels afectats, en relació amb el que havia succeït a Saragossa durant el Congrés de Naturalistes, «s'acorda deixar-ho córrer perquè la Institució no pot discutir sobre Religió ni Política i perquè Mn. Faura no era el delegat de la Institució sinó Mn. Font i Sagué».⁶⁶

59. Entre ells Pius Font i Quer que, anys més tard, reconeixia que havia estat aquell curs el que havia desvetllat el seu interès per la botànica.

60. NAVÀS, L. «Observations sur le Congrès de Botanique de Vienne», a *Bulletin de l'Académie Internationale de Géographie Botanique*, núm. 16, 1906.

61. *Linneo en España*, Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, Saragossa, 1907.

62. CASADO, S. *Los primeros pasos de la ecología en España*, Madrid, Publicaciones de la Residencia de Estudiantes-Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1996, p. 74.

63. Luis Simarro, positivista i evolucionista, era un home vinculat a la Institución Libre de Enseñanza i a la maçoneria.

64. CAMARASA, J. M. *Botànica i botànics dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1989, p. 180-182.

65. A partir de la victòria en les eleccions de 1907 de la Solidaritat Catalana, que aplegava partits de dretes i d'esquerrres sota la comú adscripció al catalanisme, havia crescut a la resta d'Espanya, promogut pels partits dinàstics i pel republicanisme llerrouxista, el refús del catalanisme polític i de totes les manifestacions de catalanitat. A això cal afegir que, atès el caràcter de confrontació amb els promotors del congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, l'organitzat per Navàs aplegava el més florit de l'integrisme catòlic de l'època, també visceralment oposat al catalanisme polític naixent.

66. *Actes ICHN 1904-1914*, p. 122v-123r.

Les successives participacions de la Institució en congressos científics no foren tan accidentades. Navàs dugué la representació de la Institució al Congrés de Zoologia de Mònaco de 1913,⁶⁷ en el qual sembla que tingué una activa participació en les discussions per a l'establiment de normes de prioritat en la nomenclatura zoològica,⁶⁸ tal com ja havia fet en el Congrés de Botànica de Viena de 1905 pel que fa a la nomenclatura botànica. El juny d'aquell mateix any era el president en exercici, Joaquim M. de Barnola, qui assistia al IV Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (Madrid, 15-22 de juny de 1913) duent la representació de la Institució i hi intervenia en la secció quarta; la recensió de les activitats d'aquesta secció, que publicà en el fascicle del mes d'octubre de 1913 del *Bulletí* de la Institució, és un bon testimoni dels prejudicis antievolucionistes de Barnola i, possiblement, d'una part significativa dels socis de la Institució. El primer de març de 1914 el Consell Directiu «en vista que en el congrés preparatori de treballs sobre parasitologia vegetal que aviat se celebrarà a Roma, Espanya no hi té cap delegat, [...] acorda dirigir-se al govern de la nació perquè es decideixi a designar-los», i demana que un d'aquests sigui el president de la Institució, Joaquim M. de Barnola. No hem trobat cap notícia del resultat d'aquesta iniciativa, però novament seria Barnola qui representés la Institució al V Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (Valladolid, 18-21 de juny de 1915), en el qual participaren també Lluís Marià Vidal i Longí Navàs.

Parlant d'altres aspectes no estrictament científics, val la pena remarcar la participació de la Institució en la febre de congressos i reunions desfermada al voltant de la campanya a favor de la creació de la Mancomunitat de Catalunya en 1911 i 1912. Així, trobem la Institució participant el juny de 1912 en dos d'aquests congressos, el II Congrés Regional d'Ateneus i Societats de Cultura i el II Congrés Excursionista Català. Segons l'acta de la sessió de la Institució del dia 11 de juny de 1912, en el primer, que havia tingut lloc a Vilanova i la Geltrú, hi havia participat el president de la Institució Llorenç Tomàs amb una ponència sobre el tema *Missió dels Ateneus en l'estudi de la geologia, mineralogia, flora i fauna regionals. Museus i gabinets que deurien establir*. En la mateixa sessió s'acordà que els socis que assistissin al II Congrés Excursionista, que s'havia de celebrar a Manresa el 29 i 30 de juny, portessin la representació de la Institució. En aquest darrer Pius Font i Quer presentà una comunicació titulada *Assaig fitotopogràfic de Bages*, resum de la tesi amb la qual acabava d'obtenir el

doctorat en Farmàcia. Hi participà també el llibreter i malacòleg Joan Rosals, que fou qui donà compte, en la sessió de la Institució del 3 d'octubre següent, que no s'havia pres cap acord en aquell Congrés relacionat amb el fi de la Institució. El 1914, amb motiu del III Congrés Excursionista, novament la Institució s'hi va adherir i designà Joan Rosals per ostentar-ne la representació.

També en el pla de la intervenció ciutadana caldria situar el nomenament d'una ponència formada per Joaquim M. de Barnola, Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra per elaborar una memòria adreçada a la Comissió Consistorial barcelonina encarregada d'acollir iniciatives per al major embelliment i prestigi de la ciutat amb motiu de la projectada Exposició d'Indústries Elèctriques. En el fascicle de juny de 1914 del *Bulletí* es dona compte que el 15 de maig, enllestits els treballs de la ponència, s'havia tramès una memòria informativa a l'esmentada Comissió Consistorial. Un document que no hem pogut localitzar i que l'immediat esclat de la Primera Guerra Mundial convertí, si més no de moment, en paper mullat.

No menys digne d'esment és l'acord del Consell Directiu de l'1 de març de 1914 d'adherir-se «a les lloables iniciatives de la Societat Cívica *La Ciudad Jardín* oferint a l'ensem el més decidit concurs de nostra Institució». Una decisió que no podem deixar de relacionar amb els articles sobre la «Gran Barcelona» que aquell mateix dia començava a publicar a *La Veu de Catalunya* Josep Maluquer, bon amic de Cebrià de Montoliu, el principal promotor d'aquella societat cívica.

Fins aquí podria considerar-se que tals intervencions no excedien el marc científic i cultural que s'havia donat a l'entitat, però el 1913 la Institució adoptava una iniciativa que suposava ja una bel·ligerància en un àmbit que, estats en mà, no li pertocava. Un àmbit que tal vegada els membres del Consell Directiu de la Institució de 1913 no consideraren polític però que certament ho era. El 5 d'octubre d'aquell any Joaquim M. de Barnola portava a la sessió reglamentària unes mostres de sals potàssiques procedents de Súria; Joaquim Folch i Girona i Llorenç Tomàs quedaren encarregats de fer-ne les anàlisis quantitativa i qualitativa. A la vista dels resultats,⁶⁹ el Consell Directiu redactà el 30 d'octubre «una documentada exposició endreçada al president de l'Exma. Diputació Provincial de Barcelona, en la que se remarca l'importància que'ls jaciments de dites sals podrien tenir per a nostra terra, recomanant també que en el cas que se decideixi explotar-los ho emprengui la Diputació mateixa a ésser possible, o sinó preferentment per medi de capitals catalans», de la qual donà compte

67. El president de la Institució, Joaquim M. de Barnola, en donava compte a la sessió de la Institució de 6 d'abril d'aquell any.

68. Hi defensà el rebuig de les propostes contràries a la llei de prioritat com les de la Societat Alemana d'Història Natural. La Institució ja s'havia adherit el mes de febrer «amb entusiasme i conformitat» a aquest rebuig que preconitzaven l'anglès Ernest Hartert i l'alemany Horn i, segons manifestava Barnola a la sessió de 6 d'abril de 1913, el pare Navàs «prengué part en les vives discussions sobre la llei de prioritat en nomenclatura científica, havent obtingut dirigir-les per un camí de concòrdia i justícia al ensems conquerint molts aplaudiments» (*Actes ICHN 1904-1914*, p. 214).

69. Publicats en forma de nota en el fascicle de gener de 1914 del *Bulletí* de la Institució.

Llorenç Tomàs als socis en la sessió del 9 de novembre. La Diputació, com era d'esperar, desestimà la proposta el 20 de desembre. Mig any més tard, en el fascicle de maig de 1914 del *Bulletí*, Barnola es queixava amargament que ja eren una empresa francesa, una italo-belga i una nord-americana les que havien obtingut les concessions i havien començat a obrir pous de prospecció.

3.3. LES PUBLICACIONS

En aquesta etapa el *Bulletí* es manté com a mitjà d'expressió de l'entitat i de contacte amb els socis que no poden participar directament en les sessions i excursions científiques, però paral·lelament apareixen, de vegades en forma de fulletons que acompanyen el *Bulletí*, de vegades com a fascicles o volums separats, algunes publicacions de caràcter monogràfic, generalment corresponents a treballs premiats per la mateixa ICHN o per altres entitats. Totes aquestes publicacions han estat classificades *a posteriori* per la mateixa ICHN com a *Memòries*, encara que inicialment no responien a cap pla editorial deliberat ni sistemàtic. Així, per exemple, la primera d'elles, l'inacabat *Catàlech de Insectes de Catalunya. Hymenòpters*, s'anà publicant per fascicles entre 1902 i 1906 i hi ha fascicles publicats per la primitiva ICHN, per la ICCN de 1904 i per la ICHN refundada; les sis següents es publicaren, pràcticament sense solució de continuïtat, entre 1908 i 1913, però no n'aparegué cap més fins a 1931. La següent, publicada el 1972, ja seria el *Llibre Blanc*.

En l'etapa que ara considerem, les primeres foren els quatre darrers fascicles publicats del *Catàlech de Insectes de Catalunya. Hymenòpters*, de Pere Antiga i Josep M. Bofill i Pichot. Ja s'ha fet esment dels dos publicats el 1904; aparegueren encara el 1905 el fascicle corresponent als àpids i el 1906 el corresponent als pompílids, amb la publicació dels quals quedà definitivament interrompuda aquesta publicació.

La següent d'aquestes publicacions monogràfiques va ser la *Història de les ciències naturals a Catalunya del segle IX al segle XVIII*, de Norbert Font i Sagué, obra d'una gran erudició, que havia estat premiada el 1905 per la Societat Econòmica d'Amics del País de Barcelona, encara avui d'un gran interès per a tots els historiadors de la ciència catalans i en molts punts encara no superada. Publicada primer per entregues, annexes al *Bulletí*, a partir del maig de 1907, es publicà finalment com a volum complet, que ha estat reeditat en versió facsímil el 1978.⁷⁰

Les següents, publicades el 1910, corresponen a treballs premiats per la mateixa Institució que denoten una certa voluntat de constituir primeres monografies temàti-

ques referents al conjunt del territori de Catalunya. Es tracta de l'*Ensaig d'una flora liquènica de Catalunya*, de Manuel Llenas, i dels *Minerals de Catalunya*, de Llorenç Tomàs, treballs premiats respectivament per la Institució en els seus concursos de 1908 i 1909.

Però la primera publicació que rebé formalment el nom de *Memòria*, fou la *Contribución al estudio de la flora del Pirineo Central*, també de Manuel Llenas, tesi doctoral d'aquest farmacèutic i botànic, raó per la qual era publicada en castellà, la qual cosa estalviava al seu autor, que havia estat vicepresident de la Institució el 1909 i recol·lector de la Junta de Ciències Naturals entre 1907 i 1910, la feina de traduir-la. Encara que duu la data de 1912, aquest primer volum de *Memòries de la Institució Catalana d'Història Natural* aparegué el 1913, tal com recull la memòria informativa de l'estat de la Institució en finalitzar aquell any, llegida a la sessió de 4 de gener de 1914.

El mateix 1913 es publicà *Fauna ictiològica de Catalunya: Catàlech rahonat dels peixos observats en el litoral y en les aygues dolces catalanes*, del metge tarragoní Agustí M. Gibert, membre honorari de la Institució des del 3 de novembre de 1910. Recollia el treball del mateix títol que havia anat apareixent en els fascicles del *Bulletí* de l'octubre de 1911 i el febrer de 1913 amb algunes addicions. L'autor donà 250 exemplars de la publicació a la Institució «per a que lo que s'obtingui de la venda de dits exemplars, s'apliqui en benefici de la nostra societat» segons consta en l'acta de la sessió de 5 d'octubre de 1913.

Aquesta seria la darrera de les publicacions amb ortografia prefabriana que difondria la ICHN, ja que el 16 de febrer de 1913 el Consell Directiu acordà adherir-se a les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans i seguir-les en la redacció de tots els escrits oficials i *Treballs* que es publicuessin en el *Bulletí* «sempre que els autors no manifestessin expressament la seva voluntat contrària». L'acord, lògicament, no afectà la *Fauna ictiològica de Catalunya*, publicada pel seu autor amb l'ortografia que havia usat tota la vida, però en la resta de publicacions l'acord fou escrupolosament respectat malgrat les dificultats que es detecten fàcilment en els fascicles publicats els primers mesos que seguiren aquest acord.

Finalment, amb data de 1913, aparegué el 1915 *Sismologia catalana: estudi geotectònic d'una llaga sísmica propera a Barcelona*, de Marià Faura i Sans, un petit fascicle de vint-i-quatre planes avui gairebé intrombable, la darrera de les *Memòries de la Institució Catalana d'Història Natural* publicada en aquest període, ja que la següent no apareixeria fins al 1931. És un treball notable, d'un moment en el qual la sismologia començava a afermar-se com a disciplina científica específica.

Pel que fa al *Bulletí*, es va anar transformant en la mesura que ho feien les activitats de la Institució. Els fascicles,

70. FONT I SAGUÉ, N. *Història de les ciències naturals a Catalunya del segle IX al segle XVIII*. Alta Fulla, Barcelona, 1978.

en principi d'aparició mensual entre octubre i juny, devien aparèixer molt més irregularment, cosa que determina sovint la fusió de fascicles de dos mesos.⁷¹ La responsabilitat de la seva publicació requeia nominalment en una comissió, la composició de la qual anà variant amb els estatuts però, a la pràctica, depenia molt d'un únic responsable o de la personalitat del president de torn. Així, el 1905, al començament d'aquesta etapa, al front del *Butlletí* hi havia, com en molts moments de l'etapa anterior, Josep Maluquer i Nicolau, ajudat pel taxidermista Felip Ferrer i Vert. Una ajuda força necessària atès que aquell any Josep Maluquer acabava la carrera d'enginyer industrial i havia de redactar el seu projecte de final de carrera. A primers de desembre, coincidint amb la renovació del Consell Directiu, Josep Maluquer empenia el seu viatge cap a Alemanya, on romandria fins a la primavera de 1910.⁷²

El 1906 el Consell de Redacció estava integrat per Lluís Soler i Pujol i Norbert Font i Sagué, que l'any següent fou substituït, en passar a la presidència, per Llorenç Tomàs. A la pràctica, però, la feina requeia fonamentalment sobre Felip Ferrer i Vert, que el 30 de juny de 1906 es queixava d'haver acumulat les tasques de secretari, tresorer, ajudant del museu i redactor del *Butlletí*. Les seves queixes foren escoltades però només parcialment, amb el resultat que únicament se li retirà la tresoreria, de la qual es faria càrrec Joan Baptista d'Aguilar-Amat. En els anys successius, fins al 1911, no consta la composició del Consell de Redacció i, de fet, no sembla haver-hi un criteri clar pel que fa a l'organització del *Butlletí*, en el qual deixen d'aparèixer informacions externes a la Institució mateixa. El 1911, coincidint amb el procés de reforma dels estatuts, es constitueix un consell de redacció ampli, format pel president, el vicepresident, el secretari i dos consellers que no formaven part de la junta directiva (Manuel Llenas i Joan Baptista d'Aguilar-Amat). A partir de l'any següent, aprovats ja els estatuts de 1911, el consell de redacció el composarien el president, el secretari i tres consellers que podien formar part o no de la Junta Directiva, situació que es prolongà fins al 1917. Durant tota aquesta etapa, que desborda doncs el període que ara considerem, es pot dir que l'ànima del Consell de Redacció van ser Ignasi de Sagarra i Salvador Maluquer.

Al llarg del període de 1905 a 1915 una cinquantena d'autors desfilen per les planes del *Butlletí*, una trentena dels quals hi publiquen més d'una vegada. Hi ha diferències significatives quant als autors, les matèries i el tractament d'aquestes entre les etapes 1905-1910 i 1911-1915, que separen el canvi d'estatuts. El nombre d'autors per any, en particular el d'autors esporàdics amb una única publicació,

és més elevat (de quinze a vint) en la primera d'aquestes etapes que en la segona (de nou a quinze). La continuïtat dels autors és en canvi superior en aquesta que en la primera; només Norbert Font i Sagué publica en tots els volums del *Butlletí* de 1905 a 1910, mentre que hi ha tres autors, Joaquim M. de Barnola, Manuel de Chia i Ascensi Codina, que publiquen en tots els que van de 1911 a 1915.

Pel que fa a matèries, n'hi ha tres, entomologia, malacologia i botànica, que apareixen en tots els *Butlletins* del període; i una, la mineralogia, que falta únicament en el de 1911. És el que podia esperar-se d'una entitat de naturalistes aficionats, bona part dels quals són primordialment col·leccionistes: els col·leccionismes naturalistes més habituals apareixen més regularment en el *Butlletí* que altres matèries menys atractives per als naturalistes aficionats. En tot cas, la diferència entre les tres matèries majors i la resta resulta abismal; ocupen més de la meitat de les planes dels fascicles del *Butlletí* de tots aquests anys i hi són l'objecte d'aproximadament un 40 % dels articles i notes. S'ha de matisar, però, que, mentre en l'etapa 1905-1910 el predomini correspon principalment a la botànica i l'entomologia, i la malacologia queda fins i tot per sota d'una matèria relativament menor en aquell moment com la paleontologia, en l'etapa 1911-1915 aquella primàcia correspon a la malacologia i l'entomologia (que acaparen gairebé la meitat de les pàgines dels *Butlletins* d'aquests anys, amb lleuger avantatge de la primera) mentre la botànica té una representació inferior al 10 %, per sota fins i tot de la ictiologia, encara que en termes de nombre d'articles és equiparable a aquelles matèries.

Però, a banda d'aquesta diferent prevalença d'una o altra de les matèries regularment presents en el *Butlletí*, són la presència i la importància relativa de les matèries no tan constants les que ajuden a copsar les diferències entre les dues etapes assenyalades. Durant la primera d'aquelles etapes, la paleontologia, per obra de Norbert Font i Sagué – mort precisament el 1910 – i Maria Faura i Sans, és també regularment present en tots els volums amb una importància quantitativa que, en terme de planes impreses, supera fins i tot, tal com ja s'ha dit, la malacologia, encara que en terme de nombre d'articles n'estigui per sota. La situació variarà fonamentalment en l'etapa següent, en la qual la presència de la paleontologia esdevé purament anecdòtica. En canvi, la presència de la ictiologia, encara que concentrada en només els tres primers anys de l'etapa (1910-1912), pren una importància quantitativa considerable en terme de planes impreses, encara que corresponen pràcticament totes a un únic treball: la *Fauna ictiològica de Catalunya* del metge tarragoní Agustí M. Gibert. Una matèria, en canvi, que havia

71. Només l'any 1914 aparegueren els nou fascicles corresponents als nou mesos actius de cada any, els altres anys n'apareixen set o vuit com a resultat de la refosa dels fascicles de mesos consecutius.

72. CAMARASA, J. M. «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa», a CAMARASA, J. M.; ROCA, A. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, p. 1219.

tingut una presència purament anecdòtica en els anys precedents, situació a la qual tornaria un cop acabada la publicació de les entregues d'aquest treball.

Dins de cada matèria la temàtica també es modifica perceptiblement d'una etapa a l'altra. En la primera etapa predominen les notes breus, descripcions d'excursions, cites de noves localitats i monografies temàtiques locals; fins al 1906 fins i tot apareixen, tal com succeïa els anys precedents, notes sobre tècniques de preparació d'exemplars. Només alguns autors com ara Longí Navàs o Carlos Pau publiquen esporàdicament descripcions d'espècies noves i alguns altres tracten de situar les seves aportacions en un àmbit més ampli que el local. Aquest darrer és el cas de Garcias i Font, que tracta d'emmarcar en l'àmbit balear les seves recol·leccions de plantes i d'insectes a la rodalia d'Artà i Capdepera; les contribucions del comandant Éugène Caziot, de Paul Fagot, de Josep Maluquer o de Llorenç Tomàs a la malacologia de Catalunya o el catàleg de mamífers fòssils trobats a Catalunya dreçat per Faura i Sans es troben en l'etapa posterior,⁷³ potser a causa de la mort de Norbert Font i Sagué, que en devia ser l'animador, és la de l'espeleologia, que tot just es trobava als seus inicis.

A partir de 1911 els treballs amb pretensió de monografia regional o que s'emmarquen en un àmbit geogràfic ampli esdevenen majoria: monografies sobre les cicindeles catalanes a càrrec d'Eugeni Ferrer i Dalmau i d'Ascensi Codina, que també faria les seves aportacions sobre els dípters catalans, catàleg de mol·luscs de Chia, aportacions al de lepidòpters d'Ignasi de Sagarra o la ja esmentada fauna ictiològica d'Agustí Gibert, tots ells d'àmbit català; monografia sobre els representants ibèrics de dos gèneres de falgueres a càrrec de Joaquim M. de Barnola. Una altra novetat, també a càrrec de Barnola, seria la d'introduir articles sobre temes de morfologia i adaptacions vegetals, alguns dels quals, encara que els hem classificat genèricament dins de l'apartat de botànica, bé podrien considerar-se, amb la perspectiva d'avui, de temàtica ecològica o ecofisiològica.

També cal remarcar la presència en el *Bulletí* d'informacions referents a altres entitats o d'interès general, des d'anuncis de cursos de matèries com l'oceanografia (1905), fins a propostes a les corporacions públiques referents a recursos com les potasses de la conca del Llobregat (1913-1914) o recensions de congressos. Així, per exemple, el 1906, Josep Maluquer, des d'Alemanya, remet una extensa descripció del Naturhistorisches Museum d'Hamburg i el seu germà Salvador, del curs de botànica que donava Cadevall al Centre Excursionista de Catalunya. El 1910, Josep M. Bofill i Pichot dedica una nota⁷⁴ a la implantació de la secció de naturals de la Facultat de Ciències i fa encessos elogis de l'actuació d'Hermenegildo Giner de los Ríos, d'Odón de Buen, del rector de la Universitat de Barcelona,

Joaquim Bonet i Amigó, i d'Ignacio Bolívar en suport d'aquesta implantació. El 1914, tal com ja s'ha indicat, Joaquim M. de Barnola signa una nota deplorant que la Diputació de Barcelona hagi desestimat les propostes de la Institució i siguin companyies estrangeres les que hagin obtingut les concessions de prospecció i explotació de les potasses de la conca del Llobregat.

El *Bulletí*, en aquesta segona època, canvià d'impremta i es començà a imprimir a l'estampa de *La Hormiga de Oro*, una revista militantment catòlica. Certament es tractava d'una estampa ben adient per al *Bulletí* d'una societat que prohibia estatutàriament tota manifestació contrària al dogma catòlic però, de tota manera, el lema que havia encapçalat les portades dels fascicles dels primers anys del *Bulletí* desaparegué a partir de gener de 1907, precisament coincidint amb l'accés a la presidència de Norbert Font i Sagué, el primer capellà que l'ocupà. El *Bulletí*, però, es continuà imprimint als tallers de *La Hormiga de Oro* fins al fascicle d'octubre de 1910, un estrany fascicle de només tres planes que només conté els resums de les actes de les sessions de 7 de juliol i 1 de setembre d'aquell any. El fascicle següent, que correspon als mesos de novembre i desembre de 1910, ja apareix imprès als tallers d'A. López Robert, on, de tota manera, només n'imprimiren tres més, els corresponents a gener, febrer i març de 1911.

El canvi d'impressor vingué forçat pel fet que *La Hormiga de Oro* deixà de fer treballs d'impremta, segons es comunicà al Consell Directiu de 7 d'octubre de 1910; hom acordà, seguidament, informar-se dels preus d'un parell d'impremes alternatives, d'entre les quals resultà elegida de moment la d'A. López Robert. La qualitat del paper i de la impressió quedaren molt millorades en els quatre fascicles tirats per A. López Robert, però segurament el cost també era més elevat i la nova junta presidida per Joan Baptista Aguilar-Amat optà per una solució més econòmica, com deixa clarament de manifest la mala qualitat del paper del fascicle d'abril de 1911 del *Bulletí* i dels següents fins a la fi de l'any, impresos per J. Bartra Laborde. A partir de 1912 l'impressor Francesc Xavier Altés i Alabart es fa càrrec del *Bulletí*, amb una clara millora tant de la qualitat del paper com de la tipografia, la composició i la mateixa maqueta de la publicació; el nou Consell de Redacció havia trobat el que seria l'impressor de la Institució fins al desembre de 1919.

3.4. LES RELACIONS AMB LA JUNTA DE CIÈNCIES NATURALS

Els primers anys del període que ara considerem coincideixen amb els anys, 1905-1908, de l'anomenada Solidaritat

73. Tornarà a aparèixer els anys vint, principalment per les aportacions de Ricardo Zariquiey.

74. Curiosament publicada en castellà. Possiblement era una nota publicada pràcticament al mateix temps pel seu autor en algun diari o revista d'informació general.

Municipal, durant el qual regionalistes i republicans units promogueren a Barcelona tot un seguit d'actuacions innovadores sota el lema *Higiene i Cultura*. Una d'aquestes, que havia de tenir notable interacció amb la Institució Catalana d'Història Natural, seria la creació, el 1906, de la Junta Municipal de Ciències Naturals a partir d'una proposta conjunta dels regidors Santiago Mundi i Giró, Francesc Puig i Alfonso i Ferran de Sagarra i de Siscar, republicà el primer i regionalistes els altres dos. Ferran de Sagarra, a més, era el pare d'Ignasi de Sagarra, destacat soci de la Institució que, a partir de 1907, ocuparia diversos càrrecs en successives juntes directives (vicesecretari el 1907, secretari el 1908, conservador de 1910 fins a 1916 i president el 1917).

La Junta de Ciències Naturals era presidida formalment per l'alcalde i constituïda per quatre regidors i vuit experts. Dos d'aquests, els catedràtics de ciències naturals de la Universitat (Facultat de Ciències) i de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament, ho eren per raó del seu càrrec. Dos més ho eren per designació del consistori. Els altres quatre ho eren per elecció a càrrec de compromissaris d'una sèrie d'entitats i associacions de la ciutat amb finalitats relacionades amb l'estudi de la natura. Des del primer moment la Institució Catalana d'Història Natural figurà entre aquestes entitats al costat de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, la Facultat de Farmàcia, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Societat Protectora d'Animals i Plantes, els Estudis Universitaris Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya i la Granja Experimental de la Diputació.

Així ho comunicava l'Ajuntament a la Institució en un ofici del qual es dona compte en el Consell Directiu del 17 d'abril de 1906. En la sessió ordinària del 8 de maig foren elegits els dos compromissaris de la Institució, que foren Emili Tarré i Joan Rosals. La composició de la primera Junta de Ciències Naturals no podia ser més satisfactòria per a la Institució: dos socis numeraris, Josep M. Bofill i Pichot⁷⁵ i Norbert Font i Sagué, i dos d'honoraris, Jaume Almera i Joan Cadevall, figuraren per diferents conceptes entre els vuit experts que s'integraren en la primera composició de la Junta. Curiosament res de tot això no queda reflectit a les pàgines del *Butlletí* de la Institució, on només es fa constar (en el fascicle de maig i juny de 1907) el regraduament de l'Ajuntament de Barcelona per la tramesa del *Butlletí* i l'acord de continuar amb aquesta tramesa i de trametre'l també a la Diputació Provincial.

Per altra banda, en l'etapa d'arrencada de la Junta de Ciències Naturals (fins al 1910) resultaria particularment remarcable l'activitat de Norbert Font i Sagué. Iniciatives seves serien la reconstrucció a mida natural de les espècies

de la gran fauna fòssil de Catalunya al Parc de la Ciutadella, iniciada (i aturada) amb la del mamut, i la creació de la col·lecció de grans blocs, desmantellada en els anys de la dictadura de Primo de Rivera. Així mateix, a iniciativa de Cadevall, es va proposar la creació d'un Institut Botànic⁷⁶ i es nomenà un recol·lector, que seria fins al 1910 un altre soci distingit de la Institució: Manuel Llenas, vicepresident el 1907 i el 1909. Les diferències entre republicans i regionalistes a propòsit del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908, sumada a la sotragada de la Setmana Tràgica i la divergència d'actituds d'uns i altres enfront de la revolta i la repressió d'aquesta acabà amb la Solidaritat. En conjunt tota la tasca cultural que en aquell moment duia a terme l'Ajuntament es ressentí de la majoria absoluta assolida en les eleccions de finals de 1909 pels lerrouxistes, però en el cas de la Junta de Ciències Naturals cal afegir-hi la mort prematura de Norbert Font i Sagué, el cessament de Cadevall com a membre de la Junta el 1910 (que dugué aparellat el de Manuel Llenas com a recol·lector) i la marxa a Madrid d'Odón de Buen el 1911. De 1911 a 1914, anys de predomini lerrouxista a l'Ajuntament barceloní, l'atonía de la Junta de Ciències Naturals contrasta amb la gran activitat del període anterior i del que el seguirà.

El període que ara considerem de la història de la Institució es tanca precisament amb l'inici de la represa de l'activitat de la Junta de Ciències Naturals a partir de la renovació de càrrecs de desembre de 1913, subsegüent a unes eleccions municipals en les quals, bé que la Lliga Regionalista i el Partit Republicà Radical empaten el nombre de regidors (onze) aquest darrer perd la majoria que mantenia des del 1909. Els homes de la Institució reprenen el seu protagonisme a la Junta de Ciències Naturals, que ja no abandonaran fins a la guerra civil de 1936-1939. La nota anònima que sota el títol de *Crònica* apareix en el fascicle de gener de 1914 del *Butlletí* ho expressa ben escaridament: «El dia 27 de desembre prop passat tingué lloc l'escrutini per a la renovació de la Junta Municipal de Ciències. Designats com a compromissaris, en representació de la nostra Societat, els Srs. Maluquer (Josep) i Sagarra (Ignasi), tingueren l'acert de fer nomenar com a vocals tècnics a D. Joaquim M. de Barnola, S. J., president de la Institució, i a don Llorenç Tomàs, actual bibliotecari. Darrerament foren elegits per part del Excm. Ajuntament, D. Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, i el Dr. D. Joan Cadevall, soci honorari de la mateixa. La Institució està doncs d'enhonorada». Ho estava, efectivament. Havia recuperat la seva força del període 1907-1910. Més decisiva encara, però, seria la renovació de càrrecs de la Junta de Ciències Naturals de finals de 1915, de la qual es tractarà en el proper capítol.

75. President en exercici en aquella data.

76. El qual, de tota manera, no es faria realitat fins al 1935.

TAULA 5

Consells directius 1905-1915

	05 ¹	06 ²	07 ³	08 ⁴	09 ⁵	10 ⁶	11 ⁷	12	13	14	15
Aguilar-Amat i Banús, Joan Baptista d'	b	c	b			vp	p				
Artigas i Castelltort, Josep M. ⁸							V				
Barnola i Escriba de Romaní (S.J.), Joaquim M.											p
Bofill i Pichot, Josep M.		p	t	v			p ⁹				
Codina i Ferrer, Ascensi											t
Delgado Lauger, Georges ¹⁰					c						
Duch i Ferré, Josep Baltasar ¹¹							vs1r				
Fàbregas i Puig, Rossend ¹²									v		
Faura i Sans, Marian								b	b		v
Ferré i Gomis, Robert ¹³					vs	vs	s				
Ferrer i Vert, Felip	vp	vs	c	c	p		b				
Folch i Girona, Joaquim									vs	vs	vs
Font i Sagué, Norbert	p	v	p	vp		v					
Garcias i Font, Llorenç	vs	s									
Gifreda i Morros, Josep ¹⁴							vs2n				
Juncadella i Vidal-Ribas, Emili ¹⁵							s				
Llenas i Fernández, Manuel			vp		vp						
Maluquer i Nicolau, Joaquim								s			s
Maluquer i Nicolau, Josep	s								vp	vp	vp
Maluquer i Nicolau, Salvador		vp	s			p					
Mas de Xaxars i Palet, Josep M.	t			v			v	v			
Noguera i Casabosch, Ramon ¹⁶					v						
Romaní i Guerra, Amador		t									v
Rosals i Corretjer, Joan		b					v				v
Rosset, Odó Carles											v
Sagarra i de Castellarnau, Ignasi de			vs	s		c	c	c	c	c	c
Sagarra i de Castellarnau, Xavier de ¹⁷							vs 2n				
Soler i Pujol, Lluís		v	v	t	t	t	t				
Soler i Pujol, Lluís								t			
Tarré i Tarré, Emili				p			v	vp	vp		
Tomàs, Llorenç			v	b	b	b	vp	p		b	b
Ventalló (i Vergés?), Domènec					s						
Vintró i Casallachs, Juli					v						
Wynn i Ellis, Frederic ¹⁸				vs		s	vs	v	v	v	
Zulueta i Escolano, Antoni de	c										

1. Elegit el 18.12.1904.

2. Elegit el 3.12.1905.

3. No consta la data d'elecció tot i que sembla que fou el 2.12.1906.

4. Elegit el 5.12.1907.

5. Elegit el 3.12.1908.

6. Elegit el 2.12.1909.

7. Elegit l'1.12.1910. Els càrrecs de vicesecretari 2n (Josep Gifreda i Morros), conseller 3r (Frederic Wynn) i conseller 4t (Emili Juncadella) foren elegits condicionalment, atès que els estatuts nous que introduïen aquests nous càrrecs al consell directiu estaven pendents d'aprovació per l'autoritat competent. L'11.02.1911 el president dimití i es donà de baixa com a soci. El vicepresident Llorenç Tomàs ocupà interinament la presidència fins a l'elecció de Joan Baptista d'Aguilar-Amat el 6.04.1911. La resta del consell directiu presentà la dimissió el 2.03.1911 i convocà noves eleccions per al 6.04.1911. La resta de càrrecs elegits en aquestes segones eleccions foren: Emili Juncadella (secretari), Frederic Wynn (vice-secretari 1r), Xavier de Sagarra (vice-secretari 2n), Josep M. Mas de Xaxars (conseller 3r) i Josep M. Artigas (conseller 4t).

8. Vocal 4t del 6.04.1911 fins al 7.12.1911, amb el Consell Directiu elegit per a resoldre la interinitat causada per la dimissió de Josep M. Bofill i Pichot com a president i la subsegüent de la resta del Consell Directiu, que romangué interinament al front de la Institució, sota la presidència

de Llorenç Tomàs, de febrer a abril de 1911. Havia ingressat a la Institució el 1906 i el 1936 encara n'era membre, sense que consti la seva professió en els butlletins d'aquests trenta anys. Sembla que estigué vinculat al Club Muntanyenc.

9. Només ocupà la presidència unes setmanes. L'11.02.1911 dimití i es donà de baixa com a soci. El vicepresident Llorenç Tomàs ocupà interinament la presidència fins a l'elecció de Joan Baptista d'Aguilar-Amat el 6.04.1911.

10. Agent de banca de nacionalitat francesa aficionat a la mineralogia (soci de la ICHN de 1905 a 1911).

11. Estudiant de medicina. Tal vegada parent de Robert Ferré i Gomis, ocupà la vicesecretaria la els primers mesos de 1911. El 1915 ja no era membre de la Institució, que segurament abandonà juntament amb Ferré i Gomis (cf. nota referent a aquest).

12. Advocat aficionat a la botànica. Ingressà a la Institució el 1904 i l'abandonà el 1917, tal vegada en desacord amb els canvis estatutaris. Fou vocal el 1913.

13. Ingressà a la Institució el 1908 i la deixà el 1911. Era estudiant de medicina. Ocupà la vicesecretaria el 1910 i la secretaria només de l'1.12.1910 al 6.04.1911 a causa dels incidents relacionats amb la dimissió com a president de Bofill i Pichot i la subsegüent de tota la resta del Consell Directiu. Del Consell Directiu que havia estat elegit el desembre de 1910 només ell, Josep Baltasar Duch i Ferré i Josep Gifreda i Morros no continuaren després de l'elecció, el 6.04.1911, d'una nova junta per substituir la dimissionària. Potser aquesta és la causa que ja no aparegui a la llista de membres de 1912.

14. Efímer vicesecretari 2n de l'1.12.1910 al 6.04.11. Havia ingressat a la Institució el mateix any 1910. (cf. nota corresponent a Robert Ferré i Gomis).

15. Ingressà a la Institució el 1910, quan era encara estudiant d'enginyeria industrial. L'1.12.1910 va ser elegit vocal 4t en el Consell Directiu presidit per Josep M. Bofill i Pichot. A partir de les eleccions extraordinàries de 6.04.1911 succeí Robert Ferré i Gomis com a secretari, mentre Josep M. Artigas i Castellort el succeïa a ell com a vocal 4t.

16. Metge aficionat a la geologia. Ingressà com a membre de la Institució el 1906, en fou vocal el 1909, la deixà institució el 1915, hi reingressà el 1918 i la deixà definitivament el 1919.

17. Germà d'Ignasi, ingressà a la Institució el 1910. Sens dubte era estudiant però no hem pogut esbrinar de què. En les eleccions extraordinàries de 6.04.1911 fou elegit secretari 2n, càrrec en el qual va substituir Josep Gifreda i Morros.

18. Ingressà a la Institució el 1907. No consta la seva professió, però sí una vinculació amb la vila de la Garriga. Força actiu fins al 1914, la seva activitat davallà a continuació i els darrers anys de la seva vida romangué allunyat de la Institució. L'1.12.1910 fou elegit per al càrrec de conseller 3r, però en les eleccions extraordinàries celebrades el 6.04.1911 passà a ocupar el càrrec de vicesecretari 1r en substitució de Josep Baltasar Duch i Ferré.

4. LA INCORPORACIÓ A L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1916-1923)

La tradició oral ha perpetuat la idea que la Institució Catalana d'Història Natural havia esdevingut filial de l'Institut d'Estudis Catalans el 1915. De seguida veurem que no va ser així. En realitat es fa difícil fixar una data determinada, per tal com les negociacions es dilataven més de dos anys i la incorporació a l'Institut com a filial comportà canvis diversos que tingueren també ritmes diferents (incorporació de la biblioteca de la Institució a la Biblioteca de Catalunya, de les col·leccions museístiques i material de laboratori al Museu de Catalunya, canvi d'estatuts, trasllat del local social als espais de l'IEC al Palau de la Generalitat). Si alguna data sembla institucionalment més significativa que una altra és més aviat, com exposarem, l'assemblea de la Institució del 6 de desembre de 1917, amb la qual es posen en funcionament els nous estatuts que fan de la Institució una corporació tancada segons el model instaurat per a la Societat de Biologia de Barcelona, la primera de les societats filials de l'Institut d'Estudis Catalans. L'any 1915 és, això sí, l'any que s'inicien, amb extremada cautela, les negociacions entre Institució i Institut per a la integració d'aquella en aquest. La Institució, però, manté durant tot l'any 1915 (i força més enllà) la seva completa independència de l'Institut, fins al punt que, el novembre d'aquell any, per exemple, encara és notícia en el *Bulletí* la instal·lació d'energia elèctrica al local social del carrer de Paradís, de la qual s'esperen grans profits «particularment en la secció de Laboratori». ⁷⁷ Res semblava presagiar, doncs, en aquelles dates, que les negociacions en curs amb l'Institut havien d'acabar comportant el trasllat de la seu de la Institució a la de l'Institut i el dipòsit del material de laboratori i del museu al Museu de Catalunya.

Les negociacions, per altra banda, no estarien exemptes d'incidències i contratemps i en més d'un moment, sobretot al llarg de 1916, estarien a frec de la ruptura. Tot sembla accelerar-se sobtadament el 1917 i la Institució es transforma en una societat que, a partir de 1918, ⁷⁸ segueix, com ja s'ha apuntat, el model de l'única filial de l'Institut d'Estudis

Catalans llavors existent: la Societat de Biologia de Barcelona. Entremig, aquests anys de 1916 i 1917 queden en una mena d'indefinió. La Institució no és encara ben bé una societat filial de l'Institut ⁷⁹ però ja hi comparteix la publicació dels seus *Treballs* i negocia un marc de treball comú més ampli. Gelosa de la seva independència, fins que ja ha aparegut el primer volum d'aquesta publicació no es planteja un canvi d'estatuts. Uns estatuts, com veurem, que tingueren curta vida, tres anys escassos, per deixar pas al que seria el definitiu encaix de la Institució en l'Institut d'Estudis Catalans mentre les circumstàncies externes ho permeteren. L'any 1923 assenyalarà la primera de les interrupcions de la normalitat de l'estat de dret al nostre país en aquest segle: la dictadura de Primo de Rivera; amb ell tanquem aquest període, probablement el més esplendorós de la Institució Catalana d'Història Natural anterior a la guerra civil de 1936-1939.

4.1. EL CAMÍ DE LA INTEGRACIÓ

El 1915 la Institució Catalana d'Història Natural ja feia temps que havia deixat de ser la modestíssima associació d'estudiants afeccionats a les ciències naturals dels seus orígens. Molts dels seus socis gaudien de la més alta reputació com a naturalistes i l'entitat mateixa havia assolit un sòlid prestigi ciutadà i una digna presència entre les seves pariones de la resta d'Europa i del món que es traduïa en un fructuós intercanvi amb més d'un centenar d'aquestes. Ben aviat, previsiblement, s'havien de començar a afegir a aquella societat de distingits amateurs les primeres promocions de naturalistes «professionals» sortits de les aules de la nova secció de naturals de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, amb el consegüent enriquiment mutu. No és doncs estrany que la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans mirés amb simpatia, si no amb

77. *Bulletí*, 15, p. 133.

78. De fet, a partir de la ja esmentada assemblea del 6 de desembre de 1917.

79. En realitat la denominació de Societat filial encara havia de trigar molt de temps a aparèixer però considerarem que tenien aquesta condició abans de 1936 aquelles societats científiques que compartien domicili social i publicacions amb l'Institut d'Estudis Catalans.

respecte, una entitat que, des de la primeria del segle, complia en el camp de la història natural la missió que li havia estat atribuïda a la Secció de Ciències, pel seu acord constitutiu, el 14 de febrer de 1911.⁸⁰

Quan el 14 de febrer de 1911 s'havia creat la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i se n'havien designat membres Josep M. Bofill i Pichot, Pere Corominas, Miquel A. Fargas, Eugeni d'Ors, August Pi i Sunyer, Esteve Terradas i Ramon Turró, feia només tres dies que un d'ells, Josep M. Bofill i Pichot, havia presentat la dimissió del càrrec de president de la Institució Catalana d'Història Natural, del qual havia pres possessió el 5 de gener, i s'havia donat de baixa com a soci. Així doncs, les relacions entre la Secció de Ciències i la Institució Catalana d'Història Natural es pot dir ben bé que començaren amb la creació mateixa de la Secció i, en principi, no precisament amb bon peu.

Alexandre Galí⁸¹ es pregunta per què va ser elegit Josep M. Bofill i Pichot com a representant de les ciències naturals a l'Institut d'Estudis Catalans quan hi havia per triar homes de tanta categoria com Joan Cadevall, Jaume Almera, Lluís Marià Vidal o Artur Bofill i Poch mentre Bofill i Pichot no tenia més mèrits coneguts que la col·laboració amb Pere Antiga en la publicació dels catàlegs de famílies d'himenòpters publicats per la Institució i el fet de ser membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Segons Galí, «era un senyor benestant, possiblement sense més obligacions que atendre la seva hisenda, [...] un senyor distingit i summament amable» però de mèrits escassos.

La veritat és que efectivament Bofill i Pichot era de família benestant però, encara que truncada per la malaltia, la seva carrera científica no deixava de resultar estimable en aquella Barcelona de començaments del segle xx. Llicenciat en medicina el 1883, havia ingressat al cos mèdic municipal de Barcelona el 1884 i durant els anys que Ramon i Cajal romangué com a catedràtic a Barcelona (1887-1892) havia estat un dels seus deixebles més fidels. El 1890 formà part de la comissió que l'Ajuntament de Barcelona envià a Berlín per estudiar la vacuna antituberculosa que Koch pretenia haver posat a punt. Al seu retorn, estudiant espunts de tuberculosos contragué la malaltia i estigué a les portes de la mort. Això l'obligà a abandonar temporalment la seva carrera i durant la convalescència repregué el seu interès per l'estudi dels insectes, que havia

adquirit en la seva adolescència, quan era alumne de Joan Cadevall al Reial Col·legi Terrassenc. Les seves circumstàncies de fortuna, sembla que encara sensiblement millorades pel seu encert en algunes especulacions borsàries durant els anys de la «febre de l'or», li permeteren abandonar definitivament la professió mèdica i consagrar-se completament a l'entomologia. Seria precisament com a entomòleg que ingressaria el 1909 a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona amb una memòria sobre *Parasitismo animal y sus relaciones con la agricultura*.⁸² Així doncs, malgrat l'opinió de Galí, la carrera científica de Bofill i Pichot, encara que truncada en la seva dimensió mèdica i microbiològica, havia obtingut reconeixement en la seva dimensió naturalista. Per altra banda, a més de les bones relacions que sens dubte mantenia amb Ramon Turró i tal vegada amb altres persones vinculades a l'equip de Prat de la Riba a la Diputació de Barcelona, segurament l'argument decisiu perquè passés per davant de tots els naturalistes citats per Galí era l'edat d'aquests (tots ells eren ja força vells el 1911, mentre Bofill i Pichot passava tot just de la cinquantena) i possiblement també el fet de ser el president en exercici de la Institució Catalana d'Història Natural.

En realitat l'acostament de la Institució a l'Institut d'Estudis Catalans s'havia iniciat tímidament encara uns mesos abans i amb el mateix intermediari. Buscant una estabilitat econòmica que les irregulars subvencions de Diputació i Ajuntament no acabaven de donar, ja el 7 d'octubre de 1910, el Consell Directiu de la Institució havia delegat Salvador Maluquer i Nicolau i Llorenç Tomàs perquè visitessin Josep M. Bofill i Pichot i li demanessin que gestionés, prop del President de la Diputació (Prat de la Riba) «lo referent al local que aquesta corporació concedeix a les societats científiques i artístiques, en una paraula d'utilitat general i que s'enterin (*sic*) amb quines condicions això es realitza a fi de veure si podria aplicar-se a la Institució».⁸³

Desconeixem quin paper podia jugar en aquell moment Bofill i Pichot prop de Prat de la Riba, però versemblantment devia formar part del petit nucli de persones amb qui aquest consultava en aquelles dates el seu projecte d'ampliar l'Institut. En tot cas, el primer de desembre de 1910 era elegit nou president de la Institució, càrrec del qual prengué possessió el 5 de gener de 1911 i que exercí al llarg de només 40 dies amb una energia remarcable, abans

80. «La missió de la Secció o Institut de Ciències serà: a) publicar obres, memòries i ressenyes d'investigacions científiques, que hauran d'ésser escrites en català, sense perjudici de que els treballs de les persones invitades a col·laborar se publiquin en llur idioma propi; b) dur a terme o afavorir les empreses científiques per a les quals sigui necessària una organització col·lectiva; c) establir laboratoris d'investigació, organitzar (*sic*) reunions, etc.; d) assessorar la Diputació en l'ordre d'estudis de la seva competència; e) correspondre amb els centres científics estrangers, intervenir en els congressos internacionals i en tots els actes, reunions i institucions en que es judiqui convenient que sigui representada la ciència catalana».

81. GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, 20 vols, Barcelona, Fundació A.G., 1986, p. 173-174.

82. Arxiu RACAB. Expedient Bofill i Pichot.

83. *Actes ICHN 1904-1914*, p. 156-157.

de sucumbir a un conflicte obscur amb un sector del seu propi Consell Directiu i amb alguns dels socis fundadors encapçalats precisament per Salvador Maluquer i Nicolau.

S'ha de reconèixer, tanmateix, que malgrat la seva abrupta sortida de la Institució, Bofill i Pichot vetllà força pels interessos d'aquesta des del seu nou càrrec tal com, per altra banda, ja havia fet mentre fou membre del Consell Directiu i abans i tot.⁸⁴ Perquè la Institució prosseguí amb les seves iniciatives d'acostament a la Diputació, és a dir, indirectament, a l'Institut, encara que fins molt més endavant no es trasllueixi en la documentació que ens ha pervingut. Així, el 2 de novembre de 1911 Llorenç Tomàs i Marià Faura i Sans donen compte en sessió ordinària de «l'estat de les gestions que es fan actualment amb la Diputació Provincial de Barcelona» i el 2 de gener de 1912, en la seva presa de possessió com a president, novament és Llorenç Tomàs qui diu que serà convenient que es reuneixi ben aviat el Consell Directiu per tractar, entre altres coses, de la marxa de les negociacions amb la Diputació «per entrar-hi» i afegeix que ha sabut per conducte d'un diputat que el president s'inclina perquè sigui un fet l'entrada de la Institució a la Diputació.⁸⁵

Per a una entitat com la Institució, «entrar» a la Diputació havia de suposar una forma o altra d'entesa amb l'Institut d'Estudis Catalans, els primers resultats de la qual, pel que fa a la història natural, sense ser immediats, tampoc es feren esperar en excés. Bofill i Pichot havia començat la seva acció com a membre de l'Institut impulsant la publicació de la *Flora de Catalunya* de Cadevall i de diferents fragments de la *Fauna de Catalunya*. Cadevall, de fet, tenia ja escrita una gran part de la flora, però en castellà, i hagué de posar-se a traduir-la i adaptar-la a les característiques d'una flora il·lustrada amb l'ajut d'Àngel Sallent. Tot i que el primer fascicle no aparegué finalment fins a l'estiu de 1913,⁸⁶ ja el 14 d'octubre de 1911 hi ha constància que Cadevall hi estava treballant.⁸⁷ La publicació de la *Fauna de Catalunya* s'inicià paral·lelament començant per tres

fascicles de malacologia a càrrec d'Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia.

Val la pena recordar que per aquelles mateixes dates, precisament a partir del 1911, havien esdevingut freqüents en el *Butlletí* de la Institució els treballs monogràfics més o menys reeixits sobre diferents grups d'organismes en l'àmbit català, en una línia que no desdeia gens dels fragments de fauna que publicava la Secció de Ciències.⁸⁸ No és estrany doncs que, de manera ben natural, es fes manifest el recíproc interès d'Institut d'Estudis Catalans i Institució Catalana d'Història Natural a col·laborar tant en promoure aquesta mena de treballs com a donar-los, en els cercles acadèmics, la màxima difusió possible quan es consideressin susceptibles d'interessar-los.

En un altre ordre de coses, un problema molt seriós que la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans havia arrossegat des de la seva fundació era la impossibilitat de cobrir amb un nombre limitat de membres la immensa diversitat d'àmbits de recerca que suposava, ja en aquells anys, el món de la ciència, fins i tot en un país com el nostre, d'activitat científica prou migrada en aquell temps. Per això ben aviat es buscà una solució més eficaç que la de la Secció per a impulsar l'activitat científica a Catalunya des de la base, és a dir des dels mateixos investigadors, i no com feia la Secció des de la cúpula dels consagrats per l'autoritat competent. Fou així com es començaren a promoure les societats filials de l'Institut d'Estudis Catalans, en primer lloc la Societat de Biologia de Barcelona (actualment Societat Catalana de Biologia), creada el 1912 a iniciativa d'August Pi i Sunyer, que en seria el primer president. Els estatuts d'aquesta Societat, que havien de servir de model als de les successives filials, eren calcats dels de la Société de Biologie de París i optaven com aquests pel model de corporació tancada, amb un nombre limitat—quaranta—de socis numeraris. Només aquests socis numeraris (i, en determinats casos, els honoraris) gaudien de plenitud de drets⁸⁹ i obligacions.⁹⁰ Corresponsals i agregats no podien

84. En la mateixa sessió de 2 de març de 1911 en què es donà compte de la dimissió i baixa de Bofill i Pichot s'aprovà un vot de gràcies per a ell i per a Frederic Wynn per les gestions dutes a terme per tots dos, que havien donat com a resultat una subvenció de la Diputació de cinc-centes pessetes.

85. *Actes ICHN 1904-1914*, p. 190.

86. El 16 de juliol de 1913 Cadevall trametia a Pau un exemplar d'aquest primer fascicle. El *Butlletí* de la Institució no se'n fa ressò fins al fascicle de novembre-desembre d'aquell any (p. 115). El segon fascicle veia la llum un any després del primer i el darrer fascicle del primer volum no sortí fins al cap d'un any més. El segon volum començà a aparèixer el 1915 i finí el 1919; el tercer, Cadevall, que va morir el 19 de novembre de 1921, ja no el va veure acabat. La dictadura de Primo de Rivera obligà a deixar per a temps millors la publicació dels volums restants, els quals aparegueren entre 1932 i 1937 a cura de Pius Font i Quer. Aquest redactà íntegrament les gimnospermes i l'alemany Werner Rothmaler els pteridòfits, grups que Cadevall no havia deixat redactats i Font i Quer, a més, esmenà amb un glossari els termes botànics obsolets o no prou correctes emprats en els primers volums.

87. FONT I QUER, P. «Necrologia de Joan Cadevall i Diars», *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, núm. 33 (18), 1934, p. 372.

88. La mateixa *Fauna malacològica de Catalunya* d'Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia té el seu antecedent immediat en l'*Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos*, treball de Manuel de Chia que havia estat premiat per la Institució el 1909 i publicat en el *Butlletí* per entregues entre gener de 1911 i juny de 1914.

89. Presentar amb entera llibertat totes les comunicacions que volguessin, ser elector i elegible en les votacions de càrrecs del Consell Directiu i participar en les d'admissió de nous socis.

90. Presentar un mínim d'un treball a l'any, respecte a la Societat, lliurar còpies de les seves publicacions a la biblioteca i encarregar-se de les tasques o ponències que els encomanés la Societat.

participar en les votacions i els agregats, a més, havien de sotmetre les seves comunicacions a examen previ per part del Consell Directiu abans d'exposar-les en una sessió científica. A diferència del que passa actualment, els estatuts de la Societat no feien constar explícitament la seva condició de filial de l'Institut; l'única referència a aquest hi apareixia en l'últim article, en el qual es feia constar que, en cas d'acordar-se la dissolució de la Societat, els seus llibres, objectes i cabals passarien a propietat de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. La filiació, en aquest cas, es manifestava en el fet que el local social de la Societat era el de l'Institut d'Estudis Catalans i que els seus volums de *Treballs* apareixien com a publicacions de la Secció de Ciències.

La creació de la Societat de Biologia de Barcelona a iniciativa d'August Pi i Sunyer degué animar Bofill i Pichot a proposar a la Institució Catalana d'Història Natural d'adoptar un estatus semblant al d'aquella i constituir-se en societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Tal plantejament, però, havia de topar una vegada i una altra amb la ja coneguda resistència d'alguns dels membres fundadors de la Institució a modificar els estatuts d'aquesta i amb la ferma creença de la majoria dels dirigents de la Institució que aquesta podia perfectament dur una vida independent com fins llavors. De moment, hom negocià ajuts per a la publicació de les memòries que la Institució Catalana d'Història Natural havia previst començar a publicar a partir de 1913⁹¹ i poca cosa més. Mentrestant, en una reunió extraordinària del Consell Directiu, el 24 de juny de 1914 es discutia la conveniència d'estudiar en ferm l'adquisició d'uns terrenys el més a prop possible del baixador de Bonanova a un preu que no passés d'una pesseta el pam i es delegava Joaquim M. de Barnola i Josep Maluquer i Nicolau perquè se n'encarreguessin. Fins i tot, Josep Maluquer havia preparat un croquis previ de la distribució d'espais abans d'encarregar formalment el projecte arquitectònic, que es comptava encomanar a l'arquitecte Sr. Rubió⁹² i amb el qual es pretenia anar a buscar finançament a Ajuntament i Diputació i a uns quants mecenes.

La Institució, doncs, aspirava en aquella data a una vida autònoma i fins es veia amb cor de projectar una seu social de nova planta. Fins al 21 de març de 1915 no apareix a l'acta d'un Consell Directiu ni, encara menys, d'una sessió ordinària de la Institució cap esment explícit de les negociacions que es van portant amb l'Institut d'Estudis Catalans. En aquella data «es canvien impressions entre els assistents sobre el bon estat d'ànim dels senyors que componen l'Institut d'Estudis Catalans per a fer obra comú».⁹³ Tampoc es pot dir que sigui un esment gaire explícit però, a partir d'aquest punt, les actes de la Secció de Ciències ens assabentem de les negociacions des de la perspectiva de l'Institut i hi descobrim el que la frase precedent amagava. L'acta del 31 de març de 1915 de la Secció de Ciències⁹⁴ diu, entre altres coses: «Entre les comunicacions se'n llegeix una de la Institució Catalana d'Història Natural demanant la protecció de l'Institut per a una part de les seves publicacions i per al desenrotlló general de la societat. El secretari [Eugeni d'Ors] refereix les seves converses sobre l'assumepte amb el Sr. Puig i Cadafalch [president de l'Institut] i elements directius de la Institució. L'Institut acorda prendre coneixement de l'assumepte i aplaçar-ne la resolució per quan torni el Sr. Bofill i Pichot, qui es troba absent».

Un cop tornat Bofill i Pichot, el 7 d'abril, la Secció de Ciències «acorda oficiar a aquesta Institució en el sentit de refús de tot auxili de caràcter pecuniari, seguint la regla general establerta amb societats anàlogues, oferint en canvi una relació anàloga a la creada entre la Secció i la Societat de Biologia, sobretot en el sentit de publicació per l'Institut de treballs o sèrie de treballs, sempre que els primers vinguin signats i les segones dirigides per persones determinades, acceptades per l'Institut i després d'haver passat per l'examen d'un membre, almenys, de l'Institut designat com a ponent». Així ho comunicava el 30 d'abril Eugeni d'Ors, com a secretari de la Secció de Ciències, al president de la Institució, Joaquim M. de Barnola.⁹⁵ La resposta de la Institució seria immediata, acceptant en principi l'oferta de l'Institut, però oposant-hi algunes reserves, principalment pel que fa als fons biblio-

91. En realitat, tot i que porti data de 1913, la primera de les memòries pròpiament dita, la *Sismologia de Catalunya* de Marià Faura i Sans, no aparegué fins al 1915. Un acord del 30 de gener de 1915 establí que la memòria «que actualment s'està imprimint», de Marià Faura portés data de 1913 així com que es publicués el treball d'Ignasi de Sagarra *Contribució a la fauna lepidopterològica de Catalunya (Nymphalidae)* amb data de 1914, mentre deixava en la indeterminació quina seria la memòria que portaria finalment la data de 1915. A la pràctica la de Faura seria l'única d'aparèixer, segurament a causa dels acords amb l'Institut que portaren a iniciar el 1915 mateix la publicació dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*.

92. Molt probablement Marian Rubió i Bellver (1868-1938), amb qui Maluquer col·laborava en el projecte d'Exposició d'Indústries Elèctriques prevista per a 1915 [CAMARASA, J. M. «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa», a CAMARASA, J. M.; ROCA, A. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, p. 1222], o bé el seu germà Joan, també arquitecte.

93. *Actes ICHN* 1914-1922, p. 13r.

94. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans: *Actes*. La transcripció mecanogràfica de la del 31 de març de 1915 duu per error la data del 31 de maig de 1915 però va seguida de les actes d'abril, cosa que permet detectar fàcilment l'errada, tal com confirmen, per altra banda, les actes de la Institució, que donen compte posteriorment de la resposta de l'Institut en els últims dies d'abril i primers de maig.

95. «Il·lustre Senyor. En sessió del 21 i 28 d'abril darrer, aquest Institut de Ciències s'ha ocupat de la sol·licitud que li havíeu dirigit, havent acordat que sense perjudici que ell persistís en son costum de no acordar subvencions a entitats particulars, hi havia lloc a establir amb la Institució de la vostra digna presidència una relació anàloga a la que ja està establerta amb la Societat de Biologia, constituïda a darrers de

gràfics de la Institució.⁹⁶ La importància de l'acord, que es prengué en una sessió extraordinària del Consell Directiu que no tingué lloc a l'estatge de la Institució sinó al domicili del secretari, Joaquim Maluquer, devia ser prou manifesta per a tots els presents per tal com, a petició d'Ignasi de Sagarra, l'acta fou signada al moment per tots ells.

Els dos delegats de la Institució (Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra) i el de l'Institut (Josep M. Bofill i Pichot) es posaren immediatament mans a l'obra, ja que en l'acta del Consell Directiu del 15 de maig de 1915 Josep Maluquer ja dóna compte de l'acceptació per part de l'Institut del fet que la biblioteca de la Institució es deixi a la Biblioteca de Catalunya simplement en dipòsit⁹⁷ i que el primer volum de *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural* apareixerà amb la data de 1915, raó per la qual convindria que els socis que tinguin treballs per publicar

els lliurin abans del mes de juny.⁹⁸ Tres dies abans, en la sessió de la Secció de Ciències, Bofill i Pichot donava compte d'haver arribat a un acord de principi amb els representants de la Institució.

La bona harmonia d'aquell moment vindria confirmada per l'informe favorable acordat el 2 de juny per la Secció de Ciències a la sol·licitud de subvenció per a una «primera exploració de caràcter oceanogràfic projectada per al següent estiu» presentada per Josep Maluquer i Nicolau a la secció d'Instrucció Pública de la Diputació de Barcelona que aquesta havia sotmès a informe de la Secció. Al següent Consell Directiu de la Institució, el 6 de juny, és el bibliotecari, Llorenç Tomàs, qui dóna compte de les gestions fetes prop del senyor Rubió, bibliotecari de l'Institut d'Estudis Catalans, en relació amb la forma de fer el dipòsit dels llibres de la Institució a la Biblioteca de Catalunya.⁹⁹

1913, sota la presidència de Don August Pi i Sunyer, membre de l'Institut, els termes de la qual relació consisteixen capitalment en l'entrega que ella fa a l'Institut de tots sos fons de llibres i revistes a fi incloure'ls en els serveis públics de la Biblioteca de Catalunya i en la publicació anual d'un volum de *Treballs de la Societat*».

«Condicció per aquesta publicació és que el volum de *Treballs* vagi dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals, que seran proposats per la Institució i acceptats per l'Institut i l'acceptació anyal per part d'aquest del volum que aquella presenti i, en virtut del dictamen d'una ponència que ha estat confiada a Don Josep M. Bofill i Pichot, membre de l'Institut.

Lo que m'escau l'honor de manifestar-vos. Barcelona i trenta d'abril de mil nou cents quinze. Firmat. Eugeni d'Ors, Secretari». (*Actes ICHN 1914-1922*, p. 17v-18r).

96. «Il·lustre Senyor. El Consell Directiu d'aquesta Institució ha prèns bona nota de l'atenta comunicació que ha tingut a bé dirigir-li l'Institut de Ciències, amb data trenta d'abril proppassat acordant en principi acceptar les idees per V. exposades per a base d'un acord amb la Institució.

«Aquest Consell se veu obligat tant sols a oposar les seves reserves respecte a l'entrega dels llibres; no hi tindria cap inconvenient si l'Institut de Ciències pogués substituir en tot el nostre organisme social, però no sent aixís i necessitant nosaltres per als nostres *Treballs*, local, museu i col·leccions, material científic de preparació i estudi, obres moltes vegades de propietat particular dels socis però deixades en dipòsit per aquests, etc. tenim que reivindicar en tot cas la nostra llibertat i independència per lo que respecta a cedir la propietat dels volums, llibres i revistes de la nostra biblioteca a l'Institut.

«Creient doncs que l'acord queda aixís i en principi fixat, aquest consell delega a don Josep Maluquer i Nicolau, vice-president de la Institució i a Don Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, per a que s'entenguin, fins a arribar a un acord concret amb el Sr. Don Josep M. Bofill, membre de l'Institut, per Vos, designat com a ponent, per als detalls que siguin del cas.

«Lo que tinc l'honor de manifestar-vos. Barcelona i 4 de maig de 1915. Firmat. Lo Secretari. Joaquim Maluquer». (*Actes ICHN 1914-1922*, p. 18).

97. Un document sense data conservat en l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, però que cal datar sens dubte dels primers dies de maig de 1915 detalla la posició de la Institució en relació amb la biblioteca:

«I. La Institució Catalana d'Història Natural deixarà en qualitat de dipòsit, conservant empró (*sic*) la propietat, tots els llibres, revistes, follets, mapes i dibuixos que formen la seva Biblioteca, en la Biblioteca de Catalunya, on ocuparan un lloc a part i distint dels llibres propietat d'aquesta i estaran catalogats a part, a qual efecte es farà el corresponent inventari per duplicat. II. Com sia que la Institució té establert el canvi de publicacions amb cent trenta revistes i societats, algunes de les quals corresponen amb l'Institut de Ciències, i com molts dels canvis de la Institució daten de 15 anys enrere, a la fi d'evitar duplicitats, que no foren d'utilitat a les parts contractants, ans bé seria un obstacle per la bona marxa de la biblioteca, per la present s'estableix que la Institució s'encarregarà dels canvis de la Secció de ciències Naturals, mitjançant un bibliotecari que proposarà a l'Institut i, si és acceptat per aquest, quedarà agregat a la secció corresponent de la Biblioteca de Catalunya. III. Cada any l'Institut editarà un volum de *Treballs de la Institució* dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals corrent a càrreg (*sic*) de l'Institut les despeses d'impressió, paper i gravats, reservant-se la Institució designar l'impressor i el gravador que s'encarregui del volum dins les condicions i preus usuals i corrents. Els autors dels *Treballs* tindran dret a 25 exemplars del tiratge a part. IV. Els canvis actuals continuaran rebent-se en el lloc social de la Institució, poguent permanèixer (*sic*) les revistes un mes damunt la taula destinada a l'efecte en aquell, després de qual temps ingressaran en la Biblioteca de l'Institut, segons l'estatuït en el pacte II. V. Els socis de la Institució gosaran dels mateixos drets respecte a la Biblioteca de Catalunya que els membres de la Societat de Biologia i, quan el lloc ho permeti tindran en l'Institut d'Estudis Catalans un lloc independent per reunir-se i treballar en comú». Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. ICHN (història, funcionament).

98. Cal no perdre de vista, per comprendre l'extrema fluïdesa d'aquestes negociacions, l'excel·lent relació personal entre Josep Maluquer i Nicolau i el president de l'IEC, Josep Puig i Cadafalch. Precisament, en aquests anys, un i altre eren socis a l'empresa Ballarín i Companyia, llavors la més important de Catalunya en el ram de ferreteria per a obres, i fins i tot compartien viatges per l'Alemanya en guerra, aparentment per motius de negocis relacionats amb aquesta empresa. [CAMARASA, J. M. «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa», a CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors] *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, p. 1224].

99. Finalment acordaren que es dipositarien a la Biblioteca de Catalunya aquells llibres de la Institució que hi faltessin i que aquests durién el segell de la biblioteca de la Institució. (*Actes ICHN*, 1914-1922, p. 22v).

Un primer dipòsit es faria el juliol però, a partir d'aquest punt, les negociacions semblen encallar-se. Per una banda, la necessitat de modificar els estatuts troba resistències entre alguns dels socis fundadors; per una altra, l'excessiu intervencionisme d'Eugeni d'Ors empantanega l'edició del primer volum de *Treballs* en una inacabable querella sobre gramatges de paper, portadelles i impressors.

El primer d'aquests trencacolls sembla començar a desencallar-se a mitjan novembre, quan el president de la Institució lliurà a Josep Maluquer i Nicolau, per al seu estudi juntament amb els altres fundadors, un projecte de nous estatuts, però no arribà a feliç resolució fins al 30 de maig de 1917. El segon estigué a punt de fer naufragar tota la negociació a la primavera de 1916. Al Consell Directiu de 2 d'abril de 1916, després de sentir els informes de Josep Maluquer, Ignasi de Sagarra i Salvador Maluquer en relació amb les reunions tingudes amb Eugeni d'Ors i a les dilacions sofertes pel volum de *Treballs*, s'acorda enviar una comunicació a l'Institut en termes d'insòlita duresa:

«Molt honorable Senyor. En la sessió que ha celebrat avui el Consell Directiu, els Srs. Ignasi de Sagarra i Josep Maluquer, comissionats de la Institució per a entendre's amb l'Institut en lo referent a les relacions entre ambdues entitats, han donat compte de que en l'entrevista tinguda el dia 31 de Març passat amb el Sr. Ors, aquest els digué que en la darrera reunió de l'Institut de Ciències s'acordà que per a editar l'Institut a ses expenses l'anuari o *Treballs* de la Institució que s'havia convingut era precís que el volum sortís sota la direcció del Sr. Bofill i Pichot, membre de l'Institut; que el tamany fos el de la Fauna Malacològica que publica l'Institut o el de l'anuari de la Societat de Biologia i el cos de lletra igual al de dita Fauna Malacològica; i que abans de donar-se a la impremta els originals s'entreguessin al Sr. Ors per a fer les correccions d'estil sobre els mateixos.

Aquestes proposicions, després de més d'un any de negociacions i conferències han sorprès dolorosament la Institució puig són contràries en absolut a allò convingut oficial i particularment amb l'Institut i que fou en essència el següent: a) Dipòsit dels llibres de la Institució en la Biblioteca de Catalunya; b) Edició a expenses de l'Institut d'un volum anyal de 250 a 300 planes amb els corresponents gravats, de *Treballs* de la Institució, tenint aquesta llibertat d'escollir impremta i gravador dintre dels preus corrents i cuidant-se en absolut de tot el referent a la part gràfica i científica mitjançant els socis Srs Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra (proposats per la Institució i acceptats per l'Institut) previ dictamen del Sr. Bofill i Pichot en quan a la part científica; c) L'Institut designaria una persona entesa per a corregir l'estil *sobre primeres proves d'impremta*¹⁰⁰.

La Institució complí el convingut i el Juliol passat entregà bon nombre de llibres en dipòsit a la Biblioteca de Catalunya, i entregà també al Sr. Bofill en dit mes els originals del volum corresponent a 1915, que retornà dit Sr. amb la seva aprovació, però la Institució ha vist amb sentiment que per part de l'Institut no hi ha hagut mai la unitat de criteri indispensable, manca de unitat que s'ha traduït en dubtes, tràmits i dilacions que la Institució ja no pot admetre més, per la seva serietat i la del mateix honorable Institut.

Per això ha resolt per unanimitat pregar a l'Institut que tingui a bé comunicar per escrit a la Institució quin és lo seu darrer criteri, puig en el cas que sigui el manifestat pel Sr. Ors en la darrera entrevista i ara no s'accepten íntegrament les transcrits bases que foren aprovades amb anterioritat per aquell, la Institució prosseguirà pel seu compte la impressió del volum que té comensada en la forma convinguda i amb gran sentiment donarà per trencades definitivament les negociacions de col·laboració científica amb l'Institut de Ciències.

Lo que, per acord del Consell Directiu, tenim l'honor de comunicar-li en espera de sa grata resposta. Deu guardi a V. S. molts anys. Barcelona, 2 d'abril de 1916. El President. Firmat: Joaquim M. de Barnola S. J. El Secretari. Firmat: Joaquim Maluquer».¹⁰¹

I perquè no quedés dubte de la determinació de la decisió s'acordava donar immediates instruccions a la impremta Altés per a la impressió del volum de *Treballs*, que havia de quedar enllestida com a molt tard el 10 de maig.

Per satisfacció de la Institució, la Secció de Ciències, en la seva sessió del 19 d'abril de 1916, acordà un vot de confiança a Bofill i Pichot «per fixar d'acord amb els representants de la Institució Catalana d'Història Natural les bases definitives [per a l'edició del volum de *Treballs*]»,¹⁰² és a dir, el designava únic interlocutor per part de l'Institut «perquè juntament amb els Srs. D. Josep Maluquer i D. Ignasi de Sagarra constitueixi un Consell de Redacció que s'ocupi de la formació dels anuals de *Treballs* de la Institució Catalana d'Història Natural», segons consta en l'acta de la reunió del Consell Directiu de la Institució del 7 de maig.¹⁰³ A partir d'aquest punt tot anà com una seda: el 21 de juny es prenia un darrer acord relatiu a la coberta i a la sessió ordinària del primer d'octubre Barnola ja podia donar compte d'algunes primeres reaccions en relació amb la publicació del primer volum de *Treballs*.

Encarrilat el tema de les publicacions conjuntes i mentre prosseguia el difícil debat intern de la reforma d'estatuts, se suscitava un nou tema en la relació entre Institució i Institut: el del local. Encara que de lloguer, la Institució disposava d'un local força adequat a les seves necessitats. Ja hem vist que a mitjan 1914 hom començava a trobar-lo

100. Subratllat en l'original.

101. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 43r-44r.

102. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. *Actes de la Secció de Ciències*. Sessió del 19 d'abril de 1916.

103. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 48v.

insuficient i s'havia parlat de buscar terrenys per a construir-ne un de nou, però aquesta opció era inviable sense ajuts substancials per part de les institucions públiques i a mitjan 1916, ja era clar que aquests no arribarien, ja que l'Ajuntament estava compromès amb el nou impuls que pretenia donar als museus i instal·lacions de la Junta de Ciències Naturals i la Diputació amb el que pretenia donar a l'Institut d'Estudis Catalans. Per això, ja des del document de maig de 1915 suara esmentat es començà a parlar de la possibilitat que la Institució pogués acomodar-se als locals de l'Institut al Palau de la Generalitat. En la mateixa reunió del Consell Directiu del 7 de maig de 1916 en què aquest es congratulava de la resposta obtinguda de l'Institut en relació amb el primer volum dels *Treballs*, s'hi acordava també que la Institució aniria amb gust a ocupar un local a la seu de l'IEC sempre que aquest fos suficient per tenir-hi la taula amb les revistes corrents i els llibres necessaris per a l'estudi del Museu i altres consultes, encara que aquests llibres estarien catalogats a la Biblioteca de Catalunya i a disposició dels lectors d'aquesta.

Però a partir de la tardor següent comença a plantejar-se la possibilitat de dipositar el museu sencer de la Institució a les instal·lacions de la Junta de Ciències Naturals. De moment tal possibilitat no obté prou consens excepte pel que fa a l'herbari que «com a cosa transitòria» queda sota la responsabilitat de Pius Font i Quer al Museu de Ciències Naturals, segons acord de l'11 d'octubre de 1916. Cal no oblidar que en la renovació de la Junta de Ciències Naturals de finals de 1915 s'hi havien integrat el president (Barnola), el vicepresident (Josep Maluquer) i el bibliotecari (Llorenç Tomàs)¹⁰⁴ de la Institució i que Josep Maluquer en fou elegit secretari executiu. Aquesta renovació havia dinamitzat enormement la Junta, que ja al febrer nomenava Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Felip Ferrer i Vert, Pius Font i Quer i Ignasi de Sagarra agregats al Museu i a l'octubre Ascensi Codina, Joaquim i Salvador Maluquer i Francesc Pardillo. Tots ells, excepte Pardillo, que procedia de la Universitat, eren socis destacats de la Institució, la majoria d'ells fundadors. Dos d'ells, Aguilar-Amat i Font i Quer, figurarien, a partir del 29 de desembre, entre els primers auxiliars tècnics retribuïts de la plantilla de la Junta de Ciències Naturals. No és estrany, doncs, que amb la presa de possessió del nou Consell Directiu de la Institució, el 7 de gener de 1917, sis dels nou membres de la qual estaven relacionats d'una o altra manera amb la Junta de Ciències Naturals, s'encetés la recta final per incorporar les col·leccions de la Institució al nou Museu de Catalunya. El nou president, Ignasi de Sagarra, posava als seus consocis com a exemple l'empenta que havia tingut la Junta Municipal de Ciències Naturals per introduir en els seus serveis reformes d'importància, entre elles «la creació d'un Museu de

Ciències Naturals de Catalunya [que] sembla que va a ésser prompte una bella realitat».¹⁰⁵

Ho seria efectivament, en part gràcies a la generositat de la Institució. A les plantes, que havien ja pres el camí del Museu de Ciències Naturals el mes d'octubre, les seguiren el març els insectes. Finalment, el 18 d'abril de 1917, es reunia el Consell Directiu de la Institució al Departament d'Entomologia del Museu de Catalunya per acordar dipositar-hi les col·leccions del museu de la Institució. Aquesta, segons el president Ignasi de Sagarra, no podia ja amb els seus sols recursos mantenir en bon estat les creixents col·leccions del seu propi museu i, tal com havia dipositat gran part de la seva biblioteca en la de Catalunya, havia de dipositar al Museu de Catalunya els fons del seu. Així i tot la Institució, conscient de l'esforç social realitzat per formar i mantenir aquelles col·leccions, no renuncia a la seva propietat i així ho explicita en el seu escrit al president de la Junta de Ciències Naturals:

«Havent acordat la Junta Directiva de la Institució Catalana d'Història Natural, en sessió de 18 d'abril, el dipòsit de les seves col·leccions en el Museu de Catalunya, tenim l'honor de dirigir-nos a vostè per a que en cas d'acceptar aquest oferiment se serveixi disposar, d'acord amb la Direcció del Museu, el lloc on s'hagin d'instal·lar les predites col·leccions.

És voluntat de la Institució que vagin a càrrec del Museu la conservació i ordenació dels exemplars dipositats, que podrà retirar, prèvia comunicació amb trenta dies d'anticipació a la Junta de Ciències Naturals sempre que aixís fos acordat. La Institució Catalana d'Història Natural portarà inventari detallat de les col·leccions dipositades, firmat pel director del Museu, reservant-se el dret de fer les comprovacions i revisions necessàries d'acord amb la dita Direcció. Per a l'estudi i consulta dels exemplars de les col·leccions de la Institució s'atendran al reglament del Museu».

Mentrestant, el projecte de nous estatuts havia anat fent camí. Probablement els bons oficis de Josep Maluquer i Nicolau propiciaren que els altres fundadors acceptessin el principi que calia modificar-los i aquests introduïren relativament poques esmenes al text rebut. Incorporat l'essencial d'aquestes, el 4 de febrer es distribuïa entre els membres del Consell Directiu la nova versió del projecte de nous estatuts que pràcticament sense modificacions era aprovat pel Consell Directiu el 2 de març i, poques setmanes després, el 30 de maig, pels membres fundadors. El 3 de juny de 1917, en una sessió extraordinària de la Institució en ple, tinguda a la sala Milà i Fontanals de l'Institut d'Estudis Catalans, al Palau de la Generalitat,¹⁰⁶ se'n donava compte als socis i paral·lelament se sotmetia a l'aprovació governa-

104. Encara que Tomàs no arribà a prendre possessió del seu càrrec en morir els primers dies de gener de 1916.

105. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 67r.

106. Que comptà amb la presència de només deu socis: Francesc M. d'Alòs i de Fontcuberta, Joaquim M. de Barnola, Josep Bataller, Ascensi Codina, Pius Font i Quer, Joaquim i Josep Maluquer, Tomàs Riera i Sans, Ignasi de Sagarra i Ricard Zariquiey.

tiva. Obtinguda aquesta, una «reunió general» (assemblea) de membres de la Institució ratificava el 6 de desembre de 1917 la nova situació, tan diferent de la precedent, a la pràctica, que aquesta assemblea pot ben considerar-se com una segona refundació de la Institució i assenyalaria la data en què efectivament aquesta passa de debò a constituir-se com a filial de l'IEC.

4.2. ELS ESTATUTS DE 1917 I ELS DE 1920

Els estatuts de 1917 representaven una transformació radical de la Institució. L'article primer, amb una redacció molt més ampul·losa que el seu homòleg dels estatuts anteriors, manté com a objectius de l'entitat l'estudi dels éssers naturals, principalment els de Catalunya, i el foment dels estudis d'història natural. Ara, però, aquest foment ja no s'adreça a «la joventut catalana» sinó a «tota mena d'investigacions científiques històrico-naturals»; els joves fundadors de la Institució el 1899, els encara ben joves refundadors de la segona època el 1904, s'encaminaven ja el 1917 cap a la quarantena sense que hi hagués hagut gran renovació a la cúpula dirigent tret d'excepcions com Pius Font i Quer, Ignasi de Sagarra o Joaquim Maluquer i Nicolau, tots ells entorn de la trentena el 1917. En aquells anys que començaven a sortir els primers llicenciats en ciències naturals de la Universitat de Barcelona, era a aquesta i no a la Institució a qui corresponia el foment de la història natural entre la joventut catalana interessada.

L'article segon dels estatuts de 1911, que incorporava el lema *Nulla unquam...* i que, bo i no permetent discussions de religió ni de política, declarava la Institució confessionalment catòlica en prohibir atacar ni indirectament ni directa el dogma catòlic, simplement desapareixia en els estatuts de 1917. L'implícit laïcisme de l'Institut d'Estudis Catalans no podia acceptar aquella confessionalitat explícita de la Institució ni aquesta, sota la presidència d'Ignasi de Sagarra (potser altra cosa hagués estat sota la del jesuïta Joaquim M. de Barnola), tampoc en degué fer cavall de batalla. El lema no tornaria mai més als estatuts, però sí que reaparegué uns anys més tard, sota la dictadura de Primo de Rivera, en les cobertes dels fascicles del *Butlletí*.

Els articles referents als membres (del tercer al sisè en els estatuts de 1911 i del segon al cinquè en els de 1917) són els que contenen el fonamental de la reforma. En els estatuts de 1917 desapareixen totes les categories de socis que preveïen els estatuts de 1911 i són substituïdes per tres noves categories de membres (no socis) i una de socis adjunts. Els membres numeraris, que són els que mantenen plenitud de drets, no poden ultrapassar el nombre de quaranta (menys de la meitat dels socis numeraris que tenia la Institució en aprovar-se aquests estatuts) i una norma transitòria indica que aquests seran els antics membres fundadors i els honoraris residents a Barcelona, més tots

els numeraris amb un mínim de set anys d'antiguitat (més un petit nombre d'electes per cobrir les vacants fins a completar el nombre de quaranta) i residents a Barcelona. Es crea una categoria de supernumeraris per cobrir les vacants temporals dels numeraris, és a dir el canvi de residència d'algun d'ells; les vacants definitives (per defunció, renúncia o incapacitat) havien de cobrir-se prèvia presentació de candidatures i votació dels membres que requeria majoria absoluta. Tots els antics socis numeraris i honoraris residents fora de Barcelona passen a la categoria de corresponents. Finalment es crea una categoria de socis adjunts (no elegibles ni electors per als càrrecs directius) que comprèn tots els socis numeraris amb menys de set anys d'antiguitat i tots els que en el futur puguin demanar ser-ho i siguin acceptats.

El Consell Directiu es modifica mínimament amb la desaparició dels consellers o vocals. Tots els seus membres passen a tenir un ofici precís, amb les funcions de cada un d'ells descabdellades amb certa minuciositat en els articles successius, del setè fins a l'onzè. El dotzè regula les funcions i obligacions del Consell Directiu, del Consell General de membres i de la Institució en ple, per a la qual es manté l'obligació d'una reunió científica mensual —llevat dels mesos d'estiu— de les comunicacions presentades a les quals s'han de nodrir el *Butlletí* i els *Treballs*. Pel que fa al primer, tanmateix es manté l'obligació estatutària de publicar-ne un fascicle mensual (també tret dels mesos d'estiu) i d'incloure-hi una secció oficial.

Així doncs, a imitació de la Societat de Biologia de Barcelona, la Institució passava, de ser una societat oberta dotada d'un petit nucli de fundadors als quals es reconeixia uns certs privilegis, a convertir-se en una corporació tancada, amb un *numerus clausus* de quaranta membres, però amb un apèndix nombrós de «socis adjunts» que gairebé duplicava el nombre dels «membres» de la Institució. Amb la paradoxa afegida que els quaranta membres de ple dret ho eren a títol honorífic i no estaven obligats a fer cap aportació econòmica per al sosteniment de la societat, mentre els socis adjunts, tot i tenir uns drets socials molt limitats (rebre les publicacions i visitar i consultar la biblioteca i el museu) venien obligats estatutàriament a pagar una quota anual i eren reus d'expulsió si deixaven de pagar-la per dos anys.

Aquest caràcter extremadament elitista encaixava molt poc amb la tradició d'una entitat com la Institució, que no tenia res d'acadèmica encara que els seus objectius comportessin l'extensió del saber en l'àmbit de la seva actuació. A desgrat dels privilegis que s'havien reservat des del 1904 els membres fundadors, que afectaven només la modificació d'estatuts, en tota la seva actuació la Institució mantenia unes pràctiques absolutament igualitàries i tot intent d'algun Consell Directiu d'imposar un cert autoritarisme havia estat ràpidament refusat. Tant és així que Ignasi de Sagarra, president del Consell Directiu que, amb Josep Maluquer i Nicolau de vicepresident i Pius Font i Quer de

secretari, havia assolit a empentes i rodolons els acords amb l'Institut d'Estudis Catalans i el canvi d'estatuts, estigué a punt de veure's refusar el vot de gràcies que anualment s'acordava en el consell sortint. Alguns dels seus consocios criticaren virulentament el secretisme amb què ell i altres membres del consell havien dut a terme les darreres negociacions i per no haver convocat la resta de membres del Consell Directiu els darrers mesos que precediren els acords i només la intervenció conciliadora de Bofill i Pichot permeté que finalment s'atorgués el vot de gràcies encara que fos únicament «per costum», segons fa constar l'acta del Consell General de membres del dia 30 de desembre de 1917.¹⁰⁷

El caràcter elitista dels estatuts de les dues filials de la Secció de Ciències, que les emparentava més aviat amb la tradició de les velles acadèmies que amb la de les societats científiques més innovadores, responia molt versemblantment a una imposició del secretari de la Secció i també secretari general de l'Institut, Eugeni d'Ors. Si més no en el cas de la Institució resulta sospitosament significatiu que el 10 juny de 1920, quan encara no feia dos mesos de la destitució d'Eugeni d'Ors com a secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans,¹⁰⁸ s'acordí pel Consell General de membres de la Institució que el Consell Directiu «estudiï la manera d'obrir àmpliament les portes de l'entitat, amb igualtat de drets, a tots quants vulguin laborar pel progrés de les Ciències Naturals, especialment de Catalunya», estudi que es traduiria en la presentació i aprovació d'un nou projecte d'estatuts el 25 de novembre d'aquell mateix any, que entrà en vigor, en rebre l'aprovació del govern civil de Barcelona, el 14 de desembre de 1920.

Els estatuts de 1920 eren els més extensos i detallats que la Institució havia tingut fins llavors. Per primera vegada els articles hi apareixien agrupats en sis títols temàtics (*De la societat i de la seva organització, Del Consell Directiu, De les sessions i excursions, Del consell de redacció i les publicacions, De la biblioteca, el museu i els concursos, i Disposicions generals*) més un article addicional i un de transitori. El primer dels títols, que comprenia els tres primers articles, reordenava tot el referent als fins de la societat i a les diferents categories de membres. Pel que fa als fins, l'article primer refovia els continguts dels equivalents de tots els estatuts precedents; bo i mantenint com a objectiu primordial de la Institució «l'estudi dels éssers naturals de Catalunya», hi afegia «el foment de tota mena d'investigacions científiques històrico-naturals» i recuperava el procurar-ne «la propagació entre el jovent de la nostra terra» que els estatuts de 1917 havien eliminat. Pel que fa als membres, els dos altres articles d'aquest títol reorganitzaven la tipologia de membres, definien els drets i

deures de cada categoria i establien la manera d'accedir a cada una d'elles. Desapareixia la diferenciació entre membres titulars i socis adjunts, si bé es mantenia el caràcter honorífic de les categories de membres honoraris i corresponents. L'únic requisit per accedir a la categoria de membre numerari era la presentació per tres membres i l'acceptació pels membres assistents a la reunió ordinària següent a la de la presentació. Es fixava estatutàriament la quota anyal de vint pessetes per als membres numeraris.

El títol segon, dedicat al Consell Directiu, era el més llarg, amb set articles, que eren pràcticament idèntics als corresponents dels estatuts de 1917. La novetat més remarkable és que incorporava a la junta com a consellers dos nous membres que ho eren també del Consell de Redacció. El conservador, havent perdut la seva funció de tenir cura del museu, passava a tenir al seu càrrec el material científic i els clixés, planxes i gravats. Els càrrecs eren elegits per dos anys, amb renovacions anuals per meitats del Consell Directiu i possibilitat de reelecció per a tots els càrrecs.

Els quatre articles del títol tercer, referent a les sessions i les excursions, establien la periodicitat mensual, excepte juliol, agost i setembre, de les sessions ordinàries; la periodicitat anual, cada desembre, de les assemblees generals ordinàries i les condicions de convocatòria de les assemblees extraordinàries. La innovació més destacada, però, era la imposició de l'obligació de celebrar anualment una sessió extraordinària «en alguna de les comarques catalanes o veïnes» amb l'objecte d'«estudiar-ne la gea, la flora i la fauna» mitjançant excursions organitzades per un comitè *ad hoc* designat a l'assemblea general ordinària de desembre al mateix temps que es renovava la meitat del Consell Directiu.

Els dos articles del títol quart, referent al Consell de Redacció i les publicacions, substituïen l'article tretzè dels estatuts de 1917. S'especificaven com a publicacions de la Institució el *Butlletí*, les *Memòries* i els *Treballs*, que es posaven en mans d'un Consell de Redacció constituït pel president, el secretari i els dos consellers. L'article setzè dels nous estatuts estableix que cada membre podrà expressar-se, tant en les sessions com en les publicacions «en la llengua de la seva corresponent nacionalitat», si bé en el cas de traducció d'un treball publicat a l'estranger es donarà preferència a la llengua catalana. Els responsables únics de les idees i conceptes emesos en els articles i notes que veïen la llum en les publicacions de la Institució eren els respectius autors.

Tot i que bona part de la biblioteca havia estat integrada a la Biblioteca de Catalunya i les col·leccions del museu incorporades a les dels museus de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, els dos articles del títol cinquè es

107. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 84r-85v. En la ressenya d'aquest consell general de membres publicada en el *Butlletí* de 1918 [*Butlletí ICHN*, 18 (1), p. 12] no es fa la més mínima referència a aquests incidents però, a diferència d'anys anteriors, tampoc es fa constar el vot de gràcies als directius sortints.

108. L'acord de destitució es prengué el 16 d'abril de 1920.

destinaven a tractar d'ells, així com també de la possible convocatòria de concursos. Molt versemblantment eren articles destinats a tranquil·litzar els socis que encara no acabaven de veure clar aquell procés de despul·lament de la Institució en benefici de l'Institut d'Estudis Catalans o de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. El mateix objecte devia tenir l'article dinovè, el primer del títol sisè, segons el qual, «el Consell Directiu, per manament d'una assemblea, especialment convocada podrà pactar, o consolidar, els tractes fets amb altres Societats Culturals de reconeguda responsabilitat i estabilitat el relatiu a l'estatge social, a la instal·lació o dipòsit de la biblioteca, del museu i éssers naturals donats a la Institució i per la prestació d'altres serveis recíprocs». Sembla difícil no endevinar una certa malfiança enfront dels acords adquirits amb l'Institut d'Estudis Catalans i una voluntat de refermar la pròpia autonomia de l'entitat.

La Institució com a corporació tancada havia durat amb prou feines tres anys i no havia estat una experiència positiva. Les expectatives desvetllades per la integració com a filial de l'Institut d'Estudis Catalans no s'havien vist del tot confirmades. A canvi de renunciar a les seves col·leccions i part de la biblioteca es pot dir que la Institució no havia rebut altra cosa que un local al Palau de la Generalitat i el finançament de tres volums de *Treballs* en cinc anys. Els nous estatuts de 1920 són com un retorn als orígens, a la prístina Institució de 1899 a 1903: ni corporació tancada ni privilegis dels fundadors havien sobreviscut a les experiències dels anys a cavall de la Primera Guerra Mundial. Es tornava a una entitat igualitària bé que amb una exigència científica superior a la dels seus inicis. Vint anys de trajectòria avalaven que la Institució es permetés relacionar-se de tu a tu amb l'Institut acceptant-ne el suport, però sense perdre la independència de criteri que sempre havia caracteritzat la Institució i els seus membres.

4.3. L'ACTIVITAT SOCIAL

La Institució Catalana d'Història Natural assoleix en aquests anys la seva plena maduresa, sobretot en l'etapa que va de 1915 a 1918. La seva plenitud és paral·lela a la de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, en la qual molts dels membres més destacats de la Institució estaven involucrats d'una o altra manera. També seria paral·lela la defallença de Junta i Institució en els anys finals d'aquest període i encara més durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, que considerarem en el capítol següent. D'alguna manera les històries respectives d'Institució Catalana d'Història Natural i Junta de Ciències Naturals

comparteixen tants protagonistes que, fins a la guerra civil de 1936-1939, esdevenen pràcticament indistingibles.

Ja hem assenyalat l'escassa renovació de la cúpula dirigent de la Institució fins a 1915. La mateixa tònica es mantingué fins a 1923. Dels vint-i-quatre socis que ocuparen càrrecs directius els anys que van de 1916 a 1923 tretze ja havien format part de consells directius anteriors i dos d'ells, Joaquim M. de Barnola i Ascensi Codina, estigueren presents ininterrompudament en tots els consells directius d'aquest període.¹⁰⁹ Només la incorporació de personatges com Pius Font i Quer, Marià Faura i Sans, Josep Ramon Bataller o Ricard Zariquiey i Àlvarez suposen una veritable renovació, a la qual ajuda la desaparició d'alguns que havien tingut un pes considerable en etapes anteriors, com Llorenç Tomàs, mort el 1916 ostentant el càrrec de bibliotecari, després d'haver passat per la presidència (1912) i per la vicepresidència (1911 i 1913) al llarg de nou anys ininterromputs de presència en el Consell Directiu (1907-1916).

El 1917 les exigències de les noves relacions amb l'Institut d'Estudis Catalans i l'empenta de la renovació de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, en la qual tan important paper estaven jugant alguns dels elements més actius de la Institució, propiciaren un intent renovador en la cúpula dirigent protagonitzat principalment per Ignasi de Sagarra, Josep Maluquer i Nicolau, Pius Font i Quer i Marià Faura i Sans, possiblement amb una certa connivència del ja veterà tresorer Ascensi Codina. Ignasi de Sagarra i Pius Font i Quer no arribaven encara a la trentena i acabaven de ser nomenats regents (el primer de zoologia i el segon de botànica) del Museu de Ciències Naturals de Barcelona. Josep Maluquer i Nicolau era el secretari executiu de la Junta de Ciències Naturals i des d'aquest càrrec era qui havia promogut la política de nomenaments d'agregats i concursos d'auxiliars tècnics per als museus de la Junta. Faura i Sans era el director del Servei del Mapa Geològic i Topogràfic de Catalunya, creat el 1914, i a finals de 1916 acabava de guanyar la Càtedra de Geologia i Geografia Agràries a l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. Eren sens dubte les persones idònies per protagonitzar un intent de renovació, que es frustrà segurament per la insistència de l'Institut d'Estudis Catalans (en realitat, versemblantment, del seu secretari general Eugeni d'Ors) a dotar la Institució d'un estatut de corporació tancada. Objecte de censura per una part dels seus consocis en acabar el seu mandat, Ignasi de Sagarra, Josep Maluquer i Nicolau i Pius Font i Quer deixaren el Consell Directiu el 1918. Sagarra ja no hi tornaria fins al 1933; Font, tret d'una esporàdica presència com a vocal en el Consell Directiu de 1921, no ho faria fins al 1931; Maluquer, d'una manera gairebé simbò-

109. De fet l'un i l'altre estigueren presents, mentre visqueren, en tots els consells directius de la Institució des del 1913. Barnola ocupà la presidència de 1913 a 1920 amb la sola interrupció de 1917, que fou bibliotecari, i conseller de 1921 fins a la seva mort el 1925. Codina fou el tresorer de la Institució gairebé vint anys consecutius, de 1913 fins a la seva mort el 1932.

lica, ho faria encara més tard, ocupant la presidència del Consell Directiu que celebrà, en la clandestinitat, el cinquantenari de la Institució el 1949. Censurat o no, en tot cas, va ser aquest Consell Directiu tan durament criticat per alguns dels seus consocis el que posà fi als privilegis dels fundadors encara que fos a canvi d'ampliar-los temporalment al col·lectiu de quaranta membres numeraris que configuraven la Institució com a corporació tancada filial de l'Institut d'Estudis Catalans, obrint així el pas a la reforma més definitiva de tres anys més tard. Va ser també el que va compatibilitzar de manera imaginativa el manteniment d'un cos social en creixement constant amb les exigències elitistes de l'Institut d'Estudis Catalans del temps d'Eugeni d'Ors creant la categoria de soci adjunt.

Els tres anys de vigència dels estatuts de 1917 estigueren novament sota la presidència del pare Barnola, que ja l'havia ocupat de 1913 a 1916. De 1918 a 1920 el Consell Directiu quedà reduït a set membres, ja que desaparegueren els consellers o vocals, i novament estigué sota el signe de la immobilitat; només el tercer any canviaren tres càrrecs (vicepresident, secretari i bibliotecari) de manera que els altres quatre romangueren tots tres anys al consell. La veritat és que, en establir-se la renovació bianual dels càrrecs per meitats (que els estatuts de 1920 mantingueren) s'afavoria més la continuïtat que la renovació, encara que, si més no entre el 1921 i el 1923, es procurà renovar efectivament la majoria dels mandats cada dos anys. Només els inevitables Barnola (ara com a conseller) i Codina (novament com a tresorer), així com el bibliotecari Josep Ramon Bataller i el vicesecretari Ricard Zariquiey repetiren mandat durant el període 1921-1923.

El canvi de 1917 suposà un transitori rejuveniment del Consell Directiu (cinc membres, entre ells el president, per sota dels trenta-cinc anys), però a partir de 1918 els consells directius tendiren a un cert envelliment. Es passà d'uns consells directius (els de 1916 i 1917) amb una mitjana d'edat al voltant dels trenta-cinc anys a uns altres (els de 1922 i 1923) que s'acosten a una edat mitjana de quaranta-cinc anys. Ignasi de Sagarra va ser el darrer president de la Institució a assolir el càrrec abans de la trentena; Artur Bofill i Poch, president el bienni 1921-1922, tenia setanta-set anys en accedir a la presidència.

La progressió en l'increment de socis que es venia mantenint des del 1904 amb les transitòries interrupcions de 1908 i 1912-1913 es mantingué de 1914 a 1921, període durant el qual el nombre de socis passà de vuitanta-vuit a cent trenta-vuit. Fins i tot durant els anys de vigència dels

estatuts de 1917, malgrat el *numerus clausus* fixat per als numeraris, es mantingué aquest increment gràcies al remarcable augment del nombre dels anomenats socis adjunts. L'eliminació dels privilegis dels quaranta numeraris amb la implantació dels estatuts de 1920 determinà que un cert nombre d'aquests s'autoexclouessin de la Institució en els anys immediats, en no pagar les quotes de soci. Així, el 1922 el nombre de socis caigué fins a cent vint-i-nou i, encara que es recuperà el 1923 fins a cent trenta-set, les adverses circumstàncies dels anys de la dictadura de Primo de Rivera no permeteren consolidar aquesta recuperació fins una dècada més tard.

Una novetat interessant del període que ara considerem és el notable creixement del nombre dels socis col·lectius, és a dir les entitats que pagaven una quota de soci, bàsicament amb l'objecte de rebre les publicacions de la Institució. Ja eren socis des de dates anteriors l'Ateneu Barcelonès (des del 1905) i l'Ateneu de Madrid (des del 1912) però, a partir del 1915, des de la mateixa Institució, s'inicia una campanya de captació dels instituts de segon ensenyament a través dels seus catedràtics de ciències naturals i el 1919, a iniciativa d'Ascensi Codina, s'impulsa la incorporació, a títol de socis adjunts, dels laboratoris del Museu de Ciències Naturals de Barcelona. El mateix 1919 s'afegia als socis col·lectius de la Institució la Càtedra de Geologia del Seminari Conciliar, el 1920 ho feia el Centre de Lectura de Reus i el 1922 la Biblioteca Popular de la Colònia Vidal, a Puig-reig (Berguedà), i l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. Un cas singular de soci col·lectiu seria el de l'empresa Societat Anònima FODINA, de Flix, dedicada a la prospecció de jaciments de sals potàssiques, que fou acceptada com a soci adjunt el 1917. L'havia proposat el malacòleg alemany Frederik Haas,¹¹⁰ a qui donaren suport Ignasi de Sagarra i Pius Font i Quer, president i secretari respectivament de la Institució aquell any.

La campanya en relació amb els instituts de segon ensenyament tingué un èxit molt limitat, ja que només trobà resposta en els instituts de Girona i Reus (aquest segon només fins a 1922). En canvi els laboratoris del Museu de Ciències Naturals en funcionament el maig de 1919 (Botànica, Cristal·lografia, Entomologia, Herpetologia, Ictiologia i animals inferiors, Malacologia, Mastologia i anatomia comparada, Ornitologia, Paleontologia i Secció del Mapa Geològic i Petrografia i mineralogia) s'incorporaren com a socis adjunts amb efectes del gener d'aquell any. No és pas sorprenent aquesta bona sintonia, ja que al capdavant de gairebé cada un d'aquests laboratoris hi havia un soci de la

110. Frederic Haas era el conservador de malacologia del Museu Senckenberg de Frankfurt i a l'estiu de 1914 feia una campanya pels Pirineus francesos. En esclatar la Primera Guerra Mundial es trobà en país enemic i així que pogué travessar la frontera. Amb no poques dificultats, ja que desconeixia tant el català com el castellà, arribà a Barcelona i acudí a Josep Maluquer que el posà en contacte per una banda amb els naturalistes de la Institució i per una altra amb els enginyers alemanys que treballaven a Flix. Haas, que era enginyer a més de malacòleg, trobà col·locació a l'Electroquímica de Flix alhora que col·laborava amb Bofill i Poch per establir una fauna malacològica terrestre i d'aigua dolça de Catalunya (que seria publicada el 1929). Possiblement la presentació com a soci de FODINA era una manera més de regraciar la bona acollida i l'ajut rebut dels naturalistes de la Institució.

Institució: Pius Font i Quer a Botànica, el mateix Ascensi Codina a Entomologia, Joaquim Maluquer i Nicolau a Herpetologia, Salvador Maluquer i Nicolau a Malacologia, Joan Baptista d'Aguilar-Amat a Mastologia i anatomia comparada, Ignasi de Sagarra a Ornitologia i Marià Faura i Sans a la Secció del Mapa Geològic. Només el regent de Cristal·lografia, Francesc Pardillo, el d'Ictiologia i animals inferiors, Emilio Fernández Galiano i el de Petrografia i Mineralogia, Máximo San Miguel de la Camara, tots tres homes procedents de l'àmbit docent de la jove secció de Ciències Naturals de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, no eren encara membres de la Institució.¹¹¹

A diferència de la cúpula dirigent, el cos social de la Institució sí que es renovava i, paral·lelament al seu creixement demogràfic, transformava la seva composició. Encara que estudiants i clergues eren encara les categories socioprofessionals més representades (a partir de 1919 juntament amb les entitats) entre socis i membres de la Institució el seu pes relatiu decreix lentament a mesura que s'incorporen socis de noves categories socioprofessionals, en particular docents de la Universitat de Barcelona i de l'Escola Superior d'Agricultura i investigadors dels centres de recerca de Barcelona i de Madrid principalment. Certament el pes del clergat era encara considerable el 1920 (prop d'un 15 % dels membres numeraris, corresponents i adjunts) però començava a quedar equilibrat pel dels investigadors vinculats a la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, al Museo Nacional de Ciencias Naturales de Madrid i a la Secció de Ciències Naturals de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, que sumaven gairebé el 10 % aquell mateix any. Els estudiants eren encara també entre un 15 % i un 20 % dels socis el 1920 i les entitats s'acostaven igualment a un 15 %. Significativament, per altra banda, alguns dels clergues socis de la Institució, com Marià Faura i Sans (que acabaria per secularitzar-se el 1925) o Josep R. Bataller, estaven involucrats en tasques de recerca que podrien qualificar-se de professionals i altres, com els jesuïtes Joaquim M. de Barnola, Longí Navàs o Jaume Pujiula o els germans Bianor i Sennen, de les Escoles Cristianes, paral·lelament a les seves tasques d'ensenyants en col·legis dels respectius ordes, també es dedicaven a la recerca en un nivell que costa qualificar d'amateur.

Resulta fàcil adonar-se que, si clergues i estudiants es mantenien nombrosos i creixia el pes de categories abans poc representades o inexistents entre els socis de la Institució com investigadors o entitats, els socis d'altres categories

socioprofessionals disminuïen el seu pes relatiu. En poques paraules, els aficionats pròpiament dits anaven quedant en minoria. És clar que la frontera entre aficionats i investigadors, sobretot en el cas dels investigadors de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, sovint era molt tènue; un Ascensi Codina, un Ignasi de Sagarra, un Joaquim Maluquer i Nicolau, investigadors de la Junta de Ciències Naturals barcelonina, eren també persones de professionalitat o amateurisme dels quals en la seva activitat científica, bé per la seva posició econòmica i familiar, bé per la seva professió, o per ambdues coses alhora, fan de mal precisar.¹¹²

El ritme de sessions i excursions no sembla haver-se alterat gaire durant aquest període a desgrat de les negociacions amb l'Institut, els canvis estatutaris i els de local. La continuïtat fou total en els primers anys d'aquest període, fins a 1917. Potser, si alguna diferència cal trobar, s'hauria de buscar en l'absència de presentacions de treballs de síntesi tal com havien sovintejat en les sessions científiques dels anys precedents i que ara semblen quedar reservades per a la seva publicació a la sèrie dels *Treballs*, finançada per la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. Sí que hi apareixen algunes novetats tècniques, com la de la microfotografia en color de talls d'algunes roques de Catalunya fetes amb llum polaritzada que el desembre de 1916 presenta Faura i Sans. També tornen a abundar les ressenyes d'excursions, les cites notables o les troballes de novetats, que de vegades inclouen la descripció de tàxons nous, que amplien de manera notable l'àrea de distribució d'una espècie o un gènere, o que reflecteixen estats geològics d'un interès que excedeix el purament local. Sense que es pugui dir que sigui una novetat absoluta (ja el 1902 s'havien publicat les excursions de Navàs per Sierra Nevada) comencen a sovintejar les presentacions de dades o els informes d'excursions referents a localitats o àrees no catalanes, des de les herboritzacions de Gros per l'Andalusia oriental fins a estudis d'exemplars de micromamífers del Marroc i de Fernando Poo (l'actual illa de Bioko, a Guinea Equatorial), passant pels poliquets de Cantàbria, Astúries i Andalusia enviats per Rioja al Museu de Ciències Naturals de Barcelona, per una balena embarrancada a Astúries durant l'estada allí de Josep Maluquer i Nicolau, o pels minerals i roques identificats per Jaume Marcet a la zona metamòrfica de Toledo a l'estiu de 1920. S'enregistren també un bon nombre d'observacions morfològiques o histològiques, principalment a càrrec dels jesuïtes Barnola i Pujiula; etològiques en vivari, a càrrec de Salvador Maluquer, i ocea-

111. Encara que Emilio Fernández Galiano sí que era membre numerari de la Societat de Biologia de Barcelona des de la seva fundació el 1912. Máximo San Miguel de la Camara fou admès com a membre de la Institució el 9 de desembre de 1922 i Francesc Pardillo el primer de març de 1923.

112. Encara fa pocs anys, quan començàvem a preparar la biografia de Josep Maluquer i Nicolau per al recull *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys* [CAMARASA, J. M.; ROCA, A. (1995)], el seu mateix fill Joan Maluquer Wahl (†1999) manifestava la seva estranyesa perquè consideréssim el seu pare una figura rellevant de la ciència catalana ja que, per a ell, havia estat sempre purament un enginyer, encara que certament coneixia les seves activitats naturalístiques i el seu paper en la Institució i en la Junta de Ciències Naturals.

nogràfiques, a càrrec fonamentalment de Josep Maluquer. Fins i tot, el novembre de 1923, s'introdueix el tema, llavors de màxima actualitat, de la lluita biològica contra els flagells. Ho fa Ascensi Codina a compte de l'aparició del pugó australià *Icerya purchasi* a les plantacions que s'estaven fent dels nous jardins de Montjuïc i la introducció, per combatre-la, del seu predador natural, el coleòpter *Novius cardinalis*.

En les sessions científiques també es donava compte de les activitats d'interès per als socis que duïen a terme altres entitats. Així, en la sessió del 6 de maig de 1920 el pare Barnola feia esment del curs monogràfic de treballs experimentals de fisiologia vegetal que estava donant a l'Escola Superior d'Agricultura (26 d'abril-15 de maig) Lewis Knudson, de la Universitat de Cornell;¹¹³ en la del 13 de gener de 1921 Pius Font i Quer ennovava els assistents del resultat del concurs d'herbaris convocat per la Junta de Ciències Naturals.¹¹⁴ En el camp de la geologia, el 3 de novembre de 1921 es parla dels sondeigs de l'Instituto Geológico de España a la conca potàssica de Súrria i de la participació del Servei Geològic de Catalunya en l'Exposició Internacional d'Astronomia i Ciències Afins que tenia lloc a Barcelona. El 9 de febrer de 1922 Ascensi Codina informa que la col·lecció coleopterològica d'Edmund Reitter, «on es troben molts tipus de formes noves catalanes» es troba al Museu Nacional Hongarès de Budapest, al qual va llegar-lo encara en vida aquest entomòleg.¹¹⁵

El 1921, tal com exigien els estatuts de 1920, s'introdueix la novetat d'una excursió col·lectiva anual de tres o quatre dies dedicada a estudiar alguna comarca allunyada de Barcelona, amb activa intervenció dels socis locals o dels que en tinguessin particular coneixement. El primer any es trià el Camp de Tarragona, prenent com a centre d'activitats la ciutat de Reus i amb Salvador Vilaseca com a principal organitzador. Es desenvolupà del 3 al 6 d'octubre i, amb aquest motiu, la sessió científica ordinària corresponent a aquell mes se celebrà per primera vegada fora de Barcelona, concretament a la sala de sessions de l'Ajuntament de Reus, el darrer dia de l'excursió. Hi prengueren part una quinzena de membres i en el seu transcurs es visità el cap Salou (que es vorejà per mar en una embarcació), el parc Samà de Cambrils, el pantà de Riudecanyes, el coll de la Teixeta, l'Estació Enològica de Reus i la serra de la Mussara.

La del 1922 es dedicà a «la comarca olotina» que, en concepte dels organitzadors, abastava també la vall de Camprodon i el Pla de l'Estany. Es desenvolupà del 13 al 15 de juliol i en aquesta ocasió els excursionistes no arriba-

ren a la desena si bé en les excursions del segon i tercer dia se'ls afegiren alguns simpatitzants olotins. La primera jornada es dedicà a la vall de Camprodon, principalment a diverses passejades per la rodalia d'aquesta vila, per acabar-la amb el recorregut en cotxe fins a Sant Joan de les Abadesses i Olot. El segon dia, des d'Olot, es pujava al Pla Traver i el Puigsacalm. El tercer, finalment, es feia el recorregut d'Olot a Banyoles per la carretera de Mieres i es visitava una part de la zona volcànica de la Garrotxa i els voltants de l'estany de Banyoles.

La de 1923 es dirigí a la «comarca de Terrassa», és a dir, la part més nord-occidental del Vallès. Tingué lloc els dies 5, 6 i 7 de juliol i els participants foren novament una desena. El primer dia transcorregué a Terrassa mateix visitant al matí el museu de l'Escola Pia (successora de l'antic Real Colegio Tarrasense, que havia dirigit molts anys Cadevall), la tomba de Cadevall, l'Escola Industrial, les esglésies visigòtiques i el llavors projectat museu municipal; la tarda fou dedicada a visitar el jaciment miocènic de Sant Miquel de Taudell. L'endemà es féu el recorregut de Viladecavalls a la serra de l'Obac per davallar fins a la font de la Pastora, des d'on es retornà cap a Terrassa, per la carretera de Monistrol, amb diversos mitjans de transport. Finalment, el tercer dia es dedicà a una excursió a Sant Llorenç de Munt.

La participació en les activitats era força elevada en termes relatius, encara que davallà durant els tres anys de incorporació tancada. Ja hem vist que a la primera excursió col·lectiva hi participaren una quinzena de membres i que a les altres dues els participants foren al voltant de la desena. En les sessions ordinàries l'assistència se situava generalment al voltant de la dotzena de participants i només en comptades ocasions quedava per sota de la desena. La màxima assistència s'enregistrà en la sessió del 4 de gener de 1923, amb 20 assistents i la més baixa (4 assistents) en la del 3 d'abril de 1919, en ocasió de la vaga de La Canadenca. Pràcticament una quarta part dels socis participava al cap de l'any en una o altra activitat¹¹⁶ i la participació mitjana a les sessions científiques superava el 10 % de 1916 a 1918 i, si bé es reduí al 7,5 %-8 % de 1919 a 1921, se situà novament a frec del 10 % els anys 1922 i 1923.

L'entrada en vigor dels estatuts de 1917 i el trasllat del local social de la Institució del seu estatge dels darrers catorze anys a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans introduí un cert desgavell en la vida de l'entitat al llarg dels primers mesos de 1918 que, en molts aspectes, es prolongà per tot el temps de vigència d'aquests estatuts. Per una banda, els nous estatuts, en establir diferències entre els membres i

113. *Butlletí ICHN*, 20(5), p. 94.

114. *Butlletí ICHN*, 21(1), p. 26.

115. *Butlletí ICHN*, 22 (1-2), p. 23.

116. Només els anys 1919 i 1920 la participació en les sessions científiques per al conjunt de l'any davalla per sota del 20 % però no es pot deixar de banda que són anys de gran conflictivitat social que explicaria una certa reserva a circular pel carrer sense necessitat peremptòria en hores vespertines. En ocasió de la vaga de La Canadenca la sessió d'abril de 1919 té lloc al Col·legi dels jesuïtes de Sarrià i queda limitada a quatre socis, dos d'ells (Barnola i Pujiula) jesuïtes residents al Col·legi.

deixar els quaranta més antics sense obligacions pecuniàries, erosionava seriosament l'economia de l'entitat sense que les aportacions de l'Institut vinguessin a compensar raonablement la disminució de les entrades. És cert que la Institució s'estalviava el lloguer del local que fins llavors tenia arrendat al Centre Excursionista de Catalunya però a canvi de disposar d'un espai les dimensions del qual obligaven a prescindir del laboratori i les col·leccions. Per altra banda, les aportacions pecuniàries de l'Institut d'Estudis Catalans es limitaven a 3.500 pessetes que anaven destinades exclusivament a la publicació anual d'un volum de *Treballs*.¹¹⁷ L'experiència, però, demostrava que la periodicitat d'aquesta publicació era lluny de ser anual ja que el gener de 1918 tot just apareixia el segon volum, teòricament corresponent a 1916 i el primer, corresponent a 1915, havia aparegut a l'estiu de 1916. La Institució, per altra banda, continuà percebent fins a 1920 la subvenció de 500 pessetes de la Diputació de Barcelona que li havia estat acordada per primer cop el 1908. No en trobem esment regular cada any, però la Diputació apareix regularment fins a aquell any com a soci protector en les llistes de socis i de membres del primer fascicle del *Butlletí* de cada any i el 1920 mateix consta haver-se cobrat les subvencions corresponents a aquell any i a l'anterior.¹¹⁸ A partir de 1921 és la Mancomunitat de Catalunya qui assumeix aquesta partida en el seu pressupost i el seu nom substitueix el de la Diputació de Barcelona en la llista de socis protectors, però fins al 9 de febrer de 1922 no consta el primer cobrament d'aquesta assignació.¹¹⁹ El darrer consta el 1924, ja sota la dictadura de Primo de Rivera, amb la Mancomunitat a punt de ser liquidada. Els altres socis protectors eren durant aquests anys, com en els precedents, l'Ajuntament de Barcelona i Salvador Andreu.

La insuficiència dels nous locals, per altra banda, obligava a replantejar el funcionament de l'entitat. El trasllat dels efectes bàsics de la Institució des del seu vell estatge del carrer de Paradís als nous locals posats a la seva disposició per l'Institut d'Estudis Catalans es dugué a terme a la primeria de març de 1918; en l'acta del Consell Directiu del 2 de març es fa constar que l'endemà diumenge el secretari Joaquim Maluquer i Nicolau i el vicesecretari Joan Baptista d'Aguilar-Amat iniciaran el trasllat al nou local i, segons consta en el fascicle de març de 1918, la sessió científica del 7 d'aquell mes ja hi tingué lloc.¹²⁰ En aquesta sessió, al costat de diverses observacions naturalistes, entre les quals destaquen les aportacions de noves localitats catalanes de diverses plantes per Pius Font i Quer i la narració d'una excursió geobotànica d'un grup dels seus alumnes

de la Facultat de Farmàcia al Montseny, es plantejà la conveniència d'establir un recull bibliogràfic de tot el publicat respecte a història natural de Catalunya i un vocabulari tècnic català de les diferents branques naturalistes. Amb aquest objecte es designà una comissió formada per Josep M. Bofill i Pichot, Marià Faura i Sans i Pius Font i Quer perquè mantingués actualitzat un registre amb totes les aportacions que anessin fent els membres i socis de la Institució.

Encara que ja el juliol de 1915 s'havia fet un primer dipòsit de llibres i revistes a la Biblioteca de Catalunya, que l'herbari havia estat dipositat al Museu de Ciències Naturals a la tardor de 1916 i que el Consell Directiu de la Institució havia acordat dipositar-hi la totalitat de les seves col·leccions a la primavera de 1917, el cert és que fins al trasllat efectiu als nous locals el tema de la biblioteca i les col·leccions no havia estat prioritari per als successius consells directius. En canvi, quan amb prou feines es portava un mes als nous locals, el Consell Directiu acordava, l'11 d'abril de 1918, fer donació del material de laboratori de la Institució al Consell de Pedagogia de la Mancomunitat i dipositar les col·leccions del museu als locals que designés la Junta de Ciències Naturals per procedir al seu inventari abans d'integrar-les en les col·leccions dels museus d'aquesta, senyal que l'acord d'un any enrere no s'havia arribat a executar més que molt parcialment (herbari i col·lecció d'insectes). Mentrestant, gràcies a la generositat de Josep M. Bofill i Pichot i als diners que s'esperava obtenir de la venda d'una part del mobiliari antic no utilitzable per la Institució, es podia procedir a moblar dignament el nou local amb divuit cadires, una taula central per a lectura de revistes i per a les reunions científiques, una gran taula de treball de les anomenades de ministre i un armari llibreria, a més de les prestatgeries de la biblioteca que s'hi havien portat des de l'antic estatge social. El mobiliari sobrant fou adquirit finalment en part per la Reial Acadèmia de Ciències i Arts i en part pel Centre Excursionista de Catalunya.

Però el tema de la biblioteca i les col·leccions encara havia de cuejar una bona temporada. Així, en el Consell General de membres del 29 de desembre de 1918 encara s'acorda que el Consell Directiu resolgui el que tingui per més convenient en relació amb la col·lecció d'insectes (una col·lecció que ja havia estat dipositada al Museu de Ciències Naturals el mes de març de 1917) i que cas de fer-ne donació al Museu de Ciències Naturals es pregui que quedi indicada la procedència dels exemplars.¹²¹ I encara hauria de transcórrer un any més perquè en el consell general del 27 de desembre de 1919 s'acordés «fer entrega al Museu de Ciències Naturals de les col·leccions de la Institució,

117. *Butlletí ICHN*, 21 (8-9), p. 154. Hom preveia, per al curs 1923-1924, un augment d'aquesta aportació fins a 4.000 pessetes [*Butlletí ICHN*, 23 (5), p. 77] però el pronunciament de Primo de Rivera frustrà aquest augment i no es publicà cap més volum de *Treballs*.

118. *Butlletí ICHN*, 20 (4), p. 73; *ibid.*, 20 (8), p. 175.

119. *Butlletí ICHN*, 22 (1-2), p. 21.

120. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 88r; *Butlletí ICHN*, 18 (3), p. 57.

121. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 94r-94v.

oficiant-ho a la Junta Autònoma i procurant coordinar els acords ja presos anteriorment».¹²² Unes col·leccions que, segons deixa clar la memòria informativa de l'any 1919, datada el 31 de desembre i impresa en el fascicle de novembre i desembre de 1919 del *Bulletí*,¹²³ «des del trasllat, han quedat provisionalment instal·lades en un local especial del Museu de Catalunya».

Pel que fa a la biblioteca, encara el 4 de gener de 1923 una assemblea extraordinària (continuació de l'ordinària del 9 de desembre de 1922) discutia una comunicació de Jordi Rubió, com a secretari del Patronat de la Biblioteca de Catalunya, datada el 28 d'abril precedent, referent als acords presos pel patronat en relació amb els dipòsits fets o per fer de la Institució.¹²⁴ L'assemblea manifestà amb lleus reserves l'acceptació d'aquells acords i no hem trobat més referències a aquesta qüestió, però sí que sabem que la biblioteca de la Institució continuava funcionant com a tal, independentment de la de Catalunya, els anys trenta.¹²⁵

En un altre ordre de coses, la refundació de la Institució amb els estatuts de 1917 propicià la recuperació d'alguns antics membres de la seva primera etapa que havien figurat entre els més significats promotors de la Institució Catalana de Ciències Naturals de 1904, com Antoni Llorens i Clariana (1919) o Francesc Novellas i Roig (1920). A partir de 1921, a més, la proximitat del vint-i-cinquè aniversari de la fundació inicial de la Institució desvetlla l'interès per recuperar també la memòria d'aquells anys inicials, en particular d'aquells documents que havien quedat en poder dels titulars de la continuïtat legal de la primera etapa (la Institució Catalana de Ciències Naturals) en produir-se l'escissió de 1904. Aquest seria el cas dels llibres de caixa que Antoni de Zulueta lliurà el 1921 a la secretaria de la ICHN.¹²⁶ Antoni de Zulueta, que el 1904 havia estat tresorer de la Institució Catalana de Ciències Naturals, havia estat alhora, aquell mateix 1904, un dels socis fundadors de la segona època de la Institució Catalana d'Història Natural. Posteriorment, el 1923, Josep M. Mas de Xaxars, un dels fundadors de la Institució Catalana d'Història Natural de 1899, obtingué de Bonaventura Pedemonte, que havia

estat el president de l'efímera Institució Catalana de Ciències Naturals de 1904, l'acta fundacional, l'original dels primers estatuts i altres documents de la primera etapa de la Institució,¹²⁷ que Pedemonte havia conservat tots aquests anys. Tant aquests com els llibres de caixa lliurats per Zulueta s'han conservat, d'ençà d'aquest feliç retorn, a l'arxiu de la Institució Catalana d'Història Natural.

Durant els anys de guerra a Europa no se celebraren congressos internacionals i lògicament no hi hagué participació en tals congressos. Fins i tot es frustraren els que s'havia projectat organitzar a Barcelona amb motiu de l'Exposició d'Indústries Elèctriques prevista per a 1916, en particular un d'oceanografia en el qual havia de tenir notable participació la Institució. Acabada la guerra amb l'armistici de l'11 de novembre de 1918, el 2 d'octubre de 1919 la Institució acordà adherir-se a una declaració col·lectiva de diferents societats científiques espanyoles favorables al restabliment de les relacions científiques internacionals sense exclusió dels països vençuts a la guerra. A partir d'aquesta data la situació es va normalitzant a Europa però fins a 1921 no trobem reflectida en els llibres d'actes ni en els fascicles del *Bulletí* cap informació relativa a participació de representants de la Institució en cap congrés fora de les fronteres de l'Estat espanyol. Fins i tot en aquest cas es tracta d'un acord referent a la participació al congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, encara que aquest havia de tenir lloc a la ciutat portuguesa de Porto:¹²⁸ l'acord, adoptat en la sessió ordinària del 7 d'abril de 1921, de comunicar a la junta directiva d'aquella associació espanyola «el desig dels naturalistes catalans concurrents al proper Congrés de Porto (Portugal) d'emprar la llengua catalana adés en prendre part en les deliberacions, adés en presentar llurs notes o treballs en dit Congrés».

El 1923 la Institució era representada en el primer Congrés Internacional per a la protecció de la Natura (París, del 31 de maig al 2 de juny de 1923) per Longí Navàs. Aquest, que duia també la representació de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales de Saragossa, presentà una comunicació sobre *Protección de la naturaleza en*

122. *Actes ICHN 1914-1922*, p. 96v.

123. *Bulletí ICHN*, 19 (8-9), p. 149.

124. «L'infrascrit Secretari del Patronat de la Biblioteca de Catalunya, faig constar: Que en la Junta celebrada per dit Patronat el dia vint-i-sis d'abril d'enguany i a instància del senyor Josep M. Bofill i Pichot en representació de la Institució Catalana d'Història Natural fou acordat el que segueix:

«Primer: Acceptar la cessió feta per la Institució Catalana d'Història Natural a la Biblioteca de Catalunya de tots aquells volums i fascicles rebuts a títol de canvi per la primera i que alhora tenen el caràcter de continuació d'obres científiques i revistes que ja posseïa la Biblioteca. «Segon: Totes les altres publicacions rebudes a títol de canvi per la Institució Catalana d'Història Natural, continuaran com fins ara sota la cura i possessió de la Biblioteca de Catalunya, fent, però constar llur filiació, i essent de propietat de la Institució Catalana d'Història Natural si bé, per a major ordre en llur ús quedaran subjectes a les normes generals de la Biblioteca de Catalunya, tan respecte de llur lectura en els locals d'aquesta com de llur préstec, exceptuats els membres de la Institució els quals es regiran en aquest punt pel reglament de la seva biblioteca.

Barcelona vint-i-vuit d'Abril de mil nou-cents vint-i-dos.- firmat: Jordi Rubió». *Actes ICHN 1922-1934*, p. 3-4.

125. BONNIN, P. *Ramon Margalef*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1994, p. 23.

126. *Bulletí ICHN*, 21 (8-9), p. 150.

127. *Actes ICHN 1922-1934*, p. 6.

128. *Bulletí ICHN*, 21 (3-4), p. 72.

Espanya¹²⁹ en la qual s'esmenten, entre altres coses, les gestions de la Mancomunitat de Catalunya per declarar el Montseny parc nacional i es qualifica de modèlic el Museu de Catalunya. És segurament la més significativa de les participacions de la Institució en un congrés internacional i posa de manifest la precoç preocupació de l'entitat per la conservació de la natura, encara que llegint les ressenyes de caceres indiscriminades d'ocells o de cruentes captures d'animals, en alguns casos en perill d'extinció, que apareixen publicades en el *Bulletí*,¹³⁰ cal reconèixer que aquest interès era encara de caire més estètic que altra cosa. En tot cas, ja el primer d'octubre de 1916 s'havia donat compte de l'entrada a la biblioteca del fulletó sobre parcs nacionals del marquès de Villaviciosa d'Astúries, promotor del parc de Covadonga, el primer parc nacional espanyol.

El pas dels anys donà lloc a la desaparició d'alguns naturalistes destacats vinculats d'una manera o altra a la Institució. Al marge de les necrològiques de rigor en els *Bulletins* alguns mereixeren de la Institució homenatges de més rellevància. Aquest seria el cas, principalment, de Jaume Almera, Lluís Marià Vidal i Joan Cadevall. La mort d'Almera el 1919 donà ocasió a una sessió necrològica que anà a càrrec de Marià Faura i Sans i Salvador Vilaseca. Posteriorel 1922, en assabentar-se Faura que l'ajuntament de Barcelona volia honorar la memòria del difunt geòleg i canonge dedicant-li un carrer, s'acordà, a proposta seva, obrir una subscripció entre els membres de la Institució i «corporacions culturals afins» per costejar-ne una placa commemorativa, placa que fou efectivament col·locada el primer de juliol de 1923. Faura mateix, en nom de la Institució, la lliurà al regidor del districte qui, després d'un parlament de Faura sobre la personalitat de l'homenatjat, la va acceptar en nom de la ciutat.

En el cas de Lluís Marià Vidal, foren altres entitats les que prengueren la iniciativa dels homenatges però la Institució s'hi adherí. Ja en vida de Vidal, el 1918, la Institució havia participat, amb altres entitats catalanes, en l'homenatge a Lluís Marià Vidal amb motiu de les seves noces d'or en el cos d'enginyers de mines, homenatge que havia promogut l'enginyer en cap del districte de Barcelona.¹³¹ Després de la seva mort hom dedicà una part de la sessió del 9 de febrer de 1922 i el fascicle de juny del mateix any a homenajar la seva memòria i Ascensi Codina ostentà la representació de la Institució en la sessió necrològica que dedicà a Vidal el Club Muntanyenc.

La Institució se sumà igualment a l'homenatge a Joan Cadevall amb motiu de la recepció oficial del seu herbari al Departament de Botànica del Museu de Catalunya el 15 de gener de 1921.¹³² Quan, un any més tard, mort ja Cadevall, l'Ajuntament de Terrassa decidí donar el seu nom a una plaça, la Institució també hi estigué representada.

Una curiosa iniciativa que no tenim notícia que es repetís va ser la visita que, en representació de la Institució, feren Ascensi Codina i Josep R. Bataller, el 3 de novembre de 1921, a la sepultura del botànic aragonès Mariano La Gasca al Cementiri Vell de Barcelona. Fins i tot Ascensi Codina proposà que en anys successius, amb motiu de la festivitat de Tots Sants, es fes extensiva la commemoració a tots els naturalistes difunts. Si més no a títol personal, Ascensi Codina visità les sepultures de diferents naturalistes catalans al mateix Cementiri Vell els dies de Tots Sants de 1922 i 1923, visites de les quals donà compte en les sessions de novembre d'aquells mateixos anys.¹³³

4.4. LES PUBLICACIONS

És en les publicacions —el *Bulletí* i els *Treballs*— on mes bé trobem reflectida la marxa de la Institució en aquest període. Sobretot en el *Bulletí* que, com a òrgan que és de la vida societària, depenent només del Consell de Redacció elegit anualment, manté fidels ressenyes de totes les sessions i excursions. Tret de mínimes modificacions formals, generalment atribuïbles als successius canvis d'impremta, el *Bulletí* no experimentà aquests anys canvis significatius i prosseguí la seva aparició en forma de fascicles mensuals o bimestrals. Potser el canvi més significatiu seria la publicació, en el darrer fascicle de cada any, a partir de 1921, d'un índex analític força detallat. Així mateix, tal com passava en els anys precedents i passaria en els següents, en el *Bulletí* apareixien al començament de cada any les llistes de socis (o de membres i socis durant el període de corporació tancada) i la composició dels successius consells directius i consells de redacció i s'hi publicaven resums de les sessions ordinàries mensuals i de les assemblees. Si en tota altra etapa són útils aquestes ressenyes, més ho són a partir de 1918 ja que, en deixar-se de registrar en el llibre d'actes les sessions ordinàries, les ressenyes publicades en el *Bulletí* esdevenen l'única font escrita per poder seguir

129. Boletín de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales, 22 (5-7). Saragossa, maig-juliol 1923, p. 81-86.

130. En la sessió científica del primer de maig de 1919, per exemple, es llegeix una nota de Llorenç Garcias sobre la captura d'un vell marí (*Monachus monachus*) que descriu en aquests termes: «El dia 5 de gener del prop passat any 1918, i a l'hora baixa, quan es retiraven a Cala Ratjada un parell de llaüts, en passar per cala Gat, varen veure prop de l'almadraba el vell marí que feia temps els desbaratava les pescades en sos viatges de cala Gat a la de Na Fonera; i mercès a un poc de dinamita, conseguiren que entrés dins aquella, matant-lo a cops de destral després d'una lluita heroica, durant la qual, bramulant com un bou, girà un dels llaüts amb una coetjada. L'animal, que vaig tenir ocasió de veure el dia 6, me semblà un mascle de [...] *Monachus monachus* Herman [...]; sa llargada total 2 m 60 cm [...]».

131. *Bulletí ICHN*, 18 (7), 135 i 18 (9), p. 167.

132. *Bulletí ICHN*, 21 (2), p. 36.

133. *Bulletí ICHN*, 22 (8), 138 i 23 (8), p. 128.

el dia a dia de la vida social de l'entitat. Però, al marge que també s'hi publiquen, circumstancialment, notícies, necrològiques i recensions que poden resultar significatives, és sobretot el conjunt d'autors i de matèries que hi apareixen representats els que ens mostren amb més vigor les grans transformacions que experimenta la Institució en aquesta etapa.

Per començar, autors i matèries són més nombrosos que durant el període anterior. Cada any, de 1916 a 1923, de quinze a vint autors publiquen les seves notes en el *Butlletí*, en total una seixantena enfront de la cinquantena que ho havia fet entre 1905 i 1915. Només un terç d'aquests autors es pot considerar esporàdic, de manera que són una quarantena els autors que publiquen més d'un cop al llarg d'aquests anys. Cap d'ells té la persistència que havien tingut en les etapes anteriors un Font i Sagué, un Barnola o un Ascensi Codina; el que més anys reincideix en la publicació és el llavors jove Ricard Zariquiey Álvarez que, després d'una primera publicació, el desembre de 1915, d'una llista de coleòpters, no deixa de publicar un o altre article o nota cap d'aquests anys, tret de 1918. El segueixen els inevitables Barnola i Codina que tenen publicacions (encara que siguin recensions o necrològiques) en sis dels vuit anys ara considerats; de fet Barnola publicà ininterrompudament de 1911 a 1918 i tornà a fer-ho el 1920 i el 1921 mentre Codina, que començà a publicar el 1908, només deixà de fer-ho el 1917 i el 1919. Els altres autors que publiquen sis anys dels vuit d'aquest període són Josep Ramon Bataller, Pius Font i Quer i Carlos Pau. El veterà Carlos Pau, que ja havia publicat assíduament en el *Butlletí* entre 1906 i 1911, després hi tingué una presència més esporàdica (1914, 1916, 1918) però de 1920 a 1923 publicà regularment cada any. Pius Font i Quer, havia publicat el 1910 en el *Butlletí* el que seria el seu primer article científic, unes addicions a la flora del Bages d'Àngel Sallent; els avatars de la vida l'allunyarien de Catalunya els anys següents però, a partir de 1915, amb un article sobre plantes de Vallferrera, comença a publicar regularment en el *Butlletí*, només amb interrupcions el 1919 i el 1922, perfectament comprensibles per les circumstàncies biogràfiques de Font i Quer en aquests anys.¹³⁴ Josep Ramon Bataller comença a publicar en el *Butlletí* el 1917, el mateix any del seu ingrés a la Institució, amb un article sobre la hipotètica presència del Siderolític, un estatge o fàcies de l'Oligocè inferior, a les Guilleries i la necrològica de Joan Rosals; l'any següent no hi publicà res però de 1919 a 1923 la seva presència en els successius volums del *Butlletí* fou ininterrompuda.

Pel que fa a les matèries resulta significativa la seva creixent diversificació i les transformacions en la preva-

lença d'unes o unes altres a les planes del *Butlletí*. En el període 1916-1923 s'hi troben representades gairebé una quarantena de matèries (enfront de les vint-i-cinc que hi eren representades en el període 1905-1915); algunes hi tindran una presència efímera i fins i tot anecdòtica, com l'arqueologia o la sismologia, però altres, que havien estat absents o només esporàdicament presents en els anys anteriors, com la mastologia o la micologia, inicien la seva arrencada. Només tres matèries i un gènere –les necrològiques– són presents tots els anys d'aquest període en el *Butlletí*. Dues, botànica i entomologia, coincideixen amb les dels períodes anteriors mentre la tercera ja no és la malacologia com havia estat fins llavors sinó la geologia. Les necrològiques, d'esporàdiques com havien estat fins a 1912, esdevenen habituals a partir de 1914.

Canvis subtils però significatius. La diversificació cap a noves matèries (biogeografia, cristal·lografia, ecologia, morfologia microscòpica, oceanografia) posa de manifest la creixent professionalització i especialització del col·lectiu dels socis de la Institució, també prou manifesta en la reculada de les tradicionals especialitats «de col·leccionista» com mineralogia o, en menor grau, malacologia. D'aquestes matèries «de col·leccionista», només botànica i entomologia es mantenen presents tots els anys però, si mirem els articles i els autors, també en aquestes matèries es palesa una professionalització creixent, talment com passa amb la malacologia, només absent del *Butlletí* el 1920 i el 1921 però present en canvi, com veurem a continuació, en la sèrie dels *Treballs* de 1917 a 1920 amb aportacions molt rellevants.

Quantitativament, també són botànica i entomologia les matèries més representades, tant en termes de nombre d'articles (cinquanta-un i setanta-nou respectivament) com en termes de nombre de planes (dues-centes quaranta-cinc i dues-centes trenta-vuit). Segueix la geologia amb quaranta-un articles i cent trenta-cinc planes, concentrats en més d'un 80 % en els anys de 1920 a 1923, ben a l'inrevés de la botànica, que concentra més del 80 % d'articles i planes entre 1916 i 1920. Els anys 1920 i 1921 farien de frontissa entre uns anys «botànics» i uns anys «geològics» del *Butlletí*, amb més del 20 % dels articles de cada un d'aquests períodes dedicats a la respectiva matèria (el 1920, any que se superposen ambdós períodes, aquestes dues matèries ocupaven més de la meitat del *Butlletí*). L'entomologia queda més homogèniament distribuïda al llarg del període.

Si ens fixem en els autors, els botànics que més publiquen són Barnola i Font, encara que hi ha també articles dels germans Bianor i Sennen, de les Escoles Cristianes, de Llorenç Garcias i Font i d'Antoni de Bolòs i Vayreda; fins i

134. El desembre de 1918 Font havia estat nomenat regent de les tres seccions de botànica del Museu de Ciències Naturals; al llarg de 1919 no sols hagué de fer-se càrrec de tot el que suposava aquesta direcció, també hagué de preparar el projecte d'*exsiccata Herbario de España* i, a partir de l'octubre, suplir el catedràtic de botànica de la Facultat de Farmàcia Telesforo de Aranzadi, que acabava de guanyar la Càtedra d'Antropologia de la Facultat de Filosofia i Lletres; a més, el 30 de juny, es va casar. El 1922 va ser any de preparació d'oposicions.

tot Carlos Pau i Joan Cadevall publicuen alguna nota. Pel que fa a l'entomologia, els autors implicats són més nombrosos. Destaca el jove Zariquiey, amb els seus articles sobre coleòpters troglòbics, prosseguint la línia de recerca bioespeleològica iniciada en anys precedents per l'entorn de Norbert Font i Sagué. L'altre autor important, sobretot en els anys darrers del període és Ascensi Codina. També apareixen algunes notes d'Ignasi de Sagarra i d'Odó Carles Rosset i tampoc es poden oblidar les d'alguns especialistes destacats com Longí Navàs, Cándido Bolívar o P. de Peyerimhof. En geologia el protagonisme d'aquests anys correspon principalment a Faura i Sans i a Bataller, sense oblidar personatges de menys renom en aquest camp com Jacint Elias, Salvador Vilaseca o Josep Broquetas o especialistes internacionals que han volgut col·laborar en el *Butlletí* com A. Wurm o Marcel Chevalier. Pel que fa a altres matèries menys representades val la pena destacar els treballs d'oceanografia i de zoologia marina de Josep Maluquer, els del mallorquí Andreu Crespi sobre foraminífers, els de cristal·lografia de Jaume Marcet o els primers treballs que hem gosat classificar com d'ecologia: un de Pere C. Palau i Ferrer sobre els mitjans de dispersió de les llavors d'*Avena sterilis* (1918) i un altre d'Ascensi Codina sobre insectes paràsits d'altres insectes (1922) que es pot emmarcar en la moda dels treballs sobre lluita biològica en els anys entre les dues guerres mundials. L'aparició, el 1920 i el 1922, de sengles articles de Lluís Pardo sobre temes relacionats amb l'anguila, cal relacionar-la amb l'interès pels treballs del danès Johannes Ernst Schmidt sobre les migracions de l'anguila que, precisament entre 1920 i 1922, arribarien a la seva culminació amb el descobriment del centre de reproducció d'aquests peixos a la mar dels Sargassos.

Les recensions de llibres o de treballs apareguts en altres publicacions són més freqüents que en les etapes precedents. Algunes amb la manifesta intenció de reflectir allò que sobre fauna, flora i gea catalanes es publicava fora de Catalunya i altres amb un cert ànim polèmic. En el primer d'aquests casos es trobarien les recensions sobre fauna de la mar catalana i balear de diferents fascicles de 1918, o les notes referents a treballs publicats sobre les potasses del Bages pel U.S. Geological Survey¹³⁵ o a sondeigs practicats en aquella comarca per l'Institut Geològic de Espanya¹³⁶ aparegudes el 1921. En el segon, l'extensa nota

que dedicava Pere M. Rossell al llibre d'Àngel Cabrera sobre *El caballo moruno*, el criteri raciològic del qual atacava,¹³⁷ o la resposta de Josep M. Bofill i Pichot al comentari (desfavorable) de Cándido Bolívar sobre el treball d'Agustí M. Gibert *Crustacis de Catalunya* publicat en el volum de 1920-1921 dels *Treballs*.¹³⁸

També es publicuen noves referents a altres institucions naturalistes. Així, en el fascicle de gener de 1921 es dóna compte del resultat del concurs d'herbaris convocat per la Junta de Ciències Naturals el 1920, la concessió d'un premi de 3.000 pessetes a Joan Fàbrega, de la Sellera (Selva) que havia presentat un herbari amb set-cents un plec d'aquesta localitat.¹³⁹ En el de febrer del mateix any s'informa de l'homenatge a Cadevall amb motiu del lliurament del seu herbari al Museu de Catalunya.¹⁴⁰ En el de desembre es fa esment de la participació del Servei del Mapa Geològic de Catalunya en l'Exposició Internacional d'Astronomia i Ciències Afins organitzada l'octubre d'aquell any per la Sociedad Astronómica de España y América de Comas i Solà.¹⁴¹ L'octubre de 1922 s'anuncia l'obertura de l'Exposició d'anatomia comparada a la Facultat de medicina, organitzada pels alumnes d'aquesta Facultat sota la direcció de Joan Vázquez, membre de la Institució.¹⁴² Novament, el juny de 1923, el degà de la Facultat de medicina convida a visitar l'exposició de treballs anatòmics executats pels alumnes de primer i segon curs de tècnica anatòmica sota la direcció del mateix Vázquez.¹⁴³

No sempre es tracta d'entitats naturalistes. Així, anualment, es fa referència a la participació en l'Exposició Escolar que organitza el Consell de Pedagogia de la Mancomunitat o en les inauguracions de curs del Centre Excursionista de Catalunya o de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts. En la sessió científica de primer de març de 1923 es fa igualment esment de les conferències d'Einstein a Barcelona els últims dies de febrer i a la constitució, el mateix mes, de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria.¹⁴⁴

Alguns membres donen compte de la seva assistència a congressos, encara que no hi ostentessin la representació de la Institució. Seria el cas de Marià Faura i Sans en la sessió del 5 d'octubre de 1922, en la qual presentà un resum de les seves impressions al congrés Internacional de Geologia de Brussel·les i de l'Assemblea de Breslau (avui Wrocław), als quals havia assistit a l'estiu precedent.¹⁴⁵ En el Congrés de Brussel·les es decidí precisament que el següent con-

135. *Butlletí ICHN*, 21 (5-6), p. 110-111.

136. *Butlletí ICHN*, 21 (9), p. 149.

137. *Butlletí ICHN*, 21 (5-6), p. 107-110.

138. *Butlletí ICHN*, 23 (1-2), p. 55.

139. *Butlletí ICHN*, 21 (1), p. 26.

140. *Butlletí ICHN*, 21 (2), p. 36.

141. *Butlletí ICHN*, 21 (9), p. 149.

142. *Butlletí ICHN*, 22 (7), p. 122.

143. *Butlletí ICHN*, 23 (6), p. 90.

144. *Butlletí ICHN*, 23 (3-4), p. 62.

145. *Butlletí ICHN*, 22 (7), p. 122.

grés, el de 1926, se celebraria a Espanya i Faura fou nomenat vocal de la comissió organitzadora.

Fins al 1917 Ignasi de Sagarra i Salvador Maluquer i Nicolau semblen ser, amb Joaquim M. de Barnola i Joan Baptista d'Aguilar-Amat, els principals animadors del Consell de Redacció però, a partir de 1918, durant els tres anys de vigència dels estatuts de 1917, el consell de redacció el conformen únicament el president (Barnola tots tres anys), el secretari (Joaquim Maluquer i Nicolau els dos primers anys i Salvador Vilaseca el tercer) i el delegat de l'Institut d'Estudis Catalans (Josep M. Bofill i Pichot). A partir de 1921 se'ls tornen a afegir, al president i al secretari, els dos consellers o vocals, a més del delegat de l'Institut, i és més aviat en aquests consellers o vocals en qui recau el gruix de la feina del *Butlletí*, principalment en Barnola, que és l'únic que roman en el Consell de Redacció tots tres anys. Des de fora del Consell de Redacció Josep Ramon Bataller i Ascensi Codina s'esforcen a partir de 1920 a mantenir una certa continuïtat en les notes bibliogràfiques.

El 1916, possiblement per les dificultats d'abastament que imposava la guerra europea, s'observen canvis en la qualitat del paper i fins la mida dels diferents fascicles del *Butlletí*. No passà per alt la incidència als directius de la Institució i en la sessió ordinària del 4 de febrer de 1917, a proposta de Josep Maluquer, s'acordava adreçar una queixa a l'impressor X. Altés Alabart, al qual s'amenaçava de canviar d'impremta si no mantenia l'acordat amb la Institució quant a gramatge i qualitat del paper per al *Butlletí*. La qualitat millorà en els fascicles d'abril, maig i juny però tornà a baixar a l'octubre per recuperar-se (i fins millorar respecte a la dels mesos precedents) en el fascicle de novembre i desembre. El cert és que la qualitat ja no tornà mai més a ser regular fins al punt que el 1919 cada un dels cinc fascicles apareguts fou imprès amb un tipus de paper diferent. No és estrany doncs que, finalment, a partir del primer fascicle de 1920, el *Butlletí* passés a ser imprès per una nova impremta, els Tallers Gràfics Llorens Castelló, de Palamós (Baix Empordà) que en tingué al seu càrrec la impressió fins al juny de 1922. En aquesta data seria l'encariment abusiu del preu (hom havia passat de pagar noranta pessetes pel fascicle de gener de 1920 (trenta-sis planes) a pagar-ne cent setanta-sis, és a dir gairebé el doble, pel fascicle de juny de 1922 (que només en tenia vint-i-vuit). Hom encomanà a Bataller i a Codina, bibliotecari i tresorer respectivament, «resoldre l'assumpte en la forma més convenient als interessos de la Institució».¹⁴⁶ Ho resolgueren confiant la impressió del *Butlletí* a Atenes A. G., de Barcelona, que la tingué al seu càrrec fins al juny de 1924, més enllà dels límits cronològics considerats en aquest capítol.

El gran canvi en la producció impresa de la Institució en aquesta etapa, però, el constituïren els *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural* publicats, en virtut dels acords amb l'Institut d'Estudis Catalans, a despeses d'aquest i dins de les sèries de publicacions de la Secció de Ciències. Es tractava doncs d'una sèrie amb moltes més pretensions que el modest *Butlletí*, però per això mateix de publicació molt més complexa i delicada atès que es tractava de publicacions oficials de la més alta institució de cultura catalana. Ja hem fet esment a les dificultats d'arrencada i a les topades entre Eugeni d'Ors i Josep Maluquer a compte de la publicació del primer volum dels *Treballs*. Un primer volum, per cert, que, tot i portar data de 1915, no apareixeria fins a l'estiu de 1916.

El fet és que tots els volums de *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural* anteriors a la guerra civil de 1936-1939 aparegueren precisament durant el període que aquí considerem. Si el primer aparegué amb mig any de retard, el segon, que portava la data de 1916, no apareixeria fins al gener de 1918 i el tercer, amb data de 1917, el maig del mateix any. El volum corresponent a 1918 apareixeria entre desembre de 1919 i gener de 1920. Els dos darrers volums apareguts ja no foren anuals sinó biennals i tornaren a acumular grans retards: el de 1919-1920 apareixeria el maig de 1922 i el de 1921-1922 (que duu impresa a la coberta la data de 1923) veuria la llum sencer l'octubre de 1923, encara que els primers fascicles ja s'havien imprès un any abans.¹⁴⁷ La dictadura de Primo de Rivera, en retallar dràsticament els pressupostos de la Mancomunitat primer i suprimir-la després, ja no permeté publicar cap més volum de *Treballs*.

Les diferències entre els articles publicats en el *Butlletí* i els *Treballs* pràcticament es limiten a l'extensió. Es publiquen en els *Treballs* articles que, per la seva extensió, haurien hagut de ser publicats fragmentats en diversos fascicles del *Butlletí* com havia passat sovint en etapes anteriors. Per altra banda, la periodicitat teòricament anual dels *Treballs* convidava també a encarregar alguns dels articles que s'hi havien de publicar a autors més o menys reconeguts que tenien l'oportunitat durant uns mesos d'arrodonir recerques que potser ja havien començat però que per una o altra raó els havien quedat al calaix. En l'aspecte lingüístic tampoc hi havia diferències: tot i tractar-se de publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans hi apareixen articles en llengües altres que el català en cinc dels sis volums publicats.¹⁴⁸ En total nou dels vint-i-vuit articles publicats, és a dir gairebé una tercera part. Només el primer volum, el datat de 1915 està publicat íntegrament en català.

Els dos primers volums de *Treballs* estigueren a cura d'un Consell de Redacció compost per Josep Maluquer i

146. *Actes ICHN* 1914-1922, p. 100v.

147. En la sessió científica del 5 d'octubre de 1922 [*Butlletí ICHN*, 22 (7), 122] s'anunciava que amb el fascicle d'octubre del *Butlletí* es distribuïria *Los arágnidos (sic) de Cataluña* del jesuïta F. P. Acosta, primer treball del volum vi.

148. Concretament dos en alemany (1916 i 1919-1920, acompanyats de traducció catalana), quatre en castellà [1917 (2), 1918 i 1921-1922] i tres en francès (1916, 1917 i 1921-1922).

Nicolau i Ignasi de Sagarra per part de la Institució i Josep M. Bofill i Pichot en representació de l'Institut d'Estudis Catalans. A partir del tercer volum, Josep Maluquer i Nicolau i Ignasi de Sagarra foren substituïts per Joaquim M. de Barnola i Joaquim Maluquer i Nicolau, mentre Josep M. Bofill i Pichot seguia al Consell de Redacció (i hi seguiria fins al darrer volum) en representació de l'Institut d'Estudis Catalans. El quart volum, però, apareixeria quan Joaquim Maluquer i Nicolau ja havia estat substituït com a membre del Consell de Redacció pel nou secretari de la Institució Salvador Vilaseca,¹⁴⁹ que ocuparia el càrrec els anys 1920 i 1921. En realitat es remarquen dues etapes ben caracteritzades (els dos primers volums i els tres darrers) amb una etapa de transició: el tercer volum, el que porta la data de 1917 i comporta encara elements de l'etapa anterior, possiblement perquè la seva elaboració es degué iniciar abans del canvi de Consell Editorial de desembre de 1917 o gener de 1918 però que majoritàriament s'adiu més amb l'etapa següent.

En els dos primers volums, els datats de 1915 i 1916 (apareguts respectivament el juliol de 1916 i el gener de 1918) s'hi publiquen fonamentalment monografies de grups sistemàtics (falgueres, amfineures, briozous fòssils, mamífers, cicindeles) per a l'àmbit territorial de Catalunya sencera o estudis d'alguna àrea de Catalunya anteriorment mal coneguda (la Catalunya transibèrica per a la botànica; les conques de la Noguera Pallaresa o de la Ribagorçana per als mol·luscs en general; l'estany de Banyoles per a les nàiades en particular o els avencs, coves i abrics de l'entorn de Capellades per a la paleoetnologia). Era la línia que havia estat dominant en el *Bulletí* de 1911 a 1915.

En el tercer volum de *Treballs*, datat de 1917 i aparegut el maig de 1918, apareix encara una monografia sobre els solenogastres de Catalunya i una altra sobre *Troglocharinus*, un gènere de coleòpters cavernícoles endèmics de cavitats catalanes. Els altres tres articles publicats, però, tenen un caràcter ben diferent: un aplec d'addicions i comentaris a la flora de Catalunya a partir de deu anys d'observacions del

germà Sennen;¹⁵⁰ un treball d'arqueologia paleolítica d'Amador Romaní i un article en castellà del pare Pujiula sobre els efectes del fred en els teixits de les fulles de figuera.

El volum de 1918 (aparegut el desembre de 1919) es limitava a tres articles. El primer, a càrrec d'Artur Bofill i Poch, Frederik Haas i Joan Baptista d'Aguilar-Amat, estenia l'estudi malacològic de les valls més occidentals de Catalunya publicat per Bofill i Poch en el volum de 1915 a la Vall de l'Èssera i incloïa una versió alemanya, sens dubte deguda a Haas. El segon era una monografia sobre les troballes de mamífers fòssils a Catalunya deguda a Josep R. Bataller, que amb aquest treball havia obtingut el premi del concurs convocat el 1916 per la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. El tercer era un nou treball histològic del pare Pujiula sobre les cèl·lules encebades (mastòcits) del moll d'os de la vedella.

Els dos darrers volums, tal com ja hem fet notar, ja no foren anuals. El cinquè (aparegut el maig de 1922) corresponia al bienni 1919-1920 i el sisè, tot i que acabà per portar la data de l'any de la seva aparició (1923), corresponia al bienni 1921-1922. Barnola, ja sol representant de la Institució en el Consell de Redacció, hagué de fer front a la doble dificultat de la manca d'originals i la insuficiència dels pressupostos ja que, a partir de 1920, la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans es veia forçada a restringir les despeses fins a compensar el forat pressupostari que excessives alegries en la despesa del seu secretari general en els anys precedents li havien ocasionat.¹⁵¹ Les dificultats pressupostàries expliquen el pas als volums biennals; la carència de bons originals explica que Barnola aplegués en aquests dos volums treballs força desiguals, entre ells el catàleg de crustacis de Catalunya del metge tarragoní Agustí M. Gibert, que meresqué acerbes crítiques de Cándido Bolívar, o que publicués originals d'autors ja morts uns quants anys abans, com el catàleg de minerals de Catalunya de Llorenç Tomàs (mort el 1916) o el de la flòrula de la Mare de Déu del Mont d'Estanislau Vayreda (mort el 1901).

149. Encara que el volum de 1918, per un curiós error, portava a la coberta el Consell de Redacció dels volums de 1915 i 1916.

150. Que apareix a l'índex amb el títol enganyós de *Flore de Catalogne*, encara que a l'encapçalament de l'article hi figura el subtítol, molt més ajustat al seu contingut real, *Additions et commentaires*.

151. GALÍ, en el volum dedicat a l'Institut d'Estudis Catalans de la seva *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*, reporta que, en el pressupost de l'exercici 1921-1922, 18.000 de les 45.000 pessetes de despesa (és a dir, més d'una tercera part) eren destinades a resultes d'exercicis precedents.

TAULA 6

Consells directius 1916-1923

	16	17	18	19	20	21	22	23
Aguilar-Amat i Banús, Joan Baptista d'			vs	vs	vs			
Barnola i Escriba de Romaní (S.J.), Joaquim M.	p	b	p	p	p	v	v	v
Bataller i Calatayud, Josep R.					b	b	b	b
Bofill i Poch, Artur						p	p	
Codina i Ferrer, Ascensi	t	t	t	t	t	t	t	t
Comabella i Maluquer, Joan					vp	vp		
Faura i Sans, Marian	v	c	vp	vp			s	s
Folch i Girona, Joaquim	vs	vs						
Font i Quer, Pius	v	s				v		
Juncadella i Vidal-Ribas, Emili							vp	vp
Llenas i Fernández, Manuel			b	b				
Maluquer i Nicolau, Joaquim	s		s	s				
Maluquer i Nicolau, Josep	vp	vp						
Marcet i Riba, Jaume						c	c	
Mas de Xaxars i Palet, Josep M.								c
Palet i Barba, Domènec								p
Rosals i Corretjer, Joan		v						
Sagarra i de Castellarnau, Ignasi de	c	p						
Sala i Pons, Claudi							v	v
Tomàs, Llorenç	b							
Vilaseca i Anguera, Salvador					s	s		

5. L'ENCALLADA DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1924-1930)

El cop d'estat de Primo de Rivera el setembre de 1923 assenyala l'inici d'una etapa d'obligat replegament de la Institució Catalana d'Història Natural, que no s'acabà amb la retirada del dictador. Els quatre anys de presidència (1925-1929) del pare Pujiula, un president de la Institució Catalana d'Història Natural que pràcticament mai no va publicar res en català ni el parlava normalment, tot i ser garrotxí de naixement, suposaren una etapa de retorn al confessionalisme dels primers anys de la Institució, que la seva continuïtat al Consell Directiu com a vicepresident encara prolongà uns anys més. Una situació que no s'arribà a reconduir fins que l'arribada d'una personalitat com Pius Font i Quer a la presidència de la Institució a començaments de 1931 i el canvi polític que suposà l'adveniment de la República l'abril del mateix any ho imposaren.

5.1. LES RESTRICCIONS ECONÒMIQUES I POLÍTiques

Una conseqüència pràcticament immediata de l'orientació filofeixista del govern de Primo de Rivera i la seva política repressiva de les llibertats va ser la designació, per part del govern, de les autoritats locals. Així, tant l'Ajuntament com la Diputació de Barcelona passaren d'estar controlats pels catalanistes a estar-ho per personatges acomodaticis amb el poder central, que no podien fer altra cosa que acatar les indicacions que els arribaven dels governadors civils (tots ells militars, per cert) o del mateix dictador. Aquest disposà igualment la liquidació de la Mancomunitat de Catalunya, si bé aquesta fou prou laboriosa per permetre mantenir una aparença de supervivència fins a finals de 1925.

En els pressupostos de 1924, la Mancomunitat així mediatitzada mantingué encara les partides destinades a l'Institut d'Estudis Catalans. En la pràctica, però, els retards i els canvis de partida deixaren l'Institut completament privat de suport i, com que la Diputació de Barcelona es féu càrrec de la Biblioteca de Catalunya prescindint del seu patronat, l'Institut es trobà a la pràctica sense recursos i foraster als seus propis locals, de manera que resolgué abandonar-los i reunir-se fora d'aquests, generalment a casa del seu presi-

dent, Josep Puig i Cadafalch, que també ho havia estat de la Diputació de Barcelona i de la Mancomunitat fins al cop d'estat de Primo de Rivera.

La Institució, per la seva banda, menys dependent de les institucions públiques gràcies a les quotes dels socis, tampoc es veié del tot desassistida d'aquelles, ja que tant la mateixa Mancomunitat com l'Ajuntament de Barcelona, mantingueren les subvencions que havien anat destinant a la Institució. Liquidada la Mancomunitat el 1925, la subvenció que aquesta atorgava a la Institució arribà, poc abans del començament del curs 1925-1926, de part de la Comissió Liquidadora de la Mancomunitat de Catalunya. Un any més tard era el Negociat d'Instrucció Pública de la Diputació qui satisfesia la subvenció amb la mateixa puntualitat i el 1927 fins i tot l'augmentava a 1.000 pessetes. Paradoxalment, les dificultats per percebre aquesta subvenció vingueren en acabar-se la Dictadura, ja que en el moment del canvi de règim a la Diputació de Barcelona encara no s'havia consignat en el pressupost de cultura la partida destinada a la Institució i la Diputació entrant, de transició, presidida per Joan Maluquer i Viladot, trigà uns mesos a subsanar-ho. Això no treu que els anys 1925, 1926 i 1927 els pressupostos es tanquessin amb dèficit, que el tresorer Ascensi Codina atribuïa a la manca de pagament de quotes d'alguns socis i a les despeses de realització dels índexs dels primers vint anys de publicacions de la Institució.

Per altra banda, a diferència de l'Institut, com que la Institució no es podia permetre prescindir del local de què disposava al Palau de la Generalitat, immediat a la Biblioteca de Catalunya i, a més, conservava la seva pròpia personalitat jurídica i mantenia la propietat d'una part dels volums de la Biblioteca de Catalunya, no es mogué del local que ocupava al segon pis del Palau de la Generalitat. Així doncs, de 1924 fins a 1931, la Institució funcionà sense mantenir pròpiament cap relació orgànica amb l'Institut, el qual, per altra banda, ja tenia prou feines per sobreviure amb l'ajut de mecenes com Rafael Patxot i no tenia cap possibilitat de fer res per les seves filials. El mecenatge de Patxot arribà també a la Institució a partir de 1928, any en el qual el nom de la filla de Patxot, Concepció Patxot i Rabell, apareix per primera vegada a l'encapçalament del *Bulletí* entre els dels membres protectors de la Institució. L'hi acompanyaven aquell any, la Diputació i l'Ajuntament

de Barcelona i Josep M. Bofill i Pichot. El mecenatge de Patxot, per altra banda, es mantindria fins a 1936.

A les restriccions econòmiques, que se sortejaren suprimint la publicació dels *Treballs* (que ja no es reprendria fins als anys setanta), cal afegir les limitacions que imposava l'actitud, hostil al catalanisme, de la dictadura. Les actes de les sessions ordinàries es deixen de consignar en el llibre d'actes i només es publiquen en els fascicles del *Butlletí*. Les úniques actes que se segueixen consignant en els llibres, a partir del desembre de 1923, són les dels consells directius i les assemblees generals, que s'hi han de consignar en castellà, si bé es publiquen en català en els fascicles del *Butlletí*. La darrera acta d'una sessió ordinària inserida en el llibre és la del febrer de 1923, de manera que fins i tot les actes de les sessions de març a juny d'aquell any, que no es devien haver passat al llibre en proclamar-se la dictadura, foren sacrificades i només les coneixem, com les dels anys successius, per la seva publicació en els fascicles corresponents del *Butlletí*. A partir de l'octubre de 1925 aquests fascicles porten a la coberta, les portadelles i els folis que encapçalen les planes, el nom de la Institució en castellà, cosa que dona l'estrany encapçalament *Butlletí de la Institució Catalana de Historia Natural* que es mantindrà fins al desembre de 1929. En canvi, tota la secció oficial i les notes bibliogràfiques es publiquen sempre en català, fins i tot en alguns fascicles dels anys 1927 i 1928 en què no hi ha ni un sol article publicat en la nostra llengua.

5.2. LA RETRACCIÓ DE LA VIDA SOCIAL

La relativa condescendència de les institucions públiques de la dictadura, dins de les limitacions que imposava l'actitud hostil al catalanisme d'aquesta, s'explica sens dubte en bona part per la prudent (o forçada) elecció per als consells directius de persones més o menys afins amb els nous governants o, si més no, dòcils amb aquests. En instaurar-se la dictadura era president Domènec Palet i Barba, destacat polític republicà terrassenc, el mandat del qual arribava fins al desembre de 1924. La renovació de junta de desembre de 1923 afectava els càrrecs de vicepresident, secretari, tresorer, bibliotecari i un dels dos consellers o vocals. L'elecció, a diferència de les dels anys precedents, que havien transcorregut amb tota placidesa i en les quals havien resultat elegits sense dificultats els candidats proposats pel Consell Directiu en exercici, fou molt disputada. Per començar, el 15 de desembre, dia de l'assemblea general ordinària, no es pogueren posar d'acord els socis presents per dur a terme les votacions i calgué convocar una

assemblea general extraordinària per al darrer dia de l'any, amb l'únic objecte de celebrar-les i dur a terme l'escrutini dels vots emesos personalment i per correu. La participació fou nombrosa (vuitanta-un votants de cent trenta-cinc socis, és a dir un 60 % de participació), cosa veritablement excepcional en temps normals, i, cosa encara més excepcional, els resultats foren particularment disputats pel que fa als càrrecs de vicepresident, tresorer i, sobretot, bibliotecari. Només dos vots (quaranta a trenta-vuit) separaven el candidat vencedor, Francisco García del Cid, jove professor de zoologia de l'Escola Superior d'Agricultura des del 1922, del derrotat, Josep Ramon Bataller, que era el bibliotecari sortint.¹⁵² En el cas de la vicepresidència, el candidat sortint, Emili Juncadella i Vidal-Ribas, que era un acabat industrial, no optava a la reelecció¹⁵³ i Claudi Sala i Pons, que ja havia format part del Consell Directiu com a vocal, fou el candidat guanyador però, enfront dels quaranta-dos vots que obtingué, el resistencialisme dels socis n'oposà trenta-set (la majoria dels quals –vint-i-dos– foren per a Ascensi Codina). Finalment, per a la tresoreria, el candidat imposat, Josep M. Farriols, no pogué vèncer l'etern tresorer Ascensi Codina, que conservaria el càrrec fins a la seva mort, el 1931. És de remarcar que el detall de les votacions no apareix en l'acta oficial manuscrita en el llibre d'actes sinó només en la transcripció que se'n fa en el *Butlletí*.

La gran girada, però, vindria el desembre següent amb l'elecció del pare Jaume Pujiula per a la presidència. L'ocupà dos mandats consecutius, fins a finals de 1928, per ocupar a continuació la vicepresidència fins al 1933. I és que el pare Pujiula es prengué la seva presidència com una creuada; tret d'unes poques sessions, entre 1919 i 1921, mai no havia tingut participació en les activitats de la Institució, però a partir de la seva elecció no va faltar a una sola sessió fins al maig de 1932. Això, durant el temps de la seva presidència, significà que les sessions de la Institució se celebressin en castellà, ja que, per principi, el pare Pujiula no parlava català; així doncs, si la secció oficial era recollida en el *Butlletí* en català, ho era pels bons oficis dels successius secretaris o per l'habilitat d'un encarregat del *Butlletí* prou subtil. No creiem equivocar-nos gaire si atribuïm bona part d'aquest mèrit a Ascensi Codina, que mantingué una presència tan constant com la del pare Pujiula en les sessions d'aquests anys.

En anys successius, com no podia ser altrament, la mobilització dels socis de cara a les assemblees va minvar molt. Significativament, si el desembre de 1923 eren més de vuitanta els participants en les eleccions del Consell Directiu, el 1924 la participació havia quedat reduïda gairebé a la meitat (quaranta-un electors), xifra encara considera-

152. Desconeixem les possibles afinitats de García del Cid per la dictadura de Primo de Rivera (tot i que el seu posterior accés a la càtedra universitària el 1942 ens fa pensar que era persona, si no partidària dels règims autoritaris, gens conflictiva amb ells). El que resulta evident és que no era el candidat desitjat pel cos social de l'entitat sinó promogut des d'alguna altra instància.

153. Tanmateix es reincorporà al Consell Directiu com a vocal de 1926 a 1930, encara sota la dictadura de Primo de Rivera.

ble en relació amb les dels anys precedents; però el 1927 els electors ja només eren vint-i-set i el 1930 havien quedat reduïts a disset. Per altra banda, si ja tradicionalment era escassa la renovació de la cúpula dirigent de la Institució, a partir del 1925 l'immobilisme encara es féu més acusat. De 1924 a 1930, només un total de divuit persones passaren pels nou càrrecs del Consell Directiu, la meitat de les quals concentraren en aquest període la major part de la seva activitat com a dirigents de la Institució. Tres de manera exclusiva¹⁵⁴ i mitja dotzena més escolant-hi una part significativa dels seus anys de mandat.¹⁵⁵ Dels que es mantingueren de períodes anteriors, només l'etern tresorer Ascensi Codina consumí ininterrompudament en aquest període els que serien pràcticament els seus darrers anys i el pare Barnola acompanyà uns mesos en el Consell Directiu el seu coreligionari Pujiula abans de morir el 13 de juny de 1925. Dels que tingueren continuïtat posterior destaquen el clergue i geòleg Josep Ramon Bataller, que arribà a la presidència el 1935 i era president en exercici al començament de la guerra civil; el botànic Antoni de Bolòs i Vayreda, secretari els anys 1928 i 1929 i elegit vocal al mateix temps que Bataller i reelegit el 1950; Timoteu Botey, que romangué al Consell Directiu sense interrupció, com a vicesecretari, del 1925 al 1934, llevat dels anys 1931 i 1932, que ocupà el càrrec de conservador, i Jaume Pujiula, que es mantingué a la vicepresidència fins al 1933. Val a dir que la permanència al Consell Directiu durant aquest període no té pas el mateix significat en unes persones que en altres; així com les del pare Pujiula, Farrerons i Cò o Ricard Zariquiey tenen una significació afavoridora de la descatalanització de la Institució, les de Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Ascensi Codina o Josep Cuatrecasas tenen la de mantenir una secció permanent de notes bibliogràfiques en el *Butlletí* que en alguns moments serà pràcticament la sola presència del català en la vida pública de la Institució.

En tot cas, la forçosa situació d'acatament a la dictadura comportà una retracció d'una part considerable del cos social de la Institució. Alhora, l'arribada al Consell Directiu de persones del tot allunyades de cap militància catalanista o fins i tot més o menys afins amb els nous governants facilità l'ingrés a la Institució d'alguns que fins llavors no s'hi havien atansat precisament per la seva connotació catalanista. Foren, però, menys nombrosos els nous incorporats que els vells socis que es donaren de baixa o deixaren de pagar les quotes. La demografia de la Institució se'n res-

sentí i de cent trenta-set socis el gener de 1923 passà a cent setze el primer de gener de 1930, una davallada del 15%. Les xifres de 1923 ja no es recuperarien (encara que llavors fins i tot se superarien) fins a l'any 1932. Una part significativa de les baixes consistia simplement en el fet que el Museu de Ciències Naturals deixà de tenir inscrits a la Institució cada un dels seus deu laboratoris per separat i passà a comptar com un únic soci. També resulta significativa la retracció d'estudiants i ensenyants, fins i tot d'alguns dels capellans i religiosos dedicats a l'ensenyament, encara que no seria aquest el cas dels jesuïtes, encapçalats pel pare Pujiula, que recuperarien part de la influència perduda.¹⁵⁶

També se'n ressentí el ritme d'activitats i la participació en les sessions. Les activitats pràcticament quedaren reduïdes a les sessions científiques mensuals i a les excursions que individualment o en petits grups duïen a terme els socis. Les excursions col·lectives, iniciades el 1921, només es mantingueren el 1924, ja que se'n féu una el mes d'octubre, al Cabrerès i el Ripollès, però a partir de 1925 ja no es repetiren, en clara vulneració de l'article 14 dels estatuts de 1920. Fins i tot la commemoració del 25è aniversari de la fundació de la Institució, la celebració del qual, el 1924, ja s'estava preparant des de l'any anterior, quedà reduïda a l'edició d'una mena de postal commemorativa.

Pel que fa a les sessions científiques, de 1924 a 1930 només hi assistiren quaranta-set persones,¹⁵⁷ l'assistència de més d'un terç de les quals fou purament esporàdica. La mitjana d'assistència durant aquest període no arriba als nou assistents per sessió,¹⁵⁸ amb sessions que tingueren només dos o tres assistents. En relació amb la massa social, la participació mitjana en les sessions oscil·là la majoria d'aquests anys entre el 5% i el 7% del total de socis,¹⁵⁹ ben per sota dels pitjors moments (1919-1920) del període anterior, que havia oscil·lat, com hem vist, entre el 7,5% i el 8%. Només l'any 1925 se superà la trentena d'assistents per al conjunt de l'any, però tant el 1928 com el 1930 aquests no arribaren ni a la vintena.

En tot l'any 1930, per exemple, només disset persones¹⁶⁰ participaren en les sessions, i únicament set d'elles ho feren a més de tres. Només el vicepresident Jaume Pujiula i el tresorer Ascensi Codina assistiren a la totalitat de les sessions, entre elles la del 2 d'octubre, en la qual foren els únics assistents. Aquesta solitud no els impedí celebrar amb tota cerimònia la sessió: assumiren respectivament les funcions de president i secretari i, mentre Codina hi pre-

154. El botànic Josep Cuatrecasas i Arumí, bibliotecari de 1925 a 1931; el metge Francesc Xavier Farrerons i Cò, que només va ser soci de 1925 a 1932 i ocupà el càrrec de conservador de 1926 a 1929, i el també metge i entomòleg Ricard Zariquiey y Álvarez, president de 1929 a 1931.

155. Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Timoteu Botey, Joaquim Folch i Girona, Emili Juncadella, Jaume Pujiula i Claudi Sala i Pons.

156. Bona mostra d'aquesta recuperació de la influència dels jesuïtes la tenim en la reparació, a partir del gener de 1927, a les portadelles dels *Butlletins*, del vell lema del Vaticà I, que els estatuts de 1917 i els de 1920 (vegeu 4.2) havien bandejat.

157. Enfront de les seixanta-tres del període 1918-1923.

158. Enfront de gairebé dotze del període 1918-1923 o els catorze del període 1931-1936.

159. Tret dels anys 1925 (9,6%) i 1926 (8,5%).

160. Que, tanmateix, representaven el 14,6% dels socis gràcies a la disminució del nombre d'aquests.

sentava una comunicació sobre els grills de la Rambla de Catalunya i donava compte de la mort de Baltasar Serradell, el pare Pujiula presentava com a nou membre, amb l'aquiescència prèvia de Joan Baptista d'Aguilar-Amat i l'obtinguda allí mateix de Codina, el seu company jesuïta Joan Puiggròs.

El contingut d'aquestes sessions era, en conjunt, força pobre, si hem de jutjar pel testimoni que ens n'han deixat les actes publicades en els fascicles del *Bulletí*. Normalment seguien una pauta fixa: presentació de nous membres, acceptació dels presentats en la sessió anterior, comunicacions verbals i presentació d'originals per publicar en el *Bulletí*. De tant en tant una comunicació del tresorer o del bibliotecari sobre subvencions o publicacions rebudes o la nova de la defunció d'algun naturalista il·lustre trencaven la monotonia. A partir de 1926, a més, les incorporacions de nous membres es van fer rares i en moltes sessions no s'enregistra ni una sola presentació ni admissió de cap soci.

Els primers anys, mentre va ser secretari Joan Baptista d'Aguilar-Amat, encara trobem recollit, de tant en tant, el testimoni d'algun debat científic o paracientífic però a partir de 1928 se'n perd tot rastre. Així, amb motiu d'una exposició de treballs d'anatomia comparada i embriologia dels alumnes d'anatomia de la Facultat de Medicina, oberta el juny de 1924, que recollia treballs fets sota la direcció de Joan Vázquez i Sans «amb l'objecte de mostrar la filogènia de les distintes parts orgàniques» el secretari de la Institució es creu obligat a assenyalar que les preparacions presentades, que li mereixen calorosos elogis, «es limiten a mostrar fets: les conseqüències deu traure-les cada u segons el seu particular criteri». És a dir, segons Aguilar-Amat, admetien una lectura evolucionista o fixista (creacionista) depenent de les opinions de cadascú. Els primers mesos de 1926 semblarien haver resultat un punt més animats: així, el febrer, el debat partia d'una comunicació del pare Pujiula en la qual sostenia que totes les cèl·lules eren portadores d'hormones potencials que només esdevenien funcionals si hi havia algun factor que les hi feia. De seguida el pare Balasch, jesuïta com Pujiula, aventurava que aquest factor tal vegada podia ser la concentració d'oxigen, mentre Vázquez i Sans postulava que s'havia de tractar d'algun col·loide, en consonància amb la moda de la teoria col·loidal vigent en aquells anys. En la sessió del mes de març, a propòsit de la presentació per Ignasi de Sagarra d'algunes papallones anòmales i la discussió subsegüent sobre la variabilitat de les espècies, Cuatrecasas aventurà que podia tractar-se de factors mendelians, però Sagarra sostingué que eren deguts a la influència del medi i l'alimentació.

La darrera manifestació de debat científic apareix entre desembre de 1927 i gener de 1928. En l'assemblea general ordinària de desembre de 1927, el vicepresident Zariquiey proposa que es preparin monografies sobre gea, flora i fauna de diferents massissos muntanyosos catalans (Collserola, Montserrat, Montsant, Montseny) a base de centrar

els esforços de tots els socis durant un any a cada un d'ells. Pujiula ho troba d'allò més encertat i fins i tot en la primera sessió científica de 1928 insinua que la monografia que es pogués realitzar aquell any podria presentar-se a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929. Aquesta proposta és rebatuda per Marcel Chevalier, que la veu inviable i que propugna una total llibertat d'elecció dels treballs per als socis, fins i tot en el cas que la Institució disposés d'una sala pròpia a l'Exposició, cosa que finalment no succeí. Esment a banda mereixen els diversos articles de contingut clarament polèmic del pare Pujiula contra la teoria de l'evolució o discutint el paper dels cromosomes X i Y en la determinació del sexe, dels quals ens ocuparem amb més atenció en l'apartat corresponent a les publicacions de la Institució en aquesta etapa.

Pel que fa a intervencions en debats exteriors a la Institució, pràcticament no en trobem més referència que la del mantingut amb el diari *La Publicitat* i el Centre Excursionista de Catalunya a causa de la «croada de la flor camperola» que aquests promovien a la primavera de 1927. Tres botànics de la Institució desaconsellen dur a terme tal iniciativa per la seva inutilitat (sembrar arreu llavors de plantes exòtiques no pot tenir resultats duradors) i perquè, si algun resultat tingués, en resultaria una confusió en els estudis científics de geografia botànica. «Més oportú i convenient seria, —assenyalaven els botànics— que aquestes energies es dediquessin al foment o a la propagació de la necessitat de repoblació forestal de les comarques devastades, però dins de la distribució natural de les espècies pròpies de cada regió, que és l'única adequada a les exigències de la naturalesa, per a que aquelles puguin assolir els efectes d'una vegetació luxuriant i esplèndida». El Consell Directiu féu seus els raonaments dels tres botànics i acordà que el president en donés compte als organitzadors de la «croada de la flor camperola».

Pel que fa a participació en esdeveniments científics com congressos o reunions organitzats per entitats afins o per organismes públics nacionals o internacionals, potser la més remarcable hagi estat la tinguda en el XIV Congrés Internacional de Geologia celebrat a Madrid el 1926, en l'organització de determinades excursions, en les quals prengueren part destacada alguns socis de la Institució, en particular Marià Faura i Sans, Josep Ramon Bataller i Jaume Marcet, així com també el grup de naturalistes d'Olot, que organitzaren una de les excursions del congrés, la que visità la zona volcànica de la Garrotxa i un acte commemoratiu dels estudiosos de la zona, des de Francesc Xavier de Bolòs i Charles Lyell, fins a Paluzie, Alsius, Texidor i Gelabert. També fou important la participació en el XII Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, que el maig de 1929, amb la participació de la societat portuguesa bessona, es reunia a Barcelona. Fins i tot s'ajornà la sessió ordinària de la Institució d'aquell mes de maig per tal de poder-hi acollir alguns dels naturalistes participants en el Congrés com a convidats.

5.3. LES PUBLICACIONS

Les publicacions de la Institució durant la dictadura de Primo de Rivera es limiten al *Butlletí*. Encara que estrictament parlant el volum de *Treballs* corresponent al bienni 1921-1922 va aparèixer el mes d'octubre de 1923, unes setmanes després del cop d'estat de Primo de Rivera, resulta evident que totes les tasques d'edició estaven pràcticament enllestides abans d'aquest i per això ens hi hem referit al capítol precedent.

El *Butlletí*, com en els anys precedents, és el més sensible instrument de què disposem per seguir les vicissituds de la Institució. A diferència d'aquells anys precedents i dels següents, però, durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera es pot dir que també n'és l'únic. A primera vista els canvis són pocs i no gaire aparents, però observats amb atenció són força més nombrosos i en alguns casos molt significatius, ja que el llibre d'actes només recull les de les assemblees i encara, de vegades, més maquillades que la versió publicada en el *Butlletí*. Ja hem fet esment dels canvis més destacats: el de l'encapçalament, amb la traducció del nom de l'entitat al castellà, i la recuperació del lema confessional dels primers anys de la Institució. A aquests cal afegir el més significatiu de tots: la descatalanització del *Butlletí*.

Des dels orígens de la Institució el català era, estatutàriament, la llengua de l'entitat i, bé que des dels primers fascicles del *Butlletí* havia acceptat publicar articles en altres llengües, aquests havien ocupat pràcticament sempre una proporció minoritària de les seves planes. Els anys de la dictadura de Primo de Rivera la situació s'inverteix, fins al punt que, caigut el dictador, encara trigaria uns anys a restablir-se el predomini del català. La situació arribaria al seu extrem el 1928 quan, a banda les seccions oficials i les notes bibliogràfiques, que sempre es publicaren en català, només apareix un article d'una plana escassa en la nostra llengua. Aquesta queda no sols per darrere del castellà, que ocupa més del 80 % de les planes dedicades a articles, sinó fins i tot del francès, llengua en la qual es publica un article de quinze planes de Mme. Paul Lemoine, per cert el primer text escrit per una dona que apareixia en una publicació de la Institució. Això vol dir que tots els fascicles d'aquell any, tret d'un, contenien exclusivament articles en castellà. Aquest procés de descatalanització va ser molt ràpid: el 1923 encara més del 80 % dels articles publicats eren en català, però ja el 1924 amb prou feines superaven el 55 % i el 1924 queien fins al 45 % i quedaven, en nombre, per sota dels publicats en castellà. Ja no tornarien a superar-los fins al 1932. No solament publicaven en castellà autors que

s'expressaven habitualment en aquesta llengua, com l'irreductible pare Pujiula, Alejandro Torres Mínguez o Francisco García del Cid; també ho feien autors com Josep Cuatrecasas,¹⁶¹ Jacint Elias¹⁶² o, fins i tot, Joan Baptista d'Aguilar-Amat, un dels fundadors de l'entitat. Després de 1928 la presència del català al *Butlletí* s'anà recuperant lentament, però les xifres són eloqüents: el 1929 hi havia un 21 % d'articles en català, un 68 % en castellà i un 11 % en francès; el 1930 un 44 %, un 52 % i un 4 % respectivament. El 1931 ben just s'equilibraven les dues llengües amb vuit articles cada una, però la publicació de quatre articles en francès encara tornava a reduir el tant per cent d'articles en català publicats en el *Butlletí* (40 %, 40 % i 20 %).

El nombre d'autors que publiquen en aquests anys en el *Butlletí* és significativament menor que el dels anys anteriors, encara que d'any en any es mantinguin xifres no gaire diferents de les de períodes anteriors. Només quaranta-quatre autors publiquen en el *Butlletí* entre 1923 i 1930 (més d'un terç dels quals poden ser conceptuats d'esporàdics), tot i que algun any concret (1926) puguin superar la vintena. Però possiblement el més significatiu sigui que alguns dels autors que publiquen en el *Butlletí* en aquesta etapa, no ho havien fet mai abans (fins i tot alguns tampoc no ho farien mai més després). És el cas de Farrerons i Cò, García del Cid, Giner i Marí, Homedes, Jaume Marcet, E. Marvier o Torres Mínguez. El pare Pujiula, que no havia publicat res abans en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, n'és un habitual a partir de 1924 i ja no deixarà de ser-ho fins al 1936; ell és, juntament amb Ascensi Codina i Josep Cuatrecasas (que fonamentalment publiquen recensions bibliogràfiques), l'autor més constant al llarg d'aquest període. No solament això, és també el més prolífic en nombre de planes i un dels més prolífics en nombre d'articles i notes (una trentena) entre 1924 i 1930. Només Ascensi Codina, incansable autor de notes bibliogràfiques i, més esporàdicament, d'algun article, el supera en nombre d'aportacions (gairebé vuitanta en el mateix període), encara que, per la brevetat de la majoria d'aquestes, publiqués moltes menys planes que el jesuïta (seixanta-cinc enfront de noranta-cinc). Només quatre autors més tenen en aquests anys una presència en el *Butlletí* que superi les cinquanta planes: Jaume Marcet, Marcel Chevalier, Alejandro Torres Mínguez i Longí Navàs. De tots ells només Ascensi Codina i Jaume Marcet publicaren en català les seves aportacions; Pujiula, Torres Mínguez i Navàs les publicaren en castellà i Chevalier en francès. Tot i el considerable nombre de planes que publicà Jaume Marcet (que encara quedarien notablement augmentades afegint-hi els nombrosos quadres i gràfics, impresos com a

161. Que publica en castellà els articles científics, tot i que publica en català les notes bibliogràfiques i alguna nota necrològica. Possiblement el record de les recents oposicions de Pius Font i Quer, en les quals no se li havien valorat les publicacions científiques fetes en català, desaconsellava a un jove botànic amb aspiracions d'opositar a càtedra quan acabés el doctorat publicar en la nostra llengua.

162. Només els anys 1929 i 1930, fins al 1927 havia publicat en català.

làmines sense paginació, que acompanyaven els seus textos) es pot dir que pràcticament publicà un únic article. *Les dades cristal·logràfiques assolides pels mètodes universals de Fedorow*, en realitat una petita monografia que devia formar part de la seva tesi doctoral: la resta de les seves aportacions eren bàsicament petites notes bibliogràfiques sobre temes geològics. Les aportacions d'aquests anys de Marcel Chevalier són de considerable interès, sobretot les que fan referència a la geologia dels Pirineus. Alejandro Torres Mínguez era un farmacèutic aficionat a la malacologia que, de 1924 a 1928, trobà en el *Butlletí* de la Institució la plataforma ideal per publicar extenses notes sobre llimacs.

Esment a part mereixen les aportacions del pare Pujiula, que podem classificar en dos conjunt clarament diferenciats. Per una banda, un conjunt d'aportacions d'observació i tècnica microscòpica molt estimables, i per una altra, un conjunt d'articles teòrics sobre temes de biologia general, genètica i evolució en els quals, desgraciadament, demostra el desencaminament a què poden conduir els prejudicis a una ment ben dotada per a la lògica però apassionadament contrària a allò que li semblava que podia interferir amb els fonaments de la seva creença. La seva oposició frontal i sense fissures a la teoria de l'evolució el feia fins i tot rebutjar avenços de la recerca biològica del seu temps, sobre els quals estava perfectament informat, com el reconeixement del paper del cromosoma X en la determinació del sexe. La seva bel·ligerància antievolucionista s'acaba de manifestar donant acollida a un article d'Evan Marvier,¹⁶³ que és una refutació de l'evolució, des d'un plantejament d'un neoescolasticisme groller, en el fascicle d'octubre de 1928 del *Butlletí*. Cap veu, però, no s'hi pronuncià en contra.

Els canvis en els autors del *Butlletí* que es donen en aquest període, també es reflecteixen en el seu contingut pel que fa a matèries. La incorporació de Pujiula i d'algun dels seus col·laboradors del Laboratori Biològic de Sarrià incrementa encara més la diversificació de matèries, amb la incorporació de la biologia general, la citologia i la fisiologia, tant animal com vegetal, encara que també en desapareixen altres, fonamentalment de caire territorial, com la biogeografia, la geobotànica o la hidrologia, o de més ampli abast, com l'ecologia, la geofísica o l'oceanografia.

Les tres matèries constantment presents tots els anys del període anterior, botànica, entomologia i geologia, segueixen mantenint-se constants en el període que ara analitzem amb l'afegitó de la malacologia. Ho són, això sí,

amb variable prelació entre elles i sense que siguin sempre les matèries dominants. L'entomologia ho és al començament i al final del període (el 1924, el 1929 i el 1930) però amb uns protagonistes diferents, sense més coincidència d'autors que la d'Ascensi Codina i Ignasi de Sagarra; ocupa el segon lloc el 1925 i el 1927 i el tercer el 1926, el 1928 i el 1929. La malacologia només és predominant el 1925 (gràcies a quatre articles de Torres Mínguez sobre llimacs) i ocupa el segon lloc els anys 1924, 1928, 1929 i 1930. La geologia és la matèria més representada el 1926, amb articles de Chevalier, principalment, però també algun article d'Elias i alguna nota bibliogràfica de Marcet; la resta dels anys és matèria força secundària, tret de 1929 i 1930 que ocupa el tercer lloc. La botànica només es troba entre les tres matèries més representades en el *Butlletí* l'any 1926, que ocupa el segon lloc. Els anys 1927 i 1928, per altra banda, cap d'aquestes tres matèries no n'és la més representada: el 1927 les supera la cristal·lografia, gràcies exclusivament a extensos fragments del treball de Marcet abans esmentat, i el 1928 la paleontologia, fonamentalment amb el ja esmentat article de Mme. Paul Lemoine¹⁶⁴ sobre algues fòssils i una nota de Josep R. Bataller i l'escolapi terrassenc Joan Solà sobre la troballa d'uns molars de *Dinotherium* a Terrassa.¹⁶⁵

De fet es reflecteixen dues tendències contradictòries que posen encara més de manifest, si calia, l'absència d'objectius a curt termini més enllà de la pura supervivència de l'entitat. Per una banda s'incorporen nous professionals de les ciències de la natura, com els jesuïtes del Laboratori Biològic de Sarrià, però se n'allunyen d'altres, com els botànics encapçalats per Pius Font i Quer.¹⁶⁶ També se n'allunyen molts dels naturalistes del Museu de Ciències Naturals, prou ocupats per mantenir la viabilitat d'aquest i de les seves publicacions. Per una altra banda hi ha la incorporació d'alguns aficionats que tal vegada no hi havien publicat abans per les connotacions catalanistes de la Institució i que la presència de Pujiula a la presidència havia atret a l'entitat i a la seva publicació; seria el cas, ja assenyalat, d'Alejandro Torres Mínguez.

Les notes bibliogràfiques, que s'havien anat fent més freqüents al llarg del període anterior (gairebé secció fixa de mitjan 1921 a mitjan 1923), esdevingueren una secció fixa del tot de 1925 a 1930, amb la particularitat que, tal com ja hem assenyalat, era l'única, amb la secció oficial, que apareixia sempre en català, tret de comptades excepcions. No hi ha dubte del paper d'Ascensi Codina com a motor d'aquesta iniciativa en la qual es veié secundat per diversos

163. No hem pogut trobar gaires dades biogràfiques d'aquest personatge. Sembla que era un clergue belga o francès, interessat per les ciències naturals, resident a Andalusia.

164. El primer publicat en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* per una dona. Aparegué en el fascicle de maig i juny de 1928.

165. L'únic text científic publicat en català aquell any en el *Butlletí*. Aparegué en el mateix fascicle que l'esmentat article de Mme. Lemoine.

166. Pius Font i Quer, Carlos Pau i Josep Cuatrecasas funden el 1928 la seva pròpia revista especialitzada, *Cavanillesia*, de la creació de la qual dona compte el seu secretari de redacció, Josep Cuatrecasas, que era alhora bibliotecari de la Institució, en el fascicle d'octubre d'aquell any del *Butlletí*.

col·laboradors, principalment Josep Cuatrecasas, Josep R. Bataller i Miquel de Garganta. La temàtica, com és natural, reflecteix els interessos dels seus promotors i per això hi predominen les recensions de monografies o articles d'entomologia o matèries afins, però també s'hi troben recensions d'alguns llibres importants per a altres branques de les ciències naturals d'aquells anys. Ja el gener de 1924 apareix la recensió de la *Flora Balearica* (1921-1923) de Herman Knoche, a càrrec de Font i Quer, molt crítica però alhora reconeixedora dels mèrits de l'obra del botànic nord-americà, i l'octubre del mateix any la del volum I de *Flora Ibérica: Uredales* (1924), de Romualdo González Frago, igualment a càrrec de Font i Quer. També apareixen recensions de nombrosos llibres de text originals o traduïts que es difongueren durant aquells anys, com el *Manual completo de biología moderna macro- y microscópica* (1927) del pare Pujiula o els *Elementos de Citología y Embriología fisiológica* (1927) de Marcel Chevalier, una i altra a càrrec d'Ascensi Codina; el *Tratado de Geología Práctica* de C. Keilhack, traduït per F. Pardillo (1927), a càrrec de Màximino San Miguel de la Camara; la segona edició del *Manual de Zoología* (1928), de Fuset i Tubià, a càrrec de Francisco García del Cid, o la *Introducción al estudio de la Zoología* (1928), d'aquest darrer autor, a càrrec novament d'Ascensi Codina.

Es manté l'habitud adquirida en el període anterior de publicar noves referents a altres institucions naturalistes. Potser la més notable, vista amb els ulls d'avui, és la notícia que es dona, en el fascicle del maig de 1926, de l'elecció de Pierre Teilhard de Chardin com a president de la Société Géologique de France. És cert que els treballs que han valgut al jesuïta francès la seva fama pòstuma encara no s'havien publicat, però la seva tesi (1922) ja era obertament evolucionista i fou un petit esdeveniment en els cercles científics catòlics de França, de manera que no és probable que haguessin passat desapercibuts als jesuïtes barcelonins, furiosament antievolucionistes. El fet que qui en donà la informació fos el geòleg Josep R. Bataller i no el pare Pujiula, president en exercici, potser és un signe de matisada tensió entre els dos clergues.

També seria Bataller qui, el març de 1927, anunciés la fundació de l'«Instituto Geológico y Topográfico Provincial», és a dir, el traspàs a la Diputació del Servei del Mapa Geològic i Topogràfic de Catalunya que la Mancomunitat havia posat sota la tutela de la Junta de Ciències Naturals el 1917 i que havia estat suspès per la dictadura el

1924. De fet, la primera Junta de Ciències Naturals de la dictadura, constituïda el 25 d'abril de 1924, havia disposat el 17 de juny d'aquell mateix any la suspensió dels treballs del servei del Mapa Geològic i Topogràfic de Catalunya fins a nova disposició, i havia cessat Marià Faura i Sans, regent del Servei. La notícia pren tota la seva dimensió si tenim en compte les pèssimes relacions que mantenien en aquells anys Bataller, des del 1926 catedràtic de ciències naturals i director del Museu de Geologia del Seminari de Barcelona, i Faura, que acabava d'abandonar el ministeri sacerdotal i es dedicava a l'exercici privat de la hidrogeologia, evitant al màxim tota compareixença pública. Era la constatació del fracàs dels esforços de la Junta de Ciències Naturals (i, en particular, de Faura) per transformar en un projecte civil a escala de tot Catalunya el treball de cartografia geològica que en els anys del pas del segle havia emprès Jaume Almera a l'escala del bisbat de Barcelona (i més tard, amb el suport de la Diputació, a la de la província) des del Museu del Seminari.¹⁶⁷

La Société Géologique de France seria novament notícia el 1930 en ocasió del seu centenari encara que no ben directament sinó en ocasió de la publicació dels primers fascicles de la *Géologie de la Méditerranée Occidentale*, dirigida per Jaume Marcet, amb una àmplia col·laboració internacional. Encara que la publicació no era institucional sinó privada, volia ser un homenatge a l'entitat centenària. El Consell Directiu havia vist amb molta satisfacció que els fascicles duïen gratuïtament un anunci de les publicacions de la Institució.

Durant aquests anys el Consell de Redacció del *Butlletí* el constituïen el president, el secretari i els dos consellers o vocals del Consell Directiu. A la pràctica, però, el miracle de la continuïtat d'aquests anys més aviat sembla haver estat responsabilitat del tresorer Ascensi Codina i algun altre dels autors de notes bibliogràfiques. El *Butlletí* deixà d'imprimir-se a Atenes A. G., de Barcelona, a partir del començament del curs 1924-1925 i es tornaven a encarregar de la impressió els Tallers Gràfics Llorens Castelló, de Palamós, que foren els impressors del *Butlletí* fins al desembre de 1928. Amb el primer fascicle de 1929 entra en escena una nova impremta, Gráficos Academia Mariana, de Lleida, que s'encarregà de la impressió dels fascicles de 1929 i 1930. El canvi de Consell Directiu, el gener de 1931, comportaria també un canvi d'impressor, però d'aquest ja ens n'ocuparem en el proper capítol.

167. Vegeu GÓMEZ-ALBA, J. (1995a i 1995b), sobre la trajectòria científica d'Almera i de Faura i les relacions d'aquest amb Bataller i altres detractors.

TAULA 7

Consells directius 1899-1936

	24	25	26	27	28	29	30
Aguilar-Amat i Banús, Joan Baptista d'		s	s	s	s		
Àlvarez i Ribera, Josep M. ¹							s
Barnola i Escriba de Romaní (S.J.), Joaquim M.	v	v					
Bataller i Calatayud, Josep R.		c	c				
Bofill i Pichot, Josep M.	v	v					
Bolòs i Vayreda, Antoni de					s	s	
Botey i Mateu, Timoteu		vs	vs	vs	vs	vs	vs
Codina i Ferrer, Ascensi	t	t	t	t	t	t	t
Cuatrecasas i Arumí, Josep		b	b	b	b	b	b
Farrerons i Cò, Francesc Xavier ²				c	c	c	c
Folch i Girona, Joaquim				v	v	v	v
Garcia del Cid, Francisco	b						
Juncadella i Vidal-Ribas, Emili			v	v	v	v	v
Mas de Xaxars i Palet, Josep M.	c						
Palet i Barba, Domènec	p						
Pujiula (S.J.), Jaume		p	p	p	p	vp	vp
Sala i Pons, Claudi	vp	vp	v				
Zariquiey i Àlvarez, Ricard	vs		vp	vp	vp	p	p

1. Llicenciat en ciències naturals originari de Palamós. Ingressà a la Institució el 6.06.29 i el 5.12.29 fou elegit secretari. Només actuà com a tal de manera efectiva fins al mes de maig de 1930. El desembre d'aquell any presentà la dimissió i fou succeït interinament per mossèn Ramon Bataller. El 1936 era el director de l'Institut de segon ensenyament de Sant Feliu de Guíxols.

2. Metge. Ingressà a la Institució, encara estudiant, el 5.11.25. Fou elegit conservador el 30.12.26 i reelegit el 28.12.28. Força actiu fins a principis de 1929, deixà de ser-ho abans i tot de cessar en el seu càrrec i abandonà la Institució el 1932.

6. EL REDREÇAMENT TRUNCAT DELS ANYS DE LA REPÚBLICA (1931-1936)

Encara que la inèrcia del sistema autoritari instaurat per Primo de Rivera sobrevisqué a la seva dimissió (gener de 1930) i la seva mort a París (març del mateix any), ben ràpidament s'escampà per tota la societat el sentiment de la necessitat de recuperar ràpidament les llibertats tan llargament segrestades. Tampoc la Institució Catalana d'Història Natural hi fou insensible i, tot i que l'any 1930, tret potser d'alguns mesos, les sessions científiques resultaren tan ensopides com les dels anys precedents i el degoteig a la baixa del nombre de socis es va mantenir, és evident que la llavor de la renovació anava fent forat. Ja en el primer fascicle del *Butlletí* de 1930, corresponent als mesos de gener i febrer, recuperava el nom legítim de l'entitat a l'encapçalament i, en la renovació reglamentària del Consell Directiu de desembre d'aquell any, accedia a la presidència Pius Font i Quer, que l'ostentaria al llarg de dos mandats, de gener de 1931 a desembre de 1934, i conduiria la Institució Catalana d'Història Natural a recuperar i superar, tant en nombre de socis com en nombre i qualitat de les sessions i publicacions de l'entitat, els seus millors temps anteriors a la dictadura. Una superació que encara es mantindria sota el mandat del successor de Font i Quer en la presidència, Josep Ramon Bataller, fins a assolir abruptament el seu límit el juliol de 1936, amb l'esclat de la guerra civil de 1936-1939. De fet és en la memòria d'aquest període on s'emmirallà la represa de 1972 i veurem que no sense sòlides raons.

6.1. DE LA NORMALITZACIÓ A LA UFANOR

El prestigi científic i cívic de Pius Font i Quer no havia parat de créixer durant la dictadura. Director del Museu de Ciències Naturals en el moment d'implantar-se el Directori Militar de 1923, havia dimitit del seu càrrec el maig de 1924 a la vista de les primeres decisions de la Junta de Ciències Naturals nomenada per les noves autoritats municipals i provincials de Barcelona, encara que havia mantingut el seu

càrrec de regent de botànica. Però el 1926, en ser ascendit a farmacèutic major,¹⁶⁸ s'havia vist obligat a triar destinació fora de Barcelona i havia optat per triar-la al protectorat espanyol del nord del Marroc. Allí, de 1927 a 1930, havia explorat des del punt de vista botànic aquell territori i hi havia fet riques recol·leccions que s'havien distribuït en forma d'*exsiccata* sota el títol d'*Iter Maroccanum*. El primer d'agost de 1930 tornava a ser destinat a Barcelona i a la seva arribada era reposat com a director del Museu de Ciències Naturals i nomenat interinament secretari de la Junta de Ciències Naturals. No és estrany, doncs, que de cara a l'assemblea de desembre d'aquell any es pensés en ell com a nou president de la Institució Catalana d'Història Natural, el president de la normalització.

Els signes de recuperació de la normalitat s'anaren manifestant en discreta successió des dels primers mesos de la presidència de Font i Quer, encara que no foren plenament efectius fins al 1932, per ser més exactes fins al començament del curs 1932-1933. Així, per exemple, ja el mateix 1931 els articles en català deixaven de ser minoria en el *Butlletí* i s'igualaven en nombre amb els publicats en castellà,¹⁶⁹ cosa que no succeïa des del 1924, però encara el 1932 els articles publicats en català no arribaven al 60 %, si bé a partir de 1933 ja superaren el 75 %. En un altre ordre de coses, en la sessió científica de l'11 d'abril de 1931 (dos dies abans de les eleccions municipals que conduïrien a la proclamació de la República) es procedia a distribuir la memòria *Sur des Otolithes fossiles de la Catalogne*, de J. Chainé i J. Duvergier, que, destinada a formar part del volum de 1923-1924 dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*, havia estat impresa el 1924 encara que «per les circumstàncies anormals d'aleshores»¹⁷⁰ no havia estat distribuïda, però ja no es parlà mai més dels *Treballs*, sèrie que no es reprengué fins després de la represa de 1972.

A partir de la proclamació de la República, la participació dels socis en les sessions ja seria creixent, com creixent era el seu nombre, i prendria un nou to malgrat el proclamat apoliticisme de l'entitat. Ja en la sessió del 9 de maig de

168. Font i Quer anava mantenint una carrera de farmacèutic militar en paral·lel a la seva activitat civil.

169. Amb la particularitat que set dels vuit articles apareguts en castellà anaven signats pel mateix autor, el vicepresident Jaume Pujiula.

170. *Butlletí ICHN*, 31 (4-5-6), p. 69.

1931 «el soci de Palamós Sr. Álvarez proposa una reunió de tots els naturalistes catalans per a prendre noves orientacions en bé de l'expandiment de les ciències naturals a Catalunya».¹⁷¹ El 1932 es reprenien les excursions col·lectives anuals fora de Barcelona, amb una anada de tres dies a Andorra, per a la qual fins i tot s'edità un programa amb una breu descripció naturalista i fotografies dels punts més destacats de l'itinerari. L'increment de socis, fins llavors discret, es disparà fins gairebé duplicar el nombre que n'hi havia el 1930.

Els anys del segon mandat de Pius Font i Quer, 1933 i 1934, han estat els anys més brillants d'aquesta etapa de la Institució Catalana d'Història Natural. L'entitat, deslliurada del llast del confessionalisme que havia imposat durant la dictadura el pare Pujiula, però sense excloure ningú per raons ideològiques, oberta al món en expansió de l'ensenyament, que la dotaria dels seus membres més dinàmics, i a les institucions científiques vinculades al govern de la Generalitat de Catalunya, ha assolit el seu punt més reeixit de plenitud d'ençà de 1917-1918. Molts dels seus homes i dones¹⁷² ocupen llocs destacats a la Junta de Ciències Naturals, a la Universitat Autònoma, a l'Escola Superior d'Agricultura, a l'Escola Normal, a l'Institut Escola, però no per això es margina el col·lectiu d'aficionats que manté la seva presència, encara que decreixent, tant en les activitats com en el *Butlletí*. Això sí, la composició d'aquest col·lectiu és ja una altra, els seus components no es limiten a les capes més benestants de la societat catalana sinó que s'hi incorporen elements de les classes mitjanes emergents i fins alguns fills de les classes subalternes que ara poden arribar, no sense esforç, a seguir estudis mitjans o fins i tot superiors o a fer-se, de manera autodidacta, una certa cultura naturalista.

El creixement demogràfic de la Institució en aquests anys resulta impressionant en termes quantitius; entre gener de 1931 i gener de 1935 es passà de cent vint a dos-cents setze socis, superant llargament la situació més favorable dels anys anteriors a la dictadura de Primo de Rivera (cent trenta-vuit el gener de 1921). Però, si ens fixem en les professions dels membres, el canvi és encara més significatiu. Els ensenyants¹⁷³ són clarament la professió més representada (16,5 %) seguits dels estudiants (15,1 %) i dels investigadors (12,7 %); només en quart lloc arriben els farmacèutics (11,3 %) i cap altra professió no arriba ni de lluny a sumar el 10 % de socis de l'entitat. Els capellans i religiosos, que el 1930 representaven encara el 8,9 % dels

socis, en suposaven només un 4,2 % el 1935; no precisament perquè haguessin disminuït gaire en nombre (havien passat de deu a nou) sinó per l'increment extraordinari dels ensenyants laics,¹⁷⁴ que de sis havien passat a trenta-cinc, i dels estudiants, que de sis havien passat a trenta-dos. Igual que amb els clergues i religiosos passava amb els metges, que sense haver canviat de nombre havien disminuït el seu pes del 13,4 % al 7,1 %. Fins i tot els investigadors, tot i un lleu augment quantitatiu, havien perdut pes relatiu (del 17,8 % al ja esmentat 12,7 %). L'única professió que augmenta de manera comparable a ensenyants i estudiants és la de llicenciat en ciències naturals, que d'un 2,7 % passa a un 3,8 %, però hem de tenir en compte que, versemblantment, els qui se'n declaraven ho feien en una situació transitòria entre l'acabament de la carrera (estudiants) i la col·locació professional, que, en la majoria dels casos, els havia de conduir cap a l'ensenyament o cap a la recerca.

Al final dels dos mandats de Pius Font i Quer ens trobem, doncs, amb una Institució Catalana d'Història Natural substancialment renovada. Gairebé una nova refundació, sense passar per un canvi d'estatuts, ja que els de 1920 es mantenen vigents, havia permès el salt d'una entitat decadent i desorientada quant als seus objectius a una altra que volia ser instrument eficaç de la renovació de les institucions docents i de recerca que s'estava gestant a la Catalunya dels primers anys de la II República. Una refundació que era principalment l'obra de Pius Font i Quer, però també de l'equip que aplegà al seu voltant, no sols en el Consell Directiu, sinó també en el Consell de Redacció del *Butlletí* i en les comissions de bibliografia i d'excursions. Una refundació que passà sobretot per una profunda transformació del cos social, en el qual les elits tradicionals perdien pes i en guanyaven les noves classes emergents que la República havia acostat al poder. Per més apolítica que es declarés, la Institució, catalanista com l'havien volguda els seus fundadors, tenia en aquests anys com a referent polític l'Esquerra Republicana de Catalunya de Francesc Macià i no la Lliga Regionalista de Prat de la Riba i de Puig i Cadafalch, que ho havia estat abans de la dictadura de Primo de Rivera.

Transcorreguts els dos mandats consecutius de Font i Quer com a president, l'any i mig restant, fins a l'esclat de la guerra, no han estat ni de bon tros tan brillants però han mantingut el nivell assolit i, pel que fa al nombre de membres, encara l'han incrementat lleugerament. Eren anys de tràngol, coincidents amb les seqüeles dels Fets d'Octubre

171. *Butlletí ICHN*, 31 (4-5-6), p. 71. Josep M. Álvarez i Ribera, jove llicenciat en ciències naturals, havia ocupat la secretaria el 1930 i l'havia deixada a començament del curs 1930-1931 per dedicar-se a l'ensenyament de les ciències naturals a la seva comarca del Baix Empordà.

172. És remarcable l'increment del nombre de dones que s'incorporen a la Institució en aquest període, al final del qual arriba per primera vegada al Consell Directiu una d'elles, Irene Sunyer i Pi.

173. Sense comptar els catedràtics d'universitat, que hem assimilats, tal com hem fet en etapes anteriors, als investigadors.

174. Recordem que bona part dels capellans i religiosos (cinc, tant el 1930 com el 1935) eren també ensenyants ja que, tot i que la Constitució de la República declarava de fet dissolta la Companyia de Jesús i prohibia l'exercici de l'ensenyament a tots els altres ordes religiosos, la majoria de congregacions constituïen entitats de caràcter civil que donaren cobertura legal a les seves activitats docents, que mantingueren fins a l'esclat de la guerra civil de 1936-1939.

de 1934 (suspensió de l'estatut d'autonomia, governs de la dreta a la República Espanyola, tensions socials exacerbades) i, curiosament, tal com havia succeït durant la dictadura de Primo de Rivera, la Institució confià el seu govern a un clergue, mossèn Josep Ramon Bataller, que marcà també amb el seu estil aquests anys de la història de la Institució. Ja no hi hagué temps per a un altre canvi, l'esclat de la guerra civil impedí la renovació parcial del Consell Directiu del desembre de 1936 i de tots els desembre que el succeïren, fins molts anys enllà.

6.2. L'ACTIVITAT SOCIAL

En prendre possessió de la presidència de la Institució el gener de 1931, Font i Quer s'havia trobat l'entitat en un estat de màxima desesma i gairebé del tot desvinculada de l'Institut d'Estudis Catalans. No es feien més activitats socials que les sessions científiques ordinàries mensuals – amb una assistència mitjana que amb prou feines superava la mitja dotzena de socis – i la publicació del *Butlletí*, que almenys permetia mantenir els intercanvis amb altres publicacions d'arreu del món. Amb Font i Quer arribaven al Consell Directiu el secretari Josep Ramon Bataller, el vicesecretari Josep Andorrà i el vocal Felip Ferrer i Vert. Del consell anterior, romanien el vicepresident Jaume Pujiula,¹⁷⁵ el conservador Timoteu Botey,¹⁷⁶ l'etern tresorer Ascensi Codina i el vocal Joaquim Folch i Girona, que ho era des del 1927. Tenint en compte que Josep Andorrà procedia del cercle de biospeleòlegs de l'anterior president Ricard Zariquiey i que Bataller havia ocupat el càrrec de conservador els anys 1925 i 1926, resulta ben clar que la «renovació» del Consell Directiu es limitava al president i al vocal Felip Ferrer i Vert que, tanmateix, era un veterà de la refundació de la Institució de 1904, que ja havia ocupat diferents càrrecs (inclòs el de president, el 1909) entre 1906 i 1923.

Malgrat la feblesa de la plataforma amb què podia comptar, Font i Quer aprofità la gairebé completa renovació del Consell de Redacció (de l'antic només quedà Folch i Girona), que composaven ell mateix, Bataller, Ferrer i Vert i Folch i Girona per tractar de renovar el *Butlletí*. Pius Font i Quer i Josep Ramon Bataller, encara que de personalitats i opinions molt diferents, uniren els seus esforços en el redreçament de la Institució i, amb l'ajut d'altres personatges que aniran apareixent a continuació, se'n sortiren prou bé mentre treballaren en equip. La primera mostra la

donaren publicant el mes de març o els primers dies d'abril el *Butlletí* del primer trimestre de 1931, segons consta en l'acta de la sessió de l'11 d'abril de 1931, a la qual ja ens hem referit abans. Com que l'empresa de Lleida (Gráficos Academia Mariana) que imprimia fins llavors el *Butlletí* encara no havia enllestit els darrers fascicles de 1930, el propòsit d'evitar acumular més retards els donà l'excusa per unir els tres primers fascicles de 1931 en un de sol i encomanar-ne la impressió a una nova impremta, aquesta de Barcelona (Nebots de López Robert i Cia - Impressors) que els tingué a punt en menys d'un mes.

La primera renovació important del Consell Directiu es produí en les eleccions de desembre de 1931. Si bé per una banda resultà inevitable la reelecció (ara, ja, per darrera vegada) de Jaume Pujiula i es confirmà en la secretaria el veterà Josep Ramon Bataller, la retirada de l'etern tresorer Ascensi Codina (que moriria al cap de pocs mesos) obria el pas a Prudenci Seró i Navàs, un metge interessat per la botànica que, després de doctorar-se en ciències naturals, acabava d'obtenir una plaça de professor auxiliar de botànica a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona i començava a interessar-se per la briologia, camp fins llavors força descuidat pels botànics catalans. La marxa a Madrid del bibliotecari, Josep Cuatrecasas, que acabava de guanyar la Càtedra de Botànica de la Facultat de Farmàcia madrilenya, permetia incorporar en aquest càrrec un jove i novíssim Josep Fernández de Villalta (nascut el 1913) que havia ingressat com a soci el febrer d'aquell mateix 1931. L'elecció de Josep M. Bofill i Pichot com a vocal buscava sens dubte una millor sintonia amb l'Institut d'Estudis Catalans i amb l'Acadèmia de Ciències i Arts, en els locals de la qual començà a reunir-se amb assiduitat la comissió de publicacions o Consell de Redacció del *Butlletí*, com a mínim a partir del juny de 1932.¹⁷⁷

Les relacions amb l'Institut d'Estudis Catalans començaren a recomposar-se a partir de l'estiu de 1931 i tingueren com a primer efecte la recuperació d'una mínima subvenció per part d'aquest (cinc-cents pessetes, corresponents als dos darrers trimestres de l'any).¹⁷⁸ Encara que petita, aquesta subvenció compensà en part la mancança de la subvenció que s'havia anat rebent de la Diputació Provincial de Barcelona els darrers anys de la dictadura de Primo de Rivera però que, en desaparèixer aquesta amb l'establiment de la Generalitat de Catalunya, quedà en suspens fins que el 1932 la Generalitat se'n féu càrrec. Es veu que els canvis polítics, fossin en el sentit que fossin, no eren mai favorables a les finances de la Institució. A partir de 1932, tanmateix, els comptes de la Institució es tanquen sempre

175. Que, per absència del president Ricardo Zariquiey, havia actuat en funcions com a vicepresident en cinc de les nou sessions de l'any 1930.

176. Que del 1925 al 1930 havia ocupat el càrrec de vicesecretari.

177. *Actes ICHN 1922-1934*, p. 27. Cal dir «com a mínim» ja que en el llibre d'actes no hi figura cap anotació del període comprès entre abril de 1930 i maig de 1932 i podria ser que la comissió en qüestió ja s'hagués reunit a l'Acadèmia de Ciències, ja que, tant Font i Quer com Bofill i Pichot, eren acadèmics i Bofill, a més, era el bibliotecari de l'Acadèmia i hi passava moltes hores.

178. *Butlletí ICHN*, 31(7-8-9), p. 187.

amb superàvit (important els primers anys, insignificant, si no fictici, en els darrers). Cada any (tret de 1934) hi apareix una aportació substancial de l'Institut: el 1932, 1.000 pessetes; el 1933, també 1.000 pessetes, i el 1935, 4.250 pessetes, que corresponen, segons l'acta, tal com és transcrita en el *Butlletí*,¹⁷⁹ al tercer i quart trimestres de 1934, als tres primers de 1935 i a una subvenció extraordinària destinada a permetre l'edició de l'excés de material per publicar acumulat durant el període 1933-1934, incloses les guies de les excursions extraordinàries que pràcticament eren com un petit fascicle més a l'any.

A partir de la sessió del 3 de juny de 1933 es fa constar en les actes que les sessions tenen lloc als locals de l'Institut d'Estudis Catalans, generalment a la sala de ciències o a la sala Cervantes, precisió que feia anys que no es donava més que quan es feien les reunions fora del local social. Possiblement la recuperació de locals per part de l'Institut d'Estudis Catalans i el creixent nombre d'assistents a les sessions de la Institució havien obligat a aquesta opció. Fins llavors, es feia constar simplement a les contracobertes dels fascicles del *Butlletí* les dates de les sessions mensuals, totes les quals tenien lloc al «local social». El fascicle del darrer trimestre de 1932 encara anunciava a la contracoberta les dates de les sessions científiques de 1933 amb la indicació: «tindran lloc a les set del vespre en el local social». Així sembla que succeí fins al maig, però a partir de la sessió del 3 de juny, que segons l'acta tingué lloc «a la Sala Cervantes de l'Institut d'Estudis Catalans», les sessions tenen lloc al mateix Palau de la Generalitat però en sales pròpies de l'Institut d'Estudis Catalans i, a partir de 1933, ja no s'anuncien les sessions de l'any a la contracoberta dels fascicles trimestrals. Un altre canvi significatiu tindria lloc el 4 d'abril de 1936, data en la qual se celebrà la primera sessió de la Institució en els locals, tot just adaptats com a seu de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu, al carrer del Carme. Per alguns comentaris de l'acta semblaria que en aquella data encara no haguessin estat del tot acabades les obres però aquests comentaris ja no apareixen en les actes de les altres dues sessions, la de maig i la de juny, que encara tingueren lloc en aquests locals. Ja no n'hauria cap més fins al cap de prop de mig segle.

La participació dels socis en les sessions, en efecte, havia crescut espectacularment a partir de 1932. En realitat, encara que no havia millorat gaire respecte als temps de la dictadura de Primo de Rivera al llarg de la primera meitat de 1931 (poc més de set socis de mitjana), a partir del començament del curs 1931-1932 el mes d'octubre,

pràcticament s'havia duplicat. En anys successius, tret de dues ocasions (tres si comptem la sessió convocada per al 6 d'octubre de 1934, que no pogué celebrar-se), ja mai més no baixà de la desena d'assistents. El nombre total de socis que participaven en les sessions al llarg de l'any passà de vint-i-set (un 16 %) el 1931, a cinquanta¹⁸⁰ (un 25 %) el 1933 i, encara que declinà lleugerament els anys 1934 i 1935, només en els sis primers mesos de 1936 tornaven a ser quaranta (un 17 %) els socis de la Institució que havien participat en les activitats d'aquesta.

A l'increment quantitatiu s'uneix el canvi qualitatiu, ja que la renovació dels assistents a les sessions respecte als de l'etapa precedent és molt important. És cert que, al llarg de 1931, els únics assistents a la totalitat de les sessions foren, com en anys precedents, el pare Pujiula i Ascensi Codina. Tanmateix, el nou president Pius Font i Quer, a diferència de l'anterior, Ricard Zariquiey, no donà al seu vicepresident Jaume Pujiula gaires ocasions de presidir les sessions científiques (només dues, les de juny i desembre de 1931). En tot cas, ja el 1931 un terç dels assistents a les sessions no havien participat anteriorment en les activitats de la Institució i trobem entre ells noms que després destacarien en el camp de les ciències naturals: Francesc Espanol, Josep F. de Villalta, Josep M. Font i Tullot, Noel Llopis i Lladó, Lluís Vallmitjana, Joaquim Vilarrúbia. Però és que el 1932 ja gairebé la meitat dels assistents eren nous, amb la novetat afegida de la incorporació d'un grup significatiu de cinc dones, encapçalades per Àngels Ferrer i Sensat i Margarida Comas i Sans. En anys successius el gruix dels assistents es mantingué regular amb les lògiques altes i baixes que esqueien a un funcionament normal de l'entitat.

La renovació anà també acompanyada de la gradual desaparició d'alguns dels exponents del passat recent. Ja hem fet referència a alguns autors i dirigents que només foren actius durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera. La majoria desaparegueren de les llistes de socis entre 1931 i 1932. El pare Pujiula, que no havia faltat a una sola sessió científica des de la seva presa de possessió com a president el gener de 1925, deixà de fer-ho amb regularitat a partir del juny de 1932 tot i que cap any, fins al 1936, no deixà de presentar treballs per publicar en el *Butlletí*, sempre en castellà. L'acta –brevíssima– de la reunió extraordinària del Consell Directiu del 21 de maig de 1932 ens dona la probable clau de la discreta retirada parcial del pare Pujiula¹⁸¹. Davant de la imminència de l'excursió col·lectiva a Andorra, prevista per al mes de juny d'aquell any, es plantejà que la sessió científica ordinària de la Institució se

179. *Butlletí ICHN*, 35, p. 221. La darrera acta de Consell Directiu transcrita en el llibre d'actes correspon a la reunió del 12 d'abril de 1934. De les posteriors només en tenim la transcripció publicada en el *Butlletí*.

180. Recordem que el total d'assistents acumulats de 1924 fins a 1930 només havia arribat a quaranta-set.

181. *Actes ICHN 1922-1934*, p. 27. Al marge del seu possible malestar en relació amb altres membres del Consell Directiu, cal no oblidar la incòmoda situació en la qual el col·locava la supressió de la Companyia de Jesús i l'obligat trasllat del Laboratori Biològic de Sarrià a nous locals.

celebrés allí. El pare Pujiula ho considerà contrari al reglament i s'hi oposà i, tot i fer-li notar Bataller que el reglament que invocava havia estat aprovat precisament en una sessió ordinària tinguda a Reus en ocasió de la primera de les excursions col·lectives, el 1921, mantingué, com solia, la seva posició. Finalment, per evitar que es prolongués fins a l'extenuació una discussió bizantina, el president proposà, i així s'acordà, fer dues sessions al juny, cosa que al capdavant no es féu. Pujiula no anà a Andorra, ni tampoc no assistí a cap altra sessió científica fins la del febrer de 1933, encara que sí que presidí una reunió extraordinària del Consell Directiu, el 9 de novembre de 1932,¹⁸² a causa de l'absència de Pius Font i Quer, que es trobava de campanya micològica amb el botànic francès Roger Heim.

El nombre més elevat d'assistents féu, lògicament, més vives les sessions científiques d'aquests anys, encara que d'això no ens n'assabenten gaire les escarides actes que aixequen els secretaris: de 1931 a 1933 Josep Ramon Bataller, el 1934 i 1935 Antoni Oriol i Anguera i el 1936 Rafael Candel. Tot i així no falten les controvèrsies, fins i tot amb més freqüència i braó que en altres etapes si hem de reafirmar-nos de les transcripcions, sempre prudents, dels secretaris esmentats i dels que els havien precedit en el càrrec. Ja el desembre de 1932 Marcel Chevalier vota en contra de la designació del seu compatriota Gaston Astre com a membre corresponent pel molt espai que podria ocupar aquest geòleg en el *Butlletí*, si bé el tranquil·litzà el president Pius Font i Quer dient-li que per controlar això hi ha una comissió de publicacions. La preocupació de Chevalier resulta ben paradoxal si tenim en compte que el 1932, amb trenta planes, havia estat el tercer autor més extens del *Butlletí* i que ho tornaria a ser l'any següent amb trenta planes més.

A partir del juny de 1934 sovintegen els debats i rectificacions entre Antoni Oriol i Anguera i Jaume Pujiula, que es mantindran fins a l'abril de 1936. Es tracta del xoc de dues actituds científiques contraposades. Antoni Oriol i Anguera era un metge amb formació de fisiòleg que provenia de l'escola d'August Pi i Sunyer, però que des del 1932 era professor de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, primer de genètica i posteriorment de bioquímica. Com tots els fisiòlegs de l'escola biològica catalana de Turró i Pi i Sunyer, tractava d'adoptar una actitud intermèdia entre vitalisme i materialisme, una actitud sintètica que l'acostava a plantejaments organicismes com els de Walter B. Cannon o altres fisiòlegs contemporanis seus, refusant per igual «el monisme materialista de Haeckel com el mo-

nisme idealista de von Uexküll».¹⁸³ Jaume Pujiula no sols era un home d'una altra generació, antimaterialista militant, sinó que havia arribat a les ciències naturals des de la filosofia escolàstica, tal com aquesta s'ensenyava al seu temps als seminaris de la Companyia de Jesús, cosa que el feia recórrer a la metafísica més sovint del que calia per explicar les seves observacions microscòpiques, en les quals, tanmateix, era d'un rigor que hagués pogut envejar el més aferrissat positivista. Oriol i Anguera, per altra banda, introduïa a la pràctica de la Institució un formalisme científic al qual els socis més vells o més distanciats dels medis universitaris o científics no estaven acostumats. Seria el primer autor del *Butlletí* a citar les referències bibliogràfiques dins del text pel número d'ordre dins de la bibliografia o a acompanyar la seva comunicació d'un resum en anglès.¹⁸⁴ El fet d'ocupar la secretaria, per altra banda, li permetia incloure en les actes, sempre que li semblava oportú, les seves discussions amb opositors com el pare Pujiula.

Però Oriol i Anguera tampoc no era l'únic dels socis joves de la Institució que gosava desafiar les figures consagrades de l'entitat. El 1935 Lluís Vallmitjana (nascut el 1914), rectificava també a Pujiula en una discussió sobre l'aplicació d'anilines a les tincions de protozoos.¹⁸⁵ En un camp ben diferent, el de la paleontologia, Josep F. de Villalta (nascut el 1913) presentava el mateix any una comunicació verbal, que mai no seria publicada, sobre la significació que estimava més probable d'uns fòssils dentaris que havia estudiat, en uns termes que, pel que sembla, desplaçaren profundament el president en exercici, Josep R. Bataller.¹⁸⁶ Lluís Solé Sabarís, en representació del seu company Noel Llopis Lladó, s'enfrontava el 1936, en una de les darreres sessions científiques d'aquest període de la Institució, a Marcel Chevalier, en relació amb l'estructura geològica del Pedraforca.¹⁸⁷

Però cap dels enfrontaments d'aquests anys resultaria tan acerb com el que enfrontà dos paleontòlegs gairebé coetanis i sortits de la mateixa escola: Marià Faura i Sans i Josep R. Bataller. Deixebles l'un i l'altre d'Almera, Faura havia estat el successor del mestre en la direcció del Mapa Geològic de la Província de Barcelona (1914) però, transformat aquest per la Diputació en Servei del Mapa Geològic i Topogràfic de Catalunya i traslladada la seva seu del Museu Geològic del Seminari al Museu de Catalunya (1917), hagué d'enfrontar-se a Almera i a les autoritats eclesiàstiques de Barcelona per recuperar els materials que

182. *Actes ICHN* 1922-1934, p. 29. En aquesta reunió s'acordà la candidatura que es proposaria per a la renovació de càrrecs del Consell Directiu de l'assemblea del desembre, en la qual es conceptuava de dubtosa la candidatura a la presidència de Font i Quer i fins i tot Pujiula proposava Antoni de Bolòs com a candidat a la presidència, cas que Font no acceptés presentar-se a la reelecció. A l'hora de la veritat, però, sí que ho acceptà. El pare Pujiula no participà en cap més reunió del Consell Directiu tret de la del 3 de juny de 1933.

183. ORIOL I ANGUERA, A. *Conceptes 1939. Assaigs*, Barcelona, Editorial Atenea, 1938, p. 269.

184. ORIOL I ANGUERA, A. «Anàlisi de l'aire d'expiració», *Butlletí ICHN*, 33, 1933, p. 292-298.

185. *Butlletí ICHN*, 35, p. 218.

186. *Butlletí ICHN*, 35, p. 218.

187. *Butlletí ICHN*, 36, p. 24.

eren propietat de la Diputació que havien anat quedant dipositats al Museu del Seminari al llarg de la vida d'Almera. Durant la dictadura de Primo de Rivera es veié privat de tots els seus càrrecs científics i acadèmics (1924) però, a més, abandonà el seu estat eclesiàstic (1925) i es retirà de tota activitat pública, amb l'excepció de la seva participació al XIV Congrés Geològic Internacional ja assenyalada. El 1934, però, l'Institut d'Estudis Catalans havia resolt reprendre l'activitat del Servei del Mapa Geològic i confiar-ne la direcció a Faura.

Bataller, per la seva banda, havia estat ajudant recollidor, primer d'Almera i després de Faura, i el 1926 havia estat designat catedràtic de ciències naturals i director del Museu de Geologia del Seminari. Posteriorment va ser nomenat també professor de l'Escola Superior d'Agricultura i de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona. Professà una gran animadversió per Faura a partir de la secularització d'aquest, que trobà ocasió de manifestar durant els anys de la seva presència en el Consell de Redacció del *Butlletí* de la Institució. Faura envià al *Butlletí* un article que era en bona part un comentari a un altre, publicat el 1931 pel paleontòleg alemany Hans Rudolph Gaertner, sobre la fauna del Silurià superior de Catalunya. Aquest article es publicà en el fascicle corresponent al segon trimestre de 1935 del *Butlletí* com si fos una traducció de l'article del paleontòleg alemany, cosa que queda desmentida des de la primera frase¹⁸⁸ i encara més per l'addenda, en la qual Faura descriu algunes espècies noves de fòssils del Silurià dels Pirineus. En el fascicle del tercer trimestre d'aquell any apareixia, cosa totalment sense precedents, una duríssima crítica, signada pel Consell de Redacció però amb tota evidència de la mà de Bataller, únic membre del Consell de Redacció d'aquell moment amb competència paleontològica suficient per argumentar en els termes que ho fa la nota. Faura adreçà a la Institució un treball titulat *En defensa pròpia* que el secretari, Rafael Candel, presentà en la sessió del 6 de juny de 1936, precisament la darrera sessió ordinària que tingué la Institució abans de la seva llarga interrupció a conseqüència de la guerra civil de 1936-1939 i l'ulterior dictadura franquista. Segons la ressenya de l'acta que apareix en el *Butlletí* del segon trimestre de 1936 «després d'un canvi d'impressions s'acorda posar-lo a disposició dels membres que el vulguin llegir i passar-lo després al consell de redacció». Ben probablement el document no tingué gaires lectors i certament no hi hagué oportunitat per publicar-lo. Tampoc no en coneixem el contingut ja que no s'ha conservat a l'arxiu de la Institució.

6.3. LES EXCURSIONS I LES SESSIONS EXTRAORDINÀRIES

Però la transformació que veritablement marcà els anys trenta a la Institució va ser la generalització de les excursions i la institucionalització d'una sessió extraordinària anual fora de Barcelona a partir de 1932. Tot i l'antiga tradició excursionista de l'entitat, durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera les sovintejadades excursions col·lectives dels socis de la Institució havien estat deixades de banda. Les restriccions a la lliure mobilitat pel territori imposades per les autoritats de la dictadura i la llarga presidència del pare Pujiula, un home de laboratori sense cap inclinació per l'observació directa al camp, ans a través del microscopi, havien fet oblidar pràcticament aquella tradició.

L'arribada de Pius Font i Quer, home de camp tant o més que de laboratori, la faria reviure, però li calgué un any i mig per vèncer les inèrcies de vuit anys sense excursions. En tot cas, quan prengué la decisió no deixà res a l'atzar que en pogués enterbolir l'èxit. En la sessió ordinària del 7 de maig de 1932 el president «proposa la celebració d'una sessió en alguna de les comarques catalanes» i per dur-ho a terme es nomena una ponència integrada per Timoteu Botey, Rafael Candel i Lluís Solé Sabarís. Tant Botey com Solé Sabarís eren homes vinculats al món excursionista i Rafael Candel al de l'ensenyament,¹⁸⁹ de manera que la intenció divulgadora i pedagògica de la iniciativa resulta prou manifesta. Però és que, manifestament, la ponència ja s'havia reunit abans amb el president i tot estava lligat fins al mínim detall ja que la sessió «en alguna de les comarques catalanes» ja tenia data fixada a menys d'un mes de distància (el 5 de juny de 1932) i havia de tenir lloc fora del territori administrativament català, a Andorra. Tan sorprenent resultà la proposta per a alguns, que calgué celebrar una reunió extraordinària del Consell Directiu (juntament amb els tres membres de la ponència), segurament a petició del pare Pujiula. Aquest, tal com ja hem indicat abans, s'oposà a la iniciativa del president amb arguments reglamentistes, ja que segons ell una reunió fora del local social no podia conceptuar-se d'ordinària. Seria endebades, tal com ja s'ha comentat, que el secretari Ramon Bataller li fes veure que precisament aquell reglament que invocava Pujiula havia estat aprovat en una sessió, conceptuada d'ordinària, celebrada a Reus el 6 d'octubre de 1921, precisament en el marc de la primera de les excursions col·lectives celebrades. Ja hem vist que la solució trobada per Font i Quer, per no perdre's en bizantinismes, va ser la

188. *Butlletí ICHN*, 35, p. 110. L'article comença dient: «En tractar del Silúric superior de Catalunya en la nostra tesi doctoral ...» i remetent a la tesi de Faura.

189. Era un dels professors cridats per Estalella per fer-se càrrec de l'engegada de l'Institut Escola. Arribat de Melilla al començament del curs 1931-1932, havia estat admès com a membre de la Institució el febrer de 1932.

d'acordar que durant el mes de juny se celebrarien dues sessions, cosa que, arribat el moment, no es féu. Però la porta quedà oberta per a les excursions extraordinàries i per a organitzar-ne d'ordinàries cada mes a partir del curs següent, una de les claus de la penetració de la Institució en el món de l'ensenyament a partir del curs 1932-1933.

Per a la reunió extraordinària de la Institució a les valls d'Andorra i la corresponent excursió col·lectiva, que tingueren lloc els dies 4, 5 i 6 de juny de 1932, es preparà un fulletó amb una visió geogràfica del recorregut, un itinerari geològic, unes notes zoogeogràfiques, amb especial atenció a la malacofauna i la mastofauna, i unes notes geobotàniques, així com un itinerari general de l'excursió i algunes fotografies de diferents punts d'interès del recorregut (cap d'elles d'Andorra). Encara que cap d'aquestes notes, ni el conjunt del fulletó, no van signats, l'acta de l'assemblea general ordinària del 3 de desembre de 1932 ens assabenta que els seus autors foren Lluís Solé Sabarís, Josep R. Bataller, Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Ignasi de Sagarra i Pius Font i Quer.¹⁹⁰ El mapa de l'itinerari sembla que va ser obra de Josep Closas, que posteriorment féu també els mapes i gràfics de moltes de les altres excursions. L'excursió, encara que els participants foren només quinze, donà l'oportunitat d'obrir la Institució al món de l'ensenyament, ja que hi participaren professors de l'Escola Normal de la Generalitat (Margarida Comas i Camps i Amadeu Visa), de l'Escola Superior d'Agricultura (Ramon Capdevila) i de l'Institut Escola (Rafael Candel, Joaquina Comas i Ros, Carme Estalella i Joan Nogués), i també a altres sectors susceptibles d'interessar-se per les activitats a l'aire lliure de la Institució (el metge Romà Alemany, el fotògraf Guillem Bestard i l'enginyer Jaume Cruanyes). De fet, només sis dels quinze participants eren socis de la Institució,¹⁹¹ encara que en la mateixa sessió era admesa com a sòcia Margarida Comas i Camps, i en els mesos següents ho foren Joan Nogués, Joaquina Comas i Ros i Romà Alemany. La reunió extraordinària tingué lloc a la Casa de la Vall d'Andorra la Vella i no es diferencià gaire de qualsevol altra sessió. S'hi donà compte de l'assistència, per primera vegada, a la festa anyal de l'Institut d'Estudis Catalans als nous locals de la Casa de Convalescència i del traspàs de Manuel Llenas, s'admeteren nous socis i se'n presentaren altres, així com diverses comunicacions. S'acordà assistir a l'homenatge a Martí d'Ardenya que s'havia de celebrar a l'agost a Tarragona i, potser el més important de tot, s'acordà proposar a l'assemblea general del desembre celebrar una nova sessió extraordinària el 1933 i que aquesta tingués lloc a Menorca. Pel que fa a l'excursió pròpiament dita, res no n'ha quedat referit a la documentació que conserva la Insti-

tució, però tant pel que consta en el fulletó guia com pel testimoni d'Angeleta Ferrer¹⁹² se sap que consistí en una ascensió a l'estany d'Engolasters.

Les «bones impressions obtingudes en aquesta primera excursió»¹⁹³ animaren el Consell Directiu a proposar-ne de més sovintejades. Així fou com, aprofitant la presència a Barcelona del micòleg francès Roger Heim, amb motiu del Pla Quinquennal Micològic promogut per Pius Font i Quer des de la Junta de Ciències Naturals, se n'organitzà una al Montnegre a la tardor del mateix 1932. Hi participaren una trentena de persones, no totes socis de la Institució. A l'assemblea general del 3 de desembre, en la qual, tal com ja s'ha dit, fou reelegit Pius Font i Quer per a un segon mandat, a més de ratificar-se l'acord de fer la sessió extraordinària a Menorca, s'acordà nomenar una comissió d'excursions i aprovar un pla anual d'excursions; per al 1933 s'acordà que fossin geològiques les del primer trimestre, biològiques les del segon i mixtes (malacològiques i micològiques) les d'octubre i novembre. S'aprovà també un reglament de la comissió o ponència d'excursions, a la qual s'encomanà també l'organització de tot el referent a la sessió extraordinària a Menorca.

Encara que calgué suspendre'n alguna a causa del mal temps, les excursions ajudaren a completar l'obertura de la Institució cap a la societat catalana i, molt especialment, cap al món de l'ensenyament. Molt hàbilment, la comissió d'excursions, presidida per Rafael Candel, aconseguí que la premsa de Barcelona es fes ressò de les convocatòries d'excursions de la Institució; això, unit a la propaganda directa dels professors de l'Escola Normal, l'Escola Superior d'Agricultura, l'Institut-Escola, l'Institut de Cultura per a la Dona, les Escoles Italianes, el Liceu Francès i fins i tot la mateixa Universitat Autònoma, de la qual Pius Font i Quer fou nomenat professor agregat aquell mateix any 1933, féu que les excursions apleguessin força persones sense vinculació inicial amb la Institució però que un cop coneguda aquesta se'n feien socis. Això explica en bona part el fulgurant creixement de la Institució en aquests anys. No era infreqüent que les excursions apleguessin una trentena de persones o més i la que es féu el febrer de 1935 al Collsacabra n'arribà a aplegar més de setanta. Però, tot i que no sempre foren les més concorregudes, les que més ressò i importància tingueren foren les successives sessions extraordinàries celebrades a partir de 1933 i que tingueren per escenari Menorca (1933), la Vall d'Aran (1934), les terres de l'Ebre (1935) i la Catalunya Nord (1936).

Les jornades menorquines de l'abril de 1933 foren particularment significatives, pel context cultural i polític en què es produïren. Feia pocs mesos (9 de setembre de 1932)

190. *Butlletí ICHN*, 32 (7-8-9), p. 190.

191. Josep R. Bataller, Timoteu Botey, Josep Closas, Rafael Candel, Angeleta Ferrer i Sensat i Pius Font i Quer.

192. FERRER I SENSAT, A. «En el centenari del Dr. Pius Font i Quer (abril de 1988)» a *Miscel·lània Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida, Edicions de l'IEI, 1988, p. 137.

193. *Butlletí ICHN*, 32 (7-8-9), p. 190.

que havia estat aprovat l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, mentre a Menorca era viu el debat entre els autonomistes catalanistes (partidaris d'unir Menorca a Catalunya) i els menorquinistes (partidaris d'una autonomia insular privativa), enfront dels qui rebutjaven tota autonomia o preferien adherir-se a un estatut d'autonomia de les Illes Balears.¹⁹⁴ Els expedicionaris de la Institució actuaren de veritable ambaixada cultural de l'incipient Govern de la Generalitat de Catalunya i foren rebuts per una extensa representació de la societat i de la cultura de l'illa encapçalada per l'alcalde de Maó, Pere Pons i Sitges; el president de l'Ateneu de Maó, Josep Cotrina; el director-delegat de l'Institut de segon ensenyament, Francesc Hernández Sanz, juntament amb els catedràtics Emiliano Castaños (d'història natural), Josefa Torrents i Masagué (de llengua i literatura) i Joan Hernández i Móra (interfè de lletres) i una comissió d'alumnes; el metge director del Llatzeret, Francisco Aristoy i el president del Foment del Turisme, Joan Gomila. Això sense comptar els naturalistes locals com ara els farmacèutics Jaume Ferrer i Aledo i Rafael Mercadal i Seguí, el geòleg Joan Ponsetí o l'estudiant Rafael Salord i Barceló¹⁹⁵ així com les «representacions de la premsa local».¹⁹⁶

Els representants de la Institució eren setze,¹⁹⁷ entre ells quatre membres del Consell Directiu, i anaven acompanyats de vuit persones més¹⁹⁸ que, sense ser-ne socis, havien volgut participar en la sessió extraordinària i en les excursions per Menorca organitzades per la Institució. Per intervenció d'Antoni M. Sbert, diputat mallorquí de l'Esquerra Republicana de Catalunya, eren portadors d'un missatge de salutació del president Macià al poble menorquí, al qual es donà lectura a l'acabament de la sessió científica extraordinària que tingué lloc al matí del 15 d'abril. Però, a més, acabada aquesta sessió científica, que tingué lloc a la sala de plens de l'Ajuntament de Maó, amb la presència de les autoritats de la ciutat i nodrida representació de les entitats científiques i culturals menorquines, així com de nombrosos

públic, tingué lloc un acte d'homenatge a la memòria del naturalista menorquí Joan Joaquim Rodríguez i Femenias.

Segons ressenya el *Butlletí* de la Institució: «En acabar la sessió científica, els assistents a ella es constituïren en processó cívica, a la qual s'associà tot el poble. Al capdavant de la comitiva figuraven l'alcalde de la ciutat M. I. Sr. Pere Pons i Sitges, el president de la Institució, Dr. Pius Font i Quer, i el secretari, Dr. Josep R. Bataller, els quals eren precedits pels macers de la ciutat. En arribar a la meitat del carrer de García Hernández,¹⁹⁹ la comitiva s'aturà davant la casa pairal de l'il·lustre botànic menorquí Joan J. Rodríguez i Femenias, amb l'objecte de descobrir la làpida commemorativa oferta per la nostra Institució».²⁰⁰ El Dr. Font i Quer, a títol de president, en oferir la làpida féu un breu parlament i, després de fer l'elogi de la tasca científica completa de l'homenajat, aprofità l'avinentsa per remarcar la vàlua de les recerques realitzades pels naturalistes amateurs, que, sense protecció oficial de cap mena, arriben a fer una labor sòlida i perdurable. «La Institució Catalana d'Història Natural –concloué–, formada en gran part per naturalistes aficionats, se sent molt afalagada de poder retre homenatge a un dels seus». A continuació, Jaume Ferrer i Aledo glossà la figura humana i científica de l'homenajat i François Duffas, professor de l'Institut Francès de Barcelona i membre de la Institució, pronuncià també unes paraules en representació de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, ciutat amb la qual estigué força vinculat Rodríguez i Femenias i en la qual va morir. En nom de la família de l'homenajat, el president de l'Ateneu de Maó, Josep Cotrina, agrai l'homenatge, al qual volgué també adherir-se a títol personal i en nom de l'Ateneu. Tancà l'acte l'alcalde de Maó, amb unes paraules d'elogi de Rodríguez i Femenias com a ciutadà exemplar i impulsor d'obres socials. Acabat aquest acte la presidència i el seu seguici reprengueren la marxa fins a l'antiga plaça de Sant Francesc, la qual, per acord de l'Ajuntament de Maó havia rebut el nom de plaça del botànic Rodríguez i Femenias i el

194. QUINTANA, J. M. *Regionalisme i cultura a Menorca (1888-1936)*, Barcelona-Maó, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Institut Menorquí d'Estudis, 1998.

195. Aquest darrer, que residia a Barcelona durant el curs escolar, era soci de la Institució.

196. *Butlletí ICHN*, 33 (3-4-5) p. 169.

197. Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Josep R. Bataller, Timoteu Botey, Rafael Candel, Josep Closas, Joaquina Comas, François Duffas, Francesc Español, Salvi Fàbrega, Pius Font i Quer, Josep M. Font i Tullot, Elies Gutiérrez, Pere Marcet, Rafael Salord, Lluís Solé i Sabarís i Antoni Vilarrúbia.

198. Ramon Jardí; algú de cognom Kraut; Antoni Parramon; el metge badaloní Joan M. Rubiés i Monjonell, la seva muller Montserrat Trias i Pujol i el fill d'ambdós Pere Rubiés, que només tenia catorze anys; Alfredo San Miguel, fill de Máximo San Miguel, que en tenia quinze, i algú de cognom Smith.

199. Avui, com en temps de Rodríguez Femenias, carrer d'Isabel II.

200. La placa figura encara a la façana de la casa on havia viscut Rodríguez Femenias. La iniciativa d'oferir la placa havia sortit efectivament del Consell Directiu de la Institució, possiblement a instàncies del seu president Pius Font i Quer que, durant la seva estada a Maó com a farmacèutic militar, de 1911 a 1914, havia tingut ocasió de conèixer i fer amistat amb molts dels deixebles i col·laboradors dels darrers anys de vida científica del naturalista maonès. Qui la costejà, però, a diferència del que havia passat amb altres actes semblants d'homenatge, com la placa dedicada a Almera el 1923, sembla que va ser la Junta de Ciències Naturals. Així ho donen a entendre l'acord que figura en l'acta de la reunió del Consell Directiu de la Institució del 4 de març de 1933 (*Actes ICHN* 1923-1924, p. 34) de «fer, amb la col·laboració de la Junta de Ciències Naturals, una placa homenatge de la societat al botànic menorquí Rodríguez Femenias» i l'absència, en la liquidació dels pressupostos de 1933, de cap partida que es pugui relacionar amb l'execució de la placa.

batlle de la ciutat va procedir a descobrir el rètol amb aquest nom.

Per altra banda, els excursionistes de la Institució no es limitaren la resta del temps a recórrer els paratges més interessants de Menorca des del punt de vista naturalista i els monuments megalítics més notables. Oferiren també a Maó un cicle de conferències sobre temes molt variats i fins i tot projectaren diapositives i alguns films documentals cedits per l'Ajuntament de Barcelona. Així, el 15 d'abril a dos quarts de deu del vespre Rafael Candel donava la primera a l'Ateneu de Maó sobre Andorra des del punt de vista geogràfic, amb projecció de diapositives; l'endemà era el president Pius Font i Quer qui donava a l'Ateneu mateix una conferència sobre la vegetació del protectorat espanyol del Marroc, també amb projecció de diapositives. El dia 17 la conferència a l'Ateneu anà a càrrec de la naturalista i pedagoga menorquina Margarida Comas, que parlà sobre pedagogia moderna, igualment amb projecció de diapositives, mentre al cinema Victòria, per a un públic més ampli, eren projectats els dos films documentals abans esmentats, facilitats per la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

La sessió extraordinària de 1934 consistí en una visita a la Vall d'Aran a primers de juliol, tingué també una durada de vuit dies i inclogué ascensions a algun cim que no hem trobat especificat, visites a les veïnes valls de Luchon i de Comenges i l'obligada sessió científica extraordinària, que, en aquest cas, tingué lloc a l'ajuntament de Vielha. En aquesta ocasió els assistents foren quaranta-vuit, vint-i-tres dels quals eren socis de la Institució i la resta majoritàriament estudiants de geologia i de botànica de la Universitat Autònoma de Barcelona.

L'excursió extraordinària de 1935 tingué lloc novament a l'abril (del 14 al 19) i visità les terres de l'Ebre. Els participants foren menys nombrosos (quinze, dotze dels quals eren socis de la Institució) que en les precedents, segurament a causa de l'absència d'alguns dels seus socis més destacats i més fidels a aquestes excursions.²⁰¹ Els excursionistes visitaren la serra de Cardó, els Ports de Tortosa, en particular la vall del Toscar, i el delta de l'Ebre, en particular la Punta de la Banya, i feren algunes troballes notables. Es repetí la pràctica, iniciada a Menorca, que alguns dels participants donessin conferències divulgatives. Així ho feren a l'Ateneu de Tortosa Antoni Oriol i Anguera, parlant de *Radiacions i Biologia* el dia 15 d'abril, i Josep R. Bataller, parlant de la geologia dels

voltants de Tortosa, amb projecció de diapositives, dos dies més tard.

La sessió extraordinària de 1936 es pot dir que fou el darrer acte públic de la Institució en l'etapa ara considerada. Tingué lloc del 24 al 27 de juny, és a dir, tres setmanes escasses abans de l'esclat de la guerra civil de 1936-1939. Es feia coincidir amb el IX Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, que aquells mateixos dies tenia lloc a Perpinyà i, fins i tot, estaven previstes dues trobades amb els participants en aquell Congrés, però problemes de coordinació les impediren.²⁰² La crònica d'aquesta excursió, no signada però gairebé amb tota seguretat deguda a la mà de Rafael Candel, revela la multitud d'incidències que hagueren de superar els excursionistes i el molt parcialment que s'acompliren les ambiciosos expectatives que s'havien programat.²⁰³

Els socis participants foren en aquesta ocasió només nou, als quals s'afegiren, des de Barcelona, set acompanyants. En ruta, s'afegiren, a les diferents excursions i activitats, alguns socis de fora de Barcelona i nombrosos simpatitzants de la Catalunya Nord, algun dels quals també era soci de la Institució. Un malentès amb l'empresa encarregada del transport dels excursionistes deixava aquests, hores abans de la sortida, mancats de permís de sortida a l'estranger. Un permís que no s'obtingué fins a última hora del matí del dia mateix de la sortida, cosa que, unida a una pedregada que enganxà els expedicionaris camí de Girona, desbaratà completament la programació del primer dia, en el qual només s'herboritzà una mica pels volts de l'Hostal de la Granota, prop de Sils, i pels del castell de Sant Ferran, a Figueres. L'endemà foren els tràmits fronterers els que desbarataren tots els horaris, en retenir fins a migdia al Portús els expedicionaris, que es trobaren arribant a Prada de Conflent, sense dinar, a les tres de la tarda i havent pràcticament de pidolar que els servissin alguna cosa. Tingueren encara prou braó, però, per, havent dinat, arribar-se fins a Castell i pujar fins a Sant Martí del Canigó, on, a quarts de vuit del vespre, obrien la sessió extraordinària que havia de ser la darrera fins molts anys després. Fou una reunió més protocol·lària que altra cosa, presidida per Josep R. Bataller i amb l'assistència de Timoteu Botey, Josep Closas, Bartomeu Darder, Salvi Fàbrega, Dolors Morató, Evarist Ullastres i Antoni Vilarrúbia, que es va enllestir en qüestió de mitja hora. L'acord de més interès, que malauradament no es va poder complir, fou el de fer la sessió extraordinària del 1937 a Eivissa.

201. En particular la dels participants en l'expedició organitzada per la Junta de Ciències Naturals de Catalunya al territori d'Ifni, possessió espanyola del sud del Marroc. Des d'allí, Pius Font i Quer, Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Mariano Ferrer i Bravo, Otto Gutzwiller i Máximino San Miguel de la Camara, adreçaren un telegrama d'adhesió que fou llegit en la sessió extraordinària que tingué lloc a l'Ajuntament de Tortosa.

202. RAMIS, J. [ed.], *Els congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana: gairebé un segle*, Barcelona, Fundació Uriach, 1996, p. 138-152. L'excursió a Port Vendres i Banyuls de la Marenda, que la Institució havia previst per al dia 27, el Congrés de Metges i Biòlegs la féu el dia 25 i el sopar de germanor que la Institució havia previst per al dia 26, no es pogué dur a terme perquè els participants al Congrés havien fet una excursió fins a la Cerdanya, de la qual arribaren tard i cansats.

203. *Butlletí ICHN*, 36 (segon trimestre), p. 166-182.

El dia 26 es dedicà a visitar els voltants de Vernet, en companyia de Lleó Conill, un botànic vallespirenc soci corresponent de la Institució i vicepresident de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals, que al vespre del mateix dia oferí als representants de la Institució Catalana d'Història Natural una solemne recepció, en la qual Lleó Conill agrai públicament el seu nomenament com a soci corresponent i donà la benvinguda a la Catalunya Nord als visitants. L'endemà, en el camí de tornada cap a Barcelona, es visità el Laboratori Aragó i el balneari de Vilajuïga (Alt Empordà).

6.4. LES PUBLICACIONS

Gairebé podríem dir que en aquesta etapa, com en l'anterior, el *Butlletí* és l'única publicació de la Institució, si no fos per les molt interessants guies d'algunes de les excursions extraordinàries que acabem d'esmentar. La continuïtat del *Butlletí*, fins al segon trimestre de 1936, ens transmet la imatge pública de la Institució en els seus anys més fecunds d'ençà dels de la segona dècada del segle, vint anys abans.

Ja hem assenyalat com, només prendre possessió com a president, Pius Font i Quer, aprofitant el retard acumulat per la impremta que fins llavors imprimia el *Butlletí* (Gràfics Academia Mariana, de Lleida) prengué el determini d'unir en un de sol els tres fascicles corresponents al primer trimestre de 1931 i els féu imprimir en una nova impremta (Nebots de López Robert i Cia - Impressors, de Barcelona), que els tingué enllestits en menys d'un mes. Al començament, no hi hagué diferències formals amb el *Butlletí* de l'etapa precedent, si bé els continguts es renovaren considerablement, com es veurà a continuació, però a partir de l'inici del curs 1932-1933 la renovació es féu total. El fascicle de l'últim trimestre de 1932 ja no portava el lema del Vaticà I, que el pare Pujiula havia imposat novament el 1927, mentre portava, en canvi, el peu d'impremta de l'Institut d'Estudis Catalans, bon testimoni de la normalització de relacions amb aquest. A partir del primer fascicle de 1933 el canvi d'imatge era total, amb un disseny totalment renovat de la coberta que resultava així perfectament homologable amb qualsevol revista científica de l'època, una tipografia acuradíssima i una composició de gust noucentista que incloïa un sumari del contingut a la coberta mateixa, que permetia al lector fer-se càrrec del que hi podia trobar; només conservava, de l'etapa anterior, l'escut de la Institució. També havia canviat novament la impremta, ara la Impremta Sant Josep, de Ramon Torra, S. C., de Manresa, i el tiratge, que arribava als 400 exemplars. Una altra novetat del volum de 1933 és la indicació, a la darrera

pàgina, de les dates precises de publicació de cada un dels fascicles, tal com es feia, per assegurar les prioritats respecte a les descripcions vàlides de tàxons, en les millors revistes botàniques i zoològiques d'aquells anys. Un esforç que no havia de tenir continuïtat en els anys següents. En canvi, tot i que en les actes de la Comissió de publicacions se'n parla almenys des de finals de 1932, no havia de ser fins al segon fascicle (abril-maig) de 1934 que aparegués una secció bibliogràfica. Una secció, tanmateix, de considerable interès, per tal com donava compte de nombroses publicacions referents a Catalunya aparegudes en publicacions periòdiques d'arreu d'Europa i que anà creixent en els anys successius fins a estroncar-se definitivament en desaparèixer el *Butlletí* amb l'esclat de la guerra civil.

El nombre de treballs publicats, que els primers anys d'aquest període es manté en uns nivells no gaire diferents dels enregistrats els anys precedents (vint treballs publicats el 1931 i vint-i-un el 1932), s'incrementa significativament el 1933, any que se'n publiquen cinquanta, és a dir més que entre els dos anys precedents, i es manté en un nivell intermig els anys restants (trenta-quatre el 1934, trenta-dos el 1935 i dinou els dos primers trimestres de 1936). Lògicament, també són més nombrosos que en els anys precedents els autors que publiquen algun article o nota, que superen la seixantena, i les matèries representades, gairebé una cinquantena.

És cert que, dels seixanta-quatre autors, més de la meitat (trenta-quatre) són purament esporàdics, publiquen una vegada i prou, però no podem oblidar la brutal discontinuïtat de 1936, que impedí que ho poguessin fer novament molts d'aquests autors, joves que tot just s'incorporaven a la comunitat científica o a la docent. En tot cas, de la trentena d'autors que en aquesta etapa sí que publiquen repetidament, ben bé la meitat són de nova incorporació. També hi ha autors d'etapes anteriors que desapareixen de les planes del *Butlletí*, en particular, com ja s'ha indicat abans, alguns d'aquells que no havien publicat mai abans de 1924.²⁰⁴ Alguns altres autors, que sí que havien publicat abans del període dictatorial força assíduament, com Felip Ferrer i Vert, Llorenç Garcias i Font, Frederik Haas, els germans Maluquer, Carlos Pau, Salvador Vilaseca o Ricard Zariquiey, tampoc apareixen més. Les raons poden ser tan diverses com les persones assenyalades: Ferrer i Vert, Garcias Font, els germans Maluquer o Ricard Zariquiey, massa absorbits per les seves respectives professions, només es dedicaven molt marginalment a les seves afeccions naturalistes; Salvador Vilaseca, a més d'exercir la seva professió de metge, s'havia decantat més cap a l'arqueologia i Frederik Haas, perseguit a l'Alemanya nazi per jueu, passava moments crítics abans de poder emigrar, primer al Brasil i després als Estats Units.

204. Molt pocs d'ells ho havien fet en català, únicament Josep Cuatrecasas, Francesc Xavier Farrerons i Cò (en els articles i notes que havia publicat abans de 1928, a partir d'aquesta data publicà en castellà), Màrius Guerin i Jaume Marcet.

Però enfront dels autors desapareguts n'apareixen una quarantena de nous, pràcticament tots ells d'una nova generació, entre ells les primeres dones (després de la pionera publicació de Mme. Paul Lemoine) a publicar en el *Butlletí* de la Institució: Emília Fustagueras i Francesca Real i Fontova. Entre aquests autors hi trobem algunes de les figures que serien més significatives en les respectives especialitats en els anys de postguerra: els geòlegs Rafael Candel, Josep M. Font i Tullot, Noel Llopis Lladó i Lluís Solé i Sabarís; els paleontòlegs Miquel Crusafont, i Josep Fernández de Villalta; l'entomòleg Francesc Español i el fisiòleg Antoni Oriol i Anguera. També hi ha autors veterans, dels que venien publicant des dels primeríssims anys de la Institució, com Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Ascensí Codina (que fins a la seva mort el 1932 no deixà de publicar una o altra nota en cada fascicle del *Butlletí*) o Longí Navàs; o dels incorporats en els anys ascendents del segon decenni del segle, com Josep Ramon Bataller, Antoni de Bolòs, Marià Faura i Sans, Pius Font i Quer o Ignasi de Sagarra

Pel que fa a les matèries, les novetats són menys nombroses que pel que fa als autors, però no deixen de ser significatives. Les que són constants en el *Butlletí* tots els anys del període 1931-1936 ja no són només tres com en períodes anteriors, sempre relacionades amb les aficions col·leccionistes dels naturalistes, sinó cinc. D'aquestes cinc (botànica, entomologia, geologia, histologia i paleontologia), només les dues primeres havien aparegut amb tanta assiduitat en els períodes anteriors. Tanmateix el pes relatiu d'aquestes matèries és molt desigual, tant en conjunt com any per any. De fet, els dos primers anys del període (1931 i 1932) el pes relatiu de les dues matèries més representades (paleontologia i geologia tots dos anys) supera de llarg el cinquanta per cent de les planes publicades (el 81,7 % el 1931 i el 55,1 % el 1932) tot i que les matèries representades eren nombroses (tretze i nou respectivament). El fet que els botànics ja tinguessin des de 1927 la seva pròpia revista, *Cavanillesia*, que editava Pius Font i Quer, i la diligència amb què actuava Josep Ramon Bataller en la comissió de publicacions expliquen probablement aquest fort desequilibri a favor de les ciències geològiques i la considerable extensió de molts dels articles d'aquestes matèries, sobretot d'alguns de paleontologia. De fet, noranta de les cent vuitanta-cinc planes d'articles i notes, publicats el 1931, corresponen a un únic article de paleontologia: *Brachiopodes liasiques de Catalogne et des regions voisines* del francès G. Dubar, professor a la Universitat Catòlica de Lilla, encarregat per Bataller a aquest autor.

El 1933, les dues matèries més representades en el *Butlletí* encara totalitzen més del 50 % de les planes publicades, però ara són la fisiologia i la geologia (la paleontologia queda en quart lloc, per darrere de l'entomologia); però això és així únicament perquè es publica una reimpressió de la memòria d'Antoni de Martí i Franquès *Experimentos y observaciones sobre los sexos y fecundación de las plantas*, amb motiu del centenari de la mort del seu autor, reimpressió que ocupava vuitanta-vuit planes. Així, el repartiment de planes entre les restants matèries resulta menys desequilibrat que en els anys precedents i, a banda la geologia (26,3 %) cap altra matèria ocupa més del 25 % de les planes publicades. A remarcar que l'altre article de fisiologia és el primer dels publicats en el *Butlletí* acompanyat d'un resum en anglès (cf. p. 81); pel seu tema, l'anàlisi de l'aire d'expiració, reprèn el conegut interès de Martí i Franquès per la composició de l'aire i per les funcions de bescanvi de gasos en els organismes, que l'havia portat en els últims anys del segle XVIII a mesurar aquella composició amb més precisió que el mateix Lavoisier i a ser un dels pioners de l'estudi de la funció clorofil·lica abans i tot que fos coneguda la seva transcendència per a la vida.²⁰⁵

El 1934 és l'any amb una distribució menys desequilibrada de planes entre les diferents matèries. Només la geologia (21,6 %) supera el 20 %, mentre arqueologia,²⁰⁶ paleontologia i botànica se situen entre el 10 % i el 20 %. Les aportacions paleontològiques (set) només eren superades en nombre per les de geologia (catorze) i entomologia (onze), amb participació tant dels autors consagrats (Bataller, Gaston Astre) com dels més novells (Crusafont, F. de Villalta, Fustagueras, Llopis Lladó). Dels quatre articles de botànica, dos eren del president Font i Quer, un d'ells una nota amb la notícia de la troballa de *Zygophyllum album* al delta de l'Ebre, al cap de més d'un segle de la primera troballa de Philip B. Webb, d'ençà de la qual aquesta planta d'àrea africana no havia estat vista per cap altre botànic en aquesta localitat ni en cap altra del continent europeu.

Novament, el 1935 hi ha un fort decantament per la paleontologia, ja que un 44,9 % de les planes ocupades pels articles i notes publicats corresponen a aquesta matèria, si bé en aquest cas repartits en vuit articles, entre ells, és clar, els dos més llargs: *Contribució al coneixement de la fauna ictiològica terciària catalana*, del capellà badaloní Lluís Rocabert, i *Fauna del Silúric superior en els Pirineus*, un article de Marià Faura i Sans comentant-ne un altre de Hans Rudolf Gaertner, que el Consell de Redacció del *Butlletí* (és a dir, Bataller) atribuï a aquest autor, tal com ja ha estat exposat. Ben per darrere de la paleontologia, molt iguala-

205. QUINTANA I MARI, A. «Antoni de Martí i Franquès (1750-1832). Memòries originals. Estudi biogràfic i documental», a *Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*. Barcelona, 24, ACAB, 1934.

206. D'arqueologia només hi ha un article, però molt extens, d'Isidre Macau i Teixidor, professor del Grup Escolar de Sarrià, instal·lat el 1933 per l'Ajuntament de Barcelona al, fins l'any abans, col·legi dels jesuïtes. Havia ingressat a la Institució com a soci l'any anterior. L'article versava sobre els monuments megalítics de l'Alt Empordà i unes coves del Gironès.

des al voltant del 12 % de l'extensió del *Bulletí*, se situen dues matèries, una d'elles ben infreqüent a les seves planes: carcinologia i entomologia. La sorprenent rellevància de la carcinologia en aquest volum del *Bulletí* ve determinada per tres articles d'un únic autor, Ricardo Zariquiey Cenarro (pare de Ricardo Zariquiey Álvarez, el notable bioespeleòleg que havia ocupat la presidència els darrers anys de la dictadura de Primo de Rivera), que publicava el 1935 tres articles sobre crustacis decàpodes, especialitat que aquest metge pediatra cultivaria encara en la postguerra amb remarcables publicacions encara avui fonamentals per a la fauna carcinològica de les nostres aigües.

L'any 1936 només es van publicar dos fascicles, corresponents als dos primers trimestres de l'any. Particularment remarcable és la publicació del fascicle corresponent al segon trimestre, que hagué d'editar-se i publicar-se en circumstàncies que no podien ser més adverses, ja en plena guerra civil. Res en la seva presentació no ho faria sospitar, ben al contrari. Tot i que el seu curador, sens dubte Rafael Candel, era tan conscient de les dificultats de continuïtat que es presentaven que dota aquest fascicle d'un índex general del volum 36 (que normalment apareixia en el fascicle del darrer trimestre de l'any), enlloc apareix la més lleu al·lusió als esdeveniments produïts a l'estiu de 1936 i a la impossibilitat en què es trobava la Institució de funcionar d'una manera mínimament normal, amb el president amagat, part del Consell Directiu en territori facciós i la resta havent de dedicar els seus esforços a activitats ben allunyades dels interessos de la Institució. En tot cas, els dos trimestres de normalitat de 1936 assenyalen una perfecta continuïtat amb els anys precedents i amb el biaix que començava a introduir el seu nou president, Josep R. Bataller. Les ciències geològiques, en efecte, ocupen, amb diferència, la major part del *Bulletí* (gairebé tres quartes parts). Si deixem de banda la crònica de l'excursió col·lectiva i sessió extraordinària a la Catalunya Nord, que ocupa un 15,5 % de les planes

publicades, només una matèria, l'entomologia, arriba a ocupar més d'un 5 % del total.

L'altra publicació d'aquest període serien les guies de les excursions col·lectives (i la corresponent sessió extraordinària) que tenen lloc de 1932 a 1936. Coneixem les corresponents a les excursions de 1932 (Andorra) i 1933 (Menorca), però no és segur que no es publicuessin les dels anys successius. Tenen en comú el fet de presentar-se com a publicacions col·lectives sense que hi constin explícitament els noms dels autors de les diferents parts que apleguen. Tanmateix es poden esbrinar, bé perquè son recollits en alguna acta inèdita o publicada (cas de la guia de 1932), bé perquè figuren al final de la mateixa guia i no resulta difícil imaginar quin dels textos cal atribuir a cada un d'ells. Així, els autors de la guia de l'excursió de 1932 a Andorra foren Lluís Solé Sabarís, Josep R. Bataller, Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Ignasi de Sagarra i Pius Font i Quer. Els de la de 1933, Joan-Baptista d'Aguilar-Amat, Josep R. Bataller, Rafael Candel, Emiliano Castaños, Josep Closas, Francesc Español, Pius Font i Quer, Ignasi de Sagarra, Domènec Ventalló i Antoni Vilarrubia. Tots dos anys l'autor dels dibuixos i mapes fou Josep Closas. Les fotos publicades foren de Joaquim Folch i Girona i, en el cas de Menorca, també n'hi hagué de R. V. Pons i Joan Victory (facilitades pel Foment del Turisme de Menorca), de Rafael Salord i de l'arxiu fotogràfic d'*El Dia Gráfico*, el diari lerrouxista barceloní, propietat de Joan Pich i Pon, que havia estat el primer periòdic català a publicar planes de rotogravat.²⁰⁷

Per als anys 1934, 1935 i 1936 no hem trobat cap exemplar de les guies (tot i que estem convençuts que també es publicaren, encara que segurament es degué fer en edició molt restringida, destinada als participants) però sí de les actes o cròniques de les corresponents excursions publicades en el si dels *Bulletins* d'aquells tres anys, els darrers de normalitat en la vida de la Institució fins a la fi de la llarga nit del franquisme, quaranta anys més tard.

207. Fotogravat imprès amb màquina rotativa.

TAULA 8

Consells directius 1931-1936

	31	32	33	34	35	36
Andorrà, Josep ¹	vs	vs				
Bataller i Calatayud, Josep R.	s	s	s		p	p
Bofill i Pichot, Josep M.		v	v			
Bolòs i Vayreda, Antoni de					v	v
Botey i Mateu, Timoteu	c	c	vs	vs		
Candel i Vila, Rafael						s
Closas i Miralles, Josep ²					c	c
Codina i Ferrer, Ascensi	t					
Cuatrecasas i Arumí, Josep	b					
Español i Coll, Francesc			c	c		
Fàbrega i Grau, Salvi ³				t	t	t
Fernàndez de Villalta i Comella, Josep		b	b			
Ferrer i Vert, Felip	v	v				
Folch i Girona, Joaquim	v					
Font i Quer, Pius	p	p	p	p		
Garcia del Cid, Francisco						v
Llopis i Lladó, Noel					b	b
Marcos i Pascual, Antoni				b		
Oriol i Anguera, Antoni				s	s	
Pujiula (S.J.), Jaume	vp	vp	vp			
Sagarra i de Castellarnau, Ignasi de			v	v		
Seró i Navàs, Prudenci		t	t			
Solé i Pla, Joan				vp	vp	
Solé i Sabarís, Lluís				v	v	
Suñer i Pi, Irene					vs	vs
Zariquiey i Cenarro, Ricardo						vp

1. Procedia del món de l'excursionisme (presidí en dues ocasions la secció de geografia i geologia del CEC i també participà en les publicacions del Club Muntanyenc). Practicava l'espeleologia i entrà a la Institució introduït per Ricard Zariquiey fill, amb qui devia compartir exploracions espeleològiques, el 2.06.1922. Fou elegit vicesecretari el 4.12.30, molt probablement a proposta del mateix Zariquiey, que deixava la presidència. Ocupà el càrrec els anys 1931 i 1932 però la seva assistència a les sessions científiques fou esporàdica. El 1936 encara n'era membre.
2. Com Andorrà, procedia del món excursionista i ingressà a la Institució en la mateixa data que ell. També com ell presidí la secció de geografia i geologia del CEC, així com, posteriorment (1932), la de ciències del Club Muntanyenc. En la Institució fou particularment actiu a partir de 1931, sobretot en l'organització de les excursions col·lectives i la preparació de materials cartogràfics per a aquestes. El 15.12.34 fou elegit conservador, càrrec que ocupava el juliol de 1936.
3. Farmacèutic. Ingressà a la Institució el 1919, però no fou gaire actiu fins al 1932. El 23.12.33 fou elegit tresorer, càrrec per al qual va ser reelegit el 19.12.35 i en el qual romangué com a mínim fins a finals de 1937.

7. EL LLARG TÚNEL DE LA GUERRA I EL FRANQUISME (1936-1972)

Si el cop d'estat de Primo de Rivera, el setembre de 1923, havia comportat una etapa d'obligat replegament de la Institució Catalana d'Història Natural, l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936 obrí la porta a més de trenta anys de precària supervivència en la clandestinitat. Remarquem que, a diferència d'altres filials de l'IEC, el cessament de les activitats públiques de la Institució no s'ha de datar de 1939, sinó del mateix 1936 o, a tot estirar, de 1937. La seva llarga trajectòria de confessionalitat catòlica, gens desmentida amb el fet que el seu president per al bienni 1936-1937 fos un capellà, mossèn Josep Ramon Bataller, la posava en una situació no poc compromesa davant de les forces polítiques presents en les institucions catalanes i en el punt de mira d'algunes organitzacions particularment hostils a l'Església catòlica i a les persones sospitoses, per la seva ideologia o posició social, de connivència amb els militars sublevats. Així, ja durant els primers dies de la guerra, la Institució pagaria el seu tribut de sang a causa de la ideologia, la posició social o les conviccions religioses d'alguns dels seus membres: Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Banús i Emili Juncadella i Vidal-Ribas foren víctimes de la seva posició social i de les seves conviccions religioses i Mariano Ferrer Bravo de la seva agosarada acció d'assumir el comandament de l'illa de Cabrera en nom dels militars sublevats del 18 de juliol, tot i estar retirat de l'exèrcit des del 1932. Més tard, Trinitat Vives i Casanova moria ben jove a Salamanca, a la rereguarda franquista, el segon any de la guerra, no sabem si de malaltia o de les seqüeles d'alguna acció de guerra.

Altres membres destacats de la Institució pogueren sobreviure més o menys amagats o dissimulats, sovint mercès als bons oficis d'altres companys d'ideologia ben oposada (i per això coparticipants del combat antifeixista, encara que no de la repressió indiscriminada que es vivia a la rereguarda). Aquest seria el cas del mateix president de la Institució, mossèn Josep Ramon Bataller, que gràcies a l'ajut del secretari Rafael Candel, pogué romandre en un incògnit relativament segur a la mateixa ciutat de Barcelona, que li permeté mantenir una intensa i profitosa activitat de recerca des de l'Escola Superior d'Agricultura, o el de Longí Navàs, que havent tingut la mala fortuna de viatjar

de Saragossa a Barcelona precisament la nit del 18 al 19 de juliol de 1936, sobrevisqué tota la guerra a Catalunya en diferents amagatalls i morí –de mort natural– a Girona pocs dies abans de l'arribada de les forces franquistes. El salesia francès i destacat botànic, germà Sennen, gràcies a la intervenció del cònsol francès a Barcelona pogué fugir, greument malalt, a Marsella, on morí el gener de 1937. També pogué fugir a Itàlia el jesuïta Jaume Pujiula, antic president, que en la postguerra novament jugaria, durant un curt període de temps, un paper benefactor de la Institució.

El darrer testimoni de continuïtat de la vida social de la Institució durant la guerra civil de 1936-1939 és un document del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, datat el 9 de novembre de 1937,²⁰⁸ en el qual es fa constar l'ordre del conseller de cultura, Carles Pi i Sunyer, de data 4 de novembre, en virtut de la qual s'havia de lliurar al tresorer de la Institució, Salvi Fàbrega i Grau, la subvenció de 1.500 pessetes que la Generalitat destinava en els seus pressupostos a la Institució. Aquest document era la resposta a un ofici adreçat el 2 de novembre (del qual es conserva també una còpia en l'arxiu de la Institució) al sotssecretari del Departament de Cultura reclamant aquella quantitat «per tal de poder fer front a les necessitats més apremiants de la nostra Institució, com és el pagament de les factures d'impremta i gravats del nostre *Butlletí*, en curs d'impressió i del qual us acompanyem algunes galeres». Significativament l'ofici anava signat pel secretari general, Rafael Candel, «en funcions de president».

És evident, doncs, que la mínima continuïtat de la Institució durant els anys de la guerra civil, s'identifica amb la trajectòria de Rafael Candel i Salvi Fàbrega. Amagat (o, si més no, «dissimulat») el president Bataller; fugit al bàndol franquista el vicepresident Zariquiey i al front d'Aragó, en hospitals de sang, al costat del seu marit, Jordi Pinyol i Nolla, la vicesecretària Irene Sunyer i Pi, eren Candel i Fàbrega els qui ostentaven la representació de l'entitat davant de les autoritats del moment i els qui mantenien, sobretot Candel, una voluntat de continuïtat de l'entitat que el desenllaç de la guerra va fer impossible. Els avatars de la història donaren satisfacció a llargs anys d'oblit, en dur

208. Còpia a l'arxiu de la ICHN.

Candel a la presidència de la Institució en els anys més brillants de la represa, encara sota el darrer franquisme (1974-1975), per més que, malauradament, la seva mort, pocs dies després de la del dictador, no li deixés acomplir, per unes setmanes, la integritat del mandat presidencial.

Pot sorprendre que sota l'epígraf de la guerra i el franquisme no incloguem els darrers anys de la dictadura franquista, que no s'acabà fins a la mort del dictador el 1975 i encara es prolongà, sota el primer govern de la monarquia reinstaurada, presidit per Arias Navarro, fins al juliol de 1976. Tanmateix, la dinàmica de la societat catalana no s'esperà pas a la desaparició del dictador per començar a obrir camins cap a la democràcia i, des de mitjans dels anys seixanta, les temptatives es multiplicaren en tots els àmbits. La represa de la Institució el 1972 és una manifestació més d'aquella vitalitat que s'expressava de les maneres més diverses i, per això mateix, hem triat aquesta data com a marca d'un canvi més significatiu en la vida de la Institució que cap altre de la seva història d'ençà de la seva fundació.

7.1. UN TESTIMONI DE CONTINUÏTAT EN ELS ANYS MÉS FOSCOS DE LA POSTGUERRA: LA SOCIETAT BOTÀNICA CATALANA

Tot i el repertori de màrtirs, de represaliats i d'addictes al nou règim que la Institució podia adduir al final de la guerra, la malvolença franquista per tot el que tingués alguna significació catalanista no li fou estalviada i, aquesta vegada, a diferència del que havia passat sota la dictadura de Primo de Rivera de 1923-1929, la seva sort anà estretament lligada a la de l'Institut d'Estudis Catalans sencer i, com aquest, fou foragitada dels locals de la Casa de Convalescència que tot just el 1936 havia estrenat. El Consell Directiu elegit el 19 de desembre de 1935 es mantingué formalment en funcions, per la impossibilitat de reunir una assemblea, fins al 1950. No sense baixes, tanmateix; per una banda Rafael Candel i Irene Sunyer i Pi havien de marxar a l'exili el 1939, mentre Ricardo Zariquiey Cenarro (que s'havia acollit al bàndol dels vencedors) moria el 1943 i altres membres d'aquell consell o simples socis de la Institució es desentenien de la seva continuïtat, cosa ben

compreensible en el context repressiu del franquisme dels anys quaranta.

Una primera represa tindria lloc el 1945 amb la iniciativa de Pius Font i Quer de constituir una Societat Botànica Catalana, però mantenint la Institució, «que ha tingut una part tan important en el desenvolupament de les Ciències Naturals a la nostra terra durant la darrera cinquantena d'anys».²⁰⁹ Això sí, «com que l'estat actual de la ciència exigeix una divisió del treball molt accentuada i porta a la formació de grups d'especialistes molt allunyats entre ells», resultaria preferible, «si s'hi avenien els naturalistes catalans no botànics», que la Institució subsistís merament «com a federació de societats autònomes» dels especialistes de les diferents branques de les ciències naturals.

Pius Font i Quer, capdavanter indiscutible de la botànica catalana, havia estat privat de tots els seus càrrecs, processat i empresonat al final de la guerra (Font i Civit, 1988, p. 33-35; Artís i Mercadet & Camarasa, 1995, p. 1266-1268). La seva condició de farmacèutic militar agreujava als ulls dels vencedors la seva desafecció al nou règim i havia estat condemnat, l'agost de 1939, a vuit anys de presó per «auxili a la rebel·lió». A la pràctica romangué un any i mig tancat al castell de Montjuïc i mig any més, fins al juny de 1941, que obtingué la llibertat condicional, en reclusió atenuada a la presó del carrer Sant Elias, de la qual podia sortir unes hores diàriament per anar a treballar a l'Editorial Labor, per a la qual feia traduccions i altres treballs editorials i en la qual arribà a ocupar el càrrec de cap d'una «secció de farmàcia, química i ciències naturals». Durant uns anys més no li fou permès sortir del terme municipal de Barcelona, cosa que li impossibilitava fer treball de camp.²¹⁰ Possiblement per això, tot i que ja el 1942 fou nomenat membre numerari de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, encara trigà tres anys més a fer el primer intent de reviure la Institució o, solució alternativa, atesa la dificultat d'atreure geòlegs i zoolòlegs,²¹¹ de fundar una Societat Botànica Catalana.

La reunió de la represa tingué lloc a la sala Salvador de l'Institut Botànic de Barcelona i els reunits aquell diumenge 14 d'octubre de 1945 foren exactament una desena: Emili Batalla, Ramon Bigas, Antoni de Bolòs, Oriol de Bolòs (que actuà de secretari i a qui devem la totalitat de les actes d'aquella clandestina societat botànica), Pius Font i

209. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 1. Les successives cites entre cometes d'aquest paràgraf tenen la mateixa procedència.

210. Tanmateix, segons fa constar el mateix Font i Quer en la introducció a la seva *Florula del Cardó*, de març a novembre de 1942 va passar vint-i-vuit dies al Balneari del Cardó, convidat pel seu propietari, el senyor Viñas. Tal vegada aquest, propietari també d'uns laboratoris farmacèutics, pogué influir per a obtenir algun permís especial.

211. Geòlegs i zoolòlegs, que havien conservat els seus capdavaners de la preguerra (Bataller, Soler Sabarís, García del Cid, Español) havien trobat encaix amb relativa facilitat en les estructures universitàries i de recerca del nou règim; els botànics en canvi, s'havien vist privats dels seus (Font i Quer perseguit i marginat, Cuatrecasas exiliat) i, tant a la Universitat com al CSIC, eren els botànics madrilenys els qui controlaven tots els fils. Sorpren que Josep R. Bataller, com a president electe vigent de la Institució i membre des del 1942, com Font i Quer, de l'Institut d'Estudis Catalans, no hagués exercit un paper més rellevant en la represa, però més aviat sembla haver-se reclòs en el seu treball al Museu del Seminari i més tard a la Càtedra de Paleontologia de la Universitat de Barcelona, almenys fins als actes del cinquantenari.

Quer, Santiago Llensa de Gelcén, Ramon Margalef, Francesc Masclans, Prudenci Seró i Eugeni Sierra. Al llarg de quatre anys els botànics aplegats a l'entorn del repressaliat Pius Font i Quer, mantingueren les seves reunions i excursions un diumenge al mes amb una regularitat pràcticament ininterrompuda, tret dels mesos estivals. El seu nucli més constant el constituïrien els ja esmentats assistents de la primera reunió, amb la inclusió de Pere Montserrat, que s'incorporà amb assiduitat a partir de la reunió següent, i l'exclusió de Ramon Bigas, que, després d'assistir a sis o set reunions, desapareixeria de les llistes d'assistents a partir de finals de 1947. A partir del curs 1946-1947 s'incorporarien també a aquest nucli més constant de la presumpta Societat Botànica Catalana Creu Casas i Josep Vives.

La majoria de sessions tenien lloc a l'Institut Botànic però no foren poques les que tingueren altres escenaris, la majoria de les vegades en el marc d'una excursió dominical. El curs 1945-1946, per exemple, de les nou sessions tingudes, set foren a l'Institut Botànic; una a Montserrat (amb motiu de retre homenatge al monjo botànic montserratí Adeodat M. Marcet i lliurar-li, en nom de l'Institut d'Estudis Catalans, el nomenament de membre corresponent) i una altra a Blanes (a la sala principal de l'Hostal Cal Patacano!), coincidint amb l'acte final d'un curs de botànica professat per Pius Font i Quer al Centre Excursionista de Catalunya i després d'haver esmerçat el matí visitant el jardí botànic Marimurtra sota el guiatge de Karl Faust, el seu fundador i propietari. Tres de les nou sessions del curs 1946-1947 consistiren en altres tantes excursions (a Argentona i Cabrera de Mataró, passant pel castell de Burriac, la del gener; a Sitges i Jafra la del febrer; a Maçanes i Maçanet de la Selva de l'abril, i a la Sauva Negra, prop de Collsuspina, la del juny). A més d'aquestes n'hi hagué dues més fora de l'Institut Botànic, la del desembre al domicili de la pintora francesa Suzanne Davit,²¹² autora d'excel·lents aquarel·les naturalistes, moltes de les quals figuren avui en les col·leccions de l'Institut Botànic, de l'Institut de Ciències del Mar i altres institucions, i la de maig al domicili de Delmir de Caralt,²¹³ incloent una visita als jardins de la seva torre de Sarrià. En el curs següent, ja sis de les nou trobades dels membres de la incipient societat foren excursions, entre elles una de memorable, l'11 d'abril, a Maçanet de la Selva, en la qual participaren també Josias i Gabriëlle Braun-Blanquet i Jules Berset, que asse-

nyala la represa dels contactes dels botànics catalans amb el creador de la SIGMA i l'inici efectiu dels estudis fitosociològics al Principat.²¹⁴ En el curs 1948-1949, també tres de les sis sessions que són recollides en el llibre d'actes són, en realitat, excursions. La darrera acta d'aquest curs correspon novament a una excursió a la Selva (de l'estació de Maçanet i Maçanes fins al poble de Tordera) amb només quatre participants: Antoni i Oriol de Bolòs, Pius Font i Quer i Ramon Margalef.²¹⁵ No hi ha cap més acta fins al 12 de març de 1950, ja en el marc de l'efímera represa de la Institució plena que quallà a l'entorn del cinquantenari.

7.2. EL CINQUANTENARI DE LA INSTITUCIÓ I LA FUGAÇ IL·LUSIÓ DE LA REPRESA

La imminència del cinquantenari el 1949 donà ocasió a la constitució d'una Comissió del Cinquantenari, de la composició de la qual només tenim referències indirectes. Sembla que en formaren part Salvador, Josep i Joaquim Maluquer i Nicolau, Pius Font i Quer, Josep Ramon Batailler, el jesuïta Joaquim Julià, Josep Closas i Miralles, Rafael Candel i Vila i Antoni de Bolòs i Vayreda, però les comprensibles precaucions de l'època ens han privat de cap document fidedigne amb la relació completa o, en tot cas, no l'hem sabut trobar. Obra d'aquesta Comissió va ser el volum 37 del *Butlletí*, en commemoració del cinquantenari de la Institució, aparegut segurament el 1950²¹⁶ encara que la data exacta resulta avui problemàtica de fixar atès que es tracta d'una publicació clandestina, sense peu d'impremta ni dipòsit legal.

En tot cas, les memòries inèdites de Josep Maluquer i Nicolau ens permeten situar les dates dels actes commemoratius del Cinquantenari i saber quins foren aquests. El dia mateix del cinquantenari, el tres de desembre de 1949, el pare Jaume Pujiula, antic president de la Institució de 1925 a 1928, deïa, a la capella del col·legi dels jesuïtes de Sarrià, una missa en sufragi dels socis difunts. La tarda del mateix dia, a les set, al domicili de Josep Puig i Cadafalch, president de l'Institut d'Estudis Catalans, es feia un acte acadèmic, del qual no n'hem trobat cap altre testimoni. L'endemà, 4 de desembre, es feia una excursió a Blanes, on els socis de la Institució foren acollits per Karl Faust al seu

212. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 13r.

213. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 16v.

214. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 21v-22r. Els assistents foren, en aquesta ocasió, segons consta en l'acta, Emili Batalla, Antoni i Oriol de Bolòs, el matrimoni Braun-Blanquet, Pius Font i Quer, Guy Lapraz (llavors professor al Liceu Francès de Barcelona), Francesc Masclans, Pere Montserrat i Josep Vives. No queda recollida en l'acta la presència de Jules Berset, secretari de Braun Blanquet, que en aquests anys l'acompanyava en la majoria dels seus viatges, però ens l'ha confirmada Oriol de Bolòs.

215. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 29r.

216. No pot haver aparegut abans, ja que un dels articles apareix explícitament datat de l'octubre de 1949 i resulta inimaginable que el laboratori procedís de correcció i composició que comportaven a l'època les publicacions de l'IEC i de les seves filials s'enllestís en menys de tres mesos.

jardí de Marimurtra, que visitaren, acte del qual tampoc no hem pogut trobar testimoni en la documentació de Karl Faust conservada a l'arxiu del jardí botànic de Blanes.

El col·legi dels jesuïtes de Sarrià, (en realitat, més aviat el seu Institut de Biologia, dirigit pel pare Pujiula, antic president de la Institució els anys de la dictadura de Primo de Rivera) seria igualment l'aixopluc de la primera assemblea de la Institució sota el franquisme, dos mesos i mig més tard, el diumenge 19 de febrer de 1950. Allí s'elegí un nou Consell Directiu cobrint les baixes hagudes i les absències insalvables. El tresorer Salvi Fàbrega (que el 1947 s'havia traslladat a la província de Palència) era substituït per Josep Closas i Miralles, que ja ocupava una vocalia en el Consell Directiu de 1936, en la qual seria substituït pel geòleg Josep M. Fontboté. La vacant deixada per la mort del vicepresident Ricard Zariquiey i Cenarro el 1943 era ocupada pel geòleg Josep M. Font i Tullot, mentre Ramon Margalef ocupava la vicesecretaria en substitució d'Irene Sunyer i Pi, exiliada a Mèxic. La resta del Consell Directiu (Josep R. Bataller a la presidència, Rafael Candel a la secretaria, Noel Llopis Lladó com a bibliotecari i Antoni de Bolòs i Vayreda i Francisco García del Cid com a vocals) es mantenia sense canvis.

L'impuls de les tasques de la Comissió del Cinquenaari es traduí, igualment, en diversos intents de reprendre les activitats de la Institució per part de diferents col·lectius. Els geòlegs, per exemple, sembla que ja s'havien reunit al llarg dels primers mesos de 1950, però el testimoni més antic que n'hem trobat és una circular datada el 27 de maig d'aquell any convocant, per al diumenge dia 11 de juny,²¹⁷ una sessió al Museu de Sabadell, precedida d'una excursió per diferents punts d'interès geològic de la rodalia d'aquesta ciutat. Apareixien com a organitzadors d'aquesta activitat Miquel Crusafont, llavors cap de la secció de paleontologia del Museu de Sabadell, i Joan Andrés i Rovira, que era el cap de la secció de mineralogia. Un any més tard, una altra circular datada el 26 de juny de 1951²¹⁸ ens assabenta que en la reunió del Consell Directiu del 23 de desembre de 1950 s'havia acordat mantenir una reunió mensual de cada una de les tres seccions especialitzades en què es dividia la Institució: botànica, geologia i zoologia i biologia. S'hi anunciava també que es projectava una excursió al Montsec i el Pallars del 21 al 25 de juliol i una sonada inauguració de curs 1951-1952 «amb un discurs a càrrec d'una personalitat destacada de les ciències naturals a Catalunya».

No hem trobat cap confirmació que l'excursió al Montsec i el Pallars es dugués a terme, però la inauguració

de curs sí que tingué lloc, precisament al Museu de Sabadell, el 25 de novembre de 1951 i el discurs anà a càrrec de Miquel Crusafont, que acabava de rebre el premi extraordinari de doctorat per la seva tesi sobre giràfids fòssils.²¹⁹ Crusafont, malgrat el conegut antievolucionisme d'alguns dels exponents més rellevants de la Institució, tingué la gosadia de pronunciar el discurs inaugural sobre el tema *L'evolució, avui*. Tot i que el text de la conferència fou publicat en l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans de 1952 (aparegut, de fet, el 1954), la Institució no sembla que mantingués la continuïtat en les seves activitats llevat de les reunions que mantenien els botànics a l'entorn de Pius Font i Quer. Així ho confirma la ressenya d'activitats de la Institució que apareix en el mateix Anuari. A partir del curs 1952-1953, els geòlegs, que durant els anys 40 havien trobat aixopluc en les seves reunions a la delegació barcelonina del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), semblen acostar-se més aviat a la Societat Catalana de Geografia, mentre els zoòlegs s'acullen a altres plataformes alienes a l'Institut d'Estudis Catalans, com el Museu de Zoologia o les reunions que s'organitzaven a l'entorn de la delegació del CSIC a Barcelona. La «competència» de la Societat Catalana de Geografia arribà fins al punt que la conferència inaugural d'aquesta del curs 1955-1956 va anar a càrrec d'Oriol de Bolòs, el més destacat dels joves botànics d'aquell moment, recent catedràtic de fitografia i geografia botànica a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona.

7.3. LA SECCIÓ BOTÀNICA DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL FINS A LA MORT DE PIUS FONT I QUER (1950-1964)

En complir-se, el 1953, els dos anys de mandat ordinari que li haguessin correspost en circumstàncies normals i davant de la impossibilitat de celebrar una nova assemblea per renovar el Consell Directiu de la Institució, el president Josep Maluquer i Nicolau prengué la dolorosa decisió de considerar-la «suspesa» temporalment.²²⁰ La continuïtat de la Institució quedà, a partir d'aquell moment, exclusivament en mans dels botànics.

En l'assemblea general de la Institució del 19 de febrer de 1950 s'havia acordat que les sessions mensuals de la Societat Botànica Catalana (de fet interrompudes des de l'abril de 1949) es reprendrien sense modificació, però

217. Arxiu IEC. Filials.

218. *Ibid.*

219. *Anuari IEC* 1952, p. NNN.

220. CAMARASA, J. M. «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa», a CAMARASA, J. M.; ROCA, A. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, p. 1241.

adoptarien el caràcter de «sessions de la Institució Catalana d'Història Natural dedicades especialment a la botànica».²²¹ Així ho comunicà Pius Font i Quer, el 12 de març de 1950, a una quinzena dels assistents habituals a les sessions d'aquella «societat», en una reunió tinguda a casa seva. La nova situació fou acceptada per tothom i, com que Font i Quer tenia el paper de delegat de l'Institut d'Estudis Catalans, Antoni de Bolòs quedà investit de la presidència de la reunió i, de fet, del grup de botànics, com a membre que era del Consell Directiu de la Institució.²²² L'acte no deixava de revestir un caràcter simbòlic: el grup de botànics sortia de l'aixopluc de l'Institut Botànic, on havien tingut lloc pràcticament totes les reunions celebrades de 1945 a 1949 i Pius Font i Quer, fins llavors president implícit de la Societat Botànica Catalana, cedia el liderat del grup de botànics a Antoni de Bolòs. Que Font i Quer ho fes a casa seva i no a l'Institut Botànic, dirigit en aquells anys per Antoni de Bolòs, posava de manifest que aquest no assolía tal preeminència perquè hagués estat fins llavors l'hoste de les reunions, sinó pel seu paper destacat en la reorganització de la Institució. En els anys successius, a més, la presidència sembla que es renovà anualment i, a partir del febrer de 1951, apareix com a president Prudenci Seró, llavors encarregat de la Càtedra de Botànica de la Facultat de Ciències de Barcelona, i, a partir de gener de 1952, novament Pius Font i Quer. A partir de gener de 1953 ja no apareix en les actes cap esment a la presidència que, a la pràctica, recaigué sempre en Font i Quer fins a la seva mort. Les reunions, en aquesta etapa, es feren itinerants: sempre es tenien en domicilis particulars o en el curs d'excursions²²³ o, més tard, al cafè El Oro del Rhin²²⁴ (1952-1953). El nucli més constant dels reunits era el mateix que ho havia estat de la Societat Botànica Catalana, excepte l'absència d'Eugeni Sierra, que havia emigrat a Xile el 1949, i la presència més espaïada de Santiago Llena, Ramon Margalef i Pere Montserrat.

Segurament degué ser a les acaballes del curs 1952-1953 que Josep Maluquer devia manifestar a Pius Font i

Quer, com a delegat de l'Institut d'Estudis Catalans, la seva intenció de donar per «suspesa» temporalment la Institució al final del seu mandat presidencial i és molt possible que a aquest anunci respongués la darrera de les reunions tingudes pels botànics aquell curs, el 5 de juliol de 1953. L'escenari era nou, la terrassa del bar Las Cascadas, al costat de l'escalinata d'accés al Palau Nacional de Montjuïc i no gaire lluny de l'Institut Botànic; Pius Font i Quer hi va exposar l'estat de les relacions del grup de botànics de la Institució amb les altres branques de l'entitat, de fet inactives, i es va tornar a parlar de crear una Societat Botànica Catalana. Conseqüents amb això, a partir de l'inici del curs 1953-1954 les actes parlen obertament de «la nostra societat en l'esdevenidor» (novembre de 1953) o de «la satisfacció de la Societat Botànica Catalana [per l'èxit de Pere Montserrat en unes oposicions]» (desembre de 1953). Tanmateix, a partir del gener de 1955 es torna a parlar de la conveniència d'organitzar de nou «una excursió col·lectiva de la Institució a alguna contrada catalana, reemplantant la tradició d'abans de la guerra» i ja no es tornà a parlar més de la possible Societat Botànica Catalana.²²⁵

En qualsevol cas, després d'una arrencada esperançadora (sis sessions per curs els cursos 1952-1953, 1953-1954 i 1954-1955, amb una mitjana d'una desena d'assistents), l'impuls decau en els anys següents. En els cursos 1955-1956 i 1956-1957 encara es fan dues sessions i dues excursions amb una mitjana de nou participants en cada activitat, però el curs següent només es fan dues activitats: el 24 de novembre de 1957, una visita al Jardí Botànic de Barcelona, que s'acabava de renovar, després de les pèrdues degudes a les gelades del febrer de 1956,²²⁶ i el 2 de març una reunió al cafè El Oro del Rhin.²²⁷ El curs 1958-1959, només una excursió a Sant Quirze de Safaja.²²⁸ En el curs 1959-1960 se'n tornaven a fer dues, però el 1960-1961 no consta en acta cap activitat, en el 1961-1962 només una excursió i en el 1962-1963 torna a no constar activitat de cap mena; finalment, en el curs 1963-1964 hi hagué dues excursions, la segona després de la mort de Pius Font i Quer.²²⁹

221. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 29v: Era el moment que el secretari de la Institució, Rafael Candel, intentava animar els geòlegs a reprendre també les activitats en el marc de la Institució. Tanmateix, pràcticament només va trobar ressò en el grup de geòlegs de Sabadell, possiblement per la bona integració de la majoria dels geòlegs catalans (i també dels zoòlegs) en les estructures universitàries i de recerca del nou règim (TRUYOLS, 1989), situació ben diferent de la dels botànics.

222. N'era vocal des del 1935 i acabava de ser reelegit per al mateix càrrec.

223. Només la del 14 de gener de 1951, potser per donar una certa solemnitat a la presentació de cinc socis nous de la Institució (Enric Balcells, Enric Gadea, J. Gállego, Josep M. Miserachs i Ramon Parés) es va celebrar a la Sala Salvador de l'Institut Botànic. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 36r.

224. Estava situat a la cantonada de la Gran Via i la Rambla de Catalunya, és a dir, ben a prop de la Universitat. Estigué en funcionament fins que els anys 70 l'adquirí una entitat bancària.

225. L'excursió col·lectiva es féu efectivament, encara que resultà poc «col·lectiva» ja que només hi participaren cinc socis. Es tractà d'una excursió al Ripollès i la Cerdanya, del 9 al 12 de juny de 1955, sota la direcció de Josias Braun-Blanquet que, com cada primavera d'ençà de 1948, visitava Catalunya (i a continuació les regions aragoneses i navarreses de la depressió de l'Ebre).

226. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 64v-65r.

227. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 65v.

228. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 66r.

229. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 66v-68v.

Diverses circumstàncies concorregueren en aquesta decadència. Per una banda, una certa manca de renovació. El nucli més constant de participants en les activitats era el mateix de 1946, amb les inevitables baixes,²³⁰ però sense incorporacions que tinguessin una participació activa en la renovació d'activitats ni de continguts. Eren els últims anys de la vida de Pius Font i Quer i aquest no tenia ja l'empenta dels seus anys més joves, alhora que es veia obligat a acceptar compromisos importants com la participació en el Consell de Redacció de *Flora Europaea* (1956) o la presidència de l'Institut d'Estudis Catalans (1958). Antoni de Bolòs, que tampoc es trobava en la flor de la joventut, s'enfrontava, a partir de 1957, a les dificultats addicionals que el govern municipal presidit per Josep M. de Porcioles, totalment mancat de sensibilitat per la cultura i la ciència, posava al ja precari funcionament de l'Institut Botànic. Jubilat a començaments de 1959, en complir els setanta anys, ningú no pensà en cobrir la seva plaça fins al cap de sis anys. L'Institut Botànic, que havia estat aixopluc segur per als botànics de la Institució, «no solament restava mancat de direcció, sinó fins i tot de personal científic de qualsevol mena».²³¹ Només l'abnegació d'Antoni de Bolòs i del seu fill Oriol de Bolòs, que continuaren anant cada matí a fer el seu treball científic a l'Institut Botànic tot i no tenir-hi cap vinculació administrativa, salvà aquesta institució de l'anorreament al qual el tenien destinat les autoritats municipals del moment. Per a acabar-ho d'adobar, a partir de 1962, Antoni de Bolòs començà a manifestar símptomes d'esclerosi cerebral i a perdre luciditat; a partir d'aquell moment només la tossuda fermesa d'Oriol de Bolòs i la fidelitat d'alguns funcionaris subalterns sostenia la continuïtat de l'Institut Botànic. En aquelles condicions, l'únic camí que podia permetre incorporar noves fornades de joves estudiants a la Institució Catalana d'Història Natural era la Càtedra de Fitografia i Geografia Botànica, que des del 1953 ocupava Oriol de Bolòs a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, però no se'n veurien els primers fruits fins al curs 1961-1962 amb la incorpora-

ció, a l'única activitat d'aquell curs, una excursió a Valldaura per observar la floració del *Cistus ladaniferus*, de tres estudiants de biologia: Antoni Segura Viudas, Jaume Terradas i Lluís de Torres,²³² dels quals només Jaume Terradas mantindria la continuïtat en etapes posteriors. El curs 1963-1964, s'hi incorporaria Josep Vigo.²³³

Tot i les dificultats, però, Pius Font i Quer mantenia encara, el 1963, l'esperança de fer reviuir la Institució Catalana d'Història Natural. L'any anterior l'Institut d'Estudis Catalans havia trobat aixopluc al Palau Dalmaes, seu d'Òmnium Cultural i això, i la tímida obertura del règim franquista dels primers anys seixanta, semblava anunciar expectatives favorables a una certa represa d'activitats de les filials de l'IEC. Les havia reprès en el curs 1961-1962 la Societat Catalana de Biologia i el maig de 1963, gràcies a la col·laboració econòmica d'Òmnium Cultural i de quatre laboratoris farmacèutics (Institut Cusí, Laboratori Fides-Cuatrecasas, S. A., Laboratori del Dr. Esteve, S. A. i Laboratori DROVYSSA), havia publicat un volum de *Treballs*, el primer d'ençà de 1936.²³⁴ Possiblement l'exemple de la Societat germana animà Font i Quer a adreçar una carta, el 19 de juny de 1963, als antics membres de la Institució per sondejar la seva opinió i veure si estimaven les circumstàncies d'aquell moment més propícies que les de 1949 per intentar reprendre les activitats científiques de la Institució.²³⁵ Pocs es pronunciaren per la represa però, així i tot, Font i Quer els convocà al Palau Dalmaes, el 13 de novembre de 1963. A la reunió presentà fins i tot un pressupost d'un tiratge d'un *Bulletí* de característiques semblants als de l'etapa anterior a la guerra civil (setze pàgines i cinc-cents exemplars), senyal evident del decidit propòsit que l'animava. La reunió sembla que s'acabà sense un clar pronunciament, però en tot cas la iniciativa de Font i Quer no anà més enllà perquè caigué malalt i un mes i mig més tard, el 2 de gener de 1964, moria.²³⁶ Entremig, amb un pretext confús, la seu d'Òmnium Cultural havia estat clausurada per l'autoritat governativa i així romangué durant quatre anys.

230. Eugeni Sierra, emigrat a Xile el 1949; Pere Montserrat, només esporàdicament present a partir de 1954; Ramon Margalef, en la mateixa situació a partir de 1958 i Prudenci Seró, mort el 1963.

231. BOLÒS, O. de. «Antonio de Bolòs i Vayreda (Olot, 17 de gener 1889–Barcelona, 17 desembre 1975)», a *Collectanea Botanica*, núm. 11 (1), 1979, p. 20.

232. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 67v.

233. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 68v.

234. *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, 18. Els anuncis dels laboratoris anaven encartats en cartolines a part, no relligades amb el volum, i per això no es troben en moltes col·leccions d'aquesta publicació.

235. «Com recordareu, el 1949, la nostra Institució Catalana d'Història Natural celebrà el cinquantenari de la seva fundació i aleshores no semblà oportú l'intent de reprendre les seves activitats científiques. Per si ara estiméssiu que les circumstàncies serien més propícies per a recobrar-les em permeto adreçar-vos aquestes ratlles com a president de la Secció de ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. Féu-me el favor, si us plau, de donar-me la vostra opinió sobre aquest punt –com a antic membre que éreu de la Institució, de la qual no en queden sinó una trentena– tant si creieu viable aquest ressorgiment com si us semblés millor no intentar de promoure'l». [FONT I CIVIT, E. (1988). *El doctor Font i Quer, botànic lleidetà (Lleida, 9 d'abril de 1888-Barcelona, 2 de gener de 1964)*, p. 41].

236. FONT I CIVIT, E. «El doctor Font i Quer, botànic lleidetà (Lleida, 9 d'abril de 1888-Barcelona, 2 de gener de 1964)», a *Miscel·lània Homeatge al Dr. Pius Font i Quer*, Lleida, Edicions de l'IEI, 1988, p. 41-42.

7.4. L'EFÍMERA REVIFADA DELS ANYS D'EFER- VESCÈNCIA UNIVERSITÀRIA (1966-1968)

La mort de Pius Font i Quer deixava els botànics catalans en una situació de pràctica orfenesa de la qual trigaren a refer-se. La responsabilitat de la continuïtat de l'escola catalana de botànica requeia totalment en Oriol de Bolòs, precisament en el moment en què més precària i difícil es feia la seva situació a l'Institut Botànic i més atenció requeria la lenta davallada del seu pare. Tot i que l'abril de 1964 encara consta en acta una excursió a Corbera de Llobregat,²³⁷ ja no apareix en el llibre d'actes cap altra activitat fins al març de 1966.²³⁸

Resulta fascinant la coincidència de dates d'aquesta represa de 1966 amb la Caputxinada²³⁹ i el subsegüent tancament de la Universitat de Barcelona pel rector Francisco García Valdecasas.²⁴⁰ Tanmateix, no hem d'oblidar que coincideix igualment amb l'estabilització de la situació de l'Institut Botànic en ser-ne nomenat Oriol de Bolòs «conservador tècnic» i la del mateix Oriol de Bolòs com a successor de Font i Quer al capdavant dels botànics catalans. En tot cas, aquella és la data d'una nova represa de la Institució que ja no tenia per motor les personalitats anteriors a la guerra civil sinó una persona formada científicament en la postguerra, amb mestres com Pius Font i Quer i Josias Braun-Blanquet, però que el 1966 tenia ja una producció científica pròpia que li havia merescut el reconeixement de la comunitat científica tant a escala catalana com internacional.

Així i tot la represa seria efímera. Els temps havien canviat massa d'ençà dels anys més foscos de la postguerra perquè n'hi hagués prou amb la renovació generacional del liderat. Unes reunions sense periodicitat, que es feien en cases particulars i eren convocades de boca a orella amb la màxima discreció, ja no resultaven atractives per a uns estudiants que acabaven de liquidar el sindicat estudiantil oficial i n'havien creat un de nou. Resultaven encogides per comparació amb el dinamisme que mostrava en aquell moment la Societat Catalana de Biologia, que, aquell mateix 1966, iniciava la seva obertura difonent àmpliament entre els estudiants, tant de ciències biològiques com de

medicina i de farmàcia, les seves activitats (com a mínim una sessió mensual d'octubre a juny), que esdevenien així pràcticament públiques malgrat la seva manifesta il·legalitat.²⁴¹ Quan, a partir del mes d'octubre de 1967, les reunions de botànics s'acolliren a l'aixopluc del Centre Excursionista de Catalunya,²⁴² ja era massa tard i només funcionaren relativament bé fins al mes de gener de 1968. Sense cap més activitat en el segon i tercer trimestre d'aquell curs 1967-1968, la primera activitat del curs següent, el 30 de novembre de 1968, a la qual només assistiren vuit persones,²⁴³ seria també la darrera d'aquella etapa.

En total, entre març de 1966 i novembre de 1968, s'havien celebrat deu reunions dels botànics de la Institució, amb un total de vint-i-nou assistents, quinze dels quals no havien participat en cap activitat anterior; entre aquests, mitja dotzena d'estudiants, cap dels quals va participar en més de tres sessions. Les reunions dels cursos 1965-1966 i 1966-1967²⁴⁴ es feren al domicili de Montserrat Ubach, tret de la del 26 de novembre de 1966, que consistí en una projecció de diapositives de plantes a casa del doctor Fritz Steinhauser.²⁴⁵ Les del curs 1967-1968 i l'única del curs 1968-1969, tal com s'ha dit, tingueren lloc al Centre Excursionista de Catalunya.²⁴⁶

Les sessions eren generalment molt miscel·lànies i transcorrien, de fet, com una tertúlia en la qual els assistents presentaven troballes recents o treballs en curs. Cal dir que la participació dels pocs estudiants que ens hi aventuràvem era molt ben acollida i estimulada, i que les nostres intervencions mereixien la mateixa consideració que les dels botànics veterans que s'havien vingut trobant més o menys regularment d'ençà dels anys quaranta o cinquanta. Tanmateix, ho percebíem com un cerimonial d'un altre temps que no oferia expectatives de futur. A la darrera de les sessions,²⁴⁷ dels vuit assistents, només un (Xavier Niell) era estudiant i un altre (Xavier Llimona) un jove llicenciat; dos més (Timoteu Botey i Francesc Masclans) eren socis de la Institució d'abans de 1936 i la resta (Oriol de Bolòs, Creu Casas, Suzanne Davit i Ramon Puig) participaven en les reunions de botànics des de 1945 o 1946. El pes de la

237. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 68v.

238. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 71 r.

239. Amb aquest nom s'anomenà popularment l'acte de constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB) al convent dels caputxins de Sarrià, a Barcelona, el 8 de març de 1966.

240. En ocasió d'aquest tancament Oriol de Bolòs accedí a professar algunes classes fora de la Universitat, algunes d'elles al camp. L'autor, estudiant de tercer de biològiques en aquell moment, serva un record mític d'aquelles classes clandestines.

241. CAMARASA, J. M. «El Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB) en la represa de la Societat Catalana de Biologia (1966-1968)», a ROCA, A. *L'aportació científica i cultural de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)*, Barcelona, 2000a. [en premsa].

242. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 76r.

243. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 77v.

244. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 71-75.

245. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 75r.

246. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 76-77.

247. *Actes ICHN* (botànica) 1945-1968, p. 77.

inèrcia del passat, per més voluntat que hi possessin aquells que havien mantingut el fil de la continuïtat de la Institució, era excessiu. Caldrien encara tres anys d'eclipsi total

per arribar a una represa sòlida, en la qual, tanmateix, tindrien participació la majoria dels estudiants assistents a aquestes darreres sessions de la clandestinitat.

TAULA 9

Consells directius 1936-1973

	36-49	50-51 ¹	52-72 ²
Bataller i Calatayud, Josep R.	p	p	
Bolòs i Capdevila, Oriol de			b
Bolòs i Vayreda, Antoni de	v	v	
Candel i Vila, Rafael	s	s	s
Closas i Miralles, Josep ⁵	c	t	t
Fàbrega i Grau, Salvi ⁶	t		
Font i Tullot, Josep M.		vp	vp
Fontboté i Mussolas, Josep M.		c	c
Garcia del Cid, Francisco	v	v	
Llopis i Lladó, Noel	b	b	
Maluquer i Nicolau, Josep			p
Margalef i López, Ramon		vs	vs
Seró i Navàs, Prudenci			v
Suñer i Pi, Irene ⁷	vs		
Vallmitjana i Rovira, Lluís			v
Zariquiey i Cenarro, Ricard	vp		

1. Elegit el 19.02.50 en una assemblea celebrada al col·legi dels jesuïtes de Sarrià en la celebració del cinquantenari.

2. Elegit el 23.12.51 en una assemblea celebrada al Club Muntanyenc.

3. Gestora autoconstituïda el 18.04.72 a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, ratificada en assemblea el 3.05.72

4. Elegit el 6.12.72. Primer consell ordinari de la represa.

5. Procedia del món excursionista i més precisament de l'espeleologia. Presidí la secció de geografia i geologia del CEC, així com, posteriorment (1932), la de ciències del Club Muntanyenc. Ingressà a la Institució el 2.06.1922 introduït per Ricard Zariquiey fill, amb qui probablement havia compartit exploracions espeleològiques, i hi fou particularment actiu a partir de 1931, sobretot en l'organització de les excursions col·lectives i la preparació de materials cartogràfics per a aquestes. El 15.12.34 fou elegit conservador, càrrec en el qual es pot dir que romanqué fins a la seva mort.

6. Farmacèutic. Ingressà a la Institució el 1919, però no fou gaire actiu fins al 1932. El 23.12.33 fou elegit tresorer, càrrec per al qual va ser reelegit el 19.12.35. No apareix en el Consell Directiu elegit el 19.02.50 ni en les llistes de socis de la represa segurament pel fet que, des del 1947, ja no residia a Catalunya.

7. Filla de Maria Pi i Sunyer i germana del metge Jordi Sunyer i Pi. El 1934, quan ingressà com a sòcia, ja era professora de l'Institut-Escola. El 1935 va ser elegida vicesecretària. Exiliada el 1939, no apareix en el Consell Directiu elegit el 19.02.50 ni en les llistes de socis de la represa, ja que no tornà a Catalunya fins els anys 60.

8. LA COMBATIVA REPRESA (1972-1977)

En arribar al llinar del darrer avatar de la Institució Catalana d'Història Natural, el que l'ha portat sense cap més discontinuïtat fins a la celebració del seu centenari, l'autor ha de confessar la seva incomoditat per un doble motiu. En primer lloc, perquè les fonts historiogràfiques, tan generoses i homogènies de 1899 a 1936, més restringides però qualitativament comparables en el difícil període de 1936 a 1968, canvien de natura completament a partir de 1972 i exigeixen un canvi de mètode. Ja no trobem els vells *Butlletins* amb les seves llistes de socis a les primeres pàgines de cada un dels primers fascicles de l'any i les seves transcripcions, més o menys amorosides, de les actes de les sessions, ni els llibres d'actes de variada cal·ligrafia que ens recollien el que no quedava reflectit en els *Butlletins*. A partir del 1972, les fonts bàsiques són unes actes molt més escarides, que es conserven mecanografiades en l'arxiu de la ICHN, i unes comunicacions als membres, no menys escarides, que reflecteixen amb regularitat no sols les activitats de l'entitat sinó també el pensament del Consell Directiu de torn. Unes informacions gens comparables a les dels anys de la primera època de la Institució. En segon lloc, perquè en l'etapa de la represa de la Institució l'autor hi tingué una implicació considerable i molts fets els coneix de primera mà per haver-los viscut directament o haver-los presenciats des de privilegiada posició, raó per la qual es fa inevitable un biaix subjectiu en la seva anàlisi d'aquests fets que l'allunyi en algun moment de la desitjable imparcialitat crítica. En etapes posteriors fins i tot ha format part d'algun Consell Directiu i novament la seva objectivitat pot no ser la desitjable. Quedi aquí aquest reconeixement i el compromís de tractar de vèncer aquests entrebancs encara que l'autor no pot garantir els resultats dels seus esforços.

8.1. UNA REFUNDACIÓ MÉS QUE NO UNA REPRESA

El salt entre l'estat de desesma de 1968 i la valenta arrencada de 1972 no té punt de comparació en la història de la

Institució i en transforma profundament la natura. Una transformació, és clar, que no és cosa d'un dia però que sí que fa de la Institució Catalana d'Història Natural d'aquest darrer quart de segle una entitat que té molt poc a veure amb la del primer terç del segle xx. De fet, el període d'aquesta segona (o potser tercera) refundació de la Institució coincideix amb aquest període de combativa arrencada que va de 1972 a 1977, els anys que romangué a la secretaria de la Institució Ramon Folch i Guillèn, el secretari general que, de fet, va conduir i impulsar tot el procés de refundació, a partir del moment que els socis més veterans, que havien assegurat fins llavors la supervivència, ni que fos catacumbària, de la Institució, en posaren a les seves mans el timó. Remarquem que, quan aquest procés s'iniciava, Ramon Folch tenia només vint-i-sis anys i era professor no numerari al Departament de Botànica de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona.²⁴⁸ Potser és aquella joventut el que explica l'empenta i l'absoluta manca de prejudicis en relació amb el passat amb què conduí el procés. Menys explicable és que trobés tan poques resistències, com veurem.²⁴⁹

Clouria aquest període l'assemblea general extraordinària del 4 de novembre de 1977, en la qual se sotmeté a debat un esquema de reestructuració de la Institució signat pel Consell Directiu col·lectivament, encara que la seva autoria corresponia sense cap gènere de dubtes a Ramon Folch. El fet que l'assistència a l'assemblea fos escassa i l'absència de debat total precipitaren la definitiva renúncia d'aquest com a secretari (càrrec en el qual només es mantenia teòricament en funcions, amb l'auxili de la vicesecretària Eulàlia Velasco, ja que la direcció del Servei de Medi Ambient de la Diputació Provincial de Barcelona, tot just creat, i de la Campanya per a la Salvaguarda del Territori del Congrés de Cultura Catalana l'absorbien completament malgrat la seva reconeguda capacitat de treball) i el decantament de la Institució cap a plantejaments més acostats als d'una societat científica de professionals de les ciències naturals.

Potser és que els temps s'ho portaven, és clar, perquè els cinc anys escassos d'aquest període han estat dels més complexos de la història dels Països Catalans en el segle

248. Característiques, totes elles, que l'autor d'aquestes planes compartia.

249. Vegeu *infra* p. 102.

xx. Inclouen els tres darrers anys de la dictadura del general Franco i els dos primers de l'anomenada «transició», és a dir, des d'uns mesos abans de la mort de l'almirall Carrero Blanco i els darrers afusellaments del franquisme fins als que segueixen el multitudinari 11 de setembre de 1977 i el retorn del president Tarradellas. I en la vida de la Institució, tal com veurem tot seguit, han estat uns anys frenètics en els quals es pot dir que, parafrasejant els germans Marx, es passà literalment del no res a la més absoluta misèria. Una «absoluta misèria», això sí, que es devia, paradoxalment, al creixement exagerat del nombre de membres, d'activitats i de publicacions en un moment que la Institució havia de funcionar encara a base del voluntarisme dels membres del seu equip directiu. Més endavant en parlarem.

Quines eren aquestes novetats dels temps que marcaven la resurrecció de la Institució aquell 1972, avui feliçment prou llunyans per permetre'ns una certa perspectiva? Per començar, a escala internacional, els anys seixanta i els primers setanta han estat els anys de l'emergència de l'ecologisme tal com l'entendem generalment avui, és a dir, com a moviment essencialment polític, amb voluntat de transformació de la societat a partir de principis que es deriven dels coneixements que aporta la ciència ecològica, a diferència de totes les altres ideologies, que ho pretenen fer a partir de principis que es deriven de la ciència econòmica. El «moviment ecològic», com llavors s'anomenava, havia emergit primer als Estats Units: en uns casos, com una manifestació més del moviment *hippy* o de la contestació dels estudiants de moltes universitats nord-americanes enfront de la guerra de Vietnam; en altres, menys radicals, a partir de l'extensió a nous objectius, com la qualitat de l'aigua o dels aliments, dels moviments de consumidors, nombrosos ja als Estats Units en aquells anys. A Europa trigaren una mica més a arribar i començaren per manifestar-se com una extensió dels moviments veïnals de lluites urbanes per a la millora de les condicions de vida en els barris perifèrics de les ciutats industrials (cas de l'àrea metropolitana de Barcelona) o de les reivindicacions contra el «colonialisme interior» d'alguns estats o d'algunes empreses multinacionals (cas de la Catalunya Nord).

Aquells eren també els anys més febrils de la cursa espacial entre els Estats Units i la Unió Soviètica, gràcies a la qual, a començaments de 1970, apareixia a les portades d'un gran nombre de mitjans de comunicació d'arreu del món una fotografia destinada a marcar una fita en la història: la primera fotografia, presa des de l'espai, del planeta Terra sencer. Tot d'una, es feia palès el limitat i fràgil del suport material de la vida i dels humans. Hom començava a parlar de la nau espacial Terra, una metàfora que féu fortu-

na. Però és que, a més, ben aviat, al marge de les seves aplicacions militars –les primeres que havien estat desenvolupades– l'observació de la Terra des de l'espai esdevindria un instrument gairebé rutinari dels estudis sobre recursos naturals i usos del sòl gràcies a la sèrie de satèl·lits Landsat.²⁵⁰

No menys remarcable va ser el salt endavant de les ciències de la natura entorn d'aquells anys. En el camp de les ciències de la vida eren els anys del Programa Biològic Internacional (1964-1974), que tingué un component ecològic important, en particular pel que fa al funcionalisme dels ecosistemes, i fomentà una visió més interdisciplinària de la recerca ecològica. L'esforç de recerca d'aquest període es manifestà igualment en l'expansió dels estudis sobre teoria de sistemes i la seva aplicació als sistemes vius i en particular als ecosistemes, procés del qual emergí una sofisticada ecologia matemàtica. Una ecologia matemàtica de la qual els joves biòlegs catalans d'aquells anys podíem tenir un tast de primera mà amb els seminaris d'ecologia matemàtica que organitzava Ramon Margalef, primer des de l'Institut d'Investigacions Pesqueres i més tard des de la càtedra.²⁵¹ En el camp de la geologia eren els anys en què s'obria camí la tectònica de plaques, que, entre el 1965 i el 1971, passava pràcticament de ser una hipòtesi agosarada a constituir-se en un dels paradigmes que fonamenta la geologia contemporània.

Mentrestant, els darrers anys del franquisme (a grans trets la segona meitat dels anys seixanta i la primera dels setanta) eren a l'Estat espanyol, i més particularment al Principat, les Illes i el País Valencià, uns anys de radicals transformacions en l'àmbit social, econòmic, cultural i, també, territorial però en un marc polític –la dictadura franquista– d'absència de llibertats. Tanmateix, aquestes transformacions socials anaven erosionant petits espais per a una convivència més lliure i creativa, que s'expressaven, per exemple, entre moltes altres coses, en reivindicacions que avui anomenaríem «ecologistes», però que llavors es marfonien en les lluites dels moviments associatius de veïns pels equipaments indispensables o per la mínima qualitat de vida als barris construïts a cremadent per allotjar la creixent immigració. En canvi, altres aspectes del desastre ambiental d'aquells anys, com la destrossa que s'estava fent amb la construcció d'urbanitzacions als espais naturals més remarcables de la rodalia de Barcelona, de Mallorca, del migjorn valencià o de la Costa Brava, encara no suscitaven gran inquietud, excepte en alguns nuclis sensibilitzats. Uns nuclis potser numèricament insignificants, però socialment significatius, perquè enllaçaven amb una tradició d'arrels centenàries: la de l'excursionisme científic. Una tradició amb la qual, com hem vist, entroncava la Institució.

250. ARBIOL, R. et al. *Mapa d'usos del sòl de Catalunya a partir de dades del satèl·lit LANDSAT-2*. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1986, p. 25-58.

251. MARGALEF, R. [ed.], «Seminaris de Ecologia Matemàtica», a *Investigación Pesquera*, núm. 34, 1970.

Després de la guerra civil de 1936-1939, les circumstàncies polítiques havien fet limitar les activitats culturals dels centres excursionistes supervivents, mentre se'n reforçava la seva dimensió esportiva –controlada pel Movimiento, el partit únic del franquisme–. Així i tot,²⁵² determinades pràctiques esportives, com l'espeleologia, prengueren de manera molt natural una orientació científica paral·lela, mentre l'activitat purament excursionista incloïa gairebé sempre objectius amb una significació cultural o científica (recollida de fòssils, visites a monuments, observació d'animals o dels seus rastres, coneixement de la flora, etc.). Dels cercles dels espeleòlegs del Centre Excursionista de Catalunya i d'altres entitats excursionistes barcelonines sortiria, l'octubre de 1972, el primer crit d'alarma pel projecte de l'Ajuntament de Barcelona, governat encara per Josep M. de Porcioles, de crear un gran abocador d'escombraries al massís de Garraf que, amb tota raó, es pot considerar que obre el cicle de les reivindicacions més pròpiament ambientals a Catalunya. Cal tenir present, per exemple, que la instal·lació de la primera central nuclear catalana, Vandellòs-1, que havia començat a funcionar aquell any mateix, amb prou feines havia suscitat reaccions de rebuig, ans al contrari.²⁵³

En aquest mateix context, uns mesos abans, a la primavera d'aquell 1972, un petit nucli de membres antics i recents de la Institució, encapçalats per Lluís Solé i Sabarís i Oriol de Bolòs, els dos naturalistes que en aquell moment eren membres de l'Institut d'Estudis Catalans, havien pres la decisió de constituir-se en Junta Gestora provisional i, d'alguna manera, refundar-la un cop més, encara que mai no hagués estat formalment dissolta sinó només «suspenso temporalment» pel seu president dels anys cinquanta, Josep Maluquer i Nicolau. Què havia canviat en els tres anys transcorreguts d'ençà de la darrera reunió dels botànics de la Institució perquè aquells naturalistes vengessin «la inèrcia immobilitzadora»²⁵⁴ dels anys precedents? Primordialment, l'emergència d'un sentiment de la gravetat i irreversibilitat dels canvis que el model econòmic dels darrers anys del franquisme estava introduint en la natura i el paisatge de Catalunya, enmig de la indiferència general quan no de l'aplaudiment de molts. El mateix objecte d'estu-

di dels naturalistes rebia agressions, mutilacions i malmenaments sense precedents, enfront dels quals ells es veïen impotents. Calia defensar la natura, però una defensa en solitari, com la que havia hagut de mantenir Oriol de Bolòs enfront d'una majoria de tècnics municipals que no veïen més que avantatges en la instal·lació al Garraf d'un abocador, era inviable.²⁵⁵ Es feia necessària una entitat que, amb la màxima solvència científica, fes d'amplificador de les veus dels coneixedors de la natura.

Per una altra banda, les lleves de biòlegs i de geòlegs formats a la universitat dels anys seixanta començaven a aportar a molts departaments universitaris unes sensibilitats i unes capacitats molt diferents de les dels seus antecessors. Alguns d'aquells estudiants que havien assistit amb uncio però amb un cert escepticisme a les reunions de botànics dels anys seixanta (Jaume Terradas, Xavier Llimona, Ramon Folch, Josep M. Camarasa), s'havien incorporat ara d'una manera o altra al Departament de Botànica i prenien part activa en la intensa vida universitària d'aquells anys i en la gestió del mateix Departament. Finalment, el mateix Institut d'Estudis Catalans, reinstal·lat a partir de 1967 a la seu d'Òmnium Cultural, maldava per fer operatives totes les seves filials d'abans de 1936, seguint l'exitós exemple de la Societat Catalana de Biologia, presidida en aquell moment per Josep Trueta.

Les circumstàncies de la represa feien inoperants els estatuts de 1920, teòricament encara vigents, però incompatibles amb l'ordenament legal del franquisme. Per això, el 18 d'abril de 1972 s'autoconstituïa una Junta Gestora provisional integrada per membres de l'últim Consell Directiu (Oriol de Bolòs, Rafael Candel i Josep M. Font Tullot), que no s'havia dissolt, i per altres membres antics (Francesc Español) o incorporats després de la guerra civil de 1936-1939 (Carles Bas, Creu Casas, Lluís Via i Enric Gadea) i alguns de molt recentment (Ramon Folch i Guillèn, Joan Rosell i Sanuy i Josep Closas i Redonnet). La gestora s'anà reunint per preparar una assemblea en la qual fos elegit regularment un Consell Directiu que regís l'entitat amb la legitimitat dels vots atorgats pels seus consocis, que fou la que tingué lloc el 6 de desembre de 1972.

252. IGLÉSIES, J. «Història de l'excursionisme (1876-1939)», a *Enciclopèdia de l'Excursionisme*, Barcelona, 1964, p. NN.

253. A tall d'exemple es pot esmentar el ditiràmbic tractament que fa Josep Iglésies de l'expectativa de la inauguració de Vandellòs-1 en el volum III de la Geografia de Catalunya d'AEDOS, publicada mentre encara estava en construcció aquesta central nuclear.

254. *ICHN* (1987), p. 21. El text citat forma part de la *Memòria de les activitats dutes a terme durant l'any 1972*, mecanoscrit de Ramon Folch i Guillèn, datat el desembre de 1972 i tramès als socis en vigílies de l'assemblea del 6 de desembre de 1972, document que ha estat reproduït en diverses publicacions de la Institució, de les quals, la més recent i completa és la que aquí se cita.

255. Oriol de Bolòs, en tant que director de l'Institut Botànic de Barcelona (depenent de l'Ajuntament de Barcelona) havia estat convocat a les comissions tècniques que es reuniren, el 1971, per trobar localització per a abocar els residus sòlids de la ciutat, un cop les pedreres de Montjuïc que havien complert fins llavors aquesta funció havien quedat pràcticament reblertes i, a més, eren causa de freqüents conflictes amb els veïns de la zona. Atesa la preocupació pels problemes d'ordre públic, es buscà un lloc ben allunyat de cap població i per això recaigué l'elecció en el massís de Garraf, sense prendre en consideració ni el fet de tractar-se d'una zona càrstica, on la contaminació de les aigües subterrànies era segura, ni l'interès biogeogràfic excepcional de l'àrea. L'única veu discrepant va ser la d'Oriol de Bolòs però el seu informe negatiu va ser desestimada i se n'encarregà un altre al llavors director del servei d'escombraries que, naturalment, va resultar favorable a la voluntat municipal.

8.2. LA GENEROSA ARTICULACIÓ DE PASSAT I FUTUR

Possiblement, una de les claus que explica l'èxit de la represa de 1972 és la generositat dels que podríem considerar legítimament representants del passat i l'entusiasme i respecte dels qui encarnaven el futur. Certament la iniciativa havia partit dels dos naturalistes membres de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans (Bolòs i Solé Sabarís), però de seguida havien associat al seu projecte Francesc Español, director del Museu de Zoologia, que havia acollit durant molts anys les reunions de zoològics, paralles a les dels botànics, encara que, a diferència d'aquestes, no s'haguessin considerat vinculades orgànicament a la Institució. I, a continuació, tal com hem vist, hi associaren també alguns dels seus deixebles i col·laboradors més joves, alhora que invitaven els antics membres supervivents de la Institució a reprendre'n l'activitat.

Una primera sessió científica havia tingut lloc el 10 de febrer de 1972, abans i tot que es constituís la Junta Gestora, amb una comunicació d'Oriol Riba sobre un tema que llavors era de la màxima actualitat: *Les investigacions petrolíferes al delta de l'Ebre*. L'assistència no fou molt nombrosa però sí suficient perquè el 18 d'abril següent es pogués autoconstituir la ja esmentada Junta Gestora provisional, en la qual confluen la legitimitat dels supervivents del darrer Consell Directiu elegit en assemblea, el 1951, i la voluntat de conduir el difícil trànsit de la Institució, del túnel de trenta-cinc anys de forçada catacumba, a un futur de plena integració en la societat civil catalana de finals del franquisme, que maldava per desprendre's del llast de la dictadura. Hom tingué, doncs, en compte, en la mesura del possible, la junta elegida el 1951 però només el vicepresident (Josep Maria Font i Tullot) i el bibliotecari (Oriol de Bolòs) mantingueren el seu càrrec; el secretari (Rafael Candel) resolgué deixar el seu càrrec en mans més joves, bé que es mantingué vinculat a la junta com a vocal. Josep Closas i Redonnet substituï el seu pare Josep Closas i Miralles, mort el 1962, en el càrrec de tresorer. La presidència recaigué en Francesc Español i Coll, que ja havia estat conservador, encara molt jove, els anys 1933 i 1934. La resta de càrrecs foren ocupats per persones que no havien estat vinculades a la Institució en els anys anteriors a la guerra civil: Ramon Folch i Guillèn com a secretari; Joan Rosell i Sanuy com a vicesecretari; Lluís Via i Boada, Creu Casas i Sicart i Carles Bas i Peired com a conservadors, i Enric Gadea i Buisan com a conseller, al costat de Rafael Candel i Vila.

Aquesta junta provisional actuà durant la resta de l'any 1972. Per començar, a finals de maig, inicià una campanya

de captació de socis, tant entre els antics membres d'abans de 1936 i de les frustrades repeses dels anys successius, com entre el públic novell de les sessions científiques que s'anaven celebrant al Palau Dalmau, bé que amb un cert desplegament de propaganda en les seccions de biològiques i geològiques de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona.²⁵⁶ Els resultats foren engrescadors, ja que a finals de l'any, el secretari Ramon Folch es podia felicitar, en la memòria que sotmeté a l'assemblea constitutiva del 6 de desembre d'aquell any, de «la bonesa dels resultats obtinguts», ja que s'havia aconseguit de superar amplament el centenar de membres en menys de mig any, en el transcurs del qual, a banda de la ja tinguda el mes de febrer, havien tingut lloc cinc sessions científiques convocades públicament. D'aquest centenar llarg, només una vintena havien estat membres abans de la interrupció de 1936 i una vintena més havien participat en alguna activitat entre 1945 i 1968, de manera que no hi havia dubte de la majoritària renovació del col·lectiu de socis; més encara si tenim en compte que un terç dels socis eren estudiants, situació que no s'havia produït d'ençà dels primers anys de la Institució a començament de segle.

Naturalment, ateses les circumstàncies polítiques, a la convocatòria de la jornada del 6 de desembre, no es parlava per a res d'assemblea, simplement s'indicava que «immediatament després de la sessió científica de desembre [...] hom procedirà a l'elecció del primer Consell Directiu ordinari de la segona època de la Institució».²⁵⁷ Així es féu i, en assemblea, hom procedí a votar el que seria el primer Consell Directiu, elegit «d'acord amb els usos habituals»,²⁵⁸ de la nova etapa de la Institució, que mantenia en els seus càrrecs el president, el secretari i el tresorer de la gestora i incorporava com a vicepresident Lluís Vallmitjana i Rovira, com a sotssecretari Antoni Obrador i Tudurí, com a bibliotecari Joaquim Gosàlbez i Noguera, com a conservador Joan Rosell i Sanuy i com a consellers Oriol de Bolòs i Sebastià Calzada. Amb aquesta composició quedaven dos representants de l'etapa d'avantguerra, Francesc Español i Lluís Vallmitjana, com a president i vicepresident i el més qualificat dels representants de l'etapa intermèdia, Oriol de Bolòs, com a conseller. Dos dels més joves elements d'aquesta etapa intermèdia, Ramon Folch i Josep Closas, s'incorporaven als càrrecs més executius, els de secretari i tresorer, mentre la resta de càrrecs eren ocupats per persones de recentíssima incorporació. Tot plegat confirmava l'opció per la renovació que havien pres de bon començament els promotors d'aquesta represa, ara sí, definitiva, de la Institució.

Hom acordà que, a diferència del que es feia en l'etapa anterior a 1936, no es posés anualment a votació la integri-

256. Anomenada llavors «central» per oposició a la recentment creada Universitat Autònoma de Barcelona, que encara tenia les seves facultats escampades entre Barcelona (Hospital de Sant Pau), Sant Cugat del Vallès i Cerdanyola (Bellaterra).

257. Comunicació als membres de la Institució Catalana d'Història Natural de 20 de novembre de 1972. *Arxiu ICHN*.

258. *Ibid.* No cal dir que els «usos habituals» de la Institució, és a dir, l'elecció democràtica del Consell Directiu, no coincidien ben bé amb els de les institucions públiques del moment, cosa que explica l'eufemisme.

tat del Consell Directiu sinó que aquest es renovés cada any per meitats i, per evitar tot malentès, s'acordà que els càrrecs que es renovarien el desembre de 1973 serien els de president, vicesecretari, bibliotecari i dos vocals. A la pràctica, però, la renovació parcial del desembre de 1973 va ser més amplia. Amb ella, arribava a la presidència Rafael Candel, que ja l'havia assumida interinament els anys de la guerra civil de 1936-1939, i que trobava ara el merescut reconeixement que li havia estat escatimat per alguns dels seus col·legues, tant abans com després de la guerra civil de 1936-1939. Romanien en els seus càrrecs de secretari i tresorer respectivament Ramon Folch i Josep Closes i Redonnet, mentre la resta de càrrecs eren renovats. Ramon Masalles succeïa com a vicesecretari Antoni Obrador i Mercè Durfort a Joaquim Gosàlbez com a bibliotecari; Oriol de Bolòs, Sebastià Calzada i Joan Rosell deixaven les seves vocalies i els substituïen Jordi Camprubí, Adrià Casinos i Josep M. Domingo; tret d'aquest darrer (nascut el 1909) i del president (nascut el 1903), cap dels membres del Consell Directiu superava els quaranta anys i la majoria no arribaven ni als trenta.

La presidència de Candel, que abasta els anys 1974 i 1975, seria particularment memorable perquè en el seu transcurs es desenvolupà la quasi totalitat del procés de realització del *Llibre Blanc*, però també pel gran desplegament de noves activitats i per l'esforç de cohesionament intern i de projecció externa de l'entitat que es dugué a terme. Fou també durant el seu mandat que la Institució reprengué la seva activitat editorial. I tot això a desgrat que, a les dificultats ja conegudes de la situació de flagrant il·legalitat de l'entitat en aquells anys prostrems de la vida del dictador Franco, s'hi afegiren el 1974 alguns malentesos amb la direcció de l'Institut d'Estudis Catalans. Fins al punt que Candel (i amb ell tot el Consell Directiu) estigué a punt de dimitir del seu càrrec.²⁵⁹

La renovació de desembre de 1974 només afectà la vicepresidència: Manuel Font Altaba succeïa Lluís Vallmitjana. Hom incorporà igualment un nou vocal, Francesc Calvet i Rovira. La renovació que marcà més d'una fita, però, va ser la de gener de 1976. Era la primera després de la mort del dictador Franco; precisament a causa de la llarga agonia que precedí la seva mort, el 20 de novembre de 1975, les eleccions per renovar la meitat del Consell Directiu de la Institució no havien estat convocades, com era habitual, per al desembre. Es renovaven només els càrrecs de president i tresorer, per als quals foren elegits Joaquim Maluquer i Joaquim Gosàlbez. Un mes abans, però, a Madrid, en el curs d'una visita als seus familiars residents allí, havia mort d'un atac de cor el president

sortint, Rafael Candel, sense que fos comunicat a ningú de la Institució fins després d'aquelles eleccions.

El nou president, Joaquim Maluquer i Sostres, era la primera persona elegida per al càrrec que no provenia de l'etapa anterior a 1936 de la Institució, amb la qual no l'unia altra vinculació que la de ser nebot de dos dels fundadors de l'entitat. Així mateix era el primer d'aquesta nova etapa que no era un naturalista professional sinó que era un ornitòleg aficionat encara que de reconeguda vàlua. La seva primera presidència fa de frontissa entre aquesta etapa d'arrencada i la que es prolonga fins a la data del centenari,²⁶⁰ que podríem qualificar de normalitat institucional.

8.3. LA PUIXANÇA DEMOGRÀFICA

No disposem de xifres totalment segures del nombre de socis en aquells anys més que en dos moments, finals de 1974 i finals de 1975, però les successives memòries dels anys d'aquesta etapa i altres documents donen estimacions aproximades que indiquen ben bé el ritme de creixement d'aquells anys. En la primera d'aquelles dates el nombre de socis, entre numeraris (cent setanta-vuit) estudiants (seixanta-set) i honoraris (vuit), era de dos-cents cinquanta-tres; en la segona, de tres-cents cinquanta-sis (dos-cents divuit numeraris, cent trenta-un estudiants i set honoraris). A remarcar que dels socis de 1974 només n'hi havia vint-i-tres (un 9 %) que ja ho haguessin estat abans del 1936 i divuit més (un 7 %) que haguessin participat en alguna de les activitats hagudes entre 1939 i 1968, de manera que gairebé un 85 % dels socis de la Institució de 1974 no hi havien tingut cap contacte abans de 1972, proporció que no faria més que créixer al mateix ritme que creixia la Institució. Molts d'ells practicaven el que podríem anomenar una «doble militància»; entre els bidlegs socis de la Institució n'hi havia quarantados que pertanyien també a la Societat Catalana de Biologia i també hi havia una dotzena de geòlegs que eren socis de la Societat Catalana de Geografia i de la Institució alhora.

Segons les successives memòries, el desembre de 1972, la Institució superava «amplament» la xifra del centenar de socis; el desembre de 1973 era «integrada per més de dos centenars de membres». Vistes les xifres de desembre de 1974, aquell fou un any de creixement més lent, però 1975 portà una collita d'un centenar de socis nous. La memòria de desembre de 1976 reporta «més de cinc-cents membres». Ja no hi ha dades demogràfiques equivalents en les memòries successives però un document de l'estiu de 1977 fa esment de més de sis-cents socis inscrits.²⁶¹ És a dir, un

259. *Circulars* núm. 19 i 20 (1975).

260. En la qual ha tornat a ocupar la presidència.

261. Cal dir, a tall de comparació, que la Societat Catalana de Biologia, que funcionava des del 1963 i era de molt, fins llavors, la més nombrosa de les filials de l'Institut, tot just fregava els cinc-cents socis a mitjan 1977. xifra que la Institució havia assolit en només cinc anys de funcionament.

increment mitjà d'un centenar de socis per any, la majoria estudiants.

Uns socis que, els primers mesos, únicament se'ls trametia un full de paper o dos al mes anunciant les activitats previstes, però que, a partir de 1974, rebien publicacions, anuncis d'activitats d'altres entitats i, des del 1976, manifestos, invitacions a participar en el Congrés de Cultura Catalana o en altres accions cíviques, alhora que se'ls oferien serveis com seminaris, curssets, conferències, excursions o sessions conjuntes d'una certa complexitat d'organització. I, tot plegat, sense més base administrativa que les hores escadusseres que voluntàriament hi dedicaven els seus dirigents i el personal administratiu dels seus departaments, molt principalment el Departament de Botànica de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, que durant gran part d'aquest període funcionà com a seu oficial de la Institució.²⁶²

La vigoria de la represa ben aviat sorprendria els seus mateixos promotors. Encara no feia un any que funcionava la Institució que ja es llançava la idea de promoure un *Llibre Blanc* sobre l'estat de la natura als Països Catalans, gairebé immediatament s'engegava un programa de treball pluridisciplinari sobre els sistemes naturals del delta de l'Ebre i s'organitzaven les primeres comissions especialitzades i els grups autònoms (a Sabadell i a Manresa). Pocs mesos després, a la primavera de 1974, apareixia el primer volum de la nova època del *Butlletí* i s'iniciaven les sessions conjuntes amb la Societat Catalana de Biologia que, a partir de l'any següent, amb la presentació dels treballs en curs per a l'edició del *Llibre Blanc* al Laboratori Aragó de Banyuls de la Marenda, prengueren el caràcter itinerant i relativament multitudinari de les excursions col·lectives dels anys vint i trenta. A finals de 1975, quan s'allestien els treballs d'edició del *Llibre Blanc*,²⁶³ la memòria del secretari podia ja donar compte que havia aparegut «una ombra de crisi de creixença» a la qual s'havia d'afegir la mort, quan esgotava els darrers dies del seu mandat, del president Rafael Candel i Vila. Això quan, tot just amb la mort del dictador Franco, s'obrien les primeres clarícies d'un temps de llibertat.

De fet, la situació real era força més precària del que les realitzacions d'aquells anys podrien fer pensar. La Institució no disposava de locals ni d'altres ingressos regulars que les quotes dels seus socis. L'arrencada de les primeres publicacions hagué d'esperar les primeres subvencions de la Diputació de Barcelona. El *Llibre Blanc* es pogué publicar gràcies a què les aportacions dels autors foren gratuïtes, a uns ajuts d'Òmnium Cultural i a la bona voluntat d'Editorial Barcino, que es féu càrrec dels originals i els edità a despeses seves quan encara era una incògnita l'acollida que el llibre rebria. La crisi de creixement, que es congria-

va ja el 1975, es desfermà el 1977, coincidint, a més, amb el progressiu distanciament de Ramon Folch de les tasques ordinàries de la secretaria, a causa de les seves noves ocupacions.²⁶⁴ Les quotes dels socis amb prou feines arribaven per cobrir les despeses ordinàries de funcionament i comunicació social. A més, una part creixent dels socis eren estudiants que aprofitaven els seminaris, les comissions i les publicacions de la Institució per suplir les deficiències en l'ensenyament que rebien a la Universitat o per aprofundir en especialitats que els interessaven, però sovint no es molestaven a pagar les quotes.

Això feia que, com més creixia la Institució, més deficitària es tornava. Ja l'abril de 1977, en aparèixer el volum 7 dels *Treballs* i anunciar-se la imminent presentació del volum 8, s'anunciava que, a partir d'aquest volum, les publicacions de la Institució ja no podrien ser gratuïtes per als socis sinó que aquests només gaudirien d'un descompte substancial (un 50 %) en el preu de venda. L'octubre del mateix any es convocava una assemblea general extraordinària, que tingué lloc el 4 de novembre, per debatre una possible reestructuració de la Institució que s'exposava en un *Esquema obert a debat* que s'adjuntava a la convocatòria i que fou tàcitament aprovat per l'assemblea. La proximitat d'aquesta assemblea amb la renovació de la presidència i el sentit que prengué aquesta en les eleccions de gener de 1978 (i en les successives fins al 1984) fa de la data d'aquesta assemblea un punt d'articulació significatiu en la història de la Institució.

8.4. L'ACTIVITAT SOCIAL

El primer any –1973– que la Institució tornà a tenir un Consell Directiu electe es va cloure amb resultats més que encoratjadors. Una sessió científica mensual de gener a juny i d'octubre a desembre, amb una nodrida participació totes elles; la creació de dues comissions permanents, dedicada una a la cetologia i l'altra a la «preservació de la natura»; la d'un grup territorial a Sabadell; la implantació d'una administració eficient, gràcies sobretot a la dedicació del personal administratiu del Departament de Botànica de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona; fins i tot s'havia pogut permetre les francesilles d'atorgar a començaments de l'any una borsa d'estudis de 120.000 pessetes per a un treball sobre la *Distribució del balanç de la radiació a Catalunya* i d'engegar «un projecte de treball interdisciplinari al delta de l'Ebre [amb] equips de treball de micromastologia, ornitologia, entomologia, carcinologia, fitosociologia i fitocartografia» que donaria

262. Fins que la secretaria administrativa de la Institució va ser traslladada a la que llavors era també la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, el local d'Òmnium Cultural al Palau Dalmasas del carrer Montcada de Barcelona, el març de 1976. Val a dir que l'adreça del Palau Dalmasas era la que figurava als membrets de la Institució des de l'octubre de 1972, i allí tenien lloc la majoria dels seus actes.

263. Vegeu *infra* p. 99.

264. Vegeu *supra* p. 87.

lloc al volum *Els sistemes naturals del delta de l'Ebre*, feliç precedent d'altres volums de títol semblant referents a altres àrees de la nostra geografia. A finals de l'any s'hi afegia l'engegada del procés que conduiria a la redacció i publicació del *Llibre Blanc*, al qual ens referirem més endavant.

A les comissions temàtiques creades l'any anterior s'afegia, a començaments de 1974, la implantació de tres comissions centrals encarregades, respectivament, de les publicacions, les sessions i la divulgació. Els botànics, representen la tradició de les reunions que havien mantingut el fil de continuïtat de la Institució fins al 1968, programaven, a partir de febrer d'aquell any, unes reunions mensuals a l'Institut Botànic, que consistien generalment en una primera part amb la presentació, amb una certa amplitud, d'algun tema prèviament anunciat i una segona part amb intervencions espontànies per anunciar projectes, comunicar l'estat de les recerques dels qui intervenien o alguna troballa d'interès, donar a conèixer o comentar notícies d'actualitat, en un format pràcticament de tertúlia. Els geòlegs, a partir de febrer de 1975, organitzaven també les seves pròpies reunions seguint un esquema semblant. Paral·lelament es mantenia una programació de sessions ordinàries que es procurava que apleguessin temàtiques diverses i, a partir del març de 1975, si més no una al trimestre era una sessió monogràfica sobre un tema o un espai d'interès comú per a botànics, geòlegs i zoòlegs. Les tres primeres tingueren lloc el 1975 i foren dedicades al delta de l'Ebre (14 de març), al *Llibre Blanc* (26 d'abril)²⁶⁵ i a les muntanyes de Prades (12 de novembre). Al llarg de 1975 també es constituïrien altres comissions, en particular, el mes de març, la de lexicografia, que juntament amb les homòlogues de la Societat Catalana de Biologia i la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques organitzarien una Coordinadora per a posar en comú les seves aportacions i preparar vocabularis especialitzats de les respectives branques de coneixement.

A semblança del que ja existia a Sabadell es creà a Manresa el 1974 un grup local autònom de socis de la Institució, mentre la Secció de Ciències Naturals del Centre Excursionista de Terrassa esdevenia aquell mateix any membre adherit i el mateix feia el 1976 el Grup d'Estudis de la Natura de l'agrupació Excursionista d'Amposta. Aquests grups autònoms i entitats adherides anaven ampliant la implantació territorial de la Institució, en el passat excessivament circumscrita a Barcelona.

El desembre de 1974 es complien els setanta-cinc anys de la fundació de la Institució. Novament, com en ocasió

dels vint-i-cinc i dels cinquanta anys, la data venia a escaure en una situació políticament adversa, encara que en aquesta ocasió força més esperançada que la de la celebració clandestina del cinquantenari. Per posar-ho de manifest i commemorar l'efemèride se celebrà el 6 de desembre una sessió commemorativa, amb una conferència del president Candel sobre la trajectòria històrica de la Institució i una altra del secretari Ramon Folch sobre el present i el futur de l'entitat. Clogué l'acte el president de l'Institut d'Estudis Catalans amb unes paraules que segellaren la bona entesa assolida entre Institució i Institut després d'uns mesos de relacions més aviat tempestuoses.

El gener de 1975 s'inaugura una nova línia d'activitats, els anomenats Seminaris d'Estudis Universitaris, que eren reunions monotemàtiques, sovint sobre aspectes tècnics del treball naturalista de laboratori, dirigides per un expert i adreçades a un públic limitat i fortament motivat. El primer, sobre *Tècniques de transparentat d'invertebrats i d'esquelets de vertebrats; aplicacions*, anà a càrrec de Mercè Durfort i tingué lloc a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona el 18 i el 25 de gener d'aquell any. Aquell mateix any n'hi hagué quatre més, un dels quals, sobre *Tècniques senzilles de preparació de teixits vegetals*, a càrrec també de Mercè Durfort, tingué tal èxit que calgué repetir-lo. L'any següent se'n feren tres més, entre ells la segona repetició del dirigit per Mercè Durfort sobre *Tècniques senzilles de preparació de teixits vegetals*, que ja s'havia hagut de repetir el 1975. En anys successius es mantindrien aquests seminaris amb considerable èxit, fins que la introducció, el 1982, dels cursos finançats per la CIRIT acabaren per fer-los obsolets.

8.5. L'OBERTURA A L'EXTERIOR

A començaments de 1974, circumstàncies diverses²⁶⁶ propiciaren un acostament de la Institució a la Diputació Provincial de Barcelona. Aquesta es traduí principalment en el lliurament a la Institució del fons antic de les seves publicacions que es conservava als magatzems de la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu, inaccessible d'ençà de 1939 als representants de l'Institut d'Estudis Catalans i de les seves filials, i també en la promesa d'una subvenció, que finalment es materialitzà a començaments del curs 1975-1976.²⁶⁷ Això creà tensions entre la Institució i l'Institut, principalment amb el seu se-

265. Més endavant dedicarem més atenció a aquesta sessió, que tingué el caràcter de conjunta amb la Societat Catalana de Biologia i se celebrà al Laboratori Aragó de Banyuls de la Marenda.

266. L'arribada a la presidència de la Diputació de Joan Antoni Samaranch suposà una certa obertura d'aquesta institució envers les forces polítiques d'oposició al règim i també envers les manifestacions culturals catalanes. A això s'hi afegiria el fet que el vicepresident de la Institució, Manuel Font i Altaba, havia estat elegit diputat provincial aquell mateix any.

267. Va ser una subvenció de 100.000 pessetes destinada a ajudar a dur a terme tres programes concrets de treball: seguiment de la campanya balenera gallega de 1976 per part de la comissió de cetologia, establiment d'un vocabulari geomorfològic català i un recull de noms vulgars catalans d'animals.

cretari general, Ramon Aramon, que estimava que sense un reconeixement explícit de l'Institut d'Estudis Catalans per part de la Diputació (al capdavant la corporació pública que l'havia creat) era improcedent cap mena d'acostament de cap de les filials. En definitiva, que, si subvenció hi havia, aquesta havia de ser per a l'Institut i a aquest correspondria gestionar-la i decidir el seu destí. L'arribada a la presidència de l'Institut de Josep Alsina i Bofill, el primer president en molts anys que exercia com a tal i no deixava totalment en mans del secretari general totes les decisions, permeté redreçar la deteriorada situació, abans que el president Candel duagués a efecte la seva amenaça de dimissió, en la qual estaven disposats a secundar-lo tots els membres del Consell Directiu. Fins i tot, a mig termini el conflicte resultà benèfic, ja que donà peu a la creació d'un consell de filials de l'IEC, com a òrgan consultiu del president, format pels presidents i secretaris de totes les filials i els de l'Institut, per tractar de totes les qüestions que afectaven les relacions entre aquest i aquelles i assessorar el president de l'Institut en totes les qüestions que aquest els plantejés.

Particular rellevància en la vida de la Institució tindrien les relacions amb una d'aquestes filials: la Societat Catalana de Biologia. La Societat Catalana de Biologia, tal com s'ha dit, havia reprès les seves activitats amb una certa regularitat a partir de 1963, precisament en un dels moments de màxima desesma de la Institució, i ben aviat tingué una important incidència entre els estudiants i professors de la secció de biològiques de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona. Justament aquesta incidència havia fet dubtar en algun moment de l'oportunitat de reprendre les activitats de la Institució, interrompudes des del 1968. Tanmateix era també l'estímul que esperonava a trobar fórmules noves que possibilitessin no sols la bona harmonia entre ambdues societats i el bon funcionament de totes dues, sinó la mútua interacció enriquidora. De fet, molts dels bidlegs participants en la represa de la Institució eren socis de la Societat Catalana de Biologia i alguns, fins i tot, hi havien tingut responsabilitats en algun Consell Directiu o en alguna comissió. Carles Bas, Oriol de Bolòs, Creu Casas, Francesc Español, Ramon Folch, Enric Gadea, per no esmentar més que els membres de la comissió gestora que engegà la represa de la Institució, eren socis tots ells de la Societat Catalana de Biologia i Ramon Folch, a més, havia estat membre de la comissió lexicogràfica de la Societat des del 1967 i vocal del Consell Directiu el bienni 1970-1971.

A això s'afegiria, a partir del gener de 1973, la circumstància que el secretari de la Institució, Ramon Folch, i el vicesecretari de la Societat Catalana de Biologia, Josep M. Camarasa, compartissin despatx al Departament de Botànica de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona i col·laboressin estretament en un projecte de recerca pioner, el primer clarament orientat a l'aplicació a la

gestió territorial que es desenvolupava en aquell departament i en tota la secció de biològiques. La mútua amistat de molts anys i el convenciment d'obrar en benefici de les respectives entitats i del mateix país facilità la sinèrgia. Sense comptar que Carles Bas, que el desembre de 1972 deixava la gestora de la Institució, era elegit, el gener de 1973, vicepresident de la Societat Catalana de Biologia; mentre Lluís Vallmitjana, elegit el desembre vicepresident del primer Consell Directiu ordinari de la Institució, era elegit el gener vocal del Consell Directiu de la Societat Catalana de Biologia.

El primer fruit públic d'aquesta col·laboració es manifestà ja el curs següent (1973-1974) amb una primera sessió conjunta d'ambdues entitats, de l'organització material de la qual tingué cura, aquesta primera vegada, la Societat Catalana de Biologia. Se celebrà els dies 21 i 22 de març de 1974 a l'Institut d'Investigacions Pesqueres²⁶⁸ de la Barceloneta i es presentaren comunicacions sobre les darreres campanyes oceanogràfiques a les costes del cap Blanco, al Sahara Occidental, llavors encara «província» espanyola, i el primer recull anual de la comissió de cetologia de la Institució. Participaren amb comunicacions Ramon Margalef, Antoni Ballester, Antoni Cruzado, Josefina Castellví, Francesc Vives, Jordi Camp, Carles Bas i Salvador Filella. En realitat, excepte en el fet d'abastar dues jornades, no es diferencià gaire d'una sessió científica ordinària de la societat organitzadora; només l'aportació de Salvador Filella posava de manifest la intervenció de la Institució. Les reunions conjuntes no assoliren la seva veritable dimensió fins a l'any següent, precisament el primer que l'organització aniria a càrrec de la Institució.

En efecte, la segona d'aquestes sessions conjuntes, ara ja organitzada per la Institució Catalana d'Història Natural, inicià el costum de fer aquestes sessions itinerants per tots els Països Catalans, seguint la tradició de la Institució d'avantguerra. Es féu al Laboratori Aragó, de Banyuls de la Marenda, del 25 al 27 d'abril de 1975, i fou l'ocasió de presentar els primers resultats del *Llibre Blanc* així com de visitar els Orgues d'Illa de Tet i alguns altres paratges d'interès de la Catalunya Nord. S'edità un modest díptic amb el programa, lluny encara de les esplèndides guies dels anys trenta, i es comptà amb l'activa col·laboració de diversos naturalistes de la Catalunya Nord, en particular de Josep Travé, del Laboratori Aragó. La jornada central consistí en una sessió matinal, amb una visita al Laboratori Aragó durant el descans, i una de tarda. En la primera es tractaren problemes generals de gestió de la natura, com els ecosistemes pelàgics, a càrrec de Pierre Drach, director del Laboratori Aragó; el bentos marí, a càrrec de Joandomènec Ros; les aigües continentals, a càrrec de Dolors Planas i Antoni Vidal, i les zones humides, a càrrec de Joaquim Maluquer i Sostres. La sessió de la tarda constà d'una primera part sobre alguns exemples de territoris amb problemes especí-

268. Avui (1999) Institut de Ciències del Mar, pròxim a traslladar-se a un nou estatge.

tics de gestió, com l'entorn metropolità de Barcelona, a càrrec de Josep M. Camarasa i Ramon M. Masalles; el delta de l'Ebre, a càrrec de Ramon Folch; el Rosselló, a càrrec d'un grup de naturalistes de la Catalunya Nord encapçalats per Josep Travé, i una taula rodona sobre gestió de la natura amb Ramon Margalef com a ponent i Josep Travé i Guiu Oliver com a moderadors.

La sessió conjunta de 1976, ja en portes de la democràcia, a unes setmanes de l'aparició pública del *Llibre Blanc*, en ple transcurs del Congrés de Cultura Catalana, seria novament una fita. Tingué lloc del 18 al 21 de març a Mallorca i Cabrera i el tema escollit era la problemàtica de la insularitat. En aquesta ocasió l'organització anà a càrrec de la Societat Catalana de Biologia i també de la Societat d'Història Natural de Balears, ja que essent Mallorca i Cabrera les fites escollides es considerà oportú proposar a la societat germana una participació que l'entusiasme dels seus dirigents transformà en esplèndida acollida. L'interès que desvetllà la sessió entre els socis d'ambdues filials de l'IEC va ser extraordinari, tot i que el tema escollit, bé que interessant des del punt de vista científic, no era per entusiasmar els no especialistes. Tot i així es reberen una vintena de comunicacions i calgué llogar un avió per transportar tots els inscrits, una seixantena entre socis i acompanyants. La jornada del 19 de març, després d'una visita a la seu de l'Institut Oceanogràfic a Palma, es dedicà tota sencera a la presentació de comunicacions, en sessions de matí i tarda. En presentaren Josep A. Alcover, Joan Armengol, M. Àngels Cardona, Francesc Castelló, Guillem Colom, Miquel Duran, Empar Font, Enric Gadea, Jaume Gàllego, Xavier Llimona, Ramon Margalef, Santiago Mas-Coma, Guillem Mateu, Benet Mercadal, M. Rosa Miracle, Antoni Obrador, Montserrat Portus, Joan Rosell, Ramon Surinyach M. Victòria Vives i Balmanya i Josep Vives i Codina. També hi hagué una presentació de la geologia i el poblament vegetal i animal de Cabrera a càrrec de Joan Cuerda i altres socis de la Societat d'Història Natural de Balears, prèvia a la visita de l'endemà. Hom deixà pendents per al matí del dia 21 una part de les comunicacions.

L'endemà, amb temps esplèndid, s'embarcà cap a Cabrera i s'hi passà tota la jornada. Els participants s'organitzaren en diferents grups en funció dels respectius interessos i observaren tot el que se'ls posà a l'abast. Els botànics, en particular, dividits en diferents grups, pentinaren literalment l'illa per tal de completar-ne, si calia, el catàleg de la flora vascular i fer-hi algunes primeres prospeccions liquenològiques i fitosociològiques de cara a la imminent publicació del volum que havia de reprendre la sèrie dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*, interrompuda des del 1923. El matí del dia 21 es dedicà a les darreres comunicacions pendents.

El desembre de 1976 es feia la primera convocatòria per a la sessió conjunta de 1977. Seguint l'itinerari pels diferents Països Catalans, s'anunciava per al mes de maig a Alacant, amb un tema interdisciplinari de primeríssim interès: *Implicacions dels recents progressos en geologia sobre la problemàtica de la biogeografia de la Mediterrània occidental*. La insuficiència d'inscrits i la supressió oficial de les festes de l'Ascensió i del dilluns de Pasqua Granada aconsellaren suspendre-la provisionalment, i el canvi d'orientació de la Institució a partir del novembre de 1977 la donà per definitivament suspesa.²⁶⁹

Però la projecció exterior de la Institució en aquests anys no es reduïa a les seves col·laboracions amb altres filials de l'Institut. Un altre front que s'abordà fou el de la divulgació a un públic ampli, interessat pels temes naturalístics, però no necessàriament naturalista actiu de professió o d'afició. Es començà per organitzar, en col·laboració amb la secció de geografia i ciències naturals del Centre Excursionista de Catalunya, i en els locals d'aquest, un cicle de cinc sessions sobre *L'home i la natura*, a càrrec de Jaume Terradas i Josep M. Serrano, que es desenvolupà al llarg dels mesos d'abril i maig de 1974. A començaments del curs següent (1974-1975), aquest cicle trobà continuïtat en una sèrie d'articles que foren publicats en la revista *Muntanya*, editada pel Centre Excursionista de Catalunya, del febrer al desembre de 1975. La col·laboració amb el Centre Excursionista de Catalunya es prolongà amb la projecció d'un film sobre Alexandre von Humboldt, una conferència de Josep M. Camarasa, Ramon Folch i Ramon M. Masalles sobre la situació del patrimoni natural de la «comarca de Barcelona» i un curset sobre geografia de Catalunya a càrrec de Francesc Gurri i Serra el novembre d'aquell mateix any. Un altre curset, aquest d'introducció a la cetologia, tingué lloc al Museu de Zoologia, que donava aixopluc a la comissió d'aquesta especialitat, d'octubre a desembre de 1974; un segon curset de cetologia tingué lloc els primers mesos de 1976.

En la seva projecció exterior, la nova Institució Catalana d'Història Natural, a diferència de la dels anys anteriors a la guerra civil de 1936-1939, es distingí pel seu tarannà reivindicatiu enfront de la situació política i social d'aquells darrers anys del franquisme. En el capítol dedicat a les publicacions ens referirem al *Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans*, aparegut el 1976 però l'elaboració del qual tingué lloc fonamentalment al llarg de 1974 i 1975. La Institució, doncs, no esperà pas la mort del dictador per manifestar-se al costat d'altres entitats cíviques en afers que afectaven la col·lectivitat dels Països Catalans i, en particular el seu patrimoni natural.

En aquesta línia anaven els cursets i moltes de les col·laboracions, suara esmentades, en relació amb el Centre

269. Així i tot, el març de 1978, la Societat Catalana de Biologia celebrà una sessió plenària de dos dies a l'Institut de Paleontologia de Sabadell, coordinada per Ramon Margalef, sota el títol de *Biogeografia de la Mediterrània Occidental*, aprofitant una part de les comunicacions anunciades per a la reunió conjunta d'Alacant i afegint-ne algunes de noves, que tingué un èxit considerable. L'any 1978 hi hagué, doncs, de fet, dues sessions conjuntes.

Excursionista de Catalunya, però hi podríem afegir la seva adhesió de primera hora al Congrés de Cultura Catalana i el ressò crític, en la comunicació als membres de maig de 1975, de l'aprovació, per les Corts franquistes, de la Llei d'Espais Naturals Protegits. O, encara, l'adhesió, en data encara tan propera a la mort del dictador com el 23 de desembre de 1975, «al corrent ciutadà que sol·licita l'amnistia»,²⁷⁰ és a dir, a l'Assemblea de Catalunya.

8.6. LES PUBLICACIONS

Resulta també sorprenent, en aquest període, la rapidesa amb la qual ressuscitaren i prengueren embranzida totes les sèries regulars de publicacions de la Institució que havien existit abans de la guerra civil de 1936, sense comptar que encara n'aparegueren de noves.

La realització primera i la més difícil seria la d'iniciar la sèrie ordinària, és a dir el *Bulletí*. El seu sentit tradicional d'òrgan de comunicació entre els membres havia perdut tota virtualitat amb les circulars per als membres que ara trametia, més o menys periòdicament, el secretari, en companyia del programa de sessions científiques o les invitacions a participar en altres activitats. Però és que, a més, pràcticament s'havia perdut l'habitudo de la publicació científica en català i fins i tot de l'ús escrit de la nostra llengua en el treball quotidià. Cal no oblidar que l'ensenyament regular del català i en català havia estat marginat i fins i tot perseguit d'ençà de 1939, i només els de més edat dels socis de la Institució conservaven memòria dels temps que l'ús del català era perfectament normal. Així i tot, des del primer moment de vida corporativa plena, és a dir des que es constituí el primer Consell Directiu ordinari el 10 de gener de 1973, es creava una comissió de publicacions. En un primer moment hom pensava en recuperar la sèrie *Treballs* i, tal com feia la Societat Catalana de Biologia, publicar-la dins dels *Arxius de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans*. Encara en la circular als membres del 14 de maig de 1974 s'informava que el volum setè de la sèrie *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural* era paginat des de la primeria d'abril però que «diferències de criteri entre el consell de la Institució i la secretaria general de l'Institut» retenien de moment l'edició. El problema radicava en l'exigència de la secretaria general de l'Institut que la correcció d'originals i galerades anés a càrrec dels correctors del mateix Institut, ja que es tractava d'una publicació d'aquest. La lentitud i els infinits retards d'aquestes correccions havien esdevingut llegendaris i, finalment, dissuadiren la comissió de publicacions i el Consell Directiu de la Institució de reprendre la sèrie *Treballs* i, encara més, d'incloure-la dins dels *Arxius de la Secció de Ciències*. Així fou com finalment s'optà per reprendre la

sèrie del *Bulletí* de la Institució Catalana d'Història Natural però amb un caràcter diferent del dels butlletins apareguts fins a 1936; més aviat seguint el model convencional de qualsevol publicació científica periòdica, en aquest cas dividida en tres sèries, botànica, geològica i zoològica, però sota un títol i una numeració comuna. El primer volum de la nova època del *Bulletí*, el 38, que havia quedat tancat el gener de 1974 com a volum setè de *Treballs*, aparegué finalment a la tardor de 1974 amb una introducció del secretari general de la Institució, Ramon Folch i Guillèn, glossant la història de les publicacions de la Institució, i cinc articles més de tema botànic. L'any següent es publicà el volum 39, primer de la sèrie zoològica i el 1976, el 40, primer de la sèrie geològica. El volum 41, segon de la sèrie botànica, apareixeria el 1977.

La publicació del *Bulletí* obria la possibilitat d'establir bescanvis amb altres publicacions similars. Així es féu, alhora que s'establia un acord de dipòsit d'aquests bescanvis al Seminari de Biologia de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, en gràcia al qual, en reciprocitat, tots els socis de la Institució, fossin o no estudiants, podien accedir als serveis d'aquell Seminari (en realitat una biblioteca especialitzada).

A finals de 1974, per tal de commemorar els setanta-cinc anys de la fundació de l'entitat, es publicava també un petit fulletó de vint-i-cinc planes titulat *Acta de les activitats de la Institució Catalana d'Història Natural*, que contenia un esquema d'estructura i funcionament de l'entitat que venia a suplir els estatuts, en aquell moment inaplicables, el directori dels membres i les memòries d'activitats dels anys 1972, 1973 i 1974. L'any següent se'n féu una nova edició actualitzada amb les altes i baixes hagudes de membres i la memòria corresponent a 1975. No se'n féu cap més fins a la publicació, l'any 1987, de l'opuscle de cent trenta-set planes *Actuacions de la Institució Catalana d'Història Natural (1899-1987)*, que incloïa altres documents.

La Comissió de Publicacions i el Consell Directiu de la Institució no es resignaven a no poder reprendre la sèrie dels *Treballs* i hom en trobà, finalment, l'oportunitat el 1976 gràcies a una nova subvenció de dos milions de pessetes concedida pel llavors president de la Diputació Provincial de Barcelona Joan Antoni Samaranch i a l'oportunitat, en ocasió de la sessió conjunta d'aquell any de la Institució Catalana d'Història Natural i la Societat Catalana de Biologia, de visitar l'illa de Cabrera i completar les dades del catàleg de la flòrula d'aquella illa i els illots veïns duta a terme pel botànic Pere Claver Palau i Ferrer de 1947 a 1952. Aquella flòrula, premiada el 1951 per l'Institut d'Estudis Catalans, abans que Palau i Ferrer hi fes les seves darreres visites, havia romàs inèdita, però la visita a l'arxipèlag de Cabrera en permeté una certa revisió, així com completar-la amb alguns inventaris de vegetació i amb un primer

270. Comunicació als membres de la Institució Catalana d'Història Natural. *Circular* núm. 25 (23.12.1975). *Arxiu ICHN*.

mostreig de la vegetació briofítica i de la líquènica. Amb tot això es confeigí un volum de més de cent trenta planes, amb aportacions d'una dotzena de botànics, a més de la pòstuma de Palau i Ferrer, que, amb el títol de *Flora i vegetació de l'illa de Cabrera*, constituí el volum 7 de la sèrie *Treballs*, el primer publicat d'ençà de 1923.

L'any següent, novament gràcies a l'esmentada subvenció de la Diputació Provincial de Barcelona, apareixria el volum 8 dels *Treballs*, que duria per títol *Els sistemes naturals del delta de l'Ebre*, tal com ja s'ha dit, el primer de tot un seguit de volums que durien un títol similar aplicat a altres localitzacions geogràfiques. Aquest volum aplegava els resultats dels treballs duts a terme per un grup de socis de la Institució, constituïts en equip de gestió temporal a la darrereria de 1973, i que havien estudiat la sedimentologia, la flora, la vegetació i la fauna carcinològica, ictiològica, herpetològica, ornitològica i mastològica. Hi figurava també un estudi sobre l'aplicació de la teledetecció multispectral a l'estudi del paisatge vegetal del delta de l'Ebre, que és el primer treball de teledetecció mai publicat en català. Un mapa del paisatge vegetal del delta, a escala 1:40.000, plegat, acompanyava el volum i se'n féu una edició addicional per a la Campanya per a la Salvaguarda del Territori del Congrés de Cultura Catalana, engegada a finals de l'any anterior.

8.7. EL MIRACLE DEL LLIBRE BLANC

Però la publicació que va marcar aquell període de refundació de la Institució i l'ha marcat per tot el quart de segle transcorregut des de llavors fou el *Llibre Blanc*. La preparació i publicació del *Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans* van ser tan decisius en la vertebració i consolidació de l'entitat, i la seva repercussió social ha estat de tal dimensió, que convé dedicar un epígraf específic a aquest tema, sobretot perquè, encara que sembli mentida, l'edició del *Llibre Blanc* va ser una de les primeres activitats que es proposà la Institució un cop reconstituïda.

La mateixa presentació del *Llibre Blanc*,²⁷¹ escrita pel seu Secretari de Redacció, Ramon Folch, ho explica sucintament: el *Llibre Blanc* partia d'una idea inicial de l'ornitòleg Joaquim Maluquer i Sostres en el moment de la represa de la Institució Catalana d'Història Natural que aquesta acceptà amb entusiasme i l'execució de la qual confià a qui era llavors el seu secretari. Efectivament, l'elecció el desembre de 1972 del primer Consell Directiu electe de la Institució d'ençà dels anys trenta i la crida que aquest féu als socis d'aportar idees de cara a les activitats, desvetllà en Joaquim Maluquer la fonamentada expectativa

que es pogués concretar i dur a terme una idea que feia temps duia de cap sense acabar de donar-li concreció: fer un inventari de la fauna amenaçada per les transformacions que estava experimentant el territori, i molt especialment el costaner, a Catalunya. El 10 de gener de 1973, en acabar la primera sessió científica convocada ja per la primera junta directiva electa de la ICHN, el president de la Institució, Francesc Español, autor d'una de les comunicacions presentades, presentà Ramon Folch, secretari de la Institució i autor de la segona de les comunicacions presentades aquell dia, i Joaquim Maluquer, que encara no es coneixien. En la conversa, Español comentà de passada la idea d'aquell inventari, que Maluquer ja li havia exposat, com una possible activitat de la Institució. Folch l'acollí amb entusiasme i alguns altres dels assistents, entre ells Ramon M. Masalles i jo mateix, ens afegírem a la conversa i també coincidírem a remarcar l'interès de la proposta.

En aquell moment, en Folch, en Masalles i jo mateix estàvem començant, per encàrrec d'Albert Serratosa, vicegerent de la Comisión de Urbanismo y Servicios Comunes de Barcelona y otros Municipios, el nostre estudi del patrimoni natural de la «comarca de Barcelona», el primer d'aquestes característiques que cap administració pública catalana hagués encarregat mai. Defensàvem en els nostres plantejaments una aproximació menys descriptiva i més quantitativa de la problemàtica ambiental als sistemes terrestres, més acostada a la que ja es duia a terme als ecosistemes aquàtics des del Departament d'Ecologia que dirigia Ramon Margalef. Objectàvem, enfront dels que havien estat (i eren encara) els nostres mestres, que potser ja no era el moment de plantejar-se una conservació de la natura o una protecció de la fauna en alguns espais singulars com parcs nacionals, reserves integrals o santuaris faunístics sinó el d'una gestió de la natura que es plantegés la totalitat dels espais, sense excloure'n els més humanitzats, en una certa anticipació del que seria anys a venir el concepte de desenvolupament sostenible. La conjunció de la preocupació de Maluquer per la fauna amenaçada, amb la de l'equip de botànics que executàvem l'encàrrec d'Albert Serratosa sobre el patrimoni natural de la «comarca de Barcelona», per una planificació que prengué en compte els valors naturals del territori i la de totes dues preocupacions amb el mestratge teòric de Ramon Margalef, resultaren cabdals per a la concreció del projecte. Tanmateix, només la precisa conjuntura de la represa de la Institució va fer possible aquesta conjunció. La disponibilitat (i la capacitat) de Ramon Folch per posar-se al capdavant del projecte i impulsar-lo acabaria per donar-li la forma definitiva.

El primer esment públic del *Llibre Blanc*, però, no arribaria fins a l'octubre d'aquell 1973 en una circular de la ICHN als seus membres amb motiu de la represa de curs. Hom els assabentava del projecte d'elaborar «un *Llibre*

271. FOLCH I GUILLEN, R. [secc. red.], *Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans*. Barcelona, Ed. Barcino, 1976, p. 9.

Blanc de la Natura al nostre país», elaboració per a la qual ja es comptava «amb un acord formal d'ajut econòmic per part d'Òmnium Cultural» i del qual s'esperava poder ampliar detalls ben aviat, una ampliació que es produiria en la memòria d'activitats del desembre d'aquell any, en què es donava compte d'haver obtingut un ajut d'Òmnium Cultural de 115.000 pessetes «per a cobrir les despeses de gestió de l'obra». D'aquests diners, d'una petita part del pressupost de l'estudi del patrimoni natural de la «comarca de Barcelona», en principi destinada a finançar les despeses de secretaria fins al juny de 1974, d'algunes aportacions del Servei d'Estudis de Banca Catalana, de la Fundació Carulla-Font, de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis i del voluntarisme de tots els autors (i també, tot s'ha de dir, del de l'editora, Editorial Barcino) va sortir el *Llibre Blanc*.

Tal com diu la presentació, el següent pas formal fou convocar un primer grup de possibles col·laboradors per assabentar-los del projecte i demanar-los d'aportar «tota mena d'idees, suggeriments, temes i noms de possibles col·laboradors». Un grup germinal de divuit persones «capaces d'entendre el projecte i d'engrescar-s'hi». Les característiques definitòries de com havia de ser el *Llibre Blanc* eren expressades en quatre punts:

1. Una obra de redacció col·lectiva que recollís la col·laboració d'especialistes diversos que, estant-ne en condicions, s'avinguessin a participar-hi graciosament. Cada autor s'ocuparia d'una part que –bo i respectant el canemàs i els punts programàtics de l'obra– plantejaria lliurement i de la qual assumiria la responsabilitat conceptual.
2. Una obra concebuda amb rigor i seriositat, allunyada tant de tremendismes com d'extasiaments, plenament responsable. El caràcter revulsiu i sensibilitzador davant els greus problemes que en el terreny de la gestió de la natura se'ns plantegen, particularment a les zones més densament poblades del nostre país, ha de desprendre's de l'exposició raonada dels fets, més que no pas de ditirambes arrauxats. Es tractava de reflectir serenament –la qual cosa no volia dir desmenjadament– la nostra realitat.
3. Una obra capaç d'interessar el gran públic (el gran públic mínimament culte i interessable, és clar) i, alhora, de no fer somriure l'especialista. Si voleu, una obra d'esperit divulgador, però no una obra que pren els destinataris per infants mentals. I una obra, també, que contingui informació accessòria (quadres, esquemes, dades diverses) d'interès elevat fins per a l'especialista. No cal dir que la documentació gràfica ha d'ésser present i que, doncs, cal comptar-hi i fins repenjar-s'hi a l'hora de concebre els articles.
4. Una obra globalitzadora que permetés tractar tant els aspectes zoològics com els botànics, com els geològics, i que els tractés no amb mentalitat conservacionista sinó amb mentalitat ordenacionista: no solament cal conservar indrets i espècies sinó que també cal racionalitzar el tractament de les zones o espècies no especialment protegides. El *Llibre Blanc* no havia d'evocar Arcàdies perdudes sinó demostrar que la gestió de la natura (conservació i explotació racional) era un dels principals problemes amb que s'enfrontava en aquell moment, massa alegrement, per cert, la Humanitat. I això el *Llibre Blanc* ho havia de fer per als nostres països, amb els nostres problemes, a partir del nostre treball.

Així doncs, el *Llibre Blanc*, des de la seva concepció, anticipava, sense ser-ne conscient, el concepte, avui de plena actualitat, de desenvolupament sostenible. Anticipava també els informes sobre l'estat ambiental d'un país o del planeta sencer que en anys més recents han proliferat; això sí, amb un plantejament, en el cas del *Llibre Blanc*, molt més arrelat en el territori concret del qual s'ocupava.

La llista dels primers convocats era també significativa. Cinc «botànics» (Oriol de Boldòs, Josep M. Camarasa, Ramon Folch, Ramon M. Masalles i Josep Vigo) el primer i el darrer representatius de la tradició florística i fitosociològica que podríem considerar la ciència normal del ram i els altres tres els joves que havien començat el primer treball aplicat de cartografia de la vegetació i diagnòstic de l'estat del patrimoni natural de l'espai més problemàtic des d'aquest punt de vista de tot el país: la «comarca» de Barcelona. Cinc zoòlegs (Adrià Casinos, Francesc Español, Enric Gadea, Joaquim Gosàlbez i Joaquim Maluquer i Sostres); en aquest cas els representants de la «tradició» eren Español –director del Museu de Zoologia i president de la ICHN– i Enric Gadea –catedràtic i cap del Departament de Zoologia de la Universitat de Barcelona–; Casinos i Gosàlbez eren els representants de la renovació i Maluquer (a més d'haver estat l'inspirador inicial de la idea) era un dels ornitòlegs aficionats de més alta competència del país. Quatre geòlegs (Josep M. Obiols, Joan Rosell, Lluís Solé Sabarís i Josep Trilla), en aquest cas amb Solé Sabarís com a representant de la tradició i Joan Rosell i Josep Trilla de la renovació; el paper de Josep M. (posteriorment més conegut com a Raimon) Obiols era el de vincular amb el *Llibre Blanc* la Subcomissió de Medi Ambient del Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya; el seu llarg empresonament a partir de l'octubre de 1974 li impediria figurar entre els autors efectius del *Llibre Blanc*, però el lligam amb la Subcomissió de Medi Ambient quedà assegurada per un nodrit grup de participants en la redacció. Tres ecòlegs (Ramon Margalef, Jaume Terradas i Lluís Trabaud) i un pedòleg (Jaume Bech) completaven el grup. Es tractava doncs d'una tria feta amb la màxima cura per no marginar cap sensibilitat, però assegurant la viabilitat del projecte convocant des del

primer moment persones que se sabia positivament que hi podien connectar.

En una segona reunió, presidida per Oriol de Bolòs, en la qual em va tocar actuar de secretari per una absència incidental de Ramon Folch, es va discutir la proposta d'índex definitiu. En aquesta reunió es va plantejar l'interès d'incorporar a la redacció persones que s'ocupessin pràcticament de la gestió del territori, però el sentiment general hi fou contrari. Encara era massa gran la distància que separava els llenguatges i les pràctiques d'urbanistes, enginyers forestals o, en general, del personal vinculat amb l'administració dels temes territorials i els dels naturalistes que es disposaven a redactar els diferents capítols del *Llibre Blanc*. Es tractava, és clar, de l'índex definitiu en les seves línies generals (que es respectaren força en la versió final del *Llibre Blanc*) però encara susceptible de modificacions en diferents punts concrets. En tot cas va ser en base a aquest índex que, a finals de maig d'aquell 1974, es feren formalment els encàrrecs als autors. Hom els demanava d'enllestir-los abans de l'octubre d'aquell mateix any per tal de permetre a la secretaria de redacció la necessària refosa (que en no pocs casos requeria prèviament una traducció, atesa l'escassa perícia en l'ús del català escrit de la majoria dels autors).

Arribaren efectivament els textos al llarg de la tardor i Ramon Folch els posà en solfa al llarg de l'hivern. El fet és que, a manca només del text de les conclusions, el març de 1975 es posava a disposició dels autors l'esborrany del text definitiu, per tal d'incorporar-hi esmenes i addicions, i el mes de maig se'n feia la presentació en la memorable sessió conjunta de la Institució Catalana d'Història Natural i la Societat Catalana de Biologia al Laboratori Aragó de Banyuls de la Marenda. Encara trigaria prop d'un any a aparèixer, però realment el text del *Llibre Blanc* s'havia acabat d'establir abans del començament del curs 1975-1976. Les lògiques dificultats del procés editorial, atesa la precarietat de mitjans de la ICHN, i el desig de fer coincidir la seva aparició amb una data assenyalada com la diada de Sant Jordi en retardaren encara l'aparició uns mesos més, fins al 23 d'abril de 1976, el primer Sant Jordi viscut, si no en democràcia, en plena descomposició del règim franquista, incapaç de sobreviure al dictador.

El *Llibre Blanc* marcà una fita en el tractament dels problemes ambientals i d'ordenació del territori als Països Catalans. Coincident en el temps amb l'arrencada del Congrés de Cultura Catalana, l'àmbit d'Ordenació del Territori del Congrés l'adoptà com a document de treball i, al marge d'oferir un diagnòstic punyent de l'estat del nostre territori i el nostre patrimoni natural i de les forces que hi jugaven en contra, obria una via per a un llenguatge comú entre el món dels urbanistes i planificadors i el dels naturalistes i ecòlegs que fou molt fructífer. Inaugurà, així mateix, un terreny d'actuació de la Institució que posteriorment s'ha revelat ben fructífer i en el qual juga amb un cert avantatge en relació amb la universitat i amb els centres de recerca: la conducció i l'edició de treballs de caràcter interdisciplinari.

Però, sobretot, aquell 1976, amb el *Llibre Blanc*, la Institució havia obtingut davant de la societat dels Països Catalans una imatge pública que mai abans havia tingut com a pont entre el món de la ciència i el món de l'acció cívica i política, extremadament útil en aquells moments de la transició política del franquisme a la democràcia. El Congrés de Cultura Catalana llançà una Campanya per a la Salvaguarda del Territori i l'Assemblea de Catalunya una altra sota el lema *Salvem Catalunya per a la Democràcia*, una i altra prenent com a referència el *Llibre Blanc*. La mateixa Institució s'adherí als quatre punts de l'Assemblea de Catalunya i es manifestà en nombroses al·legacions públiques, comunicats de premsa, etc. a favor de la bona gestió de diferents espais naturals amenaçats d'una o altra manera, o de la necessitat de protecció, d'Aigües Tortes a l'illa de Cabrera, de la zona volcànica d'Olot al delta de l'Ebre, del cap de Creus a s'Albufera de Menorca, sense oblidar problemes similars, enllà dels límits dels Països Catalans, com el cas paradigmàtic de Doñana.

La Institució havia renascut i començava a viure una vida força diferent de la que havia conegut en els anys anteriors a la guerra civil de 1936-1939. Igual de catalanista, gens confessional, completament laica, però sense limitacions sobre de què es podia o no parlar, sense obstacles a les teories innovadores ni a les implicacions socials o polítiques dels coneixements dels seus socis. En una paraula, una Institució nova, no ancorada en el passat sinó feta per la gent d'aquell moment com si la fundés de nou.

TAULA 10

Consells directius 1972-1977

	72 ¹	73 ²	74 ³	75 ⁴	76 ⁵	77 ⁶
Balada i Llasat, Rafael						v1
Boldós i Capdevila, Oriol de	b	v				
Calvet i Rovira, Francesc				v2	v2	
Calzada i Badia, Sebastià		v				
Camprubí i Capella, Jordi			v1	c	c	
Candel i Vila, Rafael	v		p	p(+)		
Casas i Sicart, Creu	c2					
Casinos i Pardos, Adrià			v2	v1	v1	
Closas i Redonnet, Josep	t	t	t	t		
Domingo i Abadia, Josep M.			v3	v3		
Durfort i Coll, Mercè			b	b	b	b
Español i Coll, Francesc	p	p				
Farràs i de Blas, Antoni						c
Folch i Guillèn, Ramon	s	s	s	s	s	
Font i Altaba, Manuel				vp	vp	
Font i Tullot, Josep M.	vp					
Gosàlbez i Noguera, Joaquim		b			t	t
Maluquer i Sostres, Joaquim					p	p
Masalles i Saumell, Ramon M.			vs	vs		
Obrador i Tudurí, Antoni		vs				
Rosell i Sanuy, Joan	vs	c				
Terradas i Serra, Jaume						vp
Vallhonrat i Figueras, Francesc					v3	v3
Vallmitjana i Rovira, Lluís		vp	vp			
Velasco i Batlle, Eulàlia					vs	vs
Via i Boada, Lluís	c1					
Vilaplana i d'Abadal, Miquel						v2

1. Gestora autoconstituïda el 18.04.72 [a la Facultat de Biologia?] ratificada en assemblea el 3.05.72.

2. Elegit el 6.12.72. Primer consell ordinari de la represa.

3. Elegit el 5.12.73.

4. Elegit el 6.12.74.

5. Elegit l'11.12.75.

6. Elegit el 26.01.77. No es va cobrir el càrrec de secretari.

9. GAIREBÉ UN QUART DE SEGLE DE NORMALITAT (1977-1999)

Els darrers vint anys i escaig de la Institució Catalana d'Història Natural han transcorregut, finalment, en un panorama politicosocial força més favorable. Això fa que l'activitat de l'entitat hagi pogut desenvolupar-se sense ensurts i amb una continuïtat mai coneguda en etapes anteriors de la vida de la Institució. Tot i que la normalitat no exclou per ella mateixa que hi hagi fets memorables ni eventuais transformacions, sí que és cert que la majoria dels fets d'aquests anys s'inscriuen en la lògica de la continuïtat i, per altra banda, són massa propers per tractar-los amb el detall i l'esforç d'interpretació que hem dedicat als períodes precedents. Per això l'historiador, es limitarà, en aquest darrer capítol de la història de la Institució, a fragmentar aquest gairebé quart de segle segons un esbós de periodització possiblement pertinent i a afegir per a cada un dels períodes considerats uns comentaris que el justifiquin.

La represa de la Institució havia fructificat en l'ambient universitari. La majoria dels seus promotors havien estat catedràtics o professors de les seccions de biològiques i geològiques de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona²⁷² i, encara que volgueren mantenir l'esperit de la Institució d'abans de 1936 i donar cabuda als aficionats qualificats, això ja no tenia el mateix sentit el 1973 que mig segle abans. També en aquest punt era molt diferent la Institució refundada el 1972 que la seva antecessora d'abans de 1936. Només cal fixar-se en el detall significatiu que cap dels presidents electes fins a 1936 no era professor universitari.²⁷³

Potser sense proposar-s'ho ningú, tampoc no havien estat catedràtics ni professors universitaris els tres primers presidents de la Institució a partir de la represa de 1972. Francesc Español, encara que donava esporàdicament algunes classes en la càtedra de zoologia, era primordialment el director del Museu de Zoologia de Barcelona; Rafael Candel, que sí que havia estat professor universitari, ja estava jubilat quan fou elegit president i Joaquim

Maluquer i Sostres era (i és) un ornitòleg eminent però d'afició, ja que professionalment ha tingut altres dedicacions. Amb l'elecció, el 15 de gener de 1978, d'Oriol Riba i Arderiu com a president, arribava per primera vegada a la presidència de la Institució un professor universitari en actiu.

Després d'ell, fins al 1999, tots els presidents de la Institució, tret de Ramon Folch i de Joaquim Maluquer i Sostres, han estat professors universitaris. Tanmateix hem volgut distingir amb el nom de «temps dels professors» el primer període ininterromput de presència d'aquests en la presidència, entre 1978 i 1986, en el qual hi ha un clar decantament de la Institució per esdevenir plenament una societat científica, amb les seves sessions i les seves publicacions, una insistència més gran en l'estudi del patrimoni natural que en la seva gestió i una menor visibilitat en l'escena ciutadana que en el període neofundacional.

L'elecció de Ramon Folch com a president el 1986 obriria un període diferent, que hem anomenat del «retorn de la gestió de la natura», que abastaria de 1986 a 1994. Aquesta denominació vindria justificada, no sols per la presència (fins a les eleccions de 1990) de l'antic secretari de redacció del *Llibre Blanc* i la reedició d'aquest, sinó pel pas pel Consell Directiu en aquests anys de molts dels participants més actius en la redacció d'aquella obra i, fet potser encara més significatiu, d'alguns dels que podrien considerar-se primers deixebles d'aquells pioners de la gestió de la natura. Tots plegats promogueren uns nous tipus d'activitats, més centrades en la gestió del patrimoni natural que en l'estudi de la gea i de la biota, que donaren nou tremp a la vida social de l'entitat i l'apartaren del seu possible encasellament com a societat científica clàssica.

Els anys del 1994 ençà els hem separat perquè, bé que mantenien la tònica del període anterior, els dirigents de la Institució han encarat el repte d'interrogar-se sobre ella i de redefinir-la en el llindar del seu centenari i de posar les seves potencialitats al servei d'un projecte d'abast i transcendència per a la societat catalana: l'estratègia catalana

272. D'ençà de 1975 Facultats de Biologia i de Geologia respectivament.

273. Pius Font i Quer arribà a la Càtedra de Botànica de la Universitat Autònoma el 1933, mentre ocupava la presidència de la Institució, però havia estat elegit dues vegades consecutives per al càrrec abans del seu nomenament com a catedràtic. En etapes anteriors de la seva carrera havia estat professor universitari però no com a titular de cap càtedra; unes oposicions injustament perdudes l'havien apartat de la Universitat el 1922.

per a la conservació i l'ús sostenible de la diversitat biològica. Segurament d'aquest esforç i aquest compromís en resultarà en anys propers una renovació en profunditat que ara com ara no podem ni endevinar. Encara que a risc de fer ofici de profeta hem gosat considerar aquest període com de camí «cap a la Institució del segle XXI».

9.1. EL TEMPS DELS PROFESSORS (1978-1986)

Tal com ja s'ha dit, amb l'elecció com a president d'Oriol Riba, catedràtic d'estratigrafia de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona, s'obria una etapa de vuit anys en la qual la presidència de la Institució estaria ocupada, per primera vegada en la seva història, per quatre professors universitaris successius. Oriol Riba seria succeït, el 5 de març de 1980, per Creu Casas i Sicart, catedràtica de botànica a la Facultat de Ciències de la Universitat Autònoma de Barcelona. Amb Creu Casas arribava a la presidència de la Institució la primera dona, però també una de les persones que més regularment havia participat des dels anys quaranta en les activitats dels botànics de la Institució. Ocupà la presidència fins que fou succeïda, el 29 de març de 1982, per Lluís Vallmitjana i Rovira, catedràtic d'histologia de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona i un dels pocs supervivents de la Institució Catalana d'Història Natural d'abans de 1936 (havia ingressat com a soci, essent encara estudiant, el 1932). Aquest, al seu torn, va ser succeït, el 22 de març de 1984, per Salvador Reguant, professor de geologia històrica a la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona, que ocuparia la presidència fins al 22 d'abril de 1986, quan fou succeït per Ramon Folch.

Després de l'etapa febril de la represa, aquesta seria una etapa d'assentament. De bon començament, hagué de fer front a la crisi de creixement que es venia congriant des del 1975 i que s'havia acabat de desfermar a finals de 1977 amb l'assemblea extraordinària del 4 de novembre d'aquell any. La Institució estava a frec, només cinc anys després de la represa, de morir d'èxit. Un creixement demogràfic exagerat, en el qual predominaven els membres estudiants, s'havia traduït en un increment de la demanda de serveis, però no en el de la creativitat social ni en el de la capacitat de resposta davant de tanta demanda. La Institució estava corrent el risc d'esdevenir una empresa de serveis amb uns associats-clients receptius però poc solvents, sense estar dotada d'infraestructura empresarial i finançada amb unes quotes clarament deficitàries.²⁷⁴

Però, tot i la gravetat de la situació i la definitiva renúncia de Ramon Folch com a secretari de la Institució a causa dels seus compromisos com a director de la Campanya per la Salvaguarda del Territori del Congrés de Cultura Catalana

na i com a flamant cap del tot just creat Servei de Medi Ambient de la Diputació Provincial de Barcelona, la reacció fou molt feble i anà fonamentalment en el sentit de reforçar el paper dels socis provinents de la Universitat i de reservar el *Butlletí* a la publicació d'articles científics. S'havia tancat un cicle de radical transformació i, aparentment, es «retornava a la normalitat». Una normalitat que en realitat només existia en els mites dels socis més grans de les generacions de la postguerra perquè, de fet, mai abans de la guerra civil de 1936-1939 els naturalistes universitaris havien estat dominants a la Institució com ho eren en aquest punt de cloenda del cicle de la tercera refundació.

Això comportà, potser per comparació amb l'acceleració extraordinària dels anys inicials de la represa, uns anys d'una certa atonia i d'una certa incertesa en relació amb el futur de la Institució en el marc social i institucional canviant dels anys de la transició. Així i tot, monòtonament, en les assemblees anuals, mentre els successius presidents remarquen la situació de provisionalitat i incertesa per la qual transita la Institució, els tesorers de torn exposen les insuficiències del finançament en contrast amb el creixement de les activitats. Perquè, bé que alentit, el creixement demogràfic de la Institució es mantenia, i eren sobretot els estudiants de biologia i de geologia que l'alimentaven. Perquè, publicats *Els sistemes naturals del delta de l'Ebre*, fruit de l'activitat d'un primer equip temporal de recerca acollit al suport de la Institució, nous equips temporals de recerca es disposaven a estudiar els sistemes naturals dels Aiguamolls de l'Empordà, justament en aquells anys amenaçats per la urbanització, o els de les illes Medes. Perquè, a més de les sessions conjuntes amb la Societat Catalana de Biologia, esdevingudes ja tradició, se'n començaven a celebrar amb altres entitats, com les celebrades el juny de 1979, a la Seu d'Urgell i Andorra, sobre l'alta muntanya, en la qual participaren la Societat Catalana de Biologia, la de Geografia, la d'Ordenació del Territori (llavors de recent creació) i l'Institut Català d'Antropologia (ICA). A partir de 1980 començaren també les sessions conjuntes d'entomologia amb la Societat Catalana de Lepidopterologia, que des de la seva fundació funcionà com a societat adherida a la Institució. En canvi, potser amb l'excepció del de Manresa, els grups autònoms i entitats passen una etapa d'una certa atonia, fins al punt que el 1981 es dissol el de Sabadell i, a partir del 1984, les actes de les assemblees deixen de fer esment d'aquests grups.

Les publicacions, que en aquesta etapa foren nombroses, acabaven de complicar la gestió econòmica de l'entitat, que es veia obligada gairebé cada any o dos a modificar les quotes dels socis, que passaren de 1.500 pessetes el 1978 a 3.500 el 1986. De gener del 1978 a abril del 1986 es publicaren dotze volums del *Butlletí* (del 42 al 53), tres de botànica, tres de geologia, cinc de zoologia i un –el 50– de caràcter històric i commemoratiu; també es publicaren tres

274. Comunicació especial als membres de la Institució Catalana d'Història Natural (27 de juny de 1977). *Arxiu ICHN*.

volums de *Treballs*, quatre *Seminaris d'Estudis Universitaris*, tres volums de sessions conjuntes d'entomologia amb la Societat Catalana de Lepidopterologia i un *Vocabulari de Geologia*. Seria injust no fer notar que aquesta florida de publicacions coincideix amb el mandat, al capdavant de la comissió de publicacions, de Joandomènec Ros, a qui devem també una lúcida reflexió sobre aquestes mateixes publicacions i, més generalment, sobre les publicacions científiques en català, apareguda al ja esmentat volum 50.²⁷⁵ En aquell text remarcava, entre altres coses, que el període 1974-1984 superava, tant en nombre de publicacions com en planes publicades, els temps més brillants de la primera etapa de la Institució, així com també que la participació dels socis era elevada: un de cada quatre socis havia publicat alguna cosa en el *Butlletí* o en els *Treballs* entre 1974 i 1984.

El 1982 es dona un primer pas en ferm cap a la normalització: l'Institut d'Estudis Catalans pot instal·lar-se a la Casa de Convalescència i allí podran també instal·lar-se les secretaries de les societats filials. A més les subvencions ja no han de dependre més de la bona disposició del president de la Diputació de Barcelona, sinó que formaran part de la consignació que aquesta i la Generalitat de Catalunya tindran en els seus pressupostos per a l'Institut d'Estudis Catalans i serà aquest qui en redistribuirà una part a les filials. Paral·lelament, la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT) comença, a partir d'aquell mateix 1982, a subvencionar cursets, que deixen així de gravitar sobre l'economia de la Institució. Tot plegat porta una nova animació a les activitats de la Institució. El 1983 es discuteix un document sobre les línies d'actuació que haurien de ser prioritàries per a la Institució i s'acorda potenciar especialment les publicacions sistemàtiques, els catàlegs i les guies de camp, així com promocionar les excursions de caire didàctic per ajudar al reciclatge dels socis dedicats a la docència, cada dia més nombrosos en anar arribant a la fi dels seus estudis successives llesves de socis estudiants.

Aviat, però, es manifesten les insuficiències de la nova situació. Si bé l'Institut d'Estudis Catalans assegura a la Institució una subvenció equivalent a la que rebia directament de la Diputació de Barcelona, aquesta queda congelada i, a més, és la mateixa que reben altres filials amb un nombre de membres i unes activitats molt menors. La biblioteca, que el trasllat de la Facultat de Biologia a un nou edifici havia obligat a embalar i tancar en un magatzem, tot esperant de poder-la traslladar a locals designats per l'Institut, seguia sense trobar lloc adient cap a la fi d'aquesta etapa, de la qual cosa es dolia el president Salvador Reguant en la seva al·locució de comiat, el 22 d'abril de 1986.

Aquesta al·locució de Salvador Reguant acabava assenyalant que hom havia procurat que la Institució i les seves

activitats no quedessin restringides als ambients universitaris i que, en aquest sentit, es congratulava que la candidatura presentada per a la renovació del Consell Directiu estigués formada per persones que treballaven en àmbits molt diversos.

9.2. EL RETORN DE LA «GESTIÓ DE LA NATURA» (1986-1994)

Efectivament la renovació del Consell Directiu de 1986 anà força més enllà del que havia estat habitual els vuit anys anteriors. Ramon Folch, home decisiu en l'etapa de la represa com a secretari general i com a secretari de redacció del *Llibre Blanc*, arribava a la presidència el dia mateix del desè aniversari de l'aparició d'aquella obra. Ramon Folch, que llavors dirigia l'obra col·lectiva *Història natural dels Països Catalans*, només ocupà la presidència fins al 27 de febrer de 1990, però amb aquests quatre anys s'iniciava una etapa renovadora, en el fil de la continuïtat en la qual tingueren notable intervenció els successius secretaris, Ramon Josa, Anna Sala i, sobretot, Teresa Franquesa, i que podem considerar que es prolongà fins a l'aparició, a la primeria de 1994, del volum 61 del *Butlletí*, el primer amb el format renovat que ha arribat fins al present.

Les primeres innovacions significatives arribaven amb la inauguració del curs 1986-1987. En la sessió inaugural d'aquell curs s'introduí la novetat de convocar un debat amb diversos ponents en comptes de limitar-la a una conferència magistral. Aquest primer debat seria sobre els focs forestals que havien devastat Catalunya, en particular l'entorn de la muntanya de Montserrat i una part de la muntanya mateixa, a l'estiu de 1986, i tingué com a molt positiva conseqüència la convocatòria, per al març de 1988, del I Congrés Forestal Català, en el qual per primera vegada es reuniren, i contrastaren opinions, tots els sectors relacionats amb el món forestal.

Gairebé immediatament, el novembre de 1986, es començava a preparar la reedició del *Llibre Blanc*. La nova edició, que inicialment havia de ser només una actualització, acabà per convertir-se en una publicació nova, profundament corregida i enterament actualitzada, fins i tot amb la incorporació d'autors nous, que absorbí bona part dels esforços de la comissió de publicacions fins a la seva aparició, el març de 1989.

La tònica de la sessió inaugural de 1986 es mantingué en les inaugurals successives. El 1987 el debat fou sobre un tema crucial per a la Institució però fins llavors mai objecte de reflexió pública: *Naturalistes afeccionats i naturalistes professionals*. A partir de l'any següent tots els temes respo-

275. Ros, J. «A tall de presentació, amb unes consideracions sobre les publicacions recents de la ICHN», a *Butlletí de la Institució Catalana de la Història Natural*, 50, 1985, p. 5-13.

nen a temes que podríem anomenar «d'actualitat» en el millor sentit de la paraula. El 1988, coincidint amb la finalització dels treballs de revisió del *Llibre Blanc* i la imminent aparició de la seva segona edició, es tractava d'un primer balanç dels parcs naturals a Catalunya, tres anys després de l'aprovació pel Parlament de Catalunya de la Llei 12/1985 d'Espais Naturals. El 1989 es debatia la nova legislació sobre avaluació d'impacte ambiental, en vigor des de feia només poc més d'un any. El 1990, quan es discutia l'oportunitat i l'abast de la modificació dels límits del parc nacional d'Aiguestortes i Estany de Sant Maurici, el tema a debat van ser els criteris d'avaluació i selecció d'espais naturals. El 1991 seria el torn dels museus d'història natural, grans oblidats de totes les polítiques culturals i de totes les de recerca dels successius governs de la Generalitat i de l'Estat; el 1992, dels resultats de la tot just celebrada Cimera de Rio i el 1993, de la gestió i finançament dels espais naturals protegits.

En canvi, en aquest període, s'interromp la tradició de les sessions conjuntes amb la Societat Catalana de Biologia. De fet, en els anys precedents, s'havien anat distanciant els interessos d'ambdues societats i, pràcticament des de 1977, s'anaven alternant sessions que, més que conjuntes, eren organitzades alternativament per Societat i Institució tractant en cada cas que el tema triat fos d'interès per als socis de totes dues entitats. Tot i així, encara el maig de 1986 n'hi havia hagut dues, de sessions conjuntes d'ambdues entitats. Una, organitzada per la Societat Catalana de Biologia, sobre *Paleobiologia, paleoclimatologia i paleogeografia a la conca mediterrània occidental*, que tingué lloc del 9 a l'11, a l'Institut de Paleontologia Miquel Crusafont, de Sabadell, reprenent els temes de la sessió conjunta celebrada al mateix lloc el 1978. Una altra, organitzada per la Institució, sobre els noms dels animals als Països Catalans, se celebrà el 21 de maig, a l'Institut de Ciències del Mar, a Barcelona. En canvi, entre el cursos 1986-1987 i 1989-1990 no hi hagué sessions conjuntes entre ambdues societats. El novembre de 1987 s'atribuí tal caràcter de sessió conjunta a un debat organitzat per la Societat Catalana de Biologia, al Museu de la Ciència, sobre *La vida com a força geològica*, amb la intervenció de Joan Albaigés, Lynn Margulis, Salvador Reguant, Gonzalo Vidal i el president de la Institució, Ramon Folch, però en realitat es tractava de la cloenda d'un curset. La continuïtat de la tradició es reprendria el curs 1990-1991 amb una sessió organitzada per la Institució que plantejava la interrogació sobre fins a quin punt era conegut el patrimoni natural català. El que no es reprendria, i fins ara tampoc no s'ha reprès, seria la tradició associada a aquestes sessions conjuntes que fossin itinerants per tots els Països Catalans. Les fetes d'ençà de 1990 sempre han tingut lloc a Barcelona, bé a l'Aula Magna de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona, bé a la sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans.

Una nova orientació que arribaria amb el curs 1990-1991 sí que reprendria aquella tradició itinerant, bo i mantenint la

de col·laborar amb altres entitats en objectius comuns. Es tractava de la introducció de dos nous tipus d'activitat que comportaven desplaçament sobre el terreny, fos per conèixer més bé des del punt de vista naturalista una determinada àrea (les excursions del cicle *Coneixement del Patrimoni Natural*), fos per donar fonament a uns debats sobre problemes de gestió ambiental amb una excursió col·lectiva a l'indret on es plantejava el problema a debatre (els Seminars de Gestió Ambiental).

L'aparició, el març de 1989, de la segona edició del *Llibre Blanc*, havia mogut diferents grups ecologistes o altres entitats d'arreu dels Països Catalans a demanar actes de presentació de l'obra. Això donà la idea de reconvertir aquests actes, d'interès limitat en ells mateixos, en seminaris itinerants que permetessin obrir debat sobre temes localment rellevants amb la participació de socis interessats d'altres punts dels Països Catalans que, altrament, no haurien tingut coneixement directe de la problemàtica ambiental d'aquella localitat o d'aquell espai al qual es referia el seminari. Havien de ser activitats de caràcter teòric-pràctic, que incloguessin tant sessions expositives i de debat com la visita al lloc objecte de discussió i obertes als diferents agents socials implicats que volguessin participar-hi i, sempre que això fos possible, coorganitzades amb persones o entitats del lloc on hagués de celebrar-se. De bon començament se n'havia programat un per als dies 19 al 21 de gener de 1990 a Elx, sobre regeneració ecològica i utilització pública del Clot de Galvany però, per diverses circumstàncies, no fou possible fer aquell primer seminari en les dates inicialment previstes i tot quedà ajornat fins que, a finals de l'any, es presentà ja un programa amb dos seminaris per al primer semestre de 1991: el ja esmentat sobre el Clot de Galvany, a Elx, que tindria lloc el 23 i 24 de febrer, i un altre sobre el Maresme, que es faria a Mataró el 4 i 5 de maig i inclouria una excursió per conèixer alguns dels problemes cabdals de planificació i gestió dels sistemes i recursos naturals de la comarca; el primer en col·laboració amb l'Ajuntament d'Elx i el segon amb la Societat Catalana d'Ordenació del Territori. El 1992 prossegueixen aquests seminaris de gestió ambiental: el tercer es féu a Menorca del 12 al 14 de juny i inclougué un homenatge a la memòria de Maria Àngels Cardona, la botànica menorquina morta l'any anterior, i el quart a Roses, de l'11 al 13 de desembre, sobre la península del Cap de Creus; en el de Menorca participaren també l'Institut Menorquí d'Estudis (IME), el Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB) i la Societat d'Història Natural de Balears (SHNB) i en el de Roses, la Institució Altempordanesa de Defensa i Estudi de la Natura (IAEDEN). Les dificultats d'organització d'aquests seminaris no en permeteren la continuïtat.

Les activitats del cicle *Coneixement del Patrimoni Natural*, tot i que plantejades una mica més tard que els seminaris, arrencaren abans i duraren més. Inclouen una sortida de camp i una sessió científica. La primera tingué lloc el 12 de maig de 1990 i tenia per objecte la timoneda d'Alfés

(Segrià), un espai llavors conflictiu a causa de l'enfrontament entre els partidaris d'ampliar l'aeròdrom allí situat i els de protegir la timoneda com a únic punt de nidificació de l'aloja becuda (*Chersophilus duponti*) conegut a Catalunya; es visità la timoneda i es tingué una sessió científica a la seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, a Lleida. Aquestes activitats es mantingueren fins a l'abril de 1993, que tingué lloc la sisena i última, referent al Montsec, amb una sortida de camp pel Montsec d'Ares i una sessió científica a l'Ajuntament d'Àger (Noguera). En aquest darrer cas l'organització fou compartida novament per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, així com també pel Museu Comarcal de la Noguera.

A aquest renovat desplegament territorial contribuiria també la revifalla dels grups autònoms, la incorporació d'entitats adherides i els acords de col·laboracions permanents amb altres entitats, com DEPANA o el GOB. El més important d'aquells grups autònoms, el de Manresa, apareix regularment en la *Memòria anual d'activitats de la Institució* (a partir de 1995 amb el nom renovat de Delegació del Bages) i compta amb un representant al Consell Directiu de l'entitat a partir de 1991.

La política de publicacions experimentà un gir significatiu en aquesta etapa, fruit, per una banda, de l'esforç que calgué esmerçar en la segona edició del *Llibre Blanc* però també, per una altra, de la dificultat d'aplegar prou material per poder treure un volum de raonable extensió de qual-sevol de les tres sèries, sobretot de la geològica, en què se subdividia el *Butlletí*. El bon desig, que es manifestava en l'assemblea del 28 d'abril de 1987, de treure tres volums per any, es veié ràpidament desmentit per la realitat, i la cadència d'aparició del *Butlletí* s'anà alentint insensiblement fins a fer evident la necessitat de plantejar-se si era aquest el tipus de revista que havia de publicar la Institució. El debat cristal·litzà a la primavera de 1990 en l'acord de fer un *Butlletí* amb una única sèrie amb les característiques de contingut i de disseny que ha pres a partir del número 61; això és, més aviat les d'una revista d'alta divulgació especialitzada en temes naturalístics però adreçada a un públic més ampli que el dels mers especialistes, amb seccions dedicades a la presentació de metodologies de treball (*Ofici de Naturalista*) o de troballes o estudis d'interès per als especialistes (*Gea, flora et fauna*), però també articles sobre temes polèmics (*Lletres de batalla*) o sobre espècies o espais amenaçats (*SOS, SOS*).

El 1990 portà també l'adopció d'uns nous estatuts, els primers formalment adoptats d'ençà de 1920. Les singulars circumstàncies de la represa sota el franquisme i la condició de filial de l'Institut d'Estudis Catalans havien fet que la Institució hagués funcionat fins llavors en base a unes normes informals, que en alguna ocasió havien estat modificades en assemblea però sense que mai prenguessin la forma d'uns estatuts articulats. Així hauria pogut continuar molts anys si no hagués estat el mateix Institut d'Estudis Catalans qui hagués empès totes les seves filials, entre

elles la Institució, a dotar-se d'estatuts segons un model que el mateix Institut proposà i que cada filial adaptà poc o molt al seu gust o d'acord amb les seves pròpies característiques. La Institució aprovà els seus en assemblea el 27 de setembre de 1990 i foren dictaminats favorablement per l'IEC el 5 d'abril de 1991, data en la qual entraren en vigor.

9.3. CAP A LA INSTITUCIÓ DEL SEGLE XXI (1994-1999)

Parlar de la Institució d'aquests darrers cinc anys ja no és tasca d'historiador. És el present rigorós del dia a dia d'activitats que ens omplen les agendes. En aquests anys s'han consolidat les tendències de l'etapa anterior, en el sentit d'anar cap a una Institució que, sense deixar de banda el rigor en la recerca del coneixement de tots els components del nostre entorn natural, tampoc renunciï a una actitud crítica enfront de les malvestats de què són objecte en nom d'un presumpte «progrés». Amb un esperit que ja havia estat bellament expressat per Ramon Folch en el seu *Advertiment* a la segona edició del *Llibre Blanc*: «dir el que alguns ja pensen, allò que encara pocs creuen, per tal de preservar les coses que la majoria demà voldrà».²⁷⁶

Precisament en aquesta línia de preservar allò que les majories de demà poden voler però les d'avui malmenen, un dels grans reptes de la Institució en aquests darrers anys ha estat la seva tasca en favor d'una estratègia per a la conservació i l'ús sostenible de la biodiversitat a Catalunya. Ja el 1993 la sessió conjunta amb la Societat Catalana de Biologia s'havia dedicat al tema *Biodiversitat i patrimoni natural* i la de 1995 es dedicava a *La conservació de la biodiversitat a Catalunya*. Però el 1997, per un acord entre el Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans, la Institució Catalana d'Història Natural rebia l'encàrrec de coordinar els treballs de base per a la preparació d'una estratègia catalana per a la conservació i l'ús sostenible de la biodiversitat, treballs que s'han desenvolupat principalment al llarg de 1998 i han estat definitivament lliurats al Departament de Medi Ambient a la primavera de 1999.

Les envistes del centenari, per altra banda, han estimulat la reflexió de l'entitat sobre el seu passat, fet del qual és mostra aquest llibre, però també sobre el seu present, en relació amb el qual s'ha fet al llarg de 1998 i 1999 un estudi sociològic, i el futur, al qual ha dedicat una densa jornada el 23 d'octubre de 1999. La notable participació dels socis, tant pel que fa a la resposta a l'enquesta sociològica com en el debat posterior, posen de manifest la bona salut de l'entitat al cap d'un segle de la seva fundació. A partir d'aquest punt, però, l'historiador ja no té res a dir, només li queda deixar la paraula als futuròlegs.

276. FOLCH I GUILLEN, R. [secc. red.], *Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans*. Barcelona, Ed. Barcino, 1976, p. 13.

TAULA 11

Consells directius 1978-88

	78	79 ¹	80 ²	81 ³	82 ⁴	83 ⁵	84 ⁶	85 ⁷	86 ⁸	87 ⁹	88 ¹⁰
Ballesteros i Sagarra, Enric								s	s		
Bellés i Ros, Xavier								v1	v	v	v
Bertranpetit i Busquets, Jaume								vp	vp	vp	vp
Blanché i Vergés, Cèsar								t	t		
Blas i Esteban, Marina			v1	v1							
Brugués i Domènech, Montserrat							v4	v4			
Casas i Sicart, Creu			p	p							
Corominas i Dulcet, Jordi											vs
Cuello i Subirana, Josep										v	v
Domènech i Arnal, Rosa						v3	v3	v3			
Espadaler Gelibert, Francesc Xavier									v6		
Fàrràs i de Blas, Antoni	c										
Folch i Guillèn, Ramon									p	p	p
Gallart i Gallego, Francesc										v	v
Gili i Folch, Eulàlia										v	v
Gosàlbez i Noguera, Joaquim	s	s	s								
Inglès i Urpinell, Montserrat							vs	vs			
Josa i March, Ramon									vs	s	s
Llimona i Pagès, Xavier						vp	vp				
Maluquer i Margalef, Joan											v
Martínez i Farré, Francesc Xavie	vs	vs	vs	vs	vs						
Masalles i Saumell, Ramon M.				vs	vs						
Ninot i Sugrañes, Josep M.				v3	v3						
Pujadas i Ferrer, Joan	v2	v2				v4	v2	v2			
Reguant i Serra, Salvador				vp	vp		p	p			
Riba i Arderiu, Oriol	p	p									
Rodà i de Llanza, Ferran								v5			
Romo i Díez, Àngel										t	t
Ros i Aragonès, Joandomènec	v1	v1	v2	v2	v2	v2					
Roure i Nolla, Joan M.	t	t									
Sala i Serra, Anna										vs	s
Salas i Roig, Ramon	v3										
Segarra i Mediavilla, David									v	v	v
Serra i Raventós, Jordi			b			v5					
Serra i Sorribes, Antoni					v1	v1					
Serrat i Congost, David		c		b	s	s	s				
Sostoa i Fernández, Adolf de		v3	v3								
Terradas i Serra, Jaume	vp										
Terradas i Via, David							v5				
Vallejo i Calzada, V. Ramon					v	v	v1				
Vallhonrat i Figueras, Francesc				t	t	t	t				
Vallmitjana i Rovira, Lluís					p	p					
Vigo i Bonada, Josep		vp									
Vilaplana i Fernández, Joan Manuel								v6			
Vives i Valmaña, M. Victòria		b									

1. Elegit el 21.03.79.

2. Elegit el 5.03.80.

3. Elegit el 10.02.81.

4. Elegit el 29.03.82.

5. Elegit el 26.04.83.

6. Elegit el 22.03.84.

7. Elegit el 22.04.85.

8. Elegit el 22.04.86.

9. Elegit el 28.04.87.

10. Elegit el 26.01.88.

11. Exercí la secretaria en funcions.

TAULA 12

Consells directius 1988-1999

	89 ²	90 ³	91 ⁴	92 ⁵	93 ⁶	94 ⁷	95 ⁸	96 ⁹	97 ¹⁰	98 ¹¹	99 ¹²
Batalla i Villanueva, Ramon									v	v?	
Baulies i Bochaca, Xavier		v	v								
Bellés i Ros, Xavier	v										
Belmonte i Soler, Jordina			v	v	t	t	t				
Biosca i Munts, Josep							v	v	v	v?	
Boada i Juncà, Martí			v	v	v	v					
Busquets i Buezo, Pere				t	vp	vp					
Calvet i Rovira, Francesc								v	v?		
Camarasa i Castillo, Josep M.		v	v								
Campeny i Valls, Roser					v	v					
Castell i Puig, Carles									v	v?	
Cebrian Ester, Ignasi											v
Chacon i Cabas, Guillem											v
Corominas i Dulcet, Jordi	vs	vs	vs								
Ferrer i Parareda, Xavier		vp									
Folch i Guillèn, Ramon	p										
Franquesa i Codinach, Teresa	vp	s	s	s							
Gallart i Gallego, Francesc											
Germain i Otzet, Josep					v	v	vp	vp	vp	vp	s
Gili i Folch, Eulàlia	v	v	vp	vp							
González i Prat, Ferran						v	v				
Goula i Goula, Marta			v	v							
Inglès i Urpinell, Montserrat					s	s	s	s			
Isart i Sabi, Joan				v	v	v	v				
Josa i March, Ramon											
Lascurain i Golferichs, Josep	v	v	v	v	v	v					
Llimona i Pagès, Xavier		p	p								
Llorens i Guasch, Laura							v	v			
Mallarach i Carrera, Josep M.		v	v								
Maluquer i Margalef, Joan	v										
Maluquer i Sostres, Joaquim										p	p
Martínez i del Clós, Xavier			v	v							
Mata i Perelló, Josep M.			v	v	v	v					
Mir i Puyuelo, Joan											v
Nadal i Puigdefàbregas, Jacint				p	p						
Navarro i Rosinés, Pere		v	v	v	v						
Ninot i Sugrañes, Josep M.											
Nogués i Carulla, Joaquim M.					v	v	v	v	s	s	
Oliver i Martínez-Fornés, Xavier				v	v	v	v	v			
Pery i Ventosa, Maria							v	v	v	v?	
Pietx i Colom, Jordi										v	v
Pino i Vilalta, Joan										v	t
Ramos i Guerrero, Emilio							v	v			
Rodà i de Llanza, Ferran								t	t	t	vp
Romo i Díez, Àngel	t	t	t	v	v						
Sala i Sanjaume, Maria							v	v	v	v?	

TAULA 12. *Continuació*

	89 ²	90 ³	91 ⁴	92 ⁵	93 ⁶	94 ⁷	95 ⁸	96 ⁹	97 ¹⁰	98 ¹¹	99 ¹²
Sala i Serra, Anna	s										
Salvat i Saladrigas, Joan											v
Sánchez i Cuxart, Antoni									v	v?	
Segarra i Mediavilla, David	v										
Serrat i Congost, David						p	p	p	p		
Soriano i Tomàs, Ignasi						v	v	v			
Taberner i Hernández, Conxita				v	v	v					
Torres i Espuny, Lluís de				v							
Vallhonrat i Figueras, Francesc			v								

1. Elegit el 26.01.88.
2. Elegit el 14.02.89.
3. Elegit el 27.02.90.
4. Elegit el 13.02.91.
5. Elegit el 4.03.92.
6. Elegit el 24.02.93.
7. Elegit el 16.03.94.
8. Elegit el 28.03.95.
9. Elegit el 27.03.96.
10. Elegit el 18.03.97.
11. Elegit el 23.03.98.
12. Elegit el 25.01.99.

10. FONTS PRIMÀRIES I BIBLIOGRAFIA

10.1. FONTS PRIMÀRIES

- Arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona
Correspondències de Joan Cadevall, Pius Font i Quer i Carlos Pau
Altres documents
Fascicles del *Butlletí* de la ICHN no disponibles a l'arxiu de la Institució
- Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans
Documents referents a les relacions entre IEC i ICHN
Actes
Comunicats entre ambdues entitats
- Arxiu de la Institució Catalana d'Història Natural
Llibres d'actes
Actes 1904-1914
Actes 1914-1922
Actes 1922-1934
Actes de l'etapa 1972-1999
Correspondències de l'etapa fundacional
Cartes de Longí Navàs a Antoni Novellas i Salvador Maluquer i de Salvador Maluquer a Antoni Novellas
Correspondències de l'etapa 1972-1999
Comunicats i convocatòries tramesos als socis
Butlletins de la ICHN (1901-1936) i de la ICCN (1904)
- Arxiu Joan Maluquer Wahl
Memòries mecanoscrites de Josep Maluquer i Nicolau
- Arxiu Josep M. Camarasa
Comunicats als membres i altres documents de 1972 ençà
- Arxiu RACAB
Expedient Josep M. Bofill i Pichot

10.2. BIBLIOGRAFIA

- ALLEN, D. A. (1994). *The Naturalist in Britain. A social History*. Nova Jersey-Princeton. Princeton University Press, 270 p.
- Almanac dels Noucentistes (1911). Barcelona: Joaquim Horta. [ed. Facsímil (1980)]; Barcelona: José J. de Olañeta ed.
- Mapa d'usos del sòl de Catalunya a partir de dades del satèl·lit LANDSAT-2. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 154 p. [+ 1 mapa plegat].
- ARMENGOL, J. (1986). «Aspectes històrics de l'estudi dels crustacis als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. IX, p. 226-230.
- ARQUÉS, J. (1985). *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875-1895)*. Barcelona: Columna. 239 p.
- ARTÍS I MERCADET, G.; ARTÍS I MERCADET, M. (1995). «Francesc Novellas i Roig (Barcelona 1874-1940). La química industrial». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 937-976.
- ARTÍS I MERCADET, M.; CAMARASA, J. M. (1995). «Pius Font i Quer (Lleida, 1888-Barcelona 1964). La maduresa de la botànica catalana». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 1245-1276.
- BARRIENTOS, J. A. (1986). «Aspectes històrics de l'estudi dels aràcnids als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. IX, p. 110-111.
- BLAS, M. (1987). «Aspectes històrics de l'estudi dels insectes als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. X, p. 67-79.
- BOLÒS, O. de (1979). «Antoni de Bolòs i Vayreda (Olot, 17 gener 1889 – Barcelona, 17 desembre 1975)». A: *Collectanea Botanica*, núm. 11 (1). Barcelona, p. 5-23.
- BONNIN, P. (1994). *Ramon Margalef*. Barcelona. Fundació Catalana per a la Recerca.
- BOWLER, P. J. (1983). *The eclipse of darwinism*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. [versió castellana (1985). *El eclipse del darwinismo*. Barcelona: Labor, 286 p.]
- BUJOSA I HOMAR, F.; GLICK, T. (1995). «Odón de Buen y del Cos (Zuera, Aragó, 18NN - Mèxic, 1945). L'oceanografia». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 761-791.
- CAMARASA, J. M. (1982). «El Viatge d'un naturalista al rededor del mon, fet a bordo del barco "Lo Llebrer"»

- (The Beagle) desde 1831 a 1836, primer llibre científic en català, de la Renaixença». A: DARWIN, CH. *Viatge d'un naturalista al rededor del mon, fet a bordo del barco «Lo Llebrer» (The Beagle) desde 1831 a 1836*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. VII-XVIII. [edició facsímil de la de 1879 commemorativa de la mort de Charles Darwin].
- (1984). «Història del coneixement de la vegetació». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. VII, p. 28-40.
- (1988). «Aspectes històrics dels estudis florístics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. VI, p. 76-91.
- [coord.]. (1988). *Miscel·lània Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI), 293 p.
- (1989a). *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 269 p.
- (1989b). «Aspectes històrics dels estudis ecològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. XIV, p. 25-40.
- (1990). «Aspectes històrics dels estudis ictiològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. XI, p. 111-120.
- (1995). «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 1209-1243.
- (en premsa). «El Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB) en la represa de la Societat Catalana de Biologia (1966-1968)». A: ROCA, A. [ed.]. *L'aportació científica i cultural de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)*. Barcelona: IEC.
- (en premsa). [ed.] *J. J. Rodríguez Femenias i les seves relacions científiques*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis (IME).
- CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1495 p.
- CASADO, S. (1996). *Los primeros pasos de la ecología en España*. Madrid: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes-Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 629 p.
- CASAS, C. (1986). «Aspectes històrics dels estudis briològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. IV, p. 354-356.
- CAMOS, A. (1997). «La difusió de la teoria evolucionista de Lamarck en *La Abeja* (1862-1870) de Barcelona». *Asclepio*, 49, p. 67-84.
- CHALINE, J.-P. (1995). *Sociabilité et érudition. Les sociétés savantes en France (XIXe et XXe siècles)*. Paris: Éditions du Comité de travaux historiques et scientifiques, 272 p.
- CUELLO, J. (1991). «Aspectes històrics dels estudis zoològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. VIII, p. 32-44.
- CULLA I CLARÀ, J. B. (1986). *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Barcelona: Curial, 495 p.
- DALMAU, R. [ed.]. (1964). *Enciclopèdia de l'excursionisme*. Barcelona.
- FERRER I SENSAT, A. (1988). «En el centenari del Dr. Pius Font i Quer (abril de 1988)». A: CAMARASA, J. M. [coord.]. (1988). *Miscel·lània Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'IEI, p. 119-138.
- FLAHAULT, CH. (1900). «Projet de nomenclature phyto-géographique». *Actes du Congrès International de Botanique (Paris, 1900)*, p. 427-450.
- FOLCH I GUILLÉN, R. [secretari de redacció]. (1976). *Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans*. Barcelona: Ed. Barcino. [2ª edició revisada i actualitzada (1989)]
- FONT I CIVIT, E. (1988). «El doctor Font i Quer, botànic lleidatà (Lleida, 9 d'abril de 1888 - Barcelona, 2 de gener de 1964)». A: CAMARASA, J. M. [coord.]. (1988). *Miscel·lània Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'IEI, p. 15-63.
- FONT I QUER, P. (1934). «Necrologia de Joan Cadevall i Diars». *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, núm. 33 (18), p. 361-380.
- GALI, A. (1979-1986). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*. Barcelona: Fundació A. G. 20 vol. NNN p.
- GÓMEZ-ALBA, J. (1995a). «Jaume Almera i Comas (Vilassar de Mar, Maresme, 1845-Barcelona, 1919). La geologia apologetica». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 595-621.
- (1995b). «Marià Faura i Sans [Les Corts de Sarrià (avui Barcelona), 1883-Barcelona, 1941]. El Servei del Mapa Geològic de Catalunya». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 1119-1146.
- GOMIS BLANCO, A. (en premsa). «Correspondència entre J. J. Rodríguez i Femenias e Ignacio Bolívar Urrutia». A: CAMARASA, J. M. [ed.]. (en premsa). *J. J. Rodríguez Femenias i les seves relacions científiques*. Maó: IME.
- HERNÁNDEZ-CARDONA, A. M. (1986). *Els naturalistes terrassencs*. Terrassa: Editorial Ègara, 12 p.
- HUXLEY, J. S. (1942). *Evolution: The modern synthesis*. Londres: Allen & Unwin.
- ICHN (1987). *Actuacions de la Institució Catalana d'Història Natural (1899-1987)*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural.

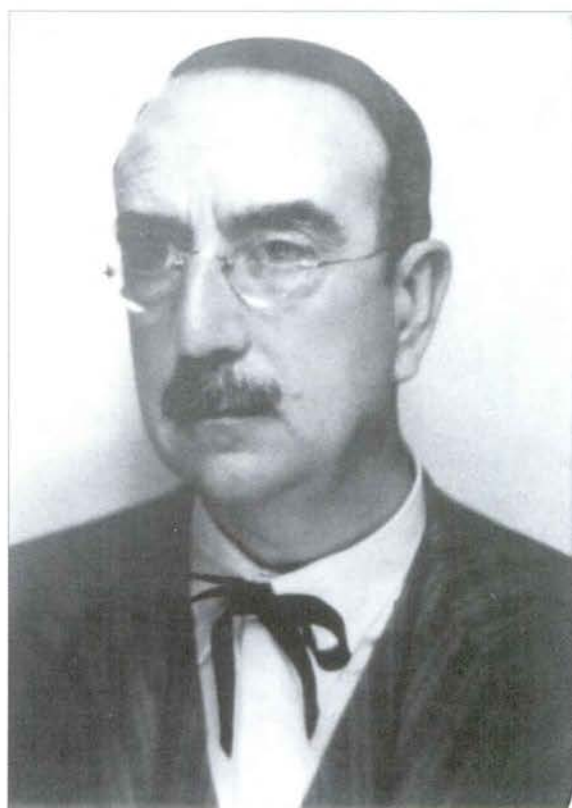
- IGLÉSIES, J. (1964). «Història de l'excursionisme (1876-1939)». A: DALMAU, R. [ed.]. *Enciclopèdia de l'excursionisme*. Barcelona, vol. I, p. 17-714.
- JARDÍ, E. (1977). *1.000 famílies catalanes*. Barcelona: Dopesa, 235 p.
- LIMONA, X. (1991). «Aspectes històrics dels estudis micològics i líquenològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. V, p. 16-24.
- MALUQUER I MALUQUER, S. (1984). «Un intent de divulgació de les ciències de la natura a Catalunya: la revista *Physis*». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* [Barcelona], núm. 50, p. 61-66.
- MALUQUER I NICOLAU, J. (1915). «Amfineures de Catalunya». *Treballs Institució Catalana d'Història Natural* [Barcelona], p. 187-280.
- MALUQUER I NICOLAU, S. (1910). «Discurs llegit a la Sessió extraordinària del 31 de maig de 1910 dedicada a l'expresident d'aquesta Institució Mossèn Norbert Font i Sagué». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* [Barcelona], núm. 10 (1910), p. 58-61.
- MALUQUER I SOSTRES, J. (1986). «Aspectes històrics dels estudis ornitològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. XII, p. 44-60.
- MANENT, A. (1969). *Josep Carner i el Noucentisme*. Barcelona: Edicions 62, 367 p.
- MAÑOSA, M. (1995). «Miquel Crusafont i Pairó (Sabadell 1910-1983). L'escola paleontològica de Sabadell». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 1443-1472.
- MARFANY, J. L. (1995). *La cultura del catalanisme*. Barcelona: Empúries, 402 p.
- MARGALEF, R. [ed.]. (1970). «Seminario de Ecología Matemática». *Investigación Pesquera*, núm. 34, 148 p.
- [ed.]. (1972). «Seminario sobre analisis factorial en ecología y taxonomía». *Investigación Pesquera*, núm. 36 (1), 190 p.
- (1981). «Reflexions sobre la recerca a la Universitat». *Ciència* [Barcelona], núm. 2, p. 120-127.
- MARTÍ HENNEBERG, J. (1994). *L'excursionisme científic i la seva contribució a les ciències naturals*. Barcelona: Alta Fulla, 168 p.
- MATAGNE, O. (1999). *Aux origines de l'écologie. Les naturalistes en France de 1800 à 1914*. Paris: Editions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 302 p.
- NAVÀS, L. (1906). «Observations sur le Congrès de Botanique de Vienne». *Bulletin de l'Académie Internationale de Géographie Botanique*, núm. 16, p. 9-16.
- NÚÑEZ, D. (1977). *El darwinismo en España*. Madrid: Editorial Castalia, 464 p.
- ORJOL I ANGUERA, A. (1938). *Conceptes 1939. Assaigs*. Barcelona: Editorial Atena.
- PEDEMONTÉ, Modest (1981). «Bonaventura Pedemonte i Falguera (1881-1950)». Barcelona: Circular Farmacèutica, núm. 39 (273), p. 447-466.
- PI I SUÑER, A. (1911). «De la morfologia». *Almanac dels noucentistes*, Febrer.
- QUINTANA, J. M. (1998). *Regionalisme i cultura catalana a Menorca (1888-1936)*. Barcelona-Maó: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Institut Menorquí d'Estudis.
- QUINTANA I MARÍ, A. (1935). «Antoni de Martí i Franquès (1750-1832). Memòries originals. Estudi biogràfic i documental». *Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*. Barcelona: 24. ACAB.
- RAMIS, J. [ed.]. (1996). *Els congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana: gairebé un segle*. Barcelona: Fundació Uriach 1838.
- RIBERA, M. A. (1985). «Aspectes històrics dels estudis algològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. IV, p. 108-111.
- RIQUER, B. de (1977). *Lliga Regionalista (1898-1904)*. Barcelona: Edicions 62, 374 p.
- ROCA, A. (1995). «Eduard Fontseré i Riba (Barcelona 1870-1970). La meteorologia professional». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [directors]. (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 859-908.
- [ed.]. (2000). *L'aportació científica i cultural de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)*. Barcelona: IEC.
- RODRÍGUEZ CARRACIDO, J. (1889). «Las ciencias físico-naturales en el Congreso Católico». *Los Lunes de El imparcial* [Barcelona], núm. 13 de maig de 1889. [Citat per NÚÑEZ (1977)].
- ROS, J. (1985). «A tall de presentació, amb unes consideracions sobre les publicacions recents de la ICHN». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, núm. 50, p. 5-13.
- ROVIRA I VIRGILI, J. (1966). *Els corrents ideològics de la Renaixença catalana*. Barcelona: Editorial Barcino, 100 p.
- SANTANACH, P. (1986). «Aspectes històrics dels estudis geològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. I, p. 38-50.
- SHEETS-PYENSON, S. (1988). *Cathedrals of Science. The Development of Colonial Natural History Museums during the Late Nineteenth Century*. Kingston-Montreal: McGill-Queen's University Press, 144 p.
- TRUYOLS, J. (1988). «Aspectes històrics dels estudis paleontològics als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. XV, p. 83-93.
- (1989). *La geologia catalana entre l'oficialitat i la iniciativa privada*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 64 p.

- VIA, L. (1975). *Cien años de investigación geológica*. Barcelona: CSIC, 164 p.
- (1977). «Passat i present del museu geologic del Seminari de Barcelona». *Revista Catalana de Teologia*, núm. 2, p. 281-284.
- VIGO I BONADA, J. (1998). «Oriol de Bolòs i Capdevila, fitogeògraf, fitocenòleg, botànic». *Acta Bot. Barc.*, 45 (homenatge a Oriol de Bolòs), p. 7-27.
- VIVES I BALMANYA, M. V. (1987). «Aspectes històrics de l'estudi dels amfibis als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. XIII, p. 42-44.
- (1987). «Aspectes historics de l'estudi dels rèptils als Països Catalans». A: FOLCH, R. [dir.]. *Història Natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. XIII, p. 121-122.

IL·LUSTRACIONS

Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Josep M. Mas de Xaxars i Josep i Salvador Maluquer i Nicolau (d'esquerra a dreta i de dalt a baix), quatre dels fundadors de la Institució Catalana d'Història Natural, tots quatre en imatges de maduresa, molts anys després de la fundació de l'entitat. Aquesta, en efecte, l'havien duta a terme, encara molt joves, en els seus anys universitaris, però no ens n'han arribat imatges d'aquella època.

ANY I.^{er}BARCELONA, 1.er DE JANER DE 1901

NÚM. 1

BUTLLETÍ

DE LA

INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTORIA NATURAL

FULLA FRANCA ALS AFICIONATS A LAS CIENCIAS NATURALS

REDACCIÓ: Plassa de Santa Ana, núm. 20, 1.er, Barcelona

L'INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTORIA NATURAL

Fa un any que a Barcelona se fundà una modesta reunió de joves aimants de las Ciències Naturals ab el títol esmentat. Y entre'ls articles del Reglament legalment vigent de dita Associació n'hi ha un que diu que devem publicar un Butlletí pera estrènyer els llaços de germanor y amistat entre nosaltres y els demés novells aficionats a la Naturalesa. Avuy cumplim lo dit, encara que ab molta modestia y ab las dificultats inherents a tal empresa, que per nostra part és ben aràida.

Un saludo a tots els que com nosaltres dedican els seus afanys al cultiu de las Ciències Naturals, és lo que primer se'ns acut a l'inaugurar las nostras tasques. Per molts anys poguem continuarlas cada jorn ab més fe y ab més profitosos resultats.

LA REDACCIÓ

UN FILÓ D'AMPELITA A SAMALÚS

Un jorn feyam una caminada per la carretera que passant per La Garriga va cap a Llinàs, y a cosa de mig kilòmetre de Samalús vàrem notar una vena negra que destacava fortament del reste del talut del desmunt de la carretera: vena que se ramificava abundantment, ab vias gro-

gas y blanquinosas. Vàrem ensajarla, y convençuts de que era una Ampelita, dono ara'l detall d'aquesta troballa, donchs és una roca difícil de trobarla y escassa en nostra regió.

Es l'Ampelita en qüestió (Esquist aluminós, Ampelita gràfica) un esquist argilós, tendre, mate, negre, impregnat d'Antracita pulverulenta y de Pirita, de la que'l sofre integrant s'oxida y passa a sulfat, sigui de ferro, ab quin metall estava combinat en forma de sulfur, sigui ab l'alúmina, que en sa majoria integra l'esquist.

Els sulfats als que dona lloch aquesta descomposició fan que sigui utilizable aquesta roca com abono de vinyas, y quan la proporció de Carbono hi és considerable pot emplearse com a llapis negre.

D'utilitat pràctica aquest jaciment no en té cap. És no més que una curiositat científica y d'estudi.

ANTONI NOVELLAS Y ROIG

Barcelona, 4 de Desembre de 1900.

EXCURSIÓ MALACOLÒGICA A GAVÀ

Una de las excursions que més bons resultats m'ha donat entre las que tinch fetas és la que pel Febrer de l'any passat vaig fer ab alguns companys de l'excursió a l'ermita de Brugués y castell d'Aramprunyà.

Primera plana del primer fascicle del Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural. Encara que amb la llarga interrupció dels anys del franquisme, a les acaballes del segle XX es veuen llargament acomplerts els bons desigs que la redacció formulava precisament en les primers dies del segle: la ICHN ha continuat les tasques que es proposava llavors al llarg del segle sencer i, en molts moments, com el present, fins i tot ha superat àmpliament els propòsits inicials. Observeu la ortografia prefabricana (encara que fidel a les normes de *L'Avenç*, antecedent de la reforma ortogràfica de Pompeu Fabra) i el repetit ús de castellanismes en la terminologia científica i tècnica (talut, desmunt, ensajar, abono, carbonó).

Butlletí de la
Institució Catalana
d'Historia Natural ~~~~~

Nulla unquam inter fidem et rationem
vera dissensio esse potest.
CONST. DE FID. CATH. C. IV.

Any primer
1901

LOCAL SOCIAL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA: Paradís, 10, 2.ª, y Llibreteria, 21, 2.ª

BARCELONA

Portada del primer volum del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Impresa a començaments de 1902, per encapçalar el relligat dels fascicles apareguts durant l'any 1901, incorpora el lema de la constitució *De Fide Catholica* tal com ja feien els fascicles a partir del segon (vegeu p. 15), i dóna com a adreça de l'entitat la del Centre Excursionista de Catalunya, en els locals del qual s'hostatjava llavors la Institució. La composició acurada i la tipografia típicament modernista d'aquesta portada contrasten força amb l'escassa elaboració, tant de composició, com tipogràfica, del primer fascicle.

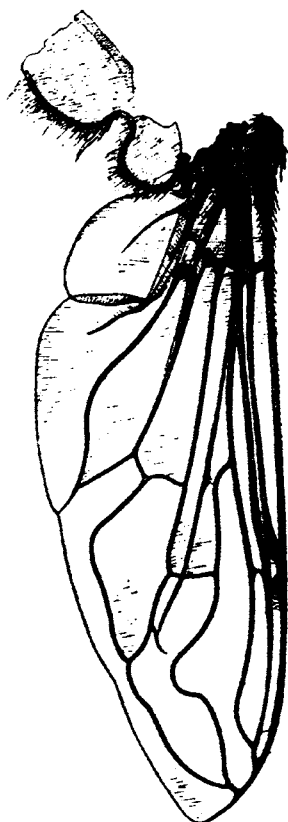

Butlleta de convocatòria a una sessió de la Institució. En aquest cas la sessió del dissabte 10 de novembre de 1902, en el curs de la qual es procedí a l'elecció de nou consell directiu. Precisament aquestes eleccions tragueren a la llum el conflicte larvat que acabaria conduint a l'escissió de l'entitat el 1904 (vegeu p. 18-19). Observeu el segell amb el primer símbol adoptat per la Institució, un sol ixent ran d'un horitzó marí davant del qual s'estén un escampall d'esculls. Aquest símbol sembla que va caure en desús el 1904, tant per part de la Institució Catalana de Ciències Naturals com per la refundada Institució Catalana d'Història Natural.

FRANCISCO DE P. NOVELLAS

31

Ala d'Eristalis. — Idèntiques consideracions podrem fer ab

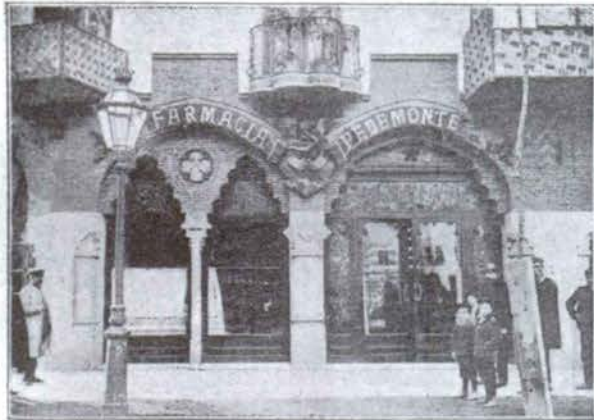
ALA D'ERISTALIS

Amplada, 403 mm. — Maxima llargada, 120 mm. — Area total, 268. mm.*
 Augment, 12 vegades

ella que ab les anteriors. La disposició d'aquesta ala pera una gran resistència es verament admirable.

Dibuix de Francesc Novellas de l'ala d'un sírfid. publicat al primer fascicle de l'únic volum del *Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals*. Il·lustrava l'article "El vol dels insectes", d'aquest autor, que havia estat la conferència inaugural de les activitats de la Institució, amb el seu nou nom, el gener de 1904 (vegeu p. 24).

Oficina de Farmacia y Laboratori Químic
DE
B. PEDEMONTÉ

TOTS ELS METGES RECOMANEN LES SEGUENTS ESPECIALITATS D'AQUESTA CASA

PÍLDORES PEDEMONTÉ (reconstituyents), a base de ferro y fòsfor assimilables. — EMULSIÓ PEDEMONTÉ d'oli de fetge de bacallà ab hipofòsfits, superior a totes les conegudes. — CITRAT DE MAGNESIA GRANULAR-EFERVESCENT PEDEMONTÉ. — NOU DE KOLA. — GLICEROFOSFAT DE CALS Y KOLA FOSFATADA, GRANULATS. — AIXAROP PEDEMONTÉ D'HIPOFOSFITS, DE RAVE YODAT, DE TARONGES AMARGUES BROMURAT, DE BÀSEM DE TOLÚ, DE SAVA DE PI MARÍTIM, DE FOSFAT DE CALS-GELATINÓS, etc.

SOLUCIÓ DE CLORSIDRE-FOSFAT DE CALS PEDEMONTÉ.

LICOR DE QUITRÀ PEDEMONTÉ, molt més perfecte que'ls de les millors marques estrangeres.

VI DE QUINA PEDEMONTÉ, DE QUINA FERRUGINÓS, DE QUINA Y CACAU, DE PEPTONA, IODO-TANIC-FOSFATAT, DE NOU DE KOLA, etc., etc.

DEMANI-S EN TOTES LES BONES FARMACIES Y EN LA DE L'AUTOR

BAILÉN, 113 (CANTONADA VALENCIA) BARCELONA

Tip. «L'AVENÇ». — Barcelona

Anunci de la Farmàcia i Laboratori Pedemonte que ocupava la contracoberta dels fascicles del *Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals*. Bonaventura Pedemonte, propietari d'aquest establiment, era el president de l'entitat. Aquests anuncis, i els de la Farmàcia Novellas que es mostren a la figura següent, eren pràcticament l'únic suport econòmic del *Butlletí*, ja que amb les aportacions dels socis no n'hi havia ni per pagar el lloguer del local al Centre Excursionista de Catalunya. La insuficiència de recursos i la incapacitat de dur a terme un programa, possiblement massa ambiciós per a les possibilitats reals de l'entitat, no permeté la consolidació de la Institució amb el nom i el reglament nous aprovats a finals de 1903. També contribuí a impedir-la, per altra banda, la refundació d'una entitat nova amb el nom i objecte de la primitiva Institució Catalana d'Història Natural per part d'un grup nombrós i representatiu de socis escindits. (vegeu p. 20)

ANTONI NOVELLAS
APOTECARI

OFICINA Y LABORATORI DE FARMACIA
ab medicaments nous y moderns;
autoclave especial, col·lecció de drogues,
tintures vegetals rars y d'ús corrent
en la terapèutica inglesa y nort-americana
Extrets fluïts segons la Farmacopea nort-americana
Ergofina líquida segons fórmula Ivon
Coaltar saponificat, fórmula Novellas, desinfectant
potent y inofensiu
Potències homeopàtiques, altes y baixes
Medicaments bioquímics de Schüsler

77, RAMBLA DE CATALUNYA, 77
BARCELONA

Anunci de la Farmàcia Novellas d'un fascicle del *Bulletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals*. Antoni Novellas, que havia estat el primer president de la Institució, era el representant al consell de redacció del *Bulletí* de la secció de ciències biològiques de l'entitat. Aquests anuncis, juntament amb els del Laboratori Físico-Químic del seu germà Francesc (representant al consell de redacció de la secció de ciències físiques) i els de la farmàcia i laboratori de Bonaventura Pedemonte, president de l'entitat, foren l'únic suport econòmic de la publicació, que desaparegué a finals de 1904 com a conseqüència de la dissolució de l'entitat (vegeu p. 24). Observeu la insistència en el coneixement de les farmacopees estrangeres i la disponibilitat de productes poc freqüents en altres farmàcies.

Lluís Soler y Pujol

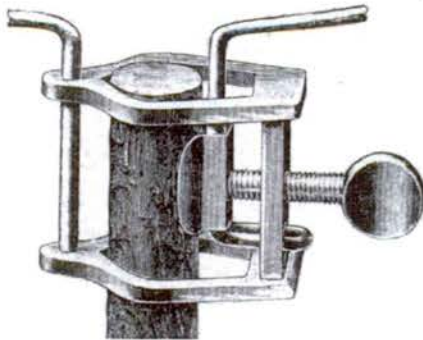
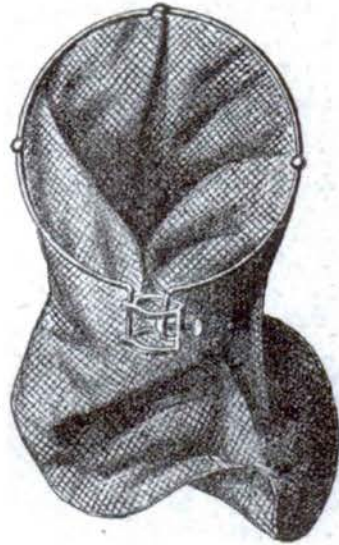
NATURALISTA - PREPARADOR

Raurich, 9

Barcelona

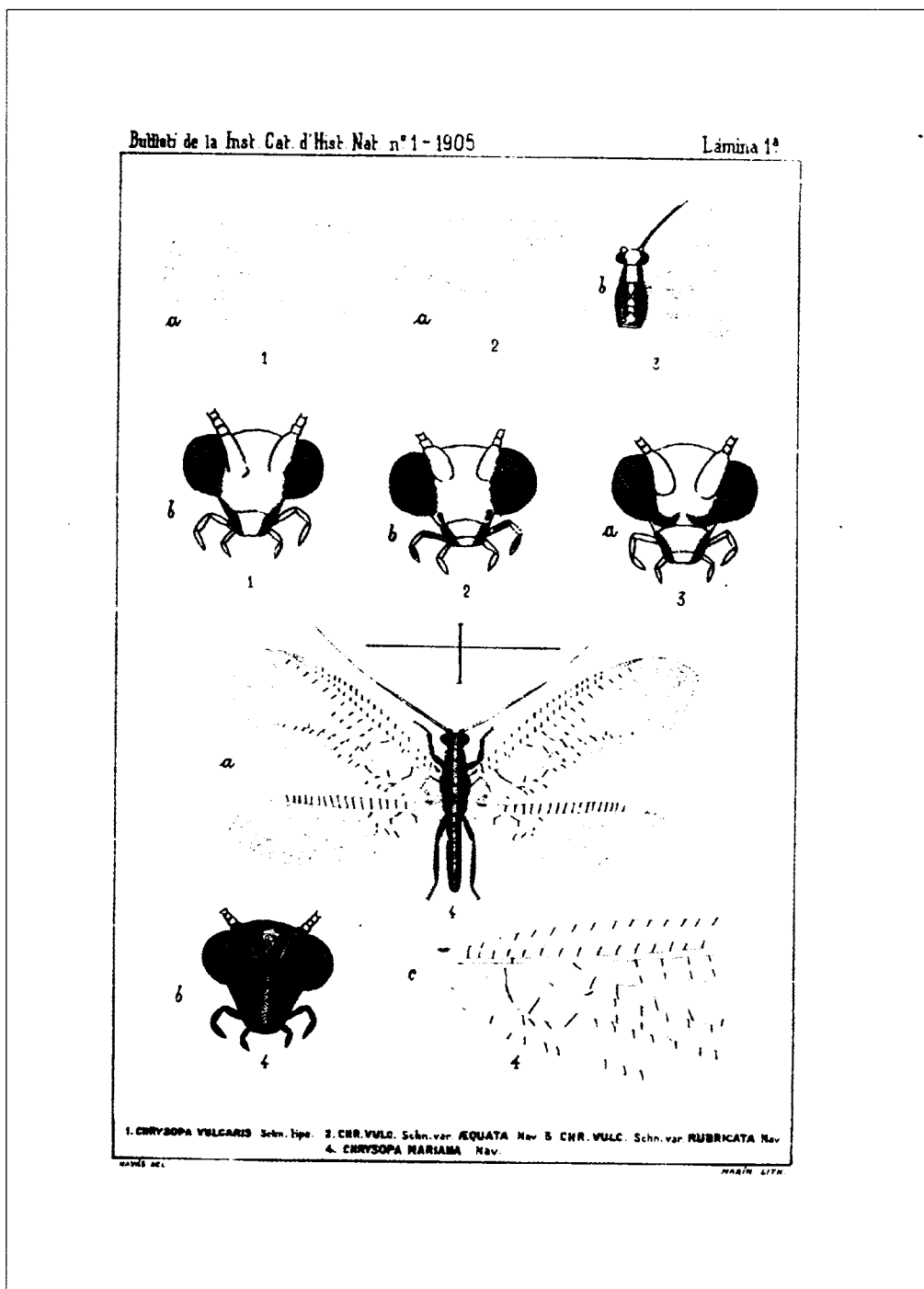
Preparació de tota mena de pells, disecació de mamífers, aus, reptils y peixos.

Coleccions d' Historia Natural. — Exemplars solts. — Esqueletos, etc.

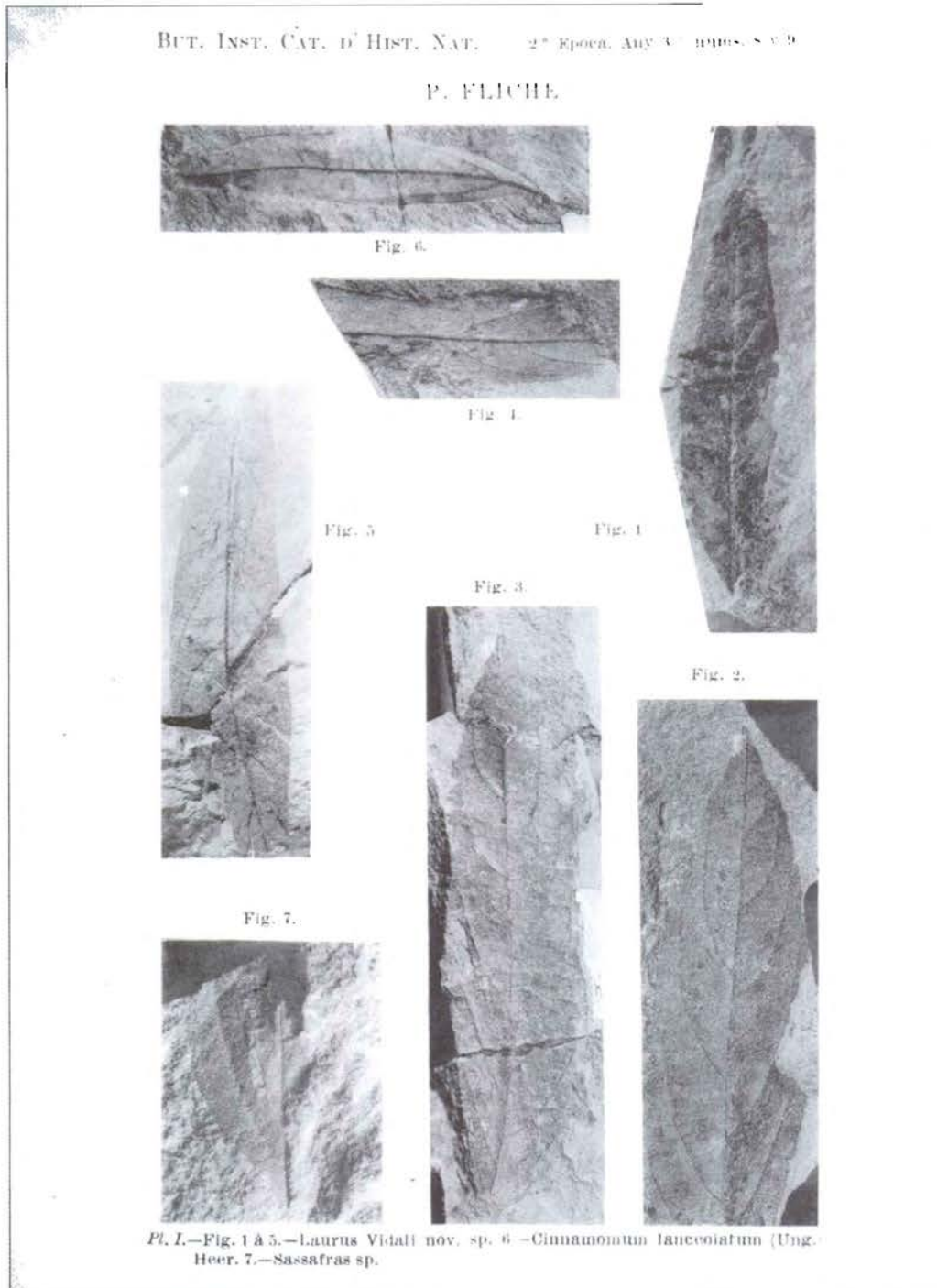

Extens assortit d' objectes pera la cassa, preparació y conservació de insectes. — Filet per la cassa de papellonas ab cercol d' acer niquelat, plegable en quatre parts y adaptable á qualsevol bastó. Bossa d' excellent linom, pesetas 5'50. Lo cercol sol, pesetas 4'50. La bossa sola 1 peseta.

Anunci del taxidermista Lluís Soler i Pujol al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Alguns socis de la Institució Catalana d'Història Natural, tal com succeïa a la de Ciències Naturals, contribuïen al sosteniment del *Butlletí* de l'entitat posant-hi anuncis dels seus establiments. Aquest n'és un de ben curiós de l'establiment de taxidèrmia i material per a naturalistes col·leccionistes de Lluís Soler i Pujol, un dels participants a la refundació de la Institució Catalana d'Història Natural el 1904 i que ocupà diversos càrrecs al consell directiu en els anys immediats.

Dibuixos de Longí Navàs de detalls de diferents espècies i varietats de crisopa apareguts en una de les seves "Notas neuropterològicas", publicada al volum de 1905 del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Des dels primers fascicles apareguts del Butlletí, Navàs hi publicà, gairebé sempre en castellà, un bon nombre d'aquestes notes, així com ressenyes d'excursions i altres aportacions.

Làmina amb fotografies de fòssils de fulles de diferents lauràcies del Terciari de Catalunya que il·lustrava un article del paleontòleg francès P. Fliche sobre la flora terciària del territori que avui és Catalunya publicat al *Bulletí* de 1906 de la Institució Catalana d'Història Natural. Observeu la ràpida incorporació del gravat fotogràfic a les publicacions de la Institució.

Segona època. Any 4.^{art}—Núm. 7

Octubre 1907.

Butlletí de la
 Institució Catalana
 d'Historia Natural

*Nulla unquam inter fidem et rationem
 vera dissensio esse potest.*

CONST. DE FID. CATH. C. IV.

SUMARI

COMUNICACIONS:

Caziot et Fagot.—Etudes malacologiques sur quelques espèces asiatiques qui se sont répandues dans le sous-centres alpiques et hispaniques.

Pau, C.—Un puñado de plantas mallorquinas.

Caziot.—Etude sur quelques espèces de mollusques qui, du sous centre hispanique se sont repandues dans le sous centre alpique.

Marcet, O. S. B, Rvt. P. Adeodat.—*Viola torresii*.

Soler y Pujol, Lluís.—Sobre la presencia del «Selache Maxima» Cuvier en el Mediterrá.

Esteva, Pbre., Joseph.—Nota botánica.

OBRAS REBUDAS PERA LA BIBLIOTECA.

EXEMPLARS REBUTS PERA EL MUSEO.

FULLETÍ.—Historia de les Ciències Naturals á Catalunya, del sigle XII al XVIII.—Astrología, Cartografía y Medicina.

LOCAL SOCIAL

Carrer del Paradís, núm. 10, pis 1.^{or}, 2.^a

BARCELONA

Sumari del fascicle del mes d'octubre de 1907 del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. S'hi anuncia un fulletó de la primera edició de la *Història de les Ciències Naturals a Catalunya*, de Norbert Font i Sagué, acompanyant el fascicle. La pràctica de publicar en paral·lel al *Butlletí* diferents tipus de fulletons, va ser freqüent en els primers anys de la Institució.

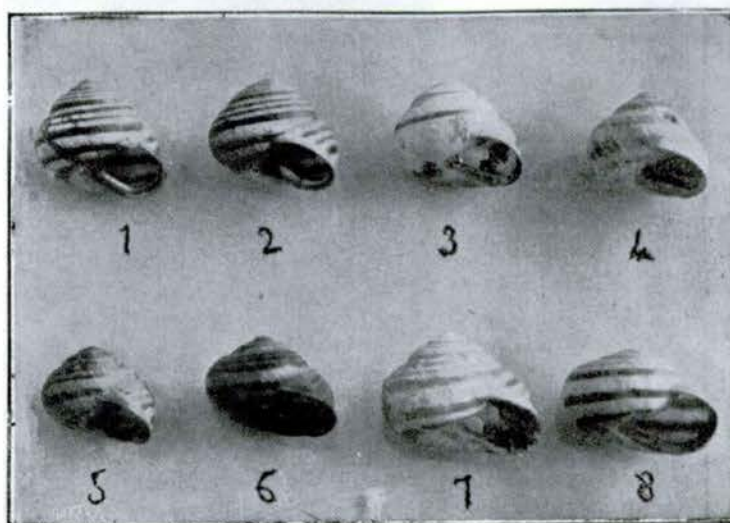
Retrat de Norbert Font i Sagué publicat al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* amb motiu de la seva mort. La mort en plena joventut i activitat de Norbert Font i Sagué colpí profundament la Institució, en especial els socis més antics. Ell havia estat el primer soci que havien anat a captar els fundadors de l'entitat per donar-li més volada, havia intentat conciliar les postures de les dues faccions oposades en els esdeveniments de 1903-04 i havia ocupat per dos cops la presidència de l'entitat. Ell havia estat també personatge clau en la dinàmica actuació dels primers anys de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, que en els anys que seguiren a la seva mort, prengué un tarannà molt menys actiu.

Butlletí de la Inst. Cat. d'Hist. Nat. n.º

1913.

Lámina 1.º

(Cliché L. Tomás).

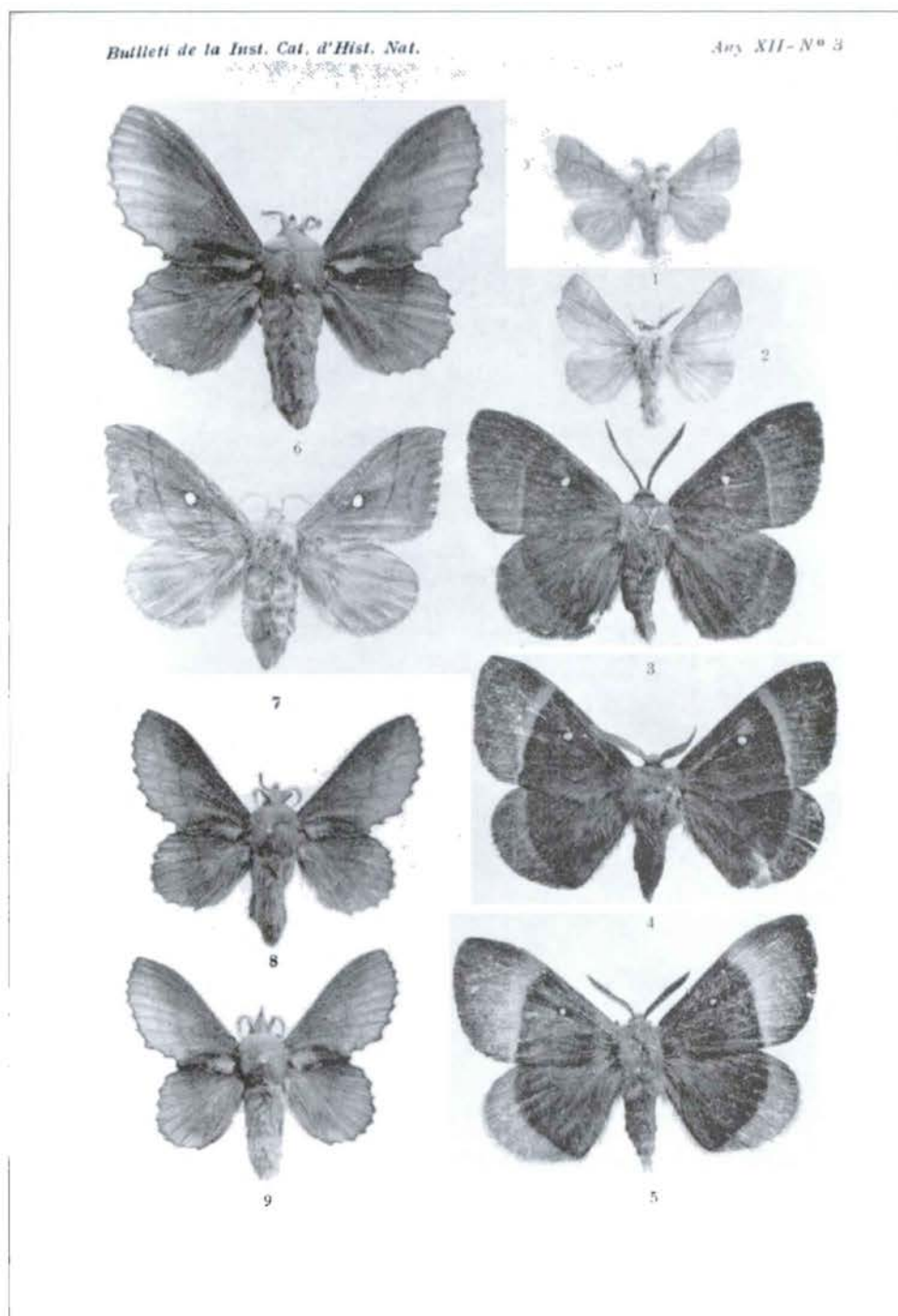
- N.º 1. *HELIX SUBAUSTRIACA*. Bourg.—Bruck (Styria).
- N.º 2. *HELIX AUSTRIACA*. Muhlfeldt, sin vindobonensis, C. Pfeiffer.
—Bruck (Styria).
- N.º 3. *HELIX AUSTRIACA* Muhlf. (dixit Hidalgo).—Capellades (Catalunya); incrustat en la califa cuaternaria.
- N.º 4. *HELIX NEMORALIS*. Lin.—Montserrat (Catalunya).
- N.º 5. *HELIX NEMORALIS*. Lin.—Montserrat (Catalunya).
- N.º 6. *HELIX NEMORALIS*. Lin.—Arbucias (Catalunya).
- N.º 7. *HELIX NEMORALIS*. Lin. (vidit Hidalgo).—Capellades (Catalunya); incrustat en la califa cuaternaria.
- N.º 8. *HELIX NEMORALIS*. Lin.—Arbucias (Catalunya).

Làmina amb la fotografia de vuit closques de gasteròpodes del gènere *Helix* que il·lustrava una de les parts de l'“Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos” de Manuel de Chia, publicada el 1913. Aquest treball havia obtingut un premi especial en la convocatòria de premis de la Institució el 1909; premi que comportà la publicació per parts, a les planes del *Butlletí*, d'aquest extens treball, entre 1911 i 1913.

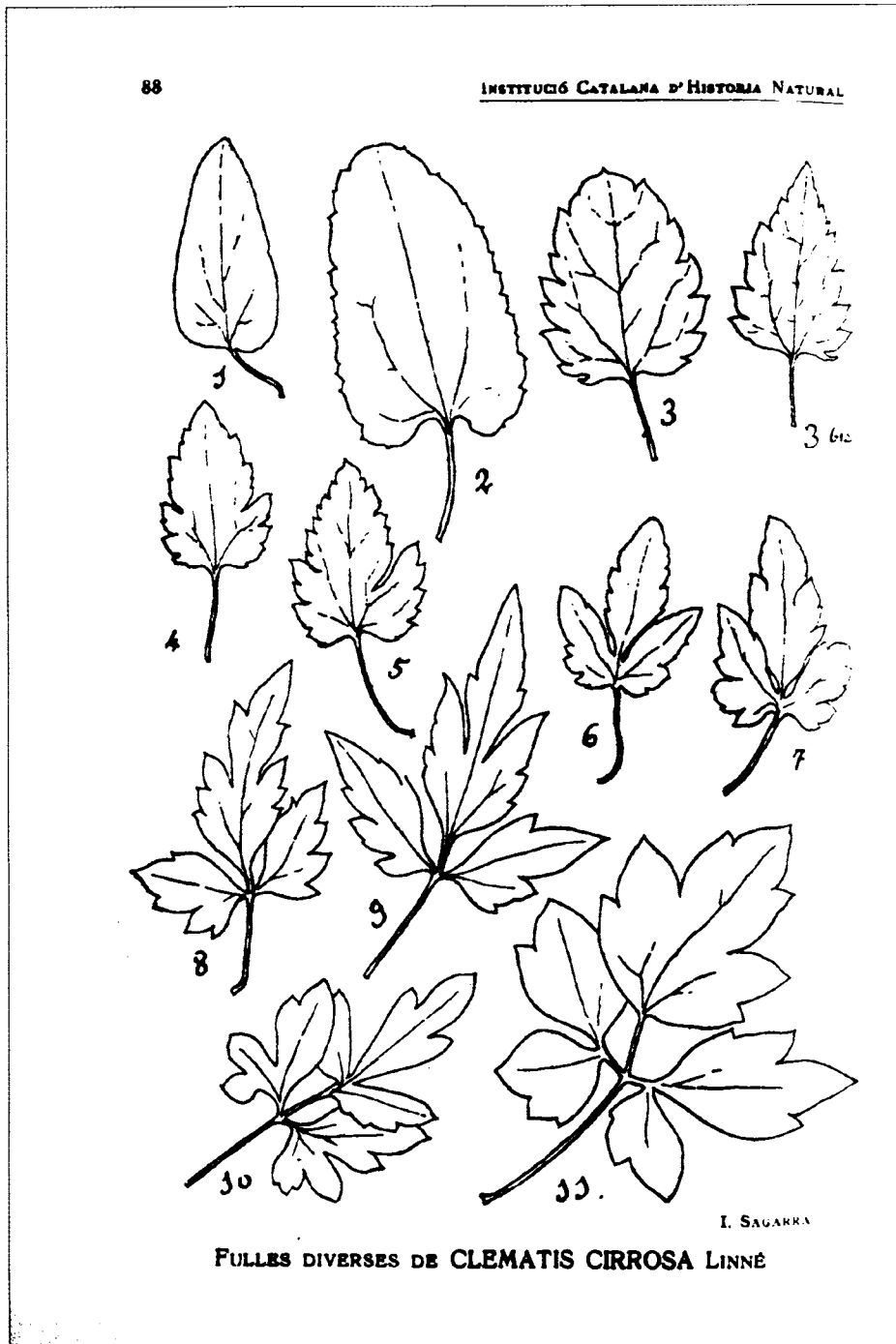

Josep M. Bofill i Pichot, Longí Navàs, Carlos Pau, Ignasi de Sagarra i Ricardo Zariquiey Cenarro (d'esquerra a dreta i de dalt a baix). Alguns socis significatius de la Institució Catalana d'Història Natural de les etapes anteriors a la guerra civil de 1936-39 (tots ells morts entre 1937 i 1943). Josep M. Bofill i Pichot, microbiòleg i entomòleg, es va incorporar a la Institució pràcticament des dels seus inicis i posteriorment, com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans, facilità les negociacions que conduïren a la incorporació de la Institució a l'Institut com a societat filial. El jesuïta Longí Navàs, també entomòleg, tot i residir durant tot aquest període a Saragossa gaudí d'una gran influència entre els fundadors de la Institució i hi publicà sovint, gairebé sempre en castellà. Carlos Pau, botànic, des de la seva farmàcia de Sogorb s'erigí en capdavanter de l'escola de botànica catalana. Ricardo Zariquiey Cenarro, entomòleg i carcinòleg, fou particularment actiu durant els darrers anys de la dictadura de Primo de Rivera i els de la República, quan començà a publicar els seus treballs de carcinologia.

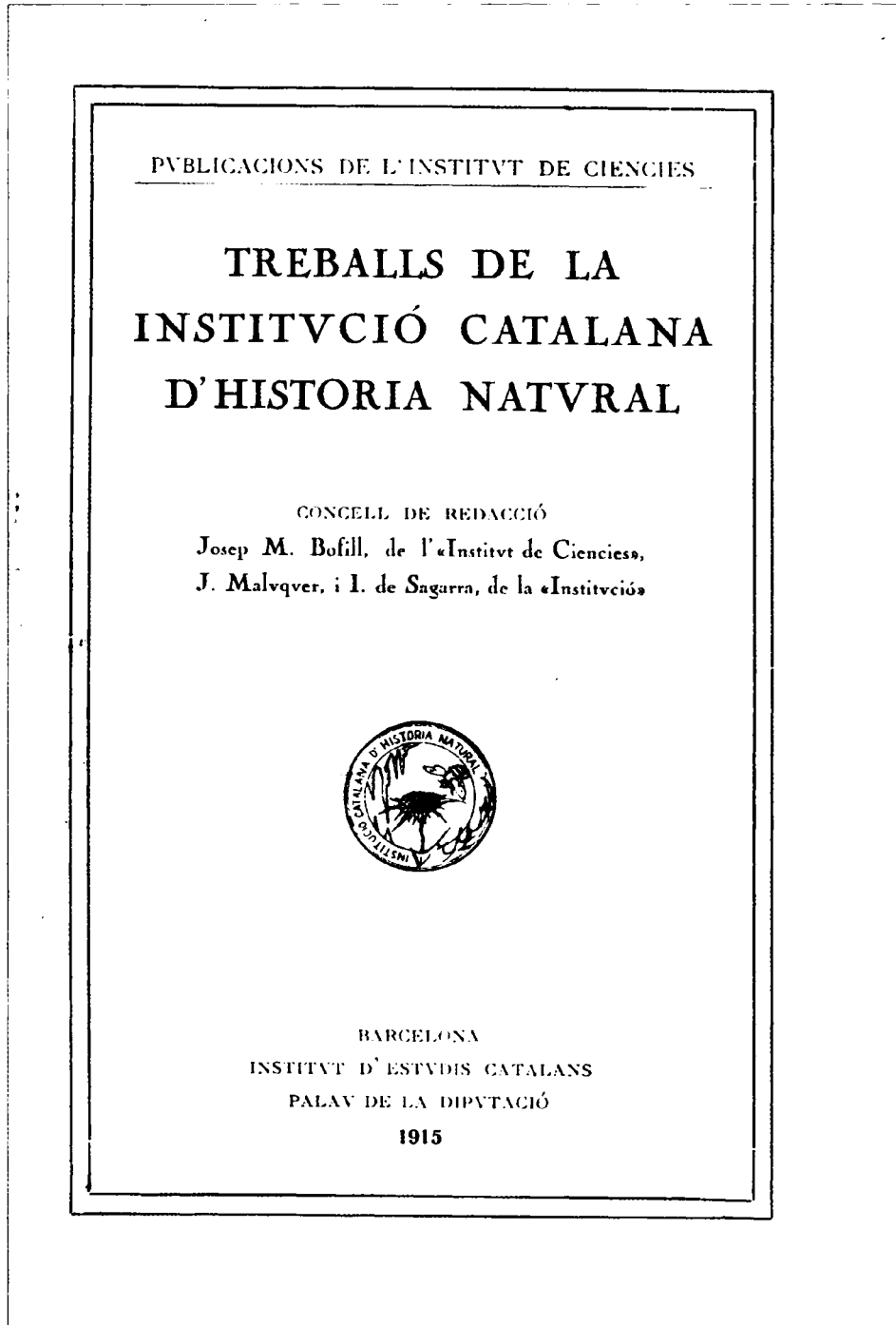

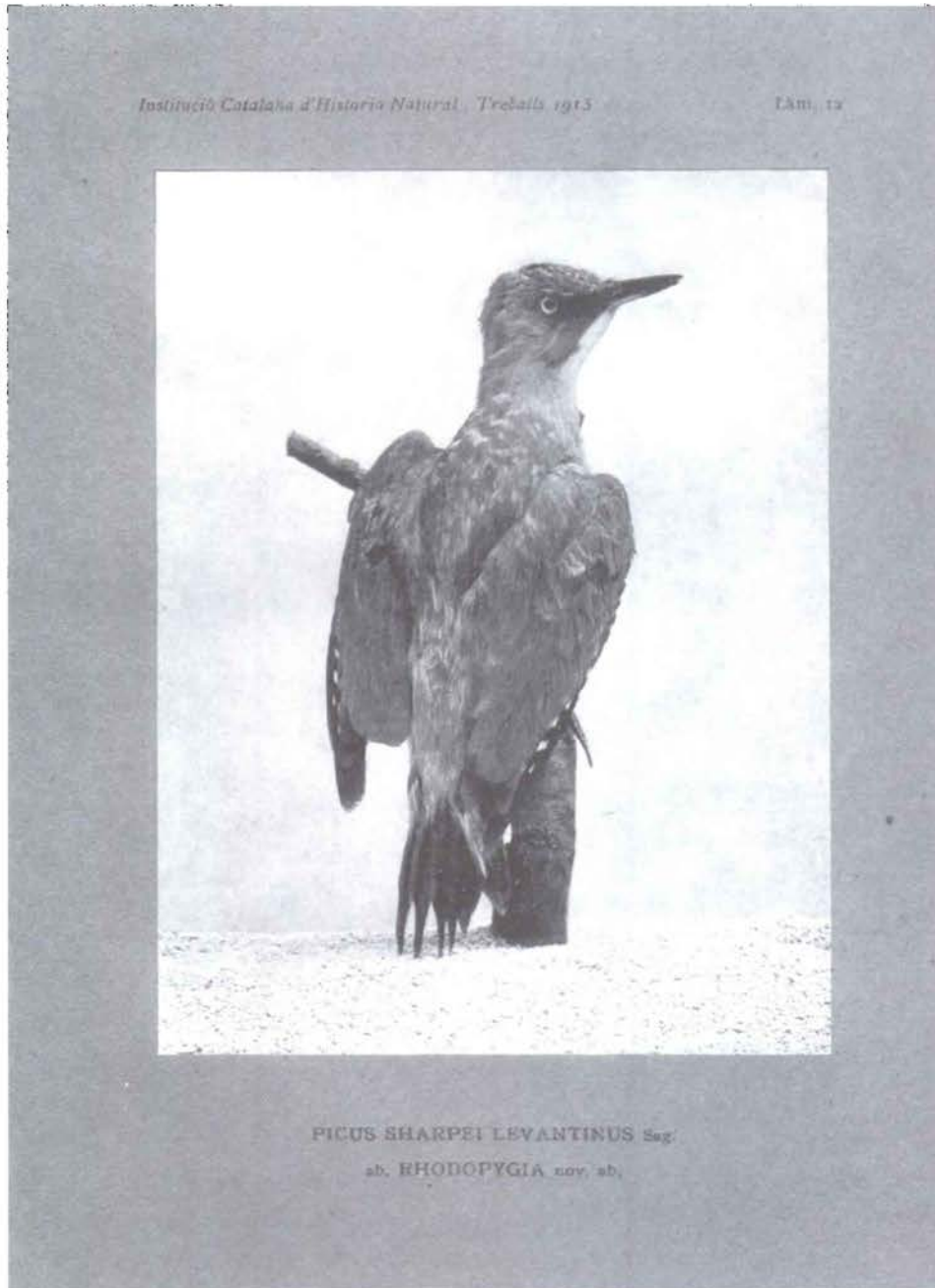
Làmina amb la fotografia de nou lepidòpters que il·lustrava un dels treballs d'Ignasi de Sagarra publicat al *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural* el 1915.

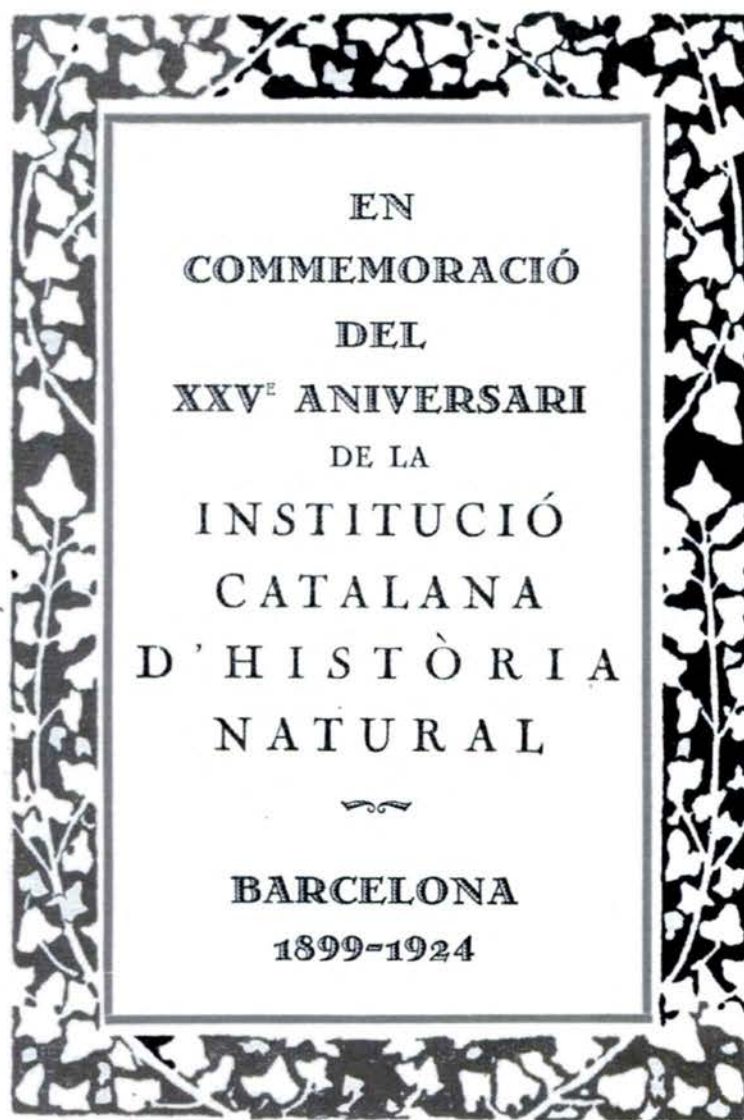
Dibuix d'Ignasi de Sagarra per a l'article de Pius Font i Quer "La *Clematis cirrhosa* L. de Menorca", publicat el 1916 al *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. El dibuix mostra la variabilitat de la forma de la fulla d'aquesta espècie, que, en les poblacions balears (var. *balearica*), tendeix a ser més o menys dividida, a diferència de les poblacions del S de la Península Ibèrica, el Marroc i la Mediterrània oriental (var. *cirrhosa*) en les quals no sol ser-ho.

Coberta del primer volum dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*. Tot i la data de 1915 que figura a la coberta aquest volum no aparegué fins l'estiu de 1917 (vegeu p. 65). Amb aquesta publicació s'inicià la col·laboració de la Institució amb l'Institut d'Estudis Catalans que havia de conduir a la incorporació de la Institució a l'Institut com a societat filial, que es consumà a finals de 1917.

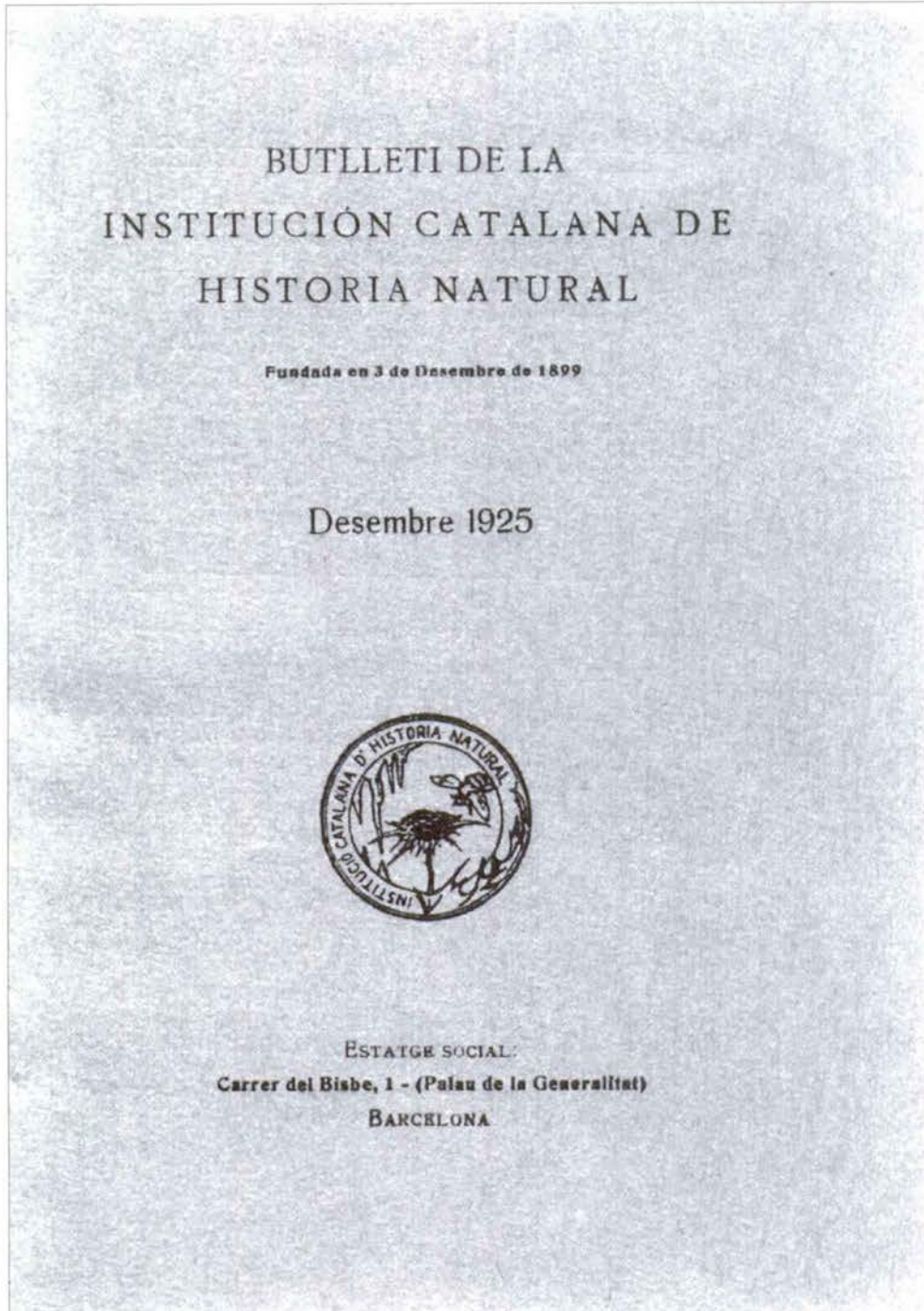

Un dels gravats en color publicats al primer volum dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*. Les làmines en color foren una de les innovacions a remarcar en aquesta sèrie de publicacions fruit de la col·laboració entre Institució i Institut. La reproducció en blanc i negre permet apreciar la qualitat de la imatge fotogràfica, menys patent en el document original, de colors actualment molt esvaïts i molt allunyats dels que avui permeten les tècniques de fotogravat.

Postal commemorativa del vinticinquè aniversari de la fundació de la primitiva Institució Catalana d'Història Natural editada el 1924. Malgrat que legalment l'entitat fundada el 1899 havia desaparegut a finals de 1904 en dissoldre's i liquidar els seus bens la Institució Catalana de Ciències Naturals, nom que havia pres a finals de 1903, els socis que havien refundat el febrer de 1904 mateix una nova entitat amb el mateix nom de la primera, sempre havien considerat aquesta continuadora de la primera, consens que s'ha mantingut en les successives etapes de refundació, fins al dia d'avui. El fet que l'aniversari s'escaigués sota la dictadura de Primo de Rivera impedí una celebració pública més sonada i aquesta es limità a una sessió commemorativa i a l'edició d'aquesta postal.

Coberta del fascicle del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* corresponent al mes de desembre de 1925. Durant la dictadura del general Primo de Rivera, la Institució Catalana d'Història Natural, com totes les entitats catalanes, hagué de castellanitzar el seu nom i redactar en castellà els seus llibres d'actes. També passaren a aparèixer en castellà bona part dels articles, encara que no les recensions dels actes i les de llibres. El resultat de les arbitrietats del règim de la dictadura i la postura resistent dels responsables de la publicació del Butlletí donà com a resultat el curiós títol híbrid que encapçala aquesta coberta

---

† El R. P. Joaquim M.ª de BARNOLA, S. J.

per

Salvador MALUQUER

Des de la mort del malhaurat Mossèn N. Font i Sagué, l'alt lloc del qual encara està vacant, la Institució no havia sofert un cop tant fort com és la pèrdua del R. P. Joaquim M.ª de Barnola, mort el 13 de Juny prop-passat, als 55 anys d'edat, en el Col·legi Màxim de S. Ignasi de Sarrià.

Era el savi il·lustre, un naturalista innat. Estudià en el Col·legi dels Jesuïtes de Manresa i a 16 anys ingressava en el noviciat. De molt jovenet donà a conèixer les seves aficions a l'Història Natural; observava i recollia els exemplars que trobava en els seus pas-seigs i excursions escolars, i era atret especialment per l'estudi de les plantes amb les quals formà una interessant col·lecció en el temps que estigué al noviciat de Vernola (Saragossa) 1856.

Després anà a Bonn (Alemanya) on cursà Botànica amb el cèlebre Strashburger de qui fou deixeble i amic.

Retornat a la seva terra professà la Història Natural en les escoles de la companyia de Jesús a Oriola i en la del carrer de Casp d'aquesta ciutat i darrerament al Col·legi Màxim de Sarrià de qual laboratori Biològic era Subdirector.

L'amistat del cèlebre P. Pantel el portà durant algun temps, als estudis d'anatomia microscòpica tècnica en la qual sobressortí.

Primera plana de la necrològica dedicada a Joaquim M. de Barnola per Salvador Maluquer en ocasió de la seva mort, el 1925. El jesuïta Joaquim M. de Barnola ha estat la persona que ha ocupat per més temps la presidència de la Institució catalana d'Història Natural i ho feu, a més en els anys de més plena puixança de l'entitat, els que precediren i seguiren la seva incorporació a l'Institut d'Estudis Catalans com a societat filial. La mort de Barnola, encara prou jove, en els anys, difícils per a l'entitat, de la dictadura de Primo de Rivera, causà entre els socis una consternació només comparable a la que havien experimentat quinze anys abans en ocasió de la mort de Norbert Font i Sagué.

BUTLLETÍ DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL

Vol. XXXIV

FUNDADA EL 1899

N.º 1-5

PUBLICAT PEL CONSELL DE REDACCIÓ:

President: Dr. P. FONT I QUER; Consellers:

JOSAN DE SAGARRA i L. SOLÉ I SABARÍS;

Secretari, ANTONI ORIOL I ANGUERA.

Delegat de l'Institut d'E. C.: JOAN M. BOFILL

SUMARI: Secció Oficial: Consell Directiu. - Consell de Redacció. - Comissió d'Excursions. - Comissió de Bibliografia. - Fundadora. - Presidents de la Instrucció. - Membres Protectors. - Membres corresponents. - Membres numeraris. - Sessió científica del 13 de gener del 1934. - Sessió científica del 3 de febrer del 1934. - Sessió científica del 3 de març del 1934. - Sessió científica del 7 d'abril del 1934. - Sessió científica del 5 de maig del 1934. - Notes malacològiques, per J. B. d'AGULLAR-AMAT. - Notes himenopterològiques, per A. VILARRÚBIA. - Sobre l'existència del nivell de les quarzites amb bitòbites al baix Pirineu, per N. LLOPIS I LLADÓ. - Notes biològiques, per el P. JAUME PUJOLA DELMÉ. - De re entomològica, per FRANCESC ESPANOL. - Notes paleontològiques, per Mn. J. R. BATAJER. - Notes geològiques, per JACINT ELIAS. - Contribució al coneixement de la fauna ictiològica terciària catalana, per Mn. LUIS ROCABERT. - La Albufera de Anna (València), per LUIS PARDO. - Notes mineralògiques, per J. CLOSAS. - Notes arsenològiques, per DOMENEC VENTALLÓ. - Observacions botàniques, per P. FONT I QUER. - Segona nota sobre els mamífers miocènics del Vallès, per J. F. VILLALTA i M. CRUSA-FONT P. - Anotacions a la flora olotina, per A. de BOLÓS. - L'Auricularia mesenterica (Dicks) Fr. (A. tremelloides Bull.) a Sant Sadurn d'Anoia, per TIMOTIU BOTEY. - Constitució geològica del turó de Montgat, per C. DEPAPE i L. SOLÉ SABARÍS.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA

MCMXXXIV

Coberta del volum de 1934 del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. A partir de 1933 el canvi d'imatge del Butlletí seria total, amb un disseny totalment renovat de la coberta que resultava així perfectament homologable amb qualsevol revista científica de l'època, una tipografia acuradíssima i una composició de gust noucentista que incloïa un sumari del contingut a la coberta mateixa, permetent al lector fer-se càrrec del que hi podia trobar.

El feble fil de continuïtat de la Institució Catalana d'Història Natural durant els anys del franquisme el mantingueren principalment els botànics. Pius Font i Quer (a dalt) els primers anys, fins a la seva mort, i Oriol de Bolòs (a baix), que fou també un dels promotors de la definitiva represa de 1972.

A Salvador Maluquer i Nicolau

C i u t a t

Benvolgut amic: Amb Bataller, president de la Institució el 1936, hem parlat repetidament d'iniciar les converses a propòsit de la celebració del cinquantenari d'aquella societat. Avui hem quedat que convocarà uns quants membres conspicus per tal de parlar d'aquella qüestió, els fundadors que n'eren socis el 1936, els expresidents i els que constituïen la junta o consell directiu l'any esmentat, o almenys part de tots ells, per tal de constituir un comitè del cinquantenari.

Pensant que el més útil serà una publicació, un volum del "Butlletí" que agafi des de l'any 1937 fins al 1949, i aprofitant l'avinentesa de comunicar-me amb els meus col·legues, he demanat a alguns d'ells si voldrien escriure una nota "en català" per publicar al Butlletí. Garcias Font em digué que sí; Pere Palau, de Palma, també, i a més que contribuiria amb 25 pessetes; Cuatrecasas, igualment, i que està segur que Haas, actualment al Chicago Natural History Museum com aquell, també diria que sí, com Miquel de Garganta, actualment a Colòmbia; en el mateix sentit espero que respondria Singer, que ara es a la Universitat de Tucumán; etc. Tots aquests amics eren socis de la Institució el 1936, o n'havien estat abans. Em penso, doncs, que no ens faltarien treballs de valua per a omplir un Butlletí de deu o dotze plects.

El problema, però, és d'ordre econòmic. És tan car ara publicar! Caldria arregar unes deu mil pessetes per pagar les despeses d'unes 160 pàgines, si és que no em quedo curt. Si hem de tirar endavant el projecte haurem de nomenar un comitè que sàpiga fer-se amb una quantitat d'aquell ordre. Comenceu-hi a pensar. --Ben vostre

Pius Font i Quer

Barcelona 22 de març de 1949

Facsimil d'una carta de Pius Font i Quer a Salvador Maluquer i Nicolau referent a la preparació de la commemoració del cinquantenari de la Institució. És un clar testimoni de la dispersió dels naturalistes catalans més assenyalats com a conseqüència de la guerra i de les dificultats de tot ordre de l'exili interior.

BUTLLETÍ
DE LA
INSTITUCIÓ CATALANA
D'HISTÒRIA NATURAL

Volum
37

En commemoració del cinquantenari
de la Institució

Institut d'Estudis Catalans
BARCELONA
1937-1949

Coberta del volum 37 del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, commemoratiu del cinquantenari de l'entitat. L'edità la comissió formada expressament per commemorar aquest aniversari. Pel fet d'haver estat publicat clandestinament, sense peu d'impremta ni data, fa que no se sàpiga amb exactitud quan va aparèixer però versemblantment ho feu el 1950. És l'única publicació apareguda entre 1937 i 1974.

La INSTITUCIO CATALANA D'HISTORIA NATURAL
(filial de l'Institut d'Estudis Catalans) té l'honor d'invitar-vos a la sessió inaugural del curs 1951-1952, que celebrarà el diumenge dia 25 de l'actual, a dos quarts de dotze del matí, al Museu de Sabadell. El discurs inaugural, a càrrec del Dr. M. Crusafont, Cap de la Secció Paleontològica del Museu, versarà sobre el tema
L'EVOLUCIO, AVUI

Barcelona, novembre de 1951.

Els col·legues que desitgin visitar el Museu de Sabadell, notablement ric en exemplars prehistòrics i paleontològics, són pregats de partir de Barcelona en el tren de dos quarts de deu. (Ferrocarrils catalans).

Invitació a la conferència inaugural del curs 1951-52 de la Institució Catalana d'Història Natural. La conferència de Miquel Crusafont en aquest acte va ser la primera expressió favorable a la teoria de l'evolució manifestada públicament per la Institució.

Francesc Español va ser el president de la represa dels anys 70 i l'artífex que feu de pont entre el passat i el futur de l'entitat. El seu reconegut prestigi i la seva aposta sense vacil·lació per una renovació a fons de l'entitat que posà en mans dels més joves membres de la comissió gestora i del primer consell directiu que presidí feren possible la gran empenta dels primers anys d'aquella represa malgrat les adverses condicions polítiques inicials.

Ramon Folch i Guillèn (dempeus) parlant en l'acte de presentació del Congrés de Cultura Catalana a Paris (1976).

Les persones que l'acompanyan són, d'esquerra a dreta, Antoni Lloret, Ignasi Pontí, una senyora membre de la comissió que organitzà l'acte, President del Casal Català de Paris, Josep Tarradellas, Antoni M. Badia i Margarit i Maria Buirà. No es pot entendre l'èxit de la represa de la Institució Catalana d'Història Natural els anys 70 sense l'energia desplegada per Ramon Folch en els seus inicis i la seva capacitat d'harmonitzar els interessos i les sensibilitats de socis antics i socis nous de l'entitat i fer front a l'allau de demandes d'aquests darrers davant de les mancances del sistema universitari del anys prostrats del franquisme. Ell ocupà el 1972 la secretaria de la comissió gestora que refundaria novament la Institució i a continuació la secretaria general de l'entitat fins el 1977. Simultàniament impulsà el Llibre Blanc, del qual fou secretari de redacció i autor directe de molts fragments. Anys més tard (1986-90) ocuparia la presidència de l'entitat en una altra etapa significativa.

38**Secció de Botànica,1****Barcelona, 1974**

Coberta del volum 38 del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. La primera publicació de la Institució refundada aparegué els primers mesos de 1974 i havia d'iniciar una nova època del *Butlletí* que es prolongaria fins a 1986. A diferència dels de les etapes anteriors a la guerra civil de 1936-39 no recollia les activitats de l'entitat, funció que havia perdut tota virtualitat amb les circulars que ara adreçava periòdicament als membres la secretaria de l'entitat, sinó exclusivament articles científics. Es publicava subdividit en tres sèries, botànica, geològica i zoològica, i permeté engegar una activa política d'intercanvis.

INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL

Filiol de l'Institut d'Estudis Catalans

Montcada, 28 — Barcelona (3)

ACTA

de les activitats de la
INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL
(filiol de l'Institut d'Estudis Catalans)

Circular per als membres

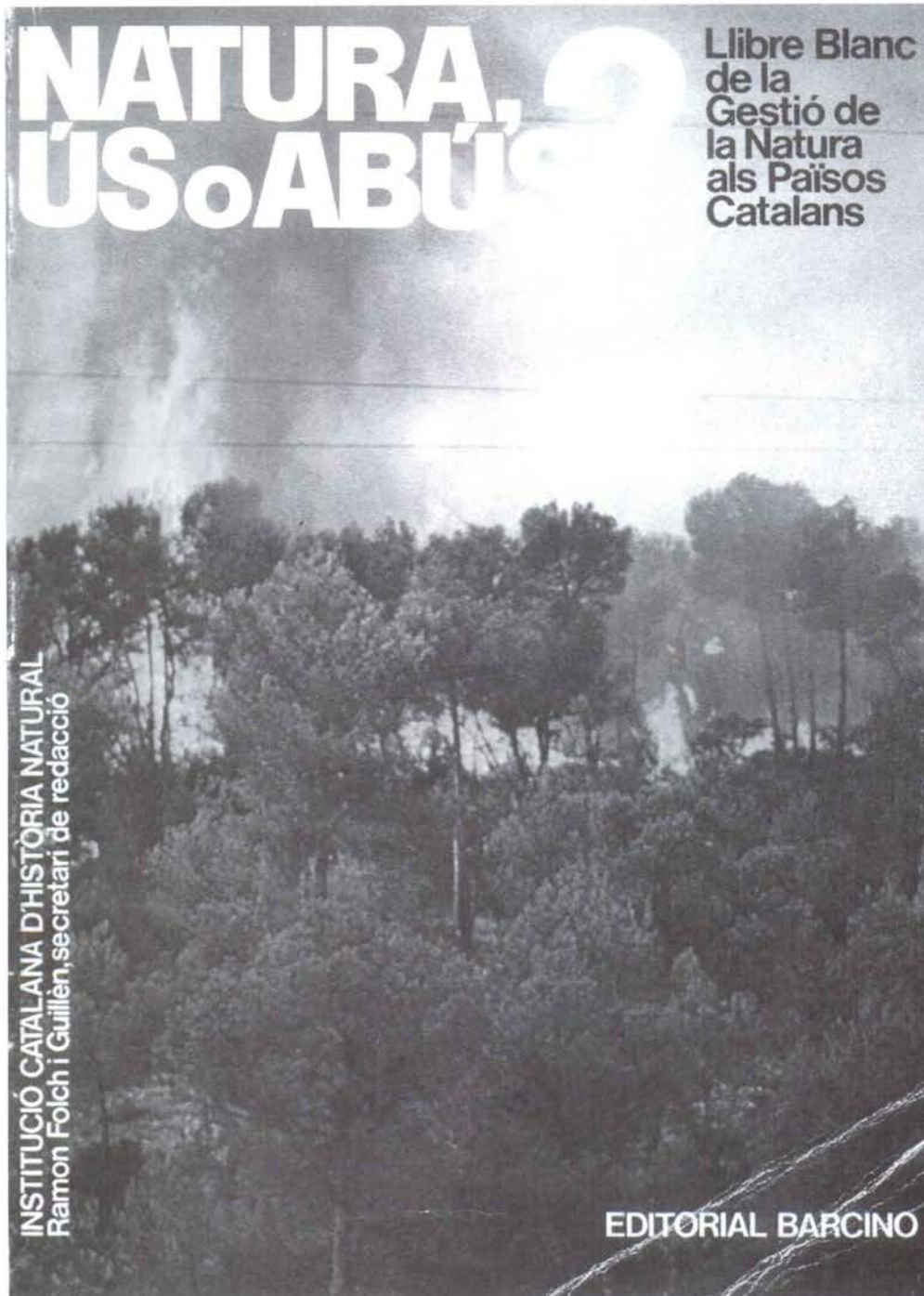
Barcelona, 1972-74

Amb el títol d'Acta de les activitats de la Institució Catalana d'Història Natural (filiol de l'Institut d'Estudis Catalans), aquesta circular per als membres de la Institució de finals de 1974 recull els documents anteriors referents a les activitats de la comissió gestora i de la pròpia entitat des de la seva refundació de finals de 1972. Era el primer recull d'aquest tipus, que substituïa la "Secció oficial" dels antics Butlletins. Observeu que es tracta d'un document molt senzill, simple reproducció de les circulars que havien anat rebent els socis en els gairebé tres anys que abasta el període considerat. Observeu també que hi figura com a adreça la del Palau Dalmases, seu d'Omnium Cultural, que acollia aquells anys l'Institut d'Estudis Catalans.

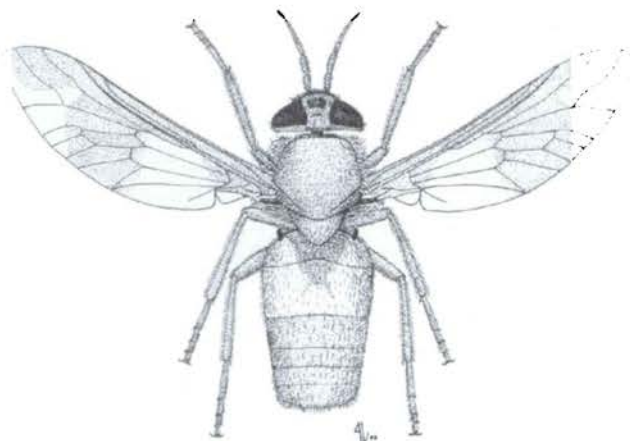
Sobrecoberta del volum 8 dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*. La sèrie dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*, interrompuda el 1924, es repregué el 1976 amb un volum, el 7, sobre *Flora i vegetació de l'illa de Cabrera*. El 1977 apareixia aquest volum que contenia els resultats de les tasques d'un equip pluridisciplinar organitzat a finals de 1973, quan la Institució tot just reprenia les seves activitats, amb l'objectiu d'inventariar la situació dels sistemes naturals del delta en un moment que aquest semblava imminentment amenaçat per totes bandes. L'evolució dels esdeveniments feu d'aquest volum una referència científica bàsica per a la defensa dels sistemes naturals del delta de l'Ebre.

Amb Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans la Institució Catalana d'Història Natural repregué la publicació de **Memòries no seriades**. El *Llibre Blanc* marcà una fita en el tractament dels problemes ambientals i d'ordenació del territori als Països Catalans alhora que donava a la Institució una inesperada imatge pública, que mai abans havia tingut, com a pont entre el món de la ciència i el món de l'acció cívica i política, extremadament útil en aquells moments de la transició política del franquisme a la democràcia. Coincident en el temps aquesta publicació amb l'arrencada del Congrés de Cultura Catalana, l'àmbit d'Ordenació del Territori del Congrés l'adoptà com a document de treball atenent al fet que, al marge d'oferir un diagnòstic punyent de l'estat del nostre territori i el nostre patrimoni natural i de les forces que hi jugaven en contra, obria una via per a un llenguatge comú entre el món dels urbanistes i planificadors i el dels naturalistes i ecòlegs que havia de ser molt fructífer. Inaugurà, així mateix, un terreny d'actuació de la Institució que posteriorment s'ha revelat no menys fructífer i en el qual juga amb un cert avantatge en relació amb la Universitat i amb els centres de recerca: la conducció i l'edició de treballs de caràcter interdisciplinari.

VII SESSIÓ CONJUNTA D'ENTOMOLOGIA

ICHN — SCL

**Institució Catalana
d'Història Natural**

**Societat Catalana
de Lepidopterologia**

BARCELONA

1991

Coberta de la publicació que recull els treballs presentats a la VII Sessió Conjunta d'entomologia de la Institució Catalana d'Història Natural i la Societat Catalana de Lepidopterologia. Aquestes sessions conjuntes s'iniciaren el 1980 i han mantingut la seva continuïtat els darrers vint anys amb esporàdiques interrupcions alguns anys, cosa que explica que les setenes tinguessin lloc el 1991. Des de la seva fundació, la Societat Catalana de Lepidopterologia ha funcionat com a entitat adherida a la Institució Catalana d'Història Natural.

ICHN | **Seminari de Gestió Ambiental de la ICHN.**
 Institució Catalana d'Història Natural

REGENERACIÓ ECOLÒGICA I UTILITZACIÓ PÚBLICA DE LES ZONES HUMIDES: EL CLOT DE GALVANY D'ELX.

23-24 de febrer de 1991.
Ajuntament d'Elx. / Institució Catalana d'Història Natural.

Descripció del medi. **El Clot de Galvany com a model paradigmàtic.**

REGENERACIÓ ECOLÒGICA I UTILITZACIÓ PÚBLICA DE LES ZONES HUMIDES
EL CLOT DE GALVANY D'ELX
 (I Seminari de Gestió Ambiental de la ICHN)
 Elx, 23-24 de febrer de 1991

P r o g r a m a

Divendres 22
 19h. Inauguració i obertura del Seminari amb participació d'Alcalde i Regidor.

Dissabte 23
 9h. Inauguració del Seminari amb participació de l'Alcalde i Regidor.

SESSIÓ DE PONÈNCIES I

- 9h. El Clot de Galvany: un cas paradigmàtic de regeneració ecològica i utilització pública de les zones humides.
- 10h. El Clot de Galvany: un cas paradigmàtic de regeneració ecològica i utilització pública de les zones humides.

11h. Actuació de presentació i obertura de les zones humides d'Elx (Clot de Galvany) per part dels membres de l'Associació Regeneració de la Facultat de Biologia de la Universitat d'Alacant.

- 12h. Tècnica.
- 13h. Actuació de presentació i obertura del Fons d'Elx (Fons de protecció ambiental).

SESSIÓ PONÈNCIES II

- 14h. Actuació de presentació i obertura de l'Institut de l'Aigua de la Universitat d'Alacant.
- 15h. Actuació de presentació i obertura de l'Institut de l'Aigua de la Universitat d'Alacant.

- 16h. Actuació de presentació i obertura de l'Institut de l'Aigua de la Universitat d'Alacant.

Diumenge 24
 9h. Actuació de presentació i obertura de l'Institut de l'Aigua de la Universitat d'Alacant.

- 10h. Actuació de presentació i obertura de l'Institut de l'Aigua de la Universitat d'Alacant.

Els Seminaris de Gestió Ambiental han estat una de les iniciatives de noves activitats de la Institució encetades a cavall dels anys vuitanta i noranta. El primer tingué lloc a Elx el 1991, amb la col·laboració de l'Ajuntament d'aquella ciutat, per tractar de la regeneració ecològica i la utilització pública de les zones humides exemplificada pel cas del Clot de Galvany, al terme d'Elx.

26

novembre-desembre de 1999

Notícies de la Institució

CIRCULAR DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL

Eleccions al Consell Directiu

En la propera Assemblea General ordinària de la ICHN caldrà elegir la Presidència, i sis vocalies del Consell Directiu de la nostra entitat.

Poden presentar la seva candidatura els socis de la ICHN que ho són des d'abans de l'1 de gener de 1999. Les propostes han d'arribar a la Secretaria de la ICHN **abans del 18 de desembre de 1999**, perquè el Consell Directiu en tingui coneixement en el moment de convocar formalment l'Assemblea. Per a més comoditat, podeu presentar la vostra candidatura per telèfon (932 701 652), o bé per correu electrònic (ichn@iec.es).

Tal com es preceptiu, es donaran a conèixer als socis totes les candidatures que s'hagin rebut.

Us preguem que considereu la possibilitat de dedicar part del vostre temps a la ICHN.

Simposi sobre «El naturalisme i les societats d'història natural al segle XXI»

El perill de qualsevol simposi o congrés és el d'esdevenir un simple aparador per al lluïment de personalitats. En el cas del simposi organitzat per la Institució Catalana d'Història Natural podem dir que ha estat exactament el contrari. No hi van assistir una multitud de persones, però tothom que hi era hi va participar plenament. És a dir, el fet mateix que hi assistís un percentatge relativament reduït (56) dels socis de la ICHN va facilitar un debat fluid i distès; com va dir algun dels participants, la dinàmica del simposi va produir que fos un autèntic «banc d'idees».

Això no vol dir, però, que s'hi tractessin tots els temes possibles, i tal com ho havien plantejat els organitzadors. Sens dubte, el fet que hi hagués un esquema de treball ben definit, amb temes ja pensats per a la discussió, va facilitar el debat. Tot i això, hi va haver alguns temes que es van discutir de forma redundants, i d'altres que, en canvi, no es van tractar. Per exemple, alguns dels temes que es podien desprendre dels resultats de l'enquesta (manca de difusió de la ICHN a la societat) no es van tractar. En tot cas, però, els temes proposats en el programa sí que van ser objecte d'àmplia discussió. Finalment, el recull del que es va expressar en el simposi, permet encarrar-se amb una nova etapa de la ICHN amb moltes reflexions fetes i algunes propostes al calaix, que caldrà anar dosificant per a fer-les efectives.

a) Les societats naturalistes com a punt de trobada de científics o centres de recerca?

Els socis assistents al simposi van ser molt participatius en aquesta qüestió: què ha de ser la Institució i quina funció ha de complir en el futur? Atès

que en aquest punt no es va arribar a unes conclusions concretes, sinó que més aviat s'escoltaren diversitat d'opinions, intentarem resumir-les totes dins dos gran eixos o àrees:

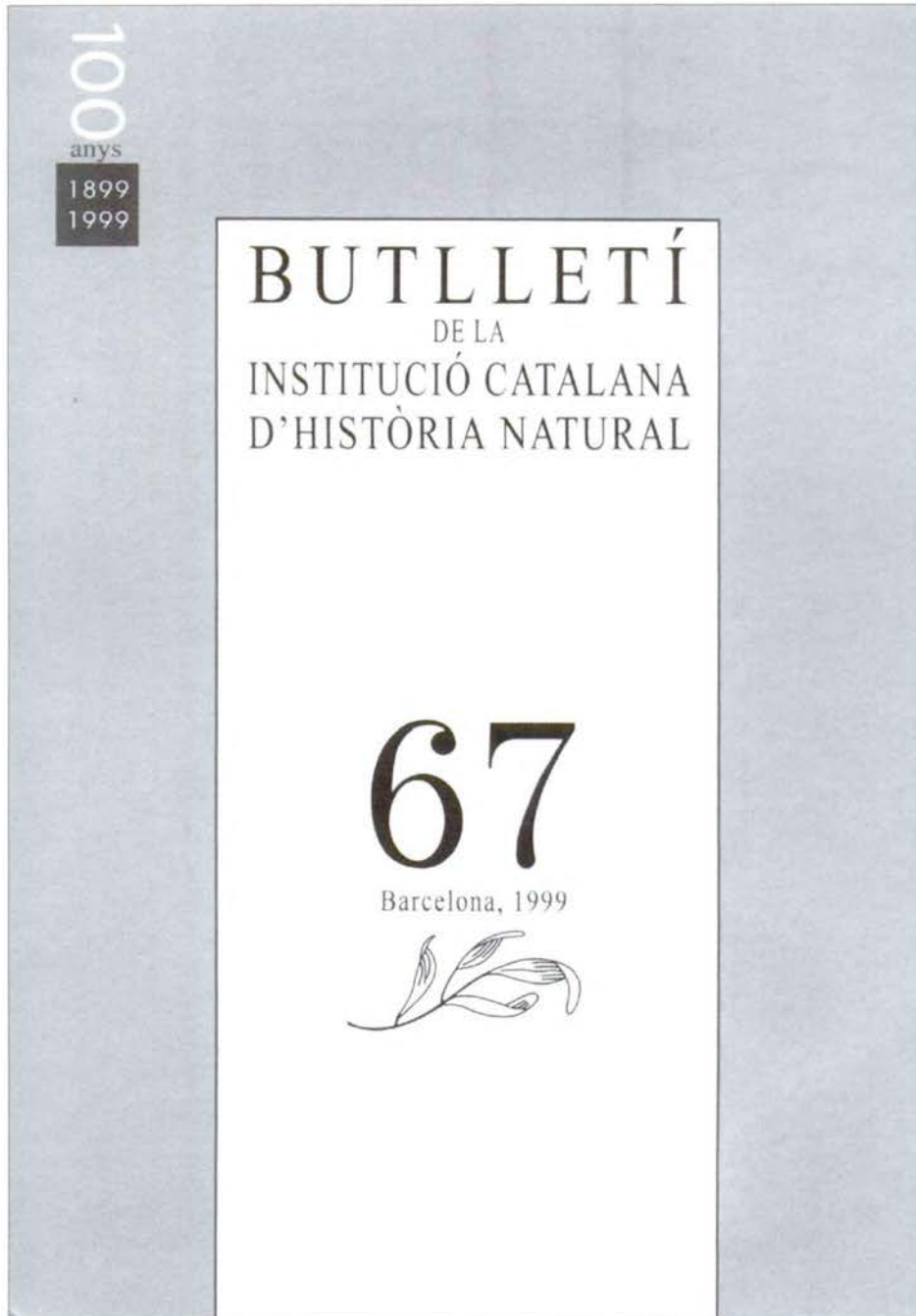
La qüestió dels socis. Ara, la Institució té prop d'un miler de socis. Hi ha qui va dir que s'hauria de pensar en estratègies per a ampliar aquest nombre, intentant arribar sobretot als més joves. També es va parlar de si fóra convenient intentar arribar al vast nombre de científics independents i aficionats que hi ha a tot el territori de parla catalana. Alguns van apuntar la manca de mitjans que actualment té la Institució per a fer tot això, i que potser fóra més convenient posar l'accent en la qualitat dels socis més que no pas en la quantitat, i que en tot cas caldria intentar implicar més els socis actuals en la Institució. També es va sentir la proposta de crear la figura del *soci corporatiu*, és a dir, que la Institució pugui tenir altres institucions i empreses com a socis.

Ambits d'actuació. En aquest punt hi va haver una clara diversitat d'opinions. Alguns dels socis varen manifestar la seva voluntat continuïsta, és a dir, que la Institució fes el que ha vingut fent en aquests darrers anys. Experiències com el llibre blanc, el treball fet al delta de l'Ebre o a Andorra, o els diferents textos editats per la Institució, foren valorats molt positivament per la gran majoria dels assistents. Hi ha qui va insistir que calia anar més enllà i se sentiren propostes com crear bases de dades o xarxes temàtiques; crear un fòrum a través d'Internet; manifestar-se públicament sobre tots aquells temes d'interès públic per tal que la Institució esdevingui «un referent d'opinió»; involucrar-se més activament en la preservació de l'espai natural, promoure la formació avançada

(Continua)

100
1899
1999

Primera plana d'un exemplar de la circular «Notícies de la Institució». Aquesta circular, amb la presentació que se li ha donat d'ençà del començament del curs 1995-96, és l'òrgan d'informació i comunicació del consell directiu de l'entitat i compleix el paper que acomplia la secció oficial dels fascicles del Butlletí dels primers anys de l'entitat.

El Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural ha prèns un nou format a partir del volum 61, aparegut a la primavera de 1994. És el que mostra la coberta del volum 67, aparegut durant la celebració de l'any del centenari de l'entitat. El *Butlletí* ha abandonat l'intent de ser una revista botànica, geològica i zoològica alhora, amb les tres sèries respectives, encara insuficients per reflectir la creixent especialització que fragmenta actualment cada un d'aquests camps. En canvi ha esdevingut una revista de qualitat dedicada a l'alta divulgació en temes naturalístics però adreçada a un públic més ampli que el dels mers especialistes, amb seccions dedicades a la presentació de metodologies de treball ("Ofici de Naturalista") o de troballes o estudis d'interès per als especialistes ("*Gea, flora et fauna*"), però també articles sobre temes polèmics ("Lletres de batalla") o sobre espècies o espais amenaçats ("*SOS, SOS*").

Joaquim Maluquer, president de la Institució Catalana d'Història Natural el bienni 1998-99, en un dels actes commemoratius del centenari de l'entitat. Nebot de dos dels fundadors de la primera Institució, ha propiciat durant el seu mandat la introspecció de l'entitat envers el seu passat i la recerca de la seva projecció vers el futur en el segon segle d'existència de la Institució, a la qual tan vinculada ha estat la seva família.

TAULES

TAULA 13

*Socis de la Institució Catalana d'Història Natural (1901-1936)*¹

Any	Numeraris	Correspo-nents	Honoraris	Protectors	Total
1900	7		3	3	12
1901	8	4	3	2	17
1902	24	20	6 ²	6 ³	50
1903	32	34	8	14	88
1904 ⁴	34	36	8	11	89
1904 ⁵	29		5		34
1905	39		5		44 ⁶
1906	61		7		68
1907	67		8		75
1908	65		8		73
1909	72		9		81
1910	77		9		86
1911	76		11		87
1912	66		11	2	79
1913	69		11	2	82
1914	75		11	2	88
1915	86		11	3	100
1916	93		11	3	107
1917	94		11	3	108
1918	109 ⁷	8		3	120
1919	118 ⁷	12		3	133
1920	120 ⁷	12		3	135
1921	126	7		5	138
1922	118	7		4	129
1923	125	8		4	137
1924	124	7		4	135
1925	115	7		4	126
1926	116	8		3	127
1927	116	8		3	127
1928	108	8		4	120
1929	110	7		4	121
1930	105	7		4	116
1931	110	7		3	120
1932	112	7		4	123
1933	150	7		4	161
1934	184	8		4	196
1935	204 (208)	8		4	216 (220)
1936	210 (214)	11		3	224 (228)
	1r trim. +8				

1. Normalment, si no diu el contrari, les dades corresponen a primers de gener.

2. Honoraris protectors.

3. Honoraris protectors.

4. Institució Catalana de Ciències Naturals (7 numeraris i 6 corresponents són compartits, a partir de l'abril, amb la nova ICHN).

5. Institució Catalana d'Història Natural refundada l'abril de 1904 (13 numeraris, 6 residents fora de Barcelona, són compartits amb la ICCN).

6. L'any anterior entre les dues entitats en sumaven 110.

7. Durant el període de incorporació tancada (1918-1920) en aquest nombre s'inclouen els 40 numeraris, els supernumeraris (1 cada un dels anys) i els anomenats adjunts, que eren de fet els socis ordinaris (68 el 1918, 77 el 1919 i 83 el 1920).

TAULA 14

*Professions dels socis de la Institució Catalana d'Història Natural (1905-1935)*¹

Professió	1900	1905	1910	1915	1920	1925	1930	1935
Advocats	–	3	3	5	4	3	3	6
Agrònoms	–	–	–	–	–	1	1	2
Arquitectes	–	–	1	2	2	1	1	–
Capellans i religiosos ²	–	8	11	11	17	15	10	9
Comerciants a l'engròs	–	–	1	–	–	1	–	–
Dibuixant	–	–	–	–	–	–	–	1
Empleats ³	–	–	2	2	1	–	1	1
Enginyers	–	6 ⁴	4	6 ⁵	9 ⁶	7	7	14 ⁷
Ensenyants ⁸	–	–	–	2	1	7	6	35
Entitats	–	1	1	1	16 ⁹	7 ¹⁰	4	15
Escultors	–	–	–	–	–	–	–	1
Estudiants	7	1	11	13	15	11	5	32
Farmacèutics	1	5	7	7	11	13 ¹¹	13 ¹²	24 ¹³
Fotògrafs	–	–	1	1	1	1	1	1
Industrials	–	–	–	–	1	1	1	1
Investigadors ¹⁴	–	5	3	4	13	20	20	27
Jardiners	–	–	–	1	–	–	–	–
Laborants lab.	–	–	–	–	1	1	–	–
Llibrers i editors	–	–	1	2	1	3	2	2
Llicenciats en c. naturals ¹⁵	1	–	–	–	–	1	3	8
Metges	–	4	8	6	8	12	15	15
Militars	–	–	–	–	1 ¹⁶	–	–	–
Periodistes	–	1	1	–	–	–	–	–
Propietaris	–	2	5	5	5	6	5	5
Químics	–	–	–	–	–	1	1 ¹⁷	1 ¹⁸
Taxidermistes	–	2	2	2	2	1	1	1
Veterinaris	–	1	–	–	–	1	1	1
No consta	–	3	15	18	11	9	11	10
Total	9	41	77	87	120	123	112	212

1. Normalment, si no es diu el contrari, les dades corresponen a primers de gener.

2. Bona part d'ells entrarien també en la categoria d'ensenyants (3 el 1905, 5 el 1910 i el 1915, 10 el 1920, 11 el 1925 i el 1930 i 7 el 1935).

3. Un administrador de les aigües de Vilajuïga (1915 i 1920), un agent de duanes (1910), un comptable (1930 i 1935) i un corredor de comerç (1910 i 1915).

4. Un d'ells, el valencià Rivas i Maopoey, enginyer geògraf.

5. Un d'ells, Bertran i Musitu, enginyer de mines.

6. Un d'ells, Lluís Marià Vidal, enginyer de mines.

7. Un d'ells, Manuel López Manduley, enginyer de mines i un altre, Josep Ll. Vives, enginyer de forests.

8. A banda, els capellans i religiosos dedicats a l'ensenyament.

9. La majoria, laboratoris del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, però hi ha també els Instituts Generals i Tècnics de Girona i de Reus, els Ateneus de Madrid i de Barcelona i, fins i tot, una empresa privada (FODISA), amb seu a Flix.

10. La reducció reflecteix principalment l'afiliació única del Museu de Ciències Naturals de Barcelona en lloc de la de nou laboratoris per separat.

11. Entre ells, Font i Pau que es podrien també conceptuar com a investigadors. Llenas que era ensenyant i Xiberta que era farmacèutic militar (situació en què també es trobava Font).

12. Entre ells, Font i Pau que es podrien també conceptuar com a investigadors. Llenas que era ensenyant i Xiberta que era farmacèutic militar (situació en què també es trobava Font).

13. Entre ells, Font i Pau que es podrien també conceptuar com a investigadors i Xiberta que era farmacèutic militar (situació en què també es trobava Font).

14. Inclou els catedràtics d'universitat.

15. Només aquells que no especifiquen cap activitat professional determinada.

16. Serien tres comptant els farmacèutics militars Xiberta i Font i Quer, comptats com a farmacèutics.

17. Perit químic industrial de l'Institut Químic de Sarrià (IQS).

18. Perit químic industrial de l'Institut Químic de Sarrià (IQS).

TAULA 15

Presidents de la Institució Catalana d'Història Natural (1899-1999)

<i>Nom</i>	<i>Dates presidència</i>	<i>Edat</i>	<i>Altres càrrecs</i>
Novellas i Roig, Antoni	1899-1902	20-23	
Novellas i Roig, Francesc	1903	29	vicepresident 1902
Pedemonte i Falguera, Bonaventura	1904	23	secretari 1902-1903
Ferrer i Dalmau, Eugeni	1904 (ICHN)	32	
Soler i Pujol, Lluís	1904 (ICHN)	?	conseller 1906-1907 tresorer 1908-1912
Font i Sagué, Norbert	1905 1907	31 33	vicepresident 1908 conseller 1906, 1909-1910
Bofill i Pichot, Josep M.	1906 1911	46 51	tresorer 1907 conseller 1908, 1924-1925, 1932-1933
Tarré i Tarré, Emili	1908	~60	vicepresident 1912 vocal 1911
Ferrer i Vert, Felip	1909		vicepresident 1904-1905 vicesecretari 1906 conservador 1907-1908
Maluquer i Nicolau, Salvador	1910	29	vicepresident 1906 secretari 1899-1901, 1907
Aguilar-Amat i Banús, Joan Bta. d'	1911	30	vicepresident 1910 secretari 1924-1927 vicesecretari 1918-1920 bibliotecari 1901-1905, 1907 conservador 1906
Tomàs, Llorenç	1911 1912	~40	vicepresident 1911, 1913 bibliotecari 1908-1910, 1914-1916 conseller 1907
Barnola i Escrivà de Romani, Joaquim M. de	1913-1916, 1918-1920	43-46 48-50	bibliotecari 1917 conseller 1921-1925
Sagarra i de Castellarnau, Ignasi de	1917	27	secretari 1908 vicesecretari 1907 conseller 1910-1916
Bofill i Poch, Artur	1921-1922	77	
Palet i Barba, Domènec	1923-1924	51	
Pujiula i Dilmé, Jaume	1925-1928	56	vicepresident 1929-1933
Zariquiey i Àlvarez, Ricard	1929-1930	32	vicepresident 1926-1928 vicesecretari 1923-1924
Font i Quer, Pius	1931-1934	43	secretari 1917 conseller 1916, 1921

TAULA 15. *Continuació*

<i>Nom</i>	<i>Dates presidència</i>	<i>Edat</i>	<i>Altres càrrecs</i>
Bataller i Calatayud, Ramon M.	1935-1951	45	secretari 1931-1933 bibliotecari 1920-1923 conservador 1925-1926
Maluquer i Nicolau, Josep	1951-1960	68	vicepresident 1903, 1914-1917 secretari 1901
Español i Coll, Francesc	1972-1974	65	conservador 1933-1934
Candel i Vila, Rafael	1974-1976	71	secretari 1936-1972 vocal 1972
Maluquer i Sostres, Joaquim	1976-1978, 1998-2000	46, 68	
Riba i Arderiu, Oriol	1978-1980	55	
Casas i Sicart, Creu	1980-1982	66	
Vallmitjana i Rovira, Lluís	1982-1984	68	vocal 1952-1972
Reguant i Serra, Salvador	1984-1986	56	vicepresident 1981-1982
Folch i Guillèn, Ramon	1986-1990	40	secretari 1972-1976
Llimona i Pagès, Xavier	1990-1992	47	vicepresident 1983-1984
Nadal i Puigdefàbregas, Jacint	1992-1994	57	
Serrat i Congost, David	1994-1998	45	secretari 1982-1984 bibliotecari 1981 conservador 1979

TAULA 16

Secretaris de la Institució Catalana d'Història Natural (1899-1999)

<i>Nom</i>	<i>Dates secretaria</i>	<i>Altres càrrecs</i>
Maluquer i Nicolau, Salvador	1899-1901 1907	president 1910 vicepresident 1906
Maluquer i Nicolau, Josep	1901 1903 1904-1905	president 1951-1960 vicepresident 1914-1917
Pedemonte i Falguera, Bonaventura	1902-1903	president 1904 (ICCN)
Jurnet i Tomàs, Josep	1903-1904	(ICCN)
Garcias i Font, Llorenç	1906	viceseecretari 1904-1905
Sagarra i de Castellarnau, Ignasi de	1908	president 1917 viceseecretari 1906-1907 conservador 1910-1916 conseller 1933-1934
Ventalló i Vergés, Domènec	1909	
Wynn i Ellis, Frederic	1910	viceseecretari 1908, 1911 conseller 1911-1914
Ferré i Gomis, Robert	1911	viceseecretari 1909-1910
Maluquer i Nicolau, Joaquim	1912, 1915-1916, 1918-1919	
Ferrer i Dalmau, Miquel	1913-1914	viceseecretari 1912 conseller 1910
Font i Quer, Pius	1917	president 1931-1934 conseller 1916, 1921
Vilaseca i Anguera, Salvador	1920-1921	
Ferrer i Vert, Felip	1922-1923	president 1909 vicepresident 1918-1919 bibliotecari 1911-1913 conservador 1907-1908, 1917 conseller 1915-1916, 1931-1932
Aguilar-Amat i Banús. Joan Bta. d'	1924-1927	president 1911 vicepresident 1910 viceseecretari 1918-1920 bibliotecari 1901-1903, 1904-1905, 1907 conservador 1906
Bolòs i Vayreda, Antoni de	1928-1929	conseller 1935-1951
Àlvarez i Ribera, Josep. M.	1930	
Bataller i Calatayud, Josep Ramon	1931-1933	president 1935-1951 bibliotecari 1920-1923
Oriol i Anguera, Antoni	1934-1935	
Candel i Vila, Rafael	1936-1951	president 1974-1976 conservador 1925-1926

TAULA 16. *Continuació*

<i>Nom</i>	<i>Dates secretaria</i>	<i>Altres càrrecs</i>
Bolòs i Capdevila, Oriol de ¹	1951-1972	bibliotecari 1972 conseller 1973
Folch i Guillén, Ramon	1972-1977	president 1986-1990
Gosàlbez i Noguera, Joaquim	1978-1981	tresorer 1976-1977
Serrat i Congost, David	1982-1985	president 1994-1998
Ballesteros i Segarra, Enric	1985-1987	
Josa i March, Ramon	1987-1988	
Sala i Serra, Anna	1989-1990	vicesecretària 1988-1989
Franquesa i Codinach, Teresa	1990-1993	vicepresidenta 1989-1990
Inglès i Urpinell, Montserrat	1993-1997	
Nogués i Carulla, Joaquim M.	1997-1998	vocal 1993-1997
Germain i Otzet, Josep	1999	vocal 1993-1994 vicepresident 1995-1998

1. Si més no, era qui tenia cura de les actes de la «secció» botànica, únic grup realment actiu la major part del període 1950-1972.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

Aquest índex onomàstic recull tots els noms propis (de persones, institucions, empreses, publicacions periòdiques, etc.) que apareixen en l'obra, amb exclusió dels topònims, tanmateix poc nombrosos en ella. Pel que fa als antropònims, s'ha procurat acompanyar-los de les fites vitals més significatives per tal de facilitar al lector la seva ubicació cronològica. Pel contingut d'aquesta taula (hi figuren totes les persones que en un o altre moment han format part del consell directiu de la Institució Catalana d'Història Natural, les que han publicat en el seu Butlletí o les que s'hi ha relacionat d'una o altra manera) i per la informació biogràfica aplegada en la recerca de les dades que hi figuren, pot considerar-se l'embrió d'un futur repertori biogràfic de naturalistes catalans. Per això, l'autor i la Institució Catalana d'Història Natural estaran d'allò més agraïts a tothom que pugui aportar informació addicional sobre qualsevol de les persones citades (currículum, notes biogràfiques, necrològiques, expedients escolars o professionals, etc.), en particular d'aquelles que no figuren en enciclopèdies o diccionaris biogràfics i que no porten en aquest índex les dates de naixement o de mort. De moment ja hem d'expressar el nostre regreïament a Carme Adroher, Arxiu Municipal de Palamós; Joan Boadas i Raset, Arxiu Municipal de Girona; Oriol de Bolòs, Institut d'Estudis Catalans; Francesc Bujosa, Universitat de les Illes Balears; Jordi Camp, Institut de Ciències del Mar (CSIC), Barcelona; Santos Casado, Residencia de Estudiantes, Madrid; Jaume Casas i Pla, Col·legi de Farmacèutics de la Província de Barcelona; Oriol Casassas i Simó, Institut d'Estudis Catalans; Mercè Durfort i Coll, Institut d'Estudis Catalans; Emilio Fernández-Galiano, catedràtic emèrit de la Universidad Complutense, Madrid; Joan Florensa, Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya, Barcelona; Ramon Folch i Guillén, Institut d'Estudis Catalans; Julio Gómez-Alba, Museu de Geologia, Barcelona; Alberto Gomis, Universidad de Alcalá de Henares; Gener Gonzalvo i Bou, Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga; M. Mercè Gras i Casanovas, Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears, Barcelona; Ramon Jordi, historiador de la farmàcia, Barcelona; Àngel Manuel Hernández Cardona, professor de Ciències Naturals de l'Instituto Español Lope de Vega, Nador (Marroc); Jordi López i Alert, Museu Molí Paperer de Capellades (Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya); Joaquim Maluquer i Sostres, expresident de la Institució Catalana d'Història Natural; Jordi Martí Henneberg, Universitat de Lleida; P. Alexandre Masoliver, Monestir de Poblet; Marina Mir, professora de ciències naturals a l'Institut Ausias Marc de Barcelona; Josep M. Montserrat, Institut Botànic de Barcelona, Montserrat Navarro, Museu de Geologia de Barcelona; Pere Puig i Ustrell, Arxiu Històric Comarcal de Terrassa; Antoni Roca i Rosell, Universitat Politècnica de Catalunya; Ildefonso Sepúlveda, Arxiu de la Universitat de Barcelona; Francesc Uribe, Museu de Zoologia, Barcelona; Josep Travé, Associació dels Amics de la Massana, Banyuls de la Marenda, i Josep M. Vidal, Institut Menorquí d'Estudis, Maó.

Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears	9,
77	
ACOSTA, F. P. (S. J.)	63
ADROHER, CARME	173
AGELL I AGELL, JOSEP (1882-1973)	17, 18, 26, 27, 30
Agrupació Excursionista Catalana Los Muntanyencs (vegeu Club Muntanyenc)	
Agrupació Excursionista d'Amposta	91
AGUILAR-AMAT I BANÚS, JOAN BAPTISTA D' (1881-1936)	13,
14, 16, 17, 21, 23, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 42, 51,	
56, 58, 63, 64, 65, 69, 70, 74, 81, 82, 83, 85, 86, 89, 131,	
148, 169, 171	
AINAUD DE LASARTE, JOSEP M. (1925)	6, 7
Ajuntament d'Àger (Noguera)	117
Ajuntament de Barcelona	34, 35, 41, 46, 48, 51, 58, 60, 67,
83, 101	
Ajuntament d'Elx	116, 160
Ajuntament de Maó	82
Ajuntament de Reus	57
Ajuntament de Terrassa	60
Ajuntament de Tortosa	83
Ajuntament de Vielha	83
ALBAIGÉS I RIERA, JOAN	116
ALCOVER I TOMÀS, JOSEP ANTONI (1954)	107
ALEMANY I VALL, ROMÀ (1898-1991)	81
ALLEN, DAVID ELLISTON	20, 127
ALMERA I COMAS, JAUME (1845-1919)	13, 14, 15, 20, 41, 46,
60, 73, 79, 80, 82, 128	
ALÒS I DE FONTCUBERTA, FRANCESC MARIA D'	51
ALSINA I BOFILL, JOSEP (1904-1993)	106
ALSUS I TORRENT, PERE (1839-1915)	70
ALTÉS I ALABART, FRANCESC XAVIER	40, 63

- ÀLVAREZ I RIBERA, JOSEP M. (1907-1991) 74, 76, 171
 ALZINA I MELIS, JOAN (1880-1979) 13, 14, 18, 22, 23, 26, 30, 31
 AMARGÓS I TORRES, JOSEP (1881-?) 26, 27
 American Museum of Natural History (Nova York) 12
 ANDORRÀ, JOSEP (?-?) 76, 87
 ANDRÉS I ROVIRA, JOAN 92
 ANDREU I GRAU, SALVADOR (1841-1928) 35, 58
 ANDREU I MORGADES, MANUEL (1878-?) 28
 ANGUERA I DE SOJO, JOAN MARIA (1887-?) 27
 ANGUERA I DE SOJO, JORDI MARIA (c. 1880-1919) 18, 19, 23, 26, 27, 30
 ANTIGA I SUÑER, PERE (1854-1904) 19, 20, 24, 25, 38, 46
 ARAMON I SERRA, RAMON (1907-2000) 106
 ARANZADI Y UNAMUNO, TELESFORO DE (1860-1945) 61
 ARBIOL I BERTRAN, ROMÀ (1955) 100, 127
 ARBÓS I PAGÈS, JOSEP (1882-?) 14
 ARIAS NAVARRO, CARLOS (1908-1989) 90
 ARISTOY, FRANCISCO (?-1981) 82
 ARMENGOL I BACHERO, JOAN (1949) 107, 127
 ARQUÉS I SURIÑACH, JOSEP (1945) 12, 127
 ARTIGAS I CASTELLTORT, JOSEP M. (?-?) 42, 43
 ARTÍS I MERCADET, GRAZIEL-LA (1943) 127
 ARTÍS I MERCADET, MIREIA (1942) 90, 127
 Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears (Barcelona) 173
 Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga 173
 Arxiu Històric Comarcal de Terrassa 173
 Arxiu Municipal de Girona 173
 Arxiu Municipal de Palamós 173
 Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya 173
 ARUMÍ I BLANCAFORT, LLUÍS (1863-c.1940) 18, 27
 Asociación Española para el Progreso de las Ciencias 36, 37, 59, 70
 Asamblea de Breslau 62
 Asamblea de Catalunya 108, 111
 Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria 62
 Associació Catalanista d'Excursions Científiques 5
 Associació dels Amics de la Massana (Banyuls de la Marenda) 173
 Associació d'Excursions Catalana 5
 Associació Escolar Catalanista Ramon Llull 12
 Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana 5
 ASTRE, GASTON (1896-1975) 79, 85
 Ateneo de Madrid 55, 168
 Atenes, A. G. 63, 73
 Ateneu Barcelonès 20, 55, 168
 Ateneu de Maó 82, 83
 Ateneu de Tortosa 83
 AULESTIA I PIJOAN, ANTONI (1849-1908) 5
 AULET I SOLER, EUGENI (1867-1929) 28
 Avenç, L' 5, 22, 24, 72, 128, 132
 BADIA I GUIA, FRANCESC DE PAULA (1880-?) 13, 14, 26, 31
 BAIXERAS, ÀNGEL JOSEP (1834-1892) 35
 BAHÍ I FONSECA, FRANCESC (1775-1841) 5
 BALADA I LLASAT, RAFAEL (1950) 112
 BALAGUER CIRERA, VICTOR (1824-1901) 5
 BALASCH I BOSCH (S. J.), JAUME (c. 1870-1927) 70
 BALCELLS I MASÓ, JOSEP (1878-1952) 14
 BALCELLS I ROCAMORA, ENRIC (1928) 93
 BALLESTER I NOLLA, ANTONI (1921) 106
 BALLESTEROS I SAGARRA, ENRIC (1958) 118, 172
 Balneari de Vilajuïga 84
 BARDOLET I CASADEMUNT, JOSEP (1887-?) 27
 BARNOLA I ESCRIVÀ DE ROMANÍ (S. J.), JOAQUIM MARIA (1870-1925) 12, 13, 23, 28, 29, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 61, 63, 64, 65, 69, 74, 147, 169
 BARRERA I ARENAS, JACINT (1852-?) 28
 BARRIENTOS, JOSÉ ANTONIO 127
 BARTRA LABORDE, J. 40
 BAS I PEIRET, CARLES (1922) 103, 106, 112
 BATALLA I XATRUCH, EMILI (1889-1979) 90, 91
 BATALLA I VILLANUEVA, RAMON J. (1966) 119
 BATALLER I CALATAYUD, JOSEP RAMON (1890-1962) 51, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 97, 148, 150, 170, 171
 BAULIES I BOCHACA, XAVIER (1958) 119
 BECH I BORRÀS, JAUME (1936) 110
 BELLÉS I ROS, XAVIER (1952) 118, 119
 BELMONTE I SOLER, JORDINA (1956) 119
 BERSSET, JULES 91
 BERTRANPETIT I BUSQUETS, JAUME (1952) 118
 BESTARD, GUILLEM (1881-1969) 81
 BIANOR-MARIA, GERMÀ (vegeu MARIE-ÉMILE FRICQUENON)
 Biblioteca de Catalunya 34, 45, 48, 49, 50, 51, 53, 58, 59, 67
 Biblioteca Popular de la Colònia Vidal (Puig-reig, Berguedà) 55
 BIGAS I CANALS, RAMON (1904-?) 90, 91
 BIOSCA I MUNTS, JOSEP (1952) 119
 BLACHAS, MARIE JOSEPH (1862-?) 22, 23, 28
 BLANCHÉ I VERGÉS, CÈSAR (1958) 118
 BLAS I ESTEBAN, MARINA (1953) 118, 127
 BOADA I JUNCÀ, MARTÍ (1949) 119
 BOADA I RASET, JOAN 173
 BOFARULL I DE BROCA, ANTONI DE (1821-1892) 5
 BOFILL I MATES, JAUME (1878-1933) 23
 BOFILL I PICHOT, JOSEP MARIA (1860-1938) 14, 18, 19, 20, 24, 26, 27, 29, 30, 33, 35, 38, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 58, 59, 62, 63, 64, 68, 74, 76, 87, 127, 140, 143, 148, 169
 BOFILL I POCH, ARTUR (1844-1929) 13, 46, 47, 55, 64, 65, 169

- BOLÍVAR Y PIeltaIN, CÁNDidO (1897-1976) 62, 64
 BOLÍVAR URRUTIA, IGNACIO (1850-1944) 16, 25, 28, 29, 31, 40, 128
 BOLÒS I CAPDEVILA, ORIOL DE (1924) 90, 91, 92, 94, 95, 97, 101, 103, 103, 106, 110, 111, 112, 127, 149, 172, 173
 BOLÒS I GERMÀ, FRANCESC XAVIER DE (1773-1844) 70
 BOLÒS I SADERRA, RAMON DE (1852-1914) 23, 28
 BOLÒS I VAYREDA, ANTONI DE (1889-1975) 61, 69, 74, 79, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 127, 148, 171
 BONET I AMIGÓ, JOAQUIM (1852-1913) 40
 BONNIN, PERE 59, 127
 BOTEY I MATEU, TIMOTEU (1892-1989) 69, 74, 77, 80, 81, 82, 83, 87, 95, 148
 BOWLER, PETER J. 17, 127
 BRAUN-BLANQUET, GABRIËLLE (1888-1966) 91
 BRAUN-BLANQUET, JOSIAS (1884-1980) 91, 93, 95
 British Museum (Natural History) 12
 BROQUETAS, JOSEP 62
 BRUGUÉS I DOMÈNECH, MONTSERRAT (1946) 118
 BUEN Y DEL COS, ODÓN DE (1863-1945) 12, 13, 14, 16, 40, 41, 127
 BUIJOSA I HOMAR, FRANCESC (1947) 12, 127, 173
 BUSQUETS I BUEZO, PERE (1948) 119
 Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals 24, 127, 131, 132, 133
 CABOT I ROVIRA, JOAQUIM (1861-1951) 22
 CABRERA LATORRE, ÀNGEL (1879-1960) 62
 CADEVALL I DIARS, JOAN (1846-1921) 12, 13, 14, 23, 24, 35, 40, 41, 46, 47, 57, 60, 62, 127, 128
 Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears 110
 Cal Patacano, Hostal (Blanes) 91
 CALVET I ROVIRA, FRANCESC (1947) 103, 112, 119
 CALZADA I BADIA, SEBASTIÀ (1932) 103, 103, 112
 CAMARASA I CASTILLO, JOSEP M. (1946) 7, 16, 36, 39, 48, 49, 56, 90, 92, 95, 101, 106, 107, 110, 119, 127, 128, 129
 CAMP I SANCHO, JORDI (1945) 173
 Campanya per a la Salvaguarda del Territori (Congrés de Cultura Catalana) 99, 109, 111, 114
 CAMPENY I VALLS, ROSER (1958) 119
 CAMPRUBÍ I CAPELLA, JORDI (1944) 103, 112
 Canadencia, la (vegeu Riegos y Fuerzas del Ebro)
 CANDEL I VILA, RAFAEL (1903-1976) 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 101, 103, 103, 104, 105, 106, 112, 113, 170, 171
 CANNON, WALTER BRADFORD (1871-1945) 79
 CAPDEVILA, RAMON 81
 CARALT I PUIG, DELMIR DE (1901-1990) 91
 CARBONNELLE, IGNACE (1829-1883) 15
 CARDONA I FLORIT, MARIA ÀNGELS (1940-1991) 107, 116
 CARNER I ROMEU, JAUME (1867-1934) 11
 CARNER I PUIGORIOL, JOSEP (1884-1970) 22, 23, 129
 CARRERO BLANCO, LUIS (1903-1973) 100
 CASADO DE OTOOLA, SANTOS (1964) 36, 128, 173
 CASAÑA LEONARDO, JULIÁN (1833-1911) 12
 CASARES GIL, JOSÉ (1866-1961) 25
 CASAS I CARBÓ, JOAQUIM (1866-1932) 22
 CASAS I PLA, JAUME 173
 CASAS I SICART, CREU (1914) 91, 95, 101, 103, 106, 112, 114, 118, 128, 170
 CASASSAS I SIMÓ, ORIOL 173
 Cascadas, Las (bar) 93
 CASINOS I PARDOS, ADRIÀ (1956) 103, 110, 112
 CASTAÑOS FERNÁNDEZ, EMILIANO (1888-1974) 82, 86
 CASTELL I PUIG, CARLES (1968) 119
 CASTELLÓ I ORVAY, FRANCESC (1941) 107
 CASTELLVÍ I PIULACHS, JOSEFINA (1935) 106
 CATALÀ I ALBOSA, JAUME (1835-1899) 12
 Catalunya (revista) 23
 Càtedra de Geologia del Seminari Conciliar de Barcelona 54
 Cavanillesia 72, 85
 CAZIOT, ÉUGÈNE (1844-1931) 28, 40, 137
 CEBRIAN I ESTER, IGNASI (1965) 119
 Centre de Lectura de Reus 55
 Centre Excursionista de Catalunya 12, 14, 20, 35, 40, 41, 58, 70, 87, 91, 95, 97, 101, 107, 129, 132
 Centre Excursionista de Terrassa 105
 Centre Nacional Català 11
 CHACÓN I CABAS, GUILLEM (1966) 119
 CHAINE, J. 75
 CHEVALIER, MARCEL (1876-1945) 62, 70, 71, 72, 73, 79
 CHIA I BAJANDAS, MANUEL DE (1856-1917) 34, 39, 40, 47, 139
 Cimera de Rio 116
 CIRIT (vegeu Comissió Interdepartamental per a la Recerca i l'Innovació Tecnològica)
 Ciudad Jardín, La (vegeu Societat Cívica La Ciudad Jardín)
 CLEMENTS, FREDERICK EDWARD (1874-1945) 12
 CLOSAS I MIRALLES, JOSEP (1900-1962) 81, 82, 83, 86, 87, 91, 92, 97, 103, 148
 CLOSAS I REDONNET, JOSEP (1928) 101, 103, 112
 Club Muntanyenc, Associació de Ciències Naturals i Excursions 11, 33, 60, 87, 97
 CODINA I FERRER, ASCENSI (1877-1932) 33, 39, 40, 42, 51, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 85, 87
 Col·legi de Farmacèutics de Barcelona 20, 173
 Col·legi de Manresa (jesuïtes) 147
 Col·legi de Sant Ignasi (Sarrià-Barcelona) 57, 91, 92, 97, 147
 Col·legi de Saragossa (jesuïtes) 13
 Col·legi de València (jesuïtes) 13
 Col·legi d'Oriola (jesuïtes) 147

- Col·legi del Sagrat Cor (Barcelona) 13, 147
 COLOM I CASASNOVAS, GUILLEM (1900-1993) 107
 COMABELLA I MALUQUER, JOAN (1876-1921) 17, 19, 26, 29, 32, 65
 COMAS I ROS, JOAQUIMA (1906-?) 81, 82
 COMAS I SANS, MARGARIDA (1897-1972) 78, 81, 83
 COMAS I SOLÀ, JOSEP (1868-1937) 62
 Comisión de Urbanismo y Servicios Comunes de Barcelona y Otros Municipios 109
 Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica 105, 115
 Comissió Liquidadora de la Mancomunitat de Catalunya 67
 Companyia de Jesús 13, 16, 31, 56, 57, 69, 72, 73, 76, 78, 79, 91, 92, 147
 CONCABELLA I CAÑAMERAS (E. P.), JOSEP (1852-1929) 28, 29
 Concili Vaticà I 15, 19, 22, 24, 69, 84, 129
 Congregacions Marianes 12, 16
 Congrés de Cultura Catalana 99, 104, 107, 108, 109, 111, 114, 154, 158
 Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (I; Saragossa, 1908) 36
 Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (IV; Madrid, 1913) 37
 Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (V; Valladolid, 1915) 37
 Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (VIII; Porto, 1921) 59
 Congrés de l'Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (XII; Barcelona, 1929) 70
 Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana (IX; Perpinyà, 1936) 83, 129
 Congrés de Zoologia de Mònaco (1913) 37
 Congrés Excursionista Català (II; Manresa, 1912) 37
 Congrés Excursionista Català (III; 1914) 37
 Congrés Forestal Català (1988) 115
 Congrés Internacional de Botànica de Viena (1905) 12, 36, 37
 Congrés Internacional de Geologia (XIII; Brussel·les, 1922) 62
 Congrés Internacional de Geologia (XIV; Madrid, 1926) 62, 70
 Congrés Internacional per a la Protecció de la Natura (París, 1923) 59
 Congrés Regional d'Ateneus i Societats de Cultura (II; Vilanova i la Geltrú, 1912) 37
 Congreso de Naturalistas Españoles (Saragossa, 1908) 36
 CONILL, LLEÓ (1872-1944) 84
 Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) 90, 92, 130, 173
 Consell de Pedagogia (de la Mancomunitat de Catalunya) 58, 62
 Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya 110
 Cornell University 57
 COROMINAS I DULCET, JORDI (1952) 118, 119
 COROMINAS I MONTANYA, PERE (1870-1939) 46
 Corts Espanyoles 108
 COSTA I CUIXART, ANTONI CEBRIÀ 5
 COTRINA I FERRER, JOSEP (1878-1952) 82
 COWLES, HENRY CHANDLER (1869-1939) 12
 CRESPI I SALOM, ANDREU (1896-1982) 62
 Creuada de la flor camperola 70
Crònica Científica 13
 CRUANYES, JAUME 81
 CRUSAFONT I PAIRÓ, MIQUEL (1910-1983) 85, 116, 129, 148, 152
 CRUZADO I ALORDA, ANTONI (1940) 106
 CUATRECASAS I ARUMÍ, JOSEP (1903-1996) 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 84, 87, 90, 94
 CUBAS I OLIVER, ENRIC (1866-1950) 27
 CUELLO I SUBIRANA, JOSEP (1948) 118, 128
 CUERDA I BARCELÓ, JOAN (1912) 107
 CULLA I CLARÀ, JOAN BAPTISTA (1952) 128
 CUNÍ I MARTORELL, MIQUEL (1827-1902) 13, 14, 22, 23
 DARDER I PERICÀS, BARTOMEU (1895-1944) 83
 DARWIN, CHARLES ROBERT (1809-1882) 9, 13, 14, 17, 20, 21, 32, 127, 128, 129
 DATO IRADIER, EDUARDO (1856-1921) 11
 DAVIT, SUZANNE (1897-1973) 91, 95
 DEGOLLADA I POUPLANA, MANUEL (1853-?) 15, 17, 18, 26, 27
 DELÀS I DE GAYOLÀ, FRANCESC DE SALES DE (1864-1893) 25
 DELGADO LAUGER, GEORGES (?-?) 33, 42
 Departament de Botànica (Facultat de Ciències - Universitat de Barcelona) 99, 101, 104
 Departament d'Ecologia (Facultat de Ciències - Universitat de Barcelona) 109
 Departament de Medi Ambient (Generalitat de Catalunya) 117
 DEULOFEU I POCH, JOSEP (1879-1955) 28
Dia Gráfico, El 86
 Diputació Provincial de Barcelona 9, 21, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 46, 47, 48, 49, 51, 58, 67, 73, 77, 79, 80, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 114, 115, 128, 143
 Director del Col·legi Valldemia 29
 DOMÈNECH I ARNAL, ROSA (1957) 11
 DOMÈNECH I MONTANER, LLUÍS (1850-1923) 118
 DOMINGO I ABADIA, JOSEP M. (1909) 103, 112
 DRACH, PIERRE (1908-1998) 106
 DRUDE, OSCAR (1852-1933) 12
 DUBAR, GONZAGUE (?-1977) 85
 DUCH I FERRÉ, JOSEP BALTASAR (1894-?) 32, 42, 43, 173
 DUFFAS, FRANÇOIS 82
 DURAN, MIQUEL 107
 DURAN I BAS, MANUEL 5
 DURFORT I COLL, MERCÈ (1943) 103, 105, 112, 173

- DUSMET ALONSO, JOSE MARIA (1869-1960) 29
 DUVERGIER, J. 75
 Editorial Barcino 104, 110, 158
 EINSTEIN, ALBERT (1879-1955) 62
 Electroquímica de Flix 55
 ELIAS I ESCAYOL, JACINT (1856-1943) 62, 71, 72, 148
 ENGLER, HEINRICH GUSTAV ADOLF (1844-1930) 12
 Escola Normal de la Generalitat de Catalunya 76, 81
 Escola Pia 57, 173
 Escola Pia de Terrassa 57
 Escola Provincial d'Agricultura (Barcelona) 17
 Escola Superior d'Agricultura de Barcelona 54, 56, 57, 68, 76, 79, 80, 81, 89
 Escola Superior d'Indústria de Terrassa 32
 Escoles Italianes (Barcelona) 81
 ESPADALER GELABERT, FRANCESC XAVIER (1951) 118
 ESPAÑOL I COLL, FRANCESC (1907-1999) 78, 82, 85, 86, 87, 90, 101, 103, 106, 109, 110, 112, 113, 148, 153, 170
 Esquerra Republicana de Catalunya 76, 82
 Estació Enològica de Reus 57
 ESTALELLA I AYXALÀ, CARMÉ 81
 ESTALELLA I GRAELLS, JOSEP (1879-1938) 18, 19, 23, 24, 26, 27, 80
 ESTEVE I SEGUÍ, JOSEP (1874-1927) 28, 29
 Estudis Universitaris Catalans 35
 Exposició d'Anatomia Comparada 62, 70
 Exposició d'Indústries Elèctriques 37, 48, 59
 Exposició Internacional d'Astronomia i Ciències Afins (Barcelona, 1921) 57, 62
 Exposició Internacional de Barcelona (1929) 70
 FABRA I POCH, POMPEU (1868-1948) 5, 22, 128
 FÀBREGA, JOAN 62
 FÀBREGA I GRAU, SALVI (1868-c.1950) 82, 83, 87, 89, 92, 97
 FÀBREGAS I PUIG, ROSSEND (1884-?) 26, 27, 42
 Facultat de Biologia (Universitat de Barcelona) 114, 115, 116, 173
 Facultat de Ciències (Universitat Autònoma de Barcelona) 114
 Facultat de Ciències (Universitat de Barcelona) 6, 12, 21, 36, 40, 41, 45, 56, 80, 92, 93, 94, 97, 99, 103, 104, 106, 108, 113
 Facultat de Farmàcia (Universitat de Barcelona) 25, 58, 61, 77
 Facultat de Geologia (Universitat de Barcelona) 114
 Facultat de Medicina (Universitat de Barcelona) 62, 70
 FAGOT, PAUL (FL. 1872-1905) 14, 23, 28, 40, 137
 FARGAS I ROCA, MIQUEL ÀNGEL (1858-1916) 46
 FARRÀS I DE BLAS, ANTONI (1949-88) 112, 118
 FARRERONS I CÓ, FRANCESC XAVIER (1906-?) 69, 71, 74, 84
 FARRIOLS I CENTENA, JOSEP M. (1886-1954) 29, 68
 FAURA I SANS, MARIÀ (1883-1941) 35, 36, 38, 39, 40, 42, 47, 48, 54, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 70, 73, 79, 80, 85, 125
 FAUST, CARL (1874-1952) 91, 92
 FENÉS I NESTA (E. P.), JACINT (1854-1923) 28
 FERNÁNDEZ DE VILLALTA I COMELLA, JOSEP (1913) 77, 78, 79, 85, 86, 148
 FERNÁNDEZ GALIANO, EMILIO (1885-1953) 56
 FERNÁNDEZ-GALIANO FERNÁNDEZ, EMILIO (1923) 173
 FERRÉ I GOMIS, ROBERT (1892-?) 33, 42, 43, 171, 173
 FERRER I ALEDO, JAUME (1856-1956) 82
 FERRER BRAVO, MARIANO (1883-1936) 83, 89
 FERRER I DALMAU, EUGENI (1871-1934) 18, 19, 23, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 169
 FERRER I DALMAU, MIQUEL (?-?) 29, 32, 171
 FERRER I PARARÉDA, XAVIER (1952) 119
 FERRER I SENSAT, ÀNGELS (1904-1992) 78, 81, 128
 FERRER I VERT, FELIP (?-?) 7, 14, 29, 30, 32, 33, 34, 39, 42, 51, 77, 84, 87, 169, 171
 FILELLA I CORNADÓ, SALVADOR 106
 FITA I TRIAS, ANTONI (1874-1920) 27
 FITER, LLUÍS IGNASI (1852-1902) 13, 15, 16
 FLAHAULT, CHARLES (1852-1935) 12, 128
 FLORENSA, JOAN 173
 FODINA, Societat Anònima 55
 FOLCH I GIRONA, JOAQUIM (1892-1984) 33, 37, 42, 65, 69, 74, 77, 86, 87
 FOLCH I GUILLÈN, RAMON (1946) 99, 101, 103, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 128, 154, 158, 170, 172, 173
 FOLCH I TORRES, JOSEP MARIA (1880-1950) 22
 Foment del Turisme de Maó 82, 84
 FONT I ALTABA, MANUEL (1922) 105, 112
 FONT I CIVIT, ESTER (1920) 90, 94, 128
 FONT I QUER, PIUS (1888-1964) 4, 36, 37, 47, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 65, 67, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 113, 127, 128, 142, 148, 149, 150, 168, 170, 169
 FONT I SAGUÉ, NORBERT (1874-1910) 13, 14, 15, 17, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 61, 62, 129, 137, 138, 147, 169
 FONT I SERRA, EMPAR (1916) 107
 FONT I TULLOT, JOSEP M. (1910) 78, 82, 85, 92, 97, 103
 FONTBOTÉ I MUSSOLAS, JOSEP M. (1923-1989) 92, 97
 FONTLLADOSA I VERDAGUER, ENRIC (1879-?) 28
 FRANCO BAHAMONDE, FRANCISCO (1892-1975) 9, 10, 86, 89, 90, 92, 100, 101, 103, 103, 104, 107, 111, 117
 FRANQUESA I CODINACH, TERESA (1955) 115, 119, 172
 FRICQUENON, MARIE-ÉMILE [GERMÀ BIANOR-MARIA] (1859-1920) 56, 61
 FUENTE, JOSÉ MARIA DE LA (1855-1932) 22, 28
 Fundació Carulla-Font 110
 FUSET I TUBIÀ, JOSEP (1871-1952) 73
 FUSTAGUERAS I JUAN, EMÍLIA (1897-?) 85
 Futbol Club Barcelona 6

- GADEA I BUISAN, ENRIC (1922) 93, 101, 103, 106, 107, 110, 112
- GAERTNER, HANS RUDOLF VON 80, 85
- GALCERAN I FERRER, GUSTAU (1873-1939) 28
- GALÍ I COLL, ALEXANDRE (1886-1969) 46, 64, 83, 128
- GALLART I GALLEGÓ, FRANCESC (1952) 118
- GALLEGO I BERENGUER, JAUME (1920) 93, 107
- GALOFRE I SOLÉ, PERE [PARE MARTÍ DE JESÚS MARIA] (1868-1954) 28
- GARCÍA DEL CID, FRANCISCO (1897-1965) 74, 87, 97
- GARCÍA-VALDECASAS SANTAMARÍA, FRANCISCO (1910-2000) 95
- GARCÍAS I FONT, LLORENÇ (1885-1975) 14, 19, 27, 29, 30, 32, 34, 40, 42, 60, 61, 84, 150
- GARGANTA I FÀBREGA, MIQUEL DE (1903-1988) 73, 150
- GELABERT I RINCÓN, JOSEP (1859-1936) 70
- Generalitat de Catalunya 76, 77, 78, 81, 82, 89, 115, 116, 117, 173
- GENÍS I AGUILAR, MARTÍ (1847-1932) 14, 28
- GERMAIN I OTZET, JOSEP (1956) 10, 119, 172
- Germans de les Escoles Cristianes (Salesians) 56, 61, 64, 89
- GIBERT I OLIVÉ, AGUSTÍ MARIA (1852-1928) 38, 39, 40, 62, 64
- GIFREDA I MORROS, JOSEP (1891-?) 42, 43
- GILI I FOLCH, EULÀLIA (1945) 118, 119
- GINER DE LOS RÍOS, HERMENEGILDO (1847-1923) 40
- GLICK, THOMAS (1939) 12, 127
- GOB (vegeu Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa)
- GÓMEZ-ALBA, JULIO (1945) 73, 128
- GOMILA, JOAN 82
- GOMIS BLANCO, ANTONIO (1952) 25, 128, 173
- GONZÁLEZ FRAGOSO, ROMUALDO (1862-1920) 73
- GONZÁLEZ I PRAT, FERRAN (1962) 119
- GONZALVO I BOU, GÈNER 173
- GORRIA, HERMENEGILDO (1843-1920) 18, 26, 27
- GOSÀLBEZ I NOGUERA, JOAQUIM (1947) 103, 103, 110, 112, 118, 172
- GOULA I GOULA, MARTA (1956) 119
- Govern Civil de Barcelona 13, 14, 19, 32
- Gráficos Academia Mariana (Lleida) 73, 77, 84
- Granja Experimental de la Diputació Provincial de Barcelona 41
- GRAS I CASANOVAS, M. MERCÈ 173
- GREDILLA Y GAUNA, APOLINAR FEDERICO (1859-1919) 28
- GRÍFOLS I ROIG, JOSEP ANTONI (1885-1976) 27
- GROS I MIQUEL, ENRIC (1864-1949) 56
- Grup Autònom de Manresa (ICHN) 104, 105, 114, 117
- Grup Autònom de Sabadell (ICHN) 104, 105, 114
- Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB) 116, 117
- Grup d'Estudis de la Natura de l'Agrupació Excursionista d'Amposta 105
- Grup Escolar de Sarrià 85
- Guaiaba, Tertúlia del 23
- GUERIN, MARIUS 84
- GUITART, JOSEP 28, 29
- GURRI I SERRA, FRANCESC (1921) 107
- GUTIÉRREZ, ELIES 82
- GUTZWILLER, OTTO 83
- HAAS, FREDERIK (1886-1970) 55, 64, 84, 150
- HÄCKEL, ERNST (1834-1919) 17, 79
- HARTERT, ERNST (1859-1933) 37
- HEIM, ROGER (1900-1979) 79, 81
- HERNÁNDEZ-CARDONA, ÀNGEL MANUEL (1948) 128, 173
- HERNÁNDEZ I MÓRA, JOAN (1902-1984) 82
- HERNÁNDEZ I SANZ, FRANCESC (1863-1949) 82
- HOMAR I SALOM, ANTONI (1879-?) 23
- Hormiga de Oro, La 40
- HORN, WALTHER (1871-1939) 37
- HUMBOLDT, ALEXANDER VON (1769-1859) 107
- HUXLEY, JULIAN SORELL (1887-1975) 17, 128
- IAEDEN (vegeu Institució Altempordanesa de Defensa i Estudi de la Natura)
- IGLÉSIES I FORT, JOSEP (1902-1986) 11, 35, 101, 129
- IME (vegeu Institut Menorquí d'Estudis)
- Impremta Altés 50, 145
- Impremta Sant Josep, de Ramon Torra, S. C. (Manresa) 84
- INGLÈS I URPINELL, MONTSERRAT (1951) 118, 119, 172
- Institució Altempordanesa de Defensa i Estudi de la Natura (IAEDEN) 116
- Institució Catalana de Ciències Naturals 18, 19, 20, 21, 24, 31, 59, 131, 132, 133
- Institución Libre de Enseñanza 9, 36
- Institut Agrícola Català de Sant Isidre 41
- Institut Botànic de Barcelona 6, 41, 90, 91, 93, 94, 95, 101, 105, 127, 173
- Institut Català d'Antropologia 114
- Institut Cusí 94
- Institut de Ciències del Mar 91, 173
- Institut de Cultura per a la Dona 81
- Institut de Girona 55, 168
- Institut d'Ensenyament Secundari «Ausàs Marc» (Barcelona) 173
- Institut de Paleontologia de Sabadell 107, 116
- Institut de Reus 55, 168
- Institut de Segon Ensenyament de Maó 82
- Institut d'Estudis Ilerdencs 117, 128
- Institut d'Investigacions Pesqueres 100, 106
- Institut Escola 76, 80, 81
- Institut Francès de Barcelona 82
- Institut Médico-farmacèutic 20
- Institut Menorquí d'Estudis (IME) 116, 128, 129, 173
- Institut Provincial de Segon Ensenyament de Barcelona 41
- Instituto Español «Lope de Vega» (Nador, Marroc) 173

- Instituto Geológico de España 57, 62
 Instituto Geológico y Topográfico Provincial de Barcelona 73
 IRANZO Y SIMÓN, JUAN ENRIQUE (1857-1918) 36
 ISART I SABI, JOAN (1936) 119
 Jardí Botànic de Barcelona 93
 JARDÍ I BORRÀS, RAMON (1881-1972) 82
 JARDÍ I CASANY, ENRIC (1924-1999) 129
 Jocs Florals 5, 11, 13
 JORDI I GONZÀLEZ, RAMON (1926) 173
 JOSA I MARCH, RAMON (1952) 115, 118, 172
 JULIÀ (S. J.), JOAQUIM 91
 JUNCADILLA I VIDAL-RIBAS, EMILI (1887-1936) 42, 65, 68, 69, 74, 89
 Junta de Ciències Naturals de Barcelona 3, 9, 33, 34, 38, 40, 41, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 62, 73, 75, 76, 81, 82, 83
 JURNET I TOMÀS, JOSEP (1882-?) 18, 19, 27, 30, 171
 KEILHACK, KONRAD (1858-1944) 73
 KNOCHE, HERMAN (1870-1945) 73
 KNUDSON, LEWIS 57
 KOCH, ROBERT (1843-1910) 46
 KRAUT 82
 Laboratori Aragó (Banyuls de la Marenda) 84, 104, 105, 106, 111, 173
 Laboratori Biològic de Sarrià 72, 78, 92
 Laboratori Fides-Cuatrecasas, S. A. 94
 Laboratoris del Dr. Esteve, S. A. 94
 Laboratoris DROVYSSA 94
 LAFORGA I JOVÉ, JAUME (1876-1935) 28
 LA GASCA, MARIANO (1776-1839) 60
 LAPOUGE, GEORGES VACHER DE (1854-1936) 28
 LAPRAZ, GUY 91
 LARROCA Y PASCUAL, RAMON (1848-[ABANS 1916]?) 21
 LASCURAIN I GOLFERICHS, JOSEP (1958) 119
 LEMOINE, MME. PAUL 71, 72, 85
 Liceu Francès 81, 91
 LINNÉ, CARL VON (1707-1778) 36
 Llatzeret de Maó 82
 Llei d'Espais Naturals Protegits (1975) 108
 Llei 12/1985 d'Espais Naturals 116
 LLENAS I FERNÁNDEZ, MANUEL (c.1875-1932) 26, 27, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 65, 81, 168
 LLENSA I DE GELCEN, SANTIAGO (1911-1974) 91, 93
 Lliga Espiritual de la Mare de Deu de Montserrat 5, 7
 Lliga Regionalista 11, 16, 41, 76, 129
 LLIMONA I PAGÈS, XAVIER (1942) 95, 101, 107, 118, 119, 129, 170
 LLOPIS I LLADÓ, NOEL (1911-1968) 78, 79, 85, 87, 92, 97, 148
 LLORENS I CLARIANA, ANTONI (1876-?) 18, 19, 21, 27, 30, 59
 LLORENS I GUASCH, LAURA (1969) 119
 LÓPEZ ROBERT, A. 40
 LOZANO PONCE DE LEÓN, EDUARDO (1848-1927) 21
 LYELL, SIR CHARLES (1797-1875) 70
 MACIÀ I LLUSSA, FRANCESC (1859-1933) 76, 82
 MALGÀ, ANDREU (?-1919) 28, 31
 MALLARACH I CARRERA, JOSEP M. (1955) 119
 MALUQUER I MARGALEF, JOAN (1964) 118, 120
 MALUQUER I NICOLAU, JOAQUIM (1892-1986) 32, 42, 49, 50, 52, 56, 58, 63, 64, 65, 91, 171
 MALUQUER I NICOLAU, JOSEP (1883-1960) 12, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 37, 39, 40, 42, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 91, 92, 93, 97, 101, 127, 128, 129, 127, 130, 143, 170, 171
 MALUQUER I NICOLAU, SALVADOR (1881-1955) 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 26, 29, 31, 32, 33, 39, 42, 46, 47, 50, 51, 56, 63, 127, 129, 127, 147, 150, 169, 171
 MALUQUER I SOSTRES, JOAQUIM (1930) 10, 103, 106, 109, 110, 113, 163, 173
 MALUQUER I VILADOT, JOAN (1856-1940) 67
 MALUQUER I WAHL, JOAN (1910-1999) 127
 Mancomunitat de Catalunya 37, 58, 60, 62, 63, 67, 73
 MAÑOSA I RIFÉ, MONTSERRAT (1965) 129
 MARCET I POAL, ADEODAT F. (1875-1964) 37, 58, 60, 62, 63, 67, 73
 MARCET, PERE 82
 MARCET I RIBA, JAUME (1894-1963) 56, 62, 65, 70, 71, 73, 84
 MARCOS I PASCUAL, ANTONI (1900-?) 87
 MARFANY I GARCIA, JOAN LLUÍS (1943) 11, 129
 MARGALEF I LÓPEZ, RAMON (1919) 17, 91, 92, 93, 94, 97, 100, 106, 107, 109, 110, 127, 129
 MARGULIS, LYNN (1938) 116
 MARIMURTRA, JARDÍ BOTÀNIC 91, 92
 MARINEL-LO I SAMUNTÀ, MANUEL (1870-1940) 22
 MARTEL, ÉDOUARD-ALFRED (1859 - 1932) 13
 MARTÍ D'ARDENYA (vegeu MARTÍ I FRANQUÈS, ANTONI DE)
 MARTÍ DE JESÚS MARÍA (vegeu GALOFRÉ I SOLÉ, PERE)
 MARTÍ I FRANQUÈS, ANTONI DE (1750-1832) 81, 85, 129
 MARTÍ HENNEBERG, JORDI (1959) 11, 129, 173
 MARTIN, RENÉ 28
 MARTÍNEZ I DEL CLÓS, XAVIER 120
 MARTÍNEZ I FARRÉ, FRANCESC XAVIER (1950) 118
 MARTORELL I PEÑA, FRANCESC 5
 MARVIER, EVAN (?-1932) 71, 72
 MARX, germans 100
 MASALLES I SAUMELL, RAMON MARIA (1948) 103, 107, 109, 110, 112, 118
 MASCLANS I GIRVÉS, FRANCESC (1905-2000) 91, 95
 MAS-COMA, SANTIAGO (1949) 107
 MAS DE XAXARS I PALET, JOSEP M. (1881-1946) 12, 13, 14, 17, 19, 22, 23, 26, 29, 30, 31, 32, 42, 43, 65, 74, 127
 MASOLIVER, ALEXANDRE 173
 MASPONS I CADAFALCH, JOSEP (1857-?) 14
 MASSÓ I TORRENTS, JAUME (1863-1943) 22

- MATA I PERELLÓ, JOSEP M. (1942) 120
 MATEU, GUILLEM 107
 MATHEU I FORNELLS, FRANCESC (1851-1938) 22
 MENDEL, JOHANN (1822-1884) 16, 23, 70
 MERCADAL, BENET (1925-1999) 107
 MERCADAL I SEGÚI, RAFAEL (1895-?) 82
 MIR I PUYUELO, JOAN (1962) 120
 MIRACLE I SOLÉ, MARIA ROSA (1945) 107
 MISERACHS, JOSEP M. (1918) 93
 Monestir de Poblet 173
 MONTOLIU I DE TOGORES, CEBRIÀ DE (1873-1923) 22, 37
 MONTOLIU I DE TOGORES, MANUEL DE (1877-1961) 22
 MONTSERRAT I MARTÍ, JOSEP M. (1955) 173
 MONTSERRAT I RECODER, PERE (1918) 91, 93
 MORAGUES, FERRAN (?-1931) 14, 15, 28
 MORATÓ, DOLORS (1904-1955) 83
 MORGADES I GILI, JOSEP (1826-1901) 5, 7
 Movimiento Nacional 101
 MUNDI I GIRÓ, SANTIAGO (1842-1915) 41
 Muntanya (revista) 107
 Museo Nacional de Ciencias Naturales (Madrid) 16, 25, 31, 56
 Museu Comarcal de la Noguera 117
 Museu de Catalunya 34, 45, 51, 59, 60, 62, 79
 Museu de Ciències Naturals (Barcelona) 51, 54, 55, 58, 61, 72, 75, 168
 Museu de Geologia (Barcelona) 173
 Museu de Geologia del Seminari (Barcelona) 73, 80, 173
 Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya 173
 Museu de Sabadell 92, 152
 Museu de Zoologia (Barcelona) 92, 103, 107, 110, 113, 153, 173
 Museu Martorell 5, 6, 12, 13
 Museu Molí Paperer de Capellades 173
 NADAL I PUIGDEFÀBREGAS, JACINT (1935) 120, 170
 National Museum (Smithsonian Institution–Washington) 12, 25
 Naturhistorisches Museum (Hamburg) 40
 NAVARRO, MONTSERRAT 173
 NAVARRO I ROSINÉS, PERE (1959) 120
 NAVÁS, LONGÍ (1858-1939) 13, 14, 16, 22, 23, 24, 28, 36, 37, 40, 56, 59, 62, 71, 85, 89, 127, 129, 135
 Nebots de López Robert i Cia - Impressors 77, 84
 NICOLAU D'OLWER, LLUÍS (1888-1961) 27
 NIELL I CASTANERA, XAVIER (1947) 95
 NINOT I SUGRAÑES, JOSEP M. (1955) 118
 NOGUERA I CASABOSCH, RAMON (1864-?) 33, 42
 NOGUÉS I ARAGONÈS, JOAN 81
 NOGUÉS I CARULLA, JOAQUIM M. (1946) 10, 120, 172
 NOVELLAS I ROIG, ANTONI (1879-1951) 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 31, 127, 128, 133, 169
 NOVELLAS I ROIG, FRANCESC (1874-1940) 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 35, 59, 127, 131, 133, 169
 NUALART I PALET, RAMON (1880-?) 28
 NÚÑEZ SINTAS, DIEGO (1929) 129
 OBIOLS I GERMÀ, JOSEP MARIA («RAIMON») (1940) 110
 OBRADOR I TUDURÍ, ANTONI (1944) 103, 103, 107, 112
 OLIVER, GUIU (1937) 107
 OLIVER I MARTÍNEZ-FORNÉS, XAVIER (1961) 120
 OLIVER I RODÉS, BENET (1880-1970) 27
 Òmnium Cultural 94, 101, 104, 110, 156
 Orfeo Català 6
 ORIOL I ANGUERA, ANTONI (1905-1996) 79, 83, 85, 87, 129, 148, 171
 Oro del Rhin, El 93
 ORS I ROVIRA, EUGENI D' (1881-1954) 46, 48, 50, 53, 54, 55, 63
 PALÀ I COMELLAS, VICENÇ (1961) 127
 PALAU I FERRER, PERE CLAVER (1881-1956) 62, 108, 109
 PALET I BARBA, DOMÈNEC (1872-1953) 65, 68, 74, 169
 PALOMAS I PONS, FRANCESC XAVIER (1876-1936) 18, 26, 28
 PALUZIE I CANTALUZELLA, ESTEVE (1806-1873) 70
 PARDO GARCÍA, LUIS (1897-1958) 62, 148
 PARDILLO I VAQUER, FRANCESC (1884-1955) 51, 56, 73
 PARÉS I FARRÀS, RAMON (1927) 93
 PARRAMON I BERNAT, ANTONI (1915-?) 82
 Partit Republicà Radical 41
 PATXOT I JUBERT, RAFAEL (1872-1964) 67, 68
 PATXOT I RABELL, CONCEPCIÓ (1897-1962) 67
 PEDEMONTE, MODEST (1925-1985) 129
 PEDEMONTE I FALGUERA, BONAVENTURA (1881-1950) 17, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 27, 30, 59, 129, 130, 132, 133, 169, 171
 PERY I VENTOSA, MARIA (1957) 120
 PEYERIMHOF, P. DE 62
 PI I SUNYER, AUGUST (1879-1965) 17, 46, 47, 48, 79
 PI I SUNYER, CARLES (1888-1971) 89
 PI I SUNYER, MARIA 97
 PICH I PON, JOAN (1878-1937) 86
 PIETX I COLOM, JORDI (1968) 120
 PINO I VILALTA, JOAN (1967) 120
 PINYOL I NOLLA, JORDI (1908-1982) 89
 Pla Quinquennal Micològic 81
 PLANAS I MONT, DOLORS (1940) 106
 PLANTADA I FONOLLEDA, VICENÇ (?-p. 1903) 23, 28, 29
 PONS, R. V. 86
 PONS I SITGES, PERE (1863-1939) 82
 PONSSETÍ, JOAN 82
 PORCIOLES I COLOMER, JOSEP MARIA DE (1904-1993) 94, 101
 PORTUS I VINYETA, MONTSERRAT (1947) 107
 PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, ENRIC (1870-1917) 11, 35, 46, 76, 103
 PREUD'HOMME DE BORRE, ALFRED 28
 PRIMO DE RIVERA Y ORBANEJA, MIGUEL (1870-1917) 3, 9, 10, 13, 45, 47, 52, 58, 67, 68, 71, 75, 76, 77, 80, 86, 89, 92, 145, 146, 147

- Programa Biològic Internacional 100
Publicitat, La 70
 PUIG, RAMON 95
 PUIG I ALFONSO, FRANCESC (1865-1946) 41
 PUIG I CADAVALCH, JOSEP (1867-1956) 48, 49, 67, 76, 91
 PUIG I JOFRÉ, ENRIC (1880-1945) 27
 PUIGGRÒS I SALA (S. J.), JOAN 70
 PUIG I USTRELL, PERE 173
 PUJADAS I FERRER, JOAN (1954) 118
 PUJULA I DILMÉ (S. J.), JAUME (1869-1958) 13, 56, 57, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 87, 89, 91, 92, 97, 15, 169
 PUJOLAR I HUGUET, RAMON (1883-1966) 19, 30
 QUINTANA, JOSEP MARIA 129
 QUINTANA I MARÍ, ANTONI (1907-1998) 82, 85, 129
 RAMIS I CORIS, JOAQUIM (1928) 83, 129
 RAMON Y CAJAL, SANTIAGO (1852-1934) 46
 RAMOS I GUERRERO, EMILIO (1951) 120
 REAL I FONTOVA, FRANCESCA (1909-?) 85
 REGUANT I SERRA, SALVADOR (1928) 114, 115, 116, 118, 170
 Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona 9, 13, 21, 41, 46, 58, 62, 77, 127, 129
 Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya 9
 Reial Col·legi Terrassenc 12, 46, 57
 Reial Societat Econòmica d'Amics del País 35
 REITTER, EDMUND 57
 Residenciade Estudiantes (Madrid) 173
Revue Catholique 15
Revue des Questions Scientifiques 15
 RIBA I ARDERIU, ORIOL (1923) 113, 118, 170
 RIBERA I SIGUAN, MARIA ANTONIA (1953) 129
 Riegos y Fuerzas del Ebro 57
 RIERA I GIRONELLA (E. P.), FRANCESC XAVIER (1856-1935) 28
 RIERA I SANS, TOMÁS (1867-?) 51
 RIOJA MARTÍN, JOSÉ (1868-?) 56
 RIQUER I PERMANYER, BORJA DE (1945) 21, 129
 RIVAS MATEOS, MARCELO (1875-1931) 25
 RIVES I MAOPOEY, JOSEP (?-1906) 29, 168
 ROBERT I YARZÁBAL, BARTOMEU (1842-1902) 11, 23
 ROCA I ROSELL, ANTONI (1951) 21, 56, 127, 128, 129, 173
 ROCABERT, LLUÍS 85, 148
 ROCAFORT I SANSÓ, CEFERÍ (1872 - 1917) 14
 RODÀ I DE LLANZA, FERRAN (1953) 118, 120
 RODRÍGUEZ CARRACIDO, JOSÉ (1856-1928) 129
 RODRÍGUEZ I FEMENIAS, JOAN JOAQUIM (1839-1905) 25, 82, 128
 ROIG I PASCUAL, PERE 15, 18, 26
 ROIGÉ I BADIA, RAMON (1856-1932) 28
 ROMANÍ I GUERRA, AMADOR (1876-1930) 29, 34, 42, 64
 ROMANÍ I GUERRA, CONRAD (1880-?) 29
 ROMO I DíEZ, ÀNGEL (1955) 118, 120
 ROS I ARAGONÈS, JOANDOMÈNEC (1946) 106, 115, 118
 ROS I GÜELL, JOSEP (?-?) 18, 19, 26, 27, 30
 ROSALS I CORRETJER, JOAN (1877-1917) 37, 41, 42, 61, 65
 ROSELL I SANUY, JOAN (1936) 101, 103, 103, 107, 110, 112
 ROSSELL I VILAR, PERE MÀRTIR (1882-1933) 62
 ROSSELLÓ I DONATO, MANUEL DE 27
 ROSSET, ODÓ CARLES (c. 1875-1932) 42, 62
 ROTHMALER, WERNER (1906-1962) 47
 ROURE I NOLLA, JOAN M. (1947) 118
 ROVIRA I VIRGILI, ANTONI (1882-1949) 16, 129
 RUBIÉS I MONJONELL, JOAN MARIA (1889-?) 82
 RUBIÉS I TRIAS, PERE (1918) 82
 RUBIO I BALAGUER, JORDI (1887-1982) 49, 59
 RUBIÓ I BELLVER, JOAN (1871-1952) 82
 RUBIÓ I BELLVER, MARIAN (1868-1938) 48
 RUSIÑOL I PRATS, SANTIAGO (1861-1931) 48
 RUYRA I OMS, JOAQUIM (1858-1939) 22
 SAGARRA I DE CASTELLARNAU, IGNASI DE (1889-1940) 33, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 72, 81, 85, 86, 87, 140, 141, 142, 143, 148, 169, 171
 SAGARRA I DE CASTELLARNAU, XAVIER DE (1892-?) 42, 43
 SAGARRA I DE SISCAR, FERRAN DE (1853-1939) 41
 SALA I PONS, CLAUDI (1868-?) 65, 68, 69, 74
 SALA I SANJAUME, MARIA 120
 SALA I SERRA, ANNA (1961) 115, 118, 120, 172
 SALAS I ROIG, RAMON (1945) 118
 SALLENT I GOTÉS, ÀNGEL (1859-1934) 28, 47, 61
 SALORD I BARCELÓ, RAFAEL (1913) 82, 86
 SALVADOR, família 5, 90, 93
 SALVAÑA I COMAS, JOAQUIM MARIÀ (1828-1902) 13
 SALVAT I SALADRIGAS, ANDREU (1969) 120
 SAMARANCH I TORELLÓ, JOAN ANTONI (1920) 105, 108
 SÁNCHEZ I CUXART, ANTONI (1963) 120
 SAN MIGUEL DE LA CAMARA, MÁXIMINO (1887-1961) 56, 73, 82, 83
 SAN MIGUEL ARRIBAS, ALFREDO (1917) 82
 SANTANACH I PRAT, PERE (1946) 129
 SBERT I MASSANET, ANTONI MARIA (1901-1980) 82
 SCHMIDT, JOHANNES ERNST (1877-1933) 62
 Secció de Biològiques (Facultat de Ciències, Universitat de Barcelona) 95, 103, 106, 113
 Secció de Ciències Naturals del Centre Excursionista de Terrassa 105
 Secció de Geològiques (Facultat de Ciències, Universitat de Barcelona) 103, 113
 Secció de Naturals (Facultat de Ciències, Universitat de Barcelona) 36, 40, 41, 45, 52, 56
 SEGARRA I MEDIAVILLA, DAVID (1960) 118, 120
 SEGERSTRÅLE, TORSTEN 23, 28
 SEGURA VIUDAS, ANTONI (1926) 94
 Seminari de Biologia (Facultat de Ciències - Universitat de Barcelona) 108
 Senckenbergisches Museum (Frankfurt) 55

- SENNEN, GERMÀ (1861-1937) 56, 61, 64, 89
 SEPÚLVEDA, ILDEFONSO 173
 SERÓ I NAVÀS, PRUDENCI (1883-1963) 77, 87, 97
 SERRA I RAVENTÓS, JORDI (1947) 118
 SERRA I SORRIBES, ANTONI 118
 SERRADEL, BALTASAR (?-1930) 33, 70
 SERRANO, JOSEP MARIA 107
 SERRAT I CONGOST, DAVID (1949) 10, 118, 120, 170, 172
 SERRATOSA I PALET, ALBERT (1928) 109
 Servei del Mapa Geològic i Topogràfic de Catalunya 54, 62, 73, 79, 80, 128
 Servei de Medi Ambient (Diputació de Barcelona) 99, 114
 Servei d'Estudis de Banca Catalana 110
 SHEETS-PYENSON, SUSAN (1949-1999) 12, 129
 SIERRA I RÀFOLS, EUGENI (1919-1999) 91, 93, 94
 SIMARRO I LACABRA, LLUÍS (1851-1921) 36
 Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona 95, 128
 SMITH (FL. 1932) 82
 Smithsonian Institution (Washington) 12, 25
 Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales 36, 59
 Sociedad Astronómica de España y América 62
 Sociedad Española de Historia Natural 16, 25, 36
 Sociedad Española Protectora de la Ciencia 21
 Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales (abans S. Aragonesa de C. N.) 59
 Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals (Perpinyà) 84
 Societat Alemanya d'Història Natural 37
 Societat Catalana de Biologia 45, 47, 48, 49, 50, 52, 56, 94, 95, 97, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 114, 116, 117, 128, 173
 Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques 105
 Societat Catalana de Geografia 92, 103, 114
 Societat Catalana de Lepidopterologia 114, 115, 159
 Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica 7, 173
 Societat Catalana d'Ordenació del Territori 114, 116
 Societat Cívica «La Ciudad Jardín» 37
 Societat de Biologia de Barcelona (vegeu Societat Catalana de Biologia)
 Societat d'Història Natural de Balears 107, 116
 Societat Medico-farmacèutica dels Sants Cosme i Damià 20
 Societat Protectora d'Animals i Plantes (Barcelona) 41
 Société de Biologie de Paris 47
 Société Géologique de France 73
 Société Scientifique de Bruxelles 15
 SOCORRO, MARQUÉS DEL (vegeu SOLANO Y EULATE, JOSÉ MARÍA DEL)
 SOLÀ I COROMINAS, JOAN (1873-1935) 72
 SOLANO Y EULATE, JOSÉ MARÍA DEL [MARQUÉS DEL SOCORRO] (1842-1912) 28
 SOLÉ I PLA, JOAN (1874-1950) 19, 30, 87
 SOLÉ I SABARÍS, LLUIS (1908-1985) 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 90, 101, 103, 110, 148
 SOLER I PUJOL, LLUÍS (?-1923) 19, 29, 30, 32, 34, 39, 43, 134, 137, 169
 Solidaritat Catalana 21, 34, 36, 41
 Solidaritat Municipal 40, 41
 SORIANO I TOMÀS, IGNASI (1957) 120
 SOSTOA I FERNÁNDEZ, ADOLF DE (1950) 118
 STEINHAUSER, FRITZ 95
 STRASBURGER, EDUARD (1844-1912) 13
 Subcomissió de Medi Ambient (del Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya) 110
 SUESS, EDUARD (1831-1914) 12
 SUÑER I PI, IRENE (1906-1986) 76, 87, 89, 90, 92, 97
 SUNYOL, ESTEVE 22
 SURINYACH I OLLER, RAMON (1903-1991) 117
 SURINYACH I SENTIES, RAMON (1881-1964) 22
 TABERNER I HERNÁNDEZ, CONXITA (1956) 120
 Tallers Gràfics Llorens Castelló (Palamós, Baix Empordà) 63, 73
 TARAZONA BLANCHS, IGNACIO (1859-1924) 25
 TARRADELLAS I JOAN, JOSEP (1899-1988) 100, 154
 TARRÉ I TARRÉ, EMILI (c. 1845-1918) 27, 29, 33, 41, 43, 169
 TEILHARD DE CHARDIN, PIERRE (1881-1955) 73
 TERRADAS I ILLA, ESTEVE (1883-1950) 46
 TERRADAS I SERRA, JAUME (1943) 94, 101, 107, 110, 112, 118
 TERRADAS I VIA, DAVID (1943) 118
 TEXIDOR I CÓS, JOAN (1838-1885) 70
 TOMÀS, LLORENÇ (c. 1870-1916) 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 46, 47, 49, 51, 54, 64, 65, 169
 TORRAS I BAGES, JOSEP (1846-1916)
 TORRENTS I MASAGUER, JOSEFA (1892-?) 82
 TORRES I ESPUNY, LLUÍS DE (1935) 94, 120
 TORRES MÍNGUEZ, ALEJANDRO (1861-?) 71, 72
 TOUS I BIAGGI, EMILI 27
 TRABAUD, LLUÍS 110
 TRAVÉ, JOSEP (1929) 106, 107, 173
 TRIAS I PUJOL, MONTSERRAT (1893-?) 82
 TRILLA I ARRUFAT, JOSEP (1936) 110
 TRUETA I RASPALL, JOSEP (1897-1977) 101
 TRUYOLS I SANTONJA, JAUME (1921) 93, 129
 TUDURÍ, RAMON 23, 28
 TUIXANS I PEDRAGOSA, JOAQUIM (1882-?) 28
 TURRÓ I DARDER, RAMON (1854-1926) 35, 45, 79
 TURULL I VENTOSA, PERE (1881-?) 29
 UBACH I TRULLÀS, MONTSERRAT (1914-?) 95
 UEXKÜLL, JACOB JOHANN, [BARÓ VON] (1864-1944) 79
 ULLASTRES I SALA, EVARIST (1897-?) 83
 Universidad Complutense (Madrid) 173

- Universidad de Alcalá de Henares 173
 Universitat Autònoma (1933-37) 76, 81, 83, 113
 Universitat Autònoma de Barcelona 103, 114
Universitat Catalana 23
 Universitat Catòlica de Lilla 85
 Universitat de Barcelona 12, 13, 25, 32, 40, 45, 52, 56, 77, 80, 90, 92, 94, 95, 97, 99, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 113, 114, 116, 127, 128, 129, 173
 Universitat de les Illes Balears 173
 Universitat de Lleida 173
 Universitat de Tolosa de Llenguadoc 82
 U. S. Geological Survey 62
 UTRILLO I MORLIUS, MIQUEL (1862-1934) 22
 VALLEJO I CALZADA, V. RAMON (1953) 118
 VALLÉS I VIDAL, EMILI (1878-1950) 23
 VALLHONRAT I FIGUERAS, FRANCESC (1935) 112, 118, 120
 VALLMITJANA I ROVIRA, LLUÍS (1914) 78, 79, 97, 103, 103, 106, 112, 114, 118, 170
 VALLS I TORRES, JOSEP 18, 27
 VAYREDA I VILA, ESTANISLAU (1848-1901) 64
 VÁZQUEZ I SANS, JOAN (1899-?) 62, 70
 VELASCO I BATLLE, EULÀLIA 99, 112
 VENTALLÓ I HOMS, DOMÈNEC (1861-?) 29
 VENTALLÓ I VERGÉS, DOMÈNEC (1888-c.1955) 33, 43, 86, 148, 171
 VERDAGUER I CALLÍS, NARCÍS (1863-1918) 11
Veü de Catalunya, La 11, 37
 VIA I BOADA, LLUÍS (1910-1991) 103, 112
 VICTORY I MANELLA, JOAN (1906-1990) 86
 VIDAL, GONZALO (1943-1997) 116
 VIDAL I CARRERAS, LLUÍS MARIÀ (1842-1922) 14, 20, 37, 46, 60, 168
 VIDAL I CELMA, ANTONI (1936) 106
 VIDAL HERNÁNDEZ, JOSEP MIQUEL (1939) 173
 VIDAL I VENTOSA, JOAN (1888-1960) 23
 VIGO I BONADA, JOSEP (1937) 94, 110, 118
 VILAPLANA I D'ABADAL, MIQUEL 112
 VILAPLANA I FERNÁNDEZ, JOAN MANUEL (1953) 118
 VILARRÚBIA I GARET, ANTONI (1901-1957) 82, 83, 148
 VILARRÚBIA I GARET, JOAQUIM (1902-1987) 78
 VILASECA I ANGUERA, SALVADOR (1896-1975) 57, 60, 62, 63, 64, 65, 84, 171
 VILLALTA I COMELLA, JOSEP FERNÁNDEZ. DE (vegeu FERNÁNDEZ DE VILLALTA I COMELLA, JOSEP)
 VIÑAS I FOLCH, ORIOL (1953) 127
 VINTRÓ I CASALLACHS, JULI (?-1911) 32, 43
 VISA I TRISTANY, AMADEU (1893-?) 81
 VIVES, FRANCESC 106
 VIVES, JOSEP LLUÍS (FL. 1935) 168
 VIVES I CASANOVA, TRINITAT (1914-1937) 89
 VIVES I CODINA, JOSEP (1931-1993) 91, 107
 VIVES I BALMAÑA, MARIA VICTÒRIA (1950) 107, 118, 130
 WARBURG, OTTO HEINRICH (1883-1970) 12
 WARMING, JOHANNES EUGENIUS BÜLOW (1841-1924) 12
 WEBB, PHILIP BARKER (1793-1854) 85
 WURM, A. 62
 WYNN I ELLIS, FREDERIC (?-1932) 35, 43, 47, 171
Xarxa d'Arxius Històrics de la Generalitat de Catalunya 173
 ZARIQUIEY ÀLVAREZ, RICARDO (1897-1965) 40, 51, 54, 55, 61, 62, 69, 70, 74, 77, 78, 84, 86, 87, 97, 169
 ZARIQUIEY CENARRO, RICARDO (1870-1943) 86, 87, 89, 90, 92, 97, 140
 ZULUETA I ESCOLANO, ANTONI DE (1885-1971) 16, 19, 23, 24, 29, 30, 32, 34, 43, 59

La Institució Catalana d'Història Natural ha fet cent anys. No són pas nombroses les societats científiques que, a casa nostra, hagin assolit tal longevitat. Fins i tot, paradoxalment, avantatja en edat l'entitat de qui és filial, l'Institut d'Estudis Catalans.

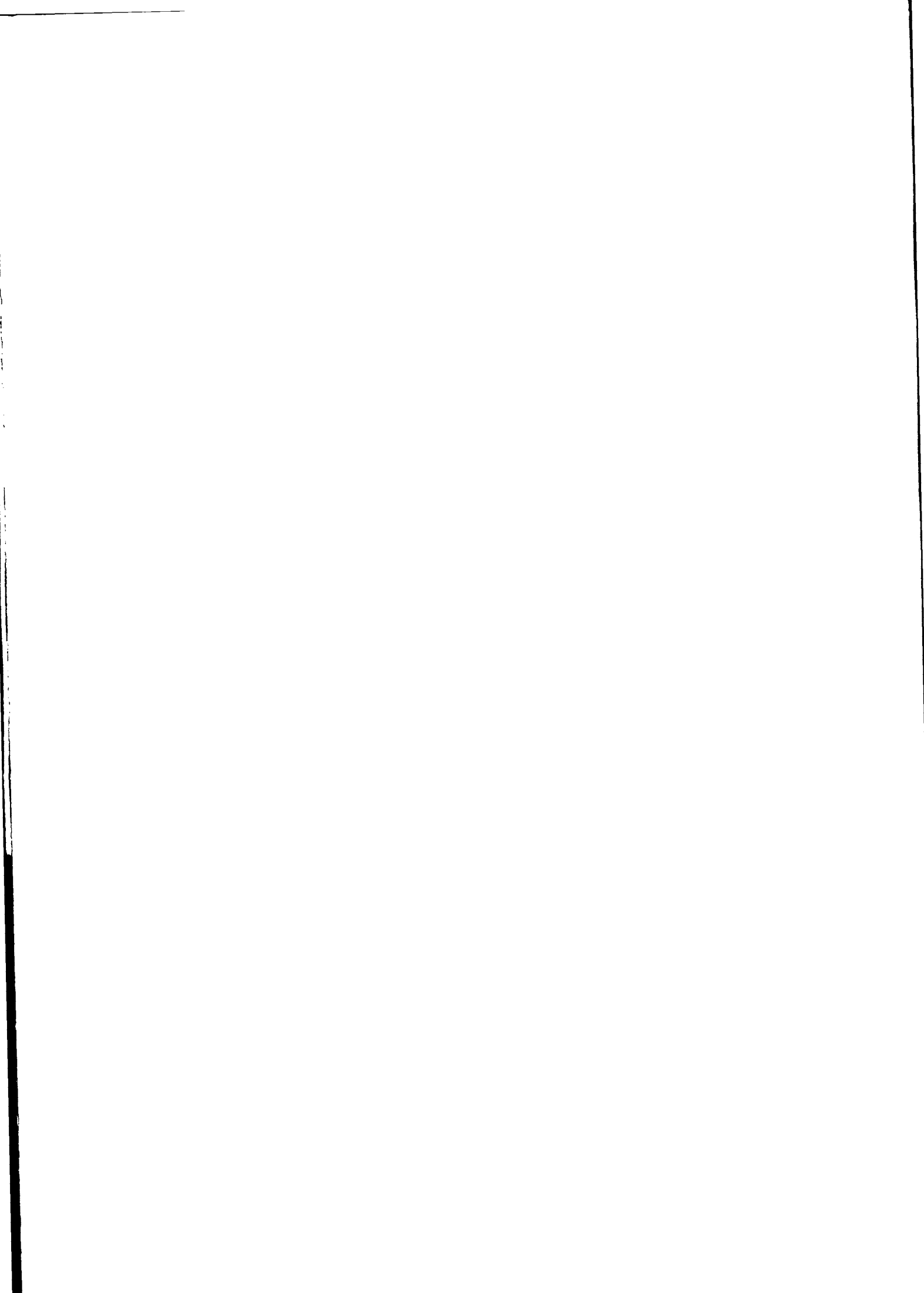
La història de la Institució ha passat per tots els tràngols que el segle XX ha reservat a la societat dels Països Catalans i, per això mateix, en molts moments, no ha estat precisament falaguera. En realitat, l'entitat mai no havia conegut una etapa de continuïtat sense pertorbacions tan prolongada com la que està coneixent d'ençà de la seva darrera refundació, el 1972. En el seu primer quart de segle (1899-1924), per exemple, la Institució ja havia passat per una escissió, una refundació, quatre canvis d'estatuts i una suspensió dels darrers aprovats; havia canviat de local social tres cops i havia passat primer d'entitat independent a filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per arribar finalment a una situació ambigua d'entitat tutelada per la Diputació Provincial de Barcelona. Un terç de la seva existència, de 1939 a 1972, l'ha passat en la clandestinitat i amb una activitat intermitent i escassa.

Aquest llibre és una història de la Institució, una de les moltes possibles. És precisament aquella que resulta bàsicament d'explorar i contextualitzar l'extraordinària riquesa dels propis arxius de l'entitat i la informació que sobre la seva vida social es posa de manifest en les seves publicacions de l'etapa de preguerra i en les comunicacions als socis de l'etapa més recent. Hi desfilen fets i personatges que poden resultar sorprenents per al lector d'avui perquè la Institució d'avui és molt diferent d'aquella que fundaren fa un segle un grup d'estudiants catalanistes interessats per les ciències de la natura i fins i tot de la que, en temps de la República, s'obria als ensenyants de bat a bat i duplicava en pocs anys el nombre de socis. S'hi desvetllen dades clau fins ara mal conegudes o desconegudes del tot de fets antics i recents de transcendència per a l'entitat, com la declarada confessionalitat dels primers anys de l'entitat, la seva transformació en societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans o la gènesi del Llibre Blanc i es desmitifica en part la imatge de la Institució que ens havia llegat la tradició oral transmesa pels supervivents de l'etapa de preguerra, molt fixada en la situació de l'entitat durant els anys de la República però desconexada de les vicissituds d'etapes anteriors.

Així, podrà sorprendre a més d'un soci actual que la Institució dels primers anys del segle tingués un tarannà tan conservador i obertament confessional i que molts dels enfrontaments amb personatges significatius de la vida científica i universitària espanyola del seu temps es degués menys al catalanisme de la Institució enfront de l'anticatalanisme centralista dels seus adversaris que al fet que molts d'aquests adversaris fossin afins a la Institució Libre de Enseñanza o més o menys lliurepensadors mentre la majoria (no tots) dels socis més destacats de la Institució es veien obligats per les seves creences religioses a rebutjar teories com la darwinista de l'evolució per selecció natural. Més a prop nostre pot sorprendre que la represa dels anys setanta i la preparació del Llibre Blanc s'anticipessin uns anys a l'acabament del règim franquista.

Tot això i molt més intenten explicar les planes d'aquest llibre i posar-ho a l'abast del lector d'avui un segle després de les primeres passes d'aquella Institució nascuda el 1899.

ICHN
Institució Catalana
d'Història Natural
(Filial de l'Institut d'Estudis Catalans)